28 ŞUBAT SÜRGÜNÜ:
PROF. ESAD COŞAN HOCA

28 ŞUBAT SÜRGÜNÜ:
PROF. ESAD COŞAN HOCA

Dr. Seyfi SAY

GÖKPINAR KİTAPLARI

İSTANBUL 2023

Bismillâhi’r-Rahmâni’r-Rahîm.

El-hamdu li’llâhi Rabbi’l-‘âlemîn. Ve’s-salâtü ve’s-selâmu ‘alâ Rasûlinâ Muhammedin ve ‘alâ âlihî ve sahbihî ecma’în.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ YERİNE:

TASAVVUF VE TARİKATLARI ANLAMADA YÖNTEM

Seküler sosyal bilimler tasavvuf ve tarikat gibi olgu, kurum ve oluşumları inceleme konusu yaptıklarında kendi kavramsal çerçeve, teorik zemin ve yöntemlerini kullanırlar.

Dolayısıyla varacakları sonuçlar, söz konusu kavramsal teçhizat, teorik arkaplan ve metodun sınırlarını aşamaz.

Evet, sosyal bilimciler tarafından yapılan ve tarikat oluşumlarını konu edinen çalışmalarda, tarikatlar sosyal antropoloji, sosyoloji ve siyaset sosyolojisinin paradigmaları ve kavramsal çerçeveleri açısından ele alınmaktadır. Bu çalışmalarda daha çok, "geleneksel" adı verilen söz konusu oluşumların "modern" ortamlarda varlıklarını nasıl sürdürebildikleri ve bunu hangi yöntem ve araçlarla başardıkları sorusuna cevap aranmaktadır. Yine özellikle, onların hem kendi iç yapıları hem de dış çevreleri açısından nasıl bir "meşruiyet" kalıbına sahip oldukları incelenmektedir.

Araştırılan bir başka konu ise "köktendincilik" ya da fundamentalizmdir; söz konusu oluşumların ***Kur'an*** ve Sünnet'i ne ölçüde referans aldıkları tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Bununla birlikte, fundamentalizm gibi kavramlar etrafında yapılan değerlendirmelerin tarikat olgusunu tanımak için yeterli olmadığını belirtenlere de sıkça rastlanmaktadır. Mesela Tayfun Atay'ın, **"*Batı'da Bir Nakşî Cemaati*"** adıyla yayınlanan doktora çalışmasında bu görüşü savunduğu görülmektedir. (Tayfun Atay, ***Batı'da Bir Nakşî Cemaati-Şeyh Nâzım Kıbrısî Örneği***, İst. 1996, s. 18, dn. 2.)

Gerçekte sorunun boyutları çok daha büyüktür; sosyal bilimlerin bizzat kendi iç sorunsallarının ve kavramsal çerçevelerinin söz konusu tarikat olgusunu anlamaya ne kadar yeteceği tartışmalı bir konudur. Amerikalı tarihçi Frederick Jackson Turner, haklı olarak, "Toplumsal yaşamın hiçbir bölümü, ötekilerden yalıtılarak anlaşılamaz" der. Ona göre, "insan etkinliğinin bütün alanlarına bakılmalı"dır. Oysa, tarikat olgusunu araştıran sosyal bilimciler, konuya genellikle salt kendi akademik disiplinleri çerçevesinde yaklaşmaktadırlar.

Dahası, büyük ölçüde normatif (kural koyucu) bir karaktere sahip olan ve insanın manevî yanını hedef alan tasavvuf olgusunun kendi iç mantığını göz ardı eden, toplumsal yapı ve işlevlerin işleyişini anlama çabasından ibaret kalan sosyolojik bir yaklaşımın, tarikat olgusunu açıklamada ne kadar yeterli olacağı sorusuna tatmin edici bir cevap vermek mümkün değildir.

Konunun bir başka yönüne işaret eden Prof. Dr. Mustafa Kara, yakın zamanlarda tasavvuf ve tarikatlar hakkında yapılan çalışmaların şu eksikliklerle malul olduğunu belirtir: Birincisi, araştırma yapan şahısların bu dünya ile ilgili bilgileri yetersiz, hatta hiç yoktur; konunun temel terimlerini bilmemekte, bu kelimeleri doğru dürüst telaffuz bile edememektedirler.

İkincisi, bilgi almak istedikleri kişiler, “ihtiyat”lı bir üslup kullanmakta, “idare-i kelam ederek” aslında benimsemedikleri şeyleri söylemektedirler. (Mustafa Kara, ***Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri***, İst. 2002, s. 605-6.)

Bununla birlikte, araştırma yapan sosyolog ve sosyal antropologların Kara’nın sözünü ettiği “dünya” ile ilgili bilgilerinin tam olması durumunda bile, anlama çabasının o dünyanın kendisini olduğu gibi yansıtacağı söylenemez; çünkü sosyal bilimlerin paradigmaları (veya teorik temelleri ve kavramsal çerçeveleri) Batı’nın etnosentrik (ya da “ben merkezci”) bir “dayatması” olarak kabul edilebilecek bir işlev görmektedirler.

“Kavramlar nötr ‘aletler’ değildir” der Peter Burke, “bunlar çoğunlukla, dikkatle irdelenmesi gereken varsayım paketleri içinde gelir. ... kavramların -en hafif bir deyişle- kültür-bağlı olmaları son derece yüksek bir olasılık taşır.” (Peter Burke, ***Tarih ve Toplumsal Kuram***, çev. Mete Tunçay, İst. 1994, s. 45.)

Gerçekten de kavramlar belirli varsayımların kabulü durumunda anlamlı hale gelirler ve belirli bir kültürün bakış açısını yansıtırlar. Bugün artık pekçok kavramın gerçekte kültür-bağımlı olduğu, etnosentrik nitelik taşıdığı yaygın biçimde itiraf edilmektedir:

> “... özellikle antropoloji alanında yapılan çalışmalar sonunda, modern Batı düşüncesinin en çok kullandığı referans noktalarından biri olan ‘insan doğası’ kavramının içeriğinin büyük oranda kültür bağımlı olduğunun gösterilmesi, tüm insanları içine alan genellemelerin aslında belli bir kültürün içinde anlamlı olan davranış biçimlerinin ve o davranış biçimlerini sembolize eden kavramların etnosentrik bir şekilde diğer kültürlere de dayatılmasından başka bir şey olmadığı sonucunu getirmiştir.”
>
> (Ömer Demir, ***Bilim Felsefesi****, İstanbul 1992*, s. 91.)

O halde, sosyal bilimlerin çözümleme araçları olan kavramsal çerçevelerin geçerlilik ve yeterliliğinin dışsal bir güvencesi yoktur, onların olguyu anlamak için ne ölçüde yeterli olacaklarından kesin biçimde emin olamayız; çünkü onlar esasında kendi geçerliliklerini kendileri üretmektedirler. Bir başka yazarın ifadesiyle, “paradigmadan bağımsız bir düşün/gerçek, teori/olgu ilişkisinden söz edilemez”. (Ahmet Kara, “Post-modern Epistemolojiler ve Modern Bilim”, ***Bilgi, Bilim ve İslam-II***, haz. A. Tabakoğlu, İstanbul 1992, s. 157.)

Wallerstein daha açık konuşur: “... bilimsel pratik bütün diğer uygulamalar gibi toplumsal olarak biçimlenir ve dolayısıyla nesnel veya tarafsız telakki edilemez.” (Immanuel Wallerstein, “Sosyal Bilim Nereye Gidiyor?”, ***Tarih Risaleleri***, çev. Mustafa Özel, İst. 1995, s. 254.) O kadar ki, günümüzde, tarihçilerin ve

etnografların bile, romancılar ve şairler gibi kurmaca yaptıkları, yani farkında olsunlar olmasınlar, türün ve biçemin kurallarına göre 'yazınsal kurmacalar' ürettikleri kabul edilmektedir. (Burke, ***a.g.e.***, s. 123.) Yine, Bernstein'ın belirttiği gibi, kullanılan dil (ya da kavramlar), diğer insanlar üzerinde kontrol sağlama isteğini de yansıtır. (B. Bernstein, ***Class, Codes and Control***, Vol. 1, London 1971'den aktaran Ali Yaşar Sarıbay, ***Siyasal Sosyoloji***, 2. b., İstanbul 1994, s. 89.)

Kısacası, sosyal bilimlerin çözümlemeleri, kimi zaman bir anlama çabası olmaktan çok, bir kontrol sağlama ve biçimlendirme uğraşısıdır.

Bu açıdan bakıldığında, sosyal bilimlerin kavram ve kuramlarının aynı zamanda birer ideoloji olduğunu söyleyen Duverger'ye hak vermek gerekir. Bu aynı zamanda, söz konusu bilimlerin kavramsal çerçevelerinin kayıtsız şartsız kabulünün o ideolojilere teslim olmak anlamına geleceğini de gösterir. Duverger şunları söylemektedir:

> "Toplum bilimlerinin az-gelişmişliği, çok sayıda kesin ve kanıtlanmış gözlemle çalışmaya olanak vermediğinden ve kuram kurmak için çok sayıda izlenim, sezgi ve sağduyu verisine başvurmak zorunlu olduğundan, kavramlar, ister istemez bir ideoloji niteliğine bürünür. Toplum bilimci, dürüst, nesnel ve tarafsız olmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, bunu tam anlamıyla hiç bir zaman gerçekleştiremez. Gerçekleştirdiğini sanansa egemen ideolojiden beslenendir. Çünkü, egemen ideoloji en azından yaygın biçimde kabul gördüğü için daha 'nesnel' görünür. Bu konuda; 'Tarafsız bilimin öncülerinin ... sonunda Amerikan demokrasisinin çığırtkan ve hizmetkarları haline dönüşmesi tuhaf değil midir?' diyen Stanley Hoffman'ın bu sözünü hatırlatmak yerinde olur."
>
> (Maurice Duverger, ***Siyaset Sosyolojisi***, çev. Şirin Tekeli, İst. 1982, s. 21-2.)

Kısacası, sosyal bilimlerin paradigmaları, ya da Michel Foucault'ya atıfta bulunacak olursak, söylemleri, kısmen (bazen büyük ölçüde) bir tanımlama ve kontrol aracıdır. İktidarın otoritesine karşı tehdit oluşturanların bilimsel bir söylemle tanımlanması söz konusu otoriteye güç kazandırmaktadır. (Mark Philip, "Michel Foucault", ***Çağdaş Temel Kuramlar***, ed. Q. Skinner, çev. A. Demirhan, 2. b., Ankara 1997, s. 91; Bryan S. Turner, "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi", ***Oryantalistler ve İslamiyatçılar-Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi***, ed. A. Hüseyin, çev. B. Muhib, 2. b., İstanbul t.y., s. 36.)

Bu nokta üzerinde özellikle duran postmodernistler, "modernite"nin söylem yoluyla bir "öteki" ürettiğini, kendisini "modern", "ileri" ve "aydın", kendisininkinden farklı düşünce, değer ve kurumları benimseyenleri ise "ilkel", "geri" ve "barbar" şeklinde kategorize ettiğini belirtir. Böylece, "öteki"nin dışlanması bir haksızlık değil, bilimsel bir gerçek, gözardı edilmesi mümkün olmayan bir doğal durum gibi sunulmaktadır.

O halde, sosyal bilimlerin kavramsal çerçeveleri etrafında yapılacak bir çözümleme çabası, hele de tasavvuf ve tarikatlar söz konusu olduğunda, olguyu yanlış tanıma ve tanımlama anlamına gelebilir. Poulantzas'ın ifadesiyle, "her düşünce veya kavram, yalnızca onun temelini oluşturan tüm teorik sorunsal içinde anlamlıdır." (Nicos Poulantzas, "Kapitalist Devlet Sorunu", ***Kapitalist Devlet Sorunu***, haz. R. Miliband, çev. Y. Berkman, 2. b., İstanbul 1990, s. 19-20.)

Bu tespit, tarikat olgusunun kendi teorik temeli çerçevesinde anlaşılması gerektiğini ortaya koyduğu kadar, sosyal bilimlerin kavram ve terimlerinin ancak yine kendi teorik çerçeveleri temelinde geçerliliği bulunduğunu da gösterir. Ayrıca, Bernstein'in yukarıda aktardığımız sözünü tekrar hatırlatmakta yarar vardır: Kullanılan kavramlar (dil) insanlar üzerinde kontrol sağlamanın araçlarından biridir.

Kavramsal bir çerçeveye sahip olmak, tanımlayan konumunda olmaktır. Tanımlayabilmek ise otorite sahibi olmak anlamına gelir; bu anlamda bilgi bir araca dönüşmekte, güç sahibi olmak için üretilmektedir.

Tarikat olgusunun sosyal bilimlerin kavramları çerçevesinde tanımlanması tarikatin bizzat kendisinden beklenmemelidir; böylesi bir tutum "modern" (ya da modernist) bir yaklaşımı benimsemek anlamına gelecek, sonuçta tarikat kurumunun kendi gerçekliğini ya da varlık nedenini geçersiz kılacaktır.

*

Anılarımızı anlattığımız bir yazı dizisindeki şu satırlar yöntem konusuyla ilgili durumdadır:

> **Çantay mealini** o şekilde okumuş olmam, ***Kur'an*** ve Sünnet ile İslâmî ilimler arasındaki ilişkinin mahiyetini de daha iyi kavramamı sağlamıştı: İslâmi ilimlerin, yani kelâm (itikad), fıkıh ve tasavvufun konularının ***Kur'an*** ve Sünnet'te bir bütün halinde, birbiriyle mezcolmuş şekilde yer aldığını asla gözden kaçırmamak gerekiyordu. Mesela, Lokman Sûresi'nde aktarılan Lokman a.s.'ın oğluna öğütlerinde bunları bir arada görüyorduk: "*Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti."* (Lokman Suresi, 31/13) *"Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt."* (Lokman Suresi, 31/17-19)
>
> Bu ayetlerdeki şirk koşmama konusu **akaid**in (**kelâm** ilminin), namazı kılma ve iyiliği emredip kötülükten vazgeçirme **fıkhın**, sabır ve tevazu ise **tasavvufun** alanına giriyordu. ***Kur'an*** ve Sünnet bize akaid, fıkıh ve tasavvufun konularını bir bütün halinde, parçalamadan veriyordu. Bir

elmada çeşitli vitaminlerin ve kalsiyum, potasyum, magnezyum, fosfor ve sodyum gibi minerallerin, bunlardan tek birine indirgenemeyecek şekilde bir meyve halinde birarada bulunması gibi, ***Kur'an*** ve Sünnet'te de İslâmî ilimlerin konuları, bunlardan tek birine indirgenemeyecek şekilde birarada eksiksiz olarak mevcuttu. Elmadaki magnezyumu ilk bakışta farketmek ve ayırıp göstermek mümkün değildi, bu, uzmanlık isteyen özel bir kimyasal işlem yapmayı gerektiriyordu. Aynı şekilde İslâmî ilimlerin ***Kur'an*** ve Sünnet'teki bütünlüğü içinden ayrılıp tedvin edilmesi, uzmanların işiydi. Ancak, elmadan alınmış magnezyumu görüp ona odaklanmış olan birinin, onu, pis bir maddeden çıkarılmış olan magnezyumla karıştırması mümkündü. İslâmî ilimler bizi hiçbir şekilde ***Kur'an*** ve Sünnet'ten müstağnî kılamazdı ve bu temel kaynaklarla olan bağımızın sarsılması durumunda, söz konusu ilimleri doğru anlamak ve onları dış etkilerden korumak da mümkün olamazdı.

Sonraki yıllarda yaptığım konuşmalarda, konunun iyi anlaşılması için çay örneğini de veriyordum. İçtiğimiz çay; su, şeker ve çay bitkisinden süzülmüş bazı maddelerden oluşuyordu. Ancak, içtiğimiz çaydaki şekeri göstermek mümkün değildi, onu ancak tadarak fark edebiliyorduk. Bardağımızdaki çayda mevcut olan çay bitkisine ait unsurlar için de aynı şey söz konusuydu. İşte, ***Kur'an*** ve Sünnet de, aynı şekilde kelâm, fıkıh ve tasavvufu, kendi bünyesinde bir bütün halinde bulunduruyordu. O halde, mesela içtiğimiz çayın bardaktaki haline bakıp "Bunda şeker yok, göremiyoruz" demeye benzer şekilde, "İslâm'da tasavvuf yok" demek doğru değildi. Ancak, şayet tasavvuf anlayışımız ***Kur'an*** ve Sünnet'e dayanıyor idiyse, anlayışımıza konu olan kanaat ve kabullerimizin karşılığının onlarda bulunuyor olması şarttı. "Evet, ***Kur'an*** ve Sünnet'te yok ama, bizim şeyhimiz bunu keşf ü kerameti ile anladı" denilemezdi mesela. Böylesi düşünceler, sapıklıktan başka birşey değildi.

Bunun yanı sıra, salt tasavvufa, veya tek başına kelâma, yahut da sadece fıkha ağırlık vermek, bunların tek başına yeterli olacaklarını düşünmek de son derece hatalı idi ve söz konusu ilimlerin ortaya çıkış hikmetine aykırıydı. ***Kur'an*** ve Sünnet kendi içinde bir bütünlüğe sahip olduğuna, bir kısmı diğer kısmıyla çelişmediğine göre, onlardan üretilmiş olan İslâmî ilimler de, kendi aralarında bir uyuma sahip bulunmalı ve birbirleriyle çelişen ve çatışan değil, birbirlerini tamamlayan durumunda olmalıydılar. O halde, bu ilim dallarıyla iştigal edenler arasındaki hakem, sadece ***Kur'an*** ve Sünnet olabilirdi, başka birşeyin hakem yapılması düşünülemezdi. Fıkha göre tasavvuftan veya tasavvufa göre fıkıhtan da söz edilemezdi, ancak ***Kur'an*** ve Sünnet'e göre fıkıh ve ***Kur'an*** ve Sünnet'e göre tasavvuf olabilirdi. Bir tasavvufçu; kendisinde özel bir bilgi bulunduğunu öne sürerek ***Kur'an*** ve Sünnet'le uzlaştırılamayan bir iddia ortaya attığında, **"Fıkıhçılar kışır alimidir, onlar işin kabuğuyla ilgili, biz ise özü biliyoruz" dediğinde, "Ben su katılmamış bir sapığım" demiş olmaktan başka birşey yapmış olamazdı.**

İslâmî ilimlerdeki bu bütünlük ve birbirlerini tamamlayıcılık özelliğinin birçok kimse tarafından kavranılamamış olduğunu gördüğüm için, 1990'lı yıllarda tasavvuf konulu konuşmalarımda genellikle bu noktayı vurguluyordum. Ayrıca, 1996 ya da 1997 yılında Cahit Karanfil imzasıyla yazdığım konuyla ilgili bir yazıyı da ***İslâm Dergisi***'nde yayınlamıştım. Bununla birlikte, beni bunları anlatıp yazmaya iten temel saik, daha çok, tasavvufu tümden reddedenlere ve onun İslâm'a aykırı olduğunu söyleyenlere cevap vermek gerektiğini düşünmemdi. Ancak, bendeki ***Kur'an*** ve Sünnet merkezlilik ve İslâmî ilimlerdeki bütünlük ve tamamlayıcılık düşüncesi, tasavvufla ilgili eserlere bakışımın da, kısmen eleştirel bir nitelik kazanmasına yol açmıştı. ***Kur'an*** ve Sünnet, insana dengeli ve ölçülü bir bakış açısı kazandırıyordu, buna karşılık bazı tasavvufî kitaplar, birçok insanın hayatını mahvedebilecek ölçüsüzlükler de

içeriyordu. Mesela ***Kur'an***'da, elimizi boynumuza sımsıkı bağlamamamız, büsbütün de açmamamız emrediliyordu. Aynı itidal ve dengeyi, Peygamber Efendimiz s.a.s.'in tavsiyelerinde de görüyorduk. Tevbe Suresi'nde maceraları anlatılan "üç kişi"den Ka'b bin Malik r. a., tevbesinin kabulünün bir şükrü olarak bütün malını tasadduk etmek istediğinde Resulullah Efendimiz s.a.s. buna engel olmuş, en sonunda üçte birini bağışlamasını onaylamış, yine de, "**Üçte bir de çoktur**" demişti. Aynı şekilde, Veda Haccı sırasında Mekke'de hastalanmış olan Sa'd bin Ebî Vakkas r. a., bütün malını sadaka olarak dağıtmak istediğinde ona mani olmuş, "**Varislerini zengin bırakman, fakir bırakmandan hayırlıdır**" anlamına gelen bir öğüt vermişti. Buna karşılık, tasavvuf kitaplarında, zühd kavramı çerçevesinde **bütün malını mülkünü dağıtma tavsiyesine** bile yer verilebildiği görülüyordu. **Genellikle bunu, başkalarına tavsiyede bulunurken yapıyor, kendileri söz konusu olduğunda ise, "El kârda, gönül yârda" diyorlardı.** 2000'li yıllarda bir gün kardeşimle arabasında giderken dinlediğimiz ***Akra FM***'deki sohbetlerinden birinde, Esad Efendi'nin de benzer şekilde bütün malını mülkünü dağıtmaktan söz ettiğini görmüş, kardeşime, bunun yanlış olduğunu, zaten kendisinin de bunu yapamadığını söylemiştim.

Tasavvufla ilgili kitaplardaki bir başka sorun, bunlarda "İslâmî düşünce yöntemi"nin, bir başka deyişle, **İslâmî ilimlere özgü usûlün** genellikle mevcut olmamasıydı. Edille-i şeriyyenin, yani şer'î açıdan muteber delillerin sadece dört tane olduğunu aslında herkes biliyordu: Kitap, Sünnet, (ulema arasındaki) icma, (müçtehitlere özgü) kıyas. En basit ilmihal kitaplarında ve "namaz hocası" tabir edilen kitapçıklarda bile yer alıp ***Kur'an*** kurslarında çocuklara ezberlettirilen, normal okullardaki din derslerinde öğretilen bu bilgi hemen hemen herkesin aklındaydı. **Evliyanın ilhamı ya da keşfinin**, beşinci bir **şer'î delil** niteliği taşımadığı açıktı. Ancak, tasavvufu önemseyenler arasında bu "Edille-i şeriyye dörttür"

sözünün basmakalıp bir şekilde ezberlendiğini, fakat kesinlikle üzerinde düşünülüp kavranılmadığını zamanla iyice kavrayacaktım. Hatta, bazı ilahiyat fakültesi mezunlarının, hatta hocalarının bile, bu inceliği anlayamamış olduklarını görecektim. Benzer şekilde, **"Falanca velînin bu konuda şöyle bir sözü var" ya da "filancanın şu kerametinin gösterdiği gibi" şeklindeki ifadelerin, dörtten ibaret olan şer'î deliller arasına, farkında olunmadan, "evliya sözü"nü dahil etmek anlamına geldiğini anlamıştım.** Oysa, Matüridiyye mezhebinin temel kitaplarından olan ***Nesefî Akaidi***'nin hemen başında, ilhamın kesin bir bilgi kaynağı olmadığı açıkça vurgulanıyordu. Bununla birlikte, tasavvufçular arasında, **ilham, keşif, keramet** hikâyelerinin ve "**evliya sözü**"nün şer'î delil gibi, hatta söz konusu delillerden (icma ve kıyastan) daha güçlü kabul edildiklerine sıkça rastlamaktaydım.

İşin kötü tarafı, **böylesi bir tasavvuf anlayışının Ehl-i Sünnet inancının dışına çıkmak anlamına geldiğini** fark edebilecek durumda olmamalarıydı. **"Evliyanın kerametinin hak olması" başka birşey, evliya sözü ve kerametinin şer'î delil mertebesine çıkarılması başka birşeydi.** "Hak", "varlığı sabit olan, mevcut olan" demekti. Benzer biçimde, **"Nazar (göz değmesi) haktır" şeklinde bir hadîs mevcuttu, ama bu, doğal olarak, nazarın şer'î delil olması anlamına gelmiyordu.** Tasavvufçular arasında, **Abdülhalik Gücdüvanî**'nin (k. s.), "*Geçmişlerin eserlerini oku, ehl-i beyt ve ehl-i sünnet vel-cemaat yolundan git! Fıkıh ve hadîs öğren ve* ***câhil sofîlerden bucak bucak kaç!***" şeklindeki vasiyeti, kuru bir laf olarak tekrarlanıyor, fiiliyatta çok fazla bir etkisi görülmüyordu. **İmam Gazâlî**'nin ***el-Munkızu min ed-Dalâl***'de ifade ettiği şekilde, "**tasavvufçuların yolunun ancak ilimle (akaid ve fıkıh bilgisiyle) tamamlandığını, tamamlanabildiğini**", aksi takdirde eksik ve bozuk kaldığını anlayanlar fazla değildi. Bu durum, İskenderpaşa Cemaati için de geçerliydi. İlim eksikliğinin yol açtığı boşluk, keramet hikâyeleri ve

menkıbelerle doldurulmaya çalışılıyordu. Söz konusu keramet öyküleri, “**Asıl keramet istikamettir**” denilse bile, pratikte, “**Asıl istikamet kerametdir**” anlayışının insanların şuuraltına yerleşmesine yol açıyordu. Gerçekte, bu keramet hikâyelerinin birçoğunun aslı esası çok fazla da bilinmiyordu. Oysa, Şeriat’te kesin delil olan Sünnet (hadîsler) konusunda bile ravîlerin güvenilirliği büyük önem taşıyordu. Bu keramet hikâyelerinde ise, genellikle ne ravî belliydi, ne de kaynak. Bunların birçoğunun gerçekten yaşanmış olduğu kesin değildi. Kesin olsalar bile, istikamet üzere olmayan insanlardaki olağanüstülükler keramet değil, ancak istidrac anlamına gelebilirdi.

1990’lı yıllarda düşünce dünyamda yerleşmiş olan bu tasavvuf telâkkisi, 1997 yılından itibaren **28 Şubat Süreci’ne paralel** olarak Cemaat içinde yaşadıklarımın etkisiyle, farklı bir boyut kazanmış bulunuyordu. 1990 yılında Erbakan’a karşı yürekten desteklemiş olduğum Esad Coşan Hoca’ya bakışım, 2000 yılında artık bir ölçüde değişmeye başlamıştı.

BİRİNCİ BÖLÜM:

MEHMED ZAHİD KOTKU RH. A.

"SANKİ RESULULLAH'I GÖRÜYOR DA, O NASIL HAREKET EDİYORSA ÖYLE HAREKET EDİYORDU"

(***Sağduyu Gazetesi***, 12 Kasım 1998)

Mehmed Zahid Kotku Hazretleri diye bir büyük zatın yaşadığını, vefatından sonra öğrenebildim. Onun cenaze namazı ile ilgili olarak bir gazetenin (***Millî Gazete***) ilk sayfasında, sağ alt tarafta yer alan haberi okuduğumu hatırlıyorum. Ahiret'e irtihal edişi, böyle bir zatın o güne kadar dünyada yaşadığını öğrenmeme vesile olmuştu.

Daha sonraki yıllarda, hem Hocaefendi rh. a.'in kitaplarını okumak nasib oldu, hem de onu tanımış olanlardan hakkında çok şey duydum. Birkaç sohbetini de AKRA FM'de 07.45'te yayınlanan "Ummandan İnciler" programında dinledim.

*

Hepimiz biliriz ki, insanın dini bakımdan olgunluğu Peygamber Efendimiz s.a.s.'e benzemesi nisbetindedir. Kim davranış, huy ve ahlak olarak O'na daha çok benziyorsa, benzemeyi başarmışsa, o daha iyi müslümandır.

Dindarlıklarından dolayı gece gündüz ibadet etmeye, hiç evlenmemeye karar verenlere Resulullah Efendimiz s.a.s.'in öfkelendiğini, böyle yapmamaları emrini verdiğini biliyoruz. İnsanın kendi kafasından dindarlık ve fazilet kıstasları uydurması değil, Resululah s.a.s. neyi tavsiye etmişse onu yapması önemlidir.

Onun hakkında çok şeyler söylendi, ama Muhterem Ali Ulvi Kurucu'nun tek cümlede onu en iyi biçimde tanıttığını düşünüyorum:

"SANKİ RESULULLAH'I GÖRÜYOR DA, O NASIL HAREKET EDİYORSA ÖYLE HAREKET EDİYORDU."

HOCAEFENDİ RH. A.

(***Sağduyu Gazetesi***, 14 Kasım 1998)

1995 yılında ***Yeni Şafak*** gazetesi benden, vefatının 15. yıldönümü vesilesiyle Mehmed Zahid Kotku Hazretleri ile ilgili bir **yazı dizisi** kaleme almamı istemişti [Mehmet Sayoğlu imzasıyla üç gün yayınlandı. Merhum ile ilgili bir başka yazımız ***İslâm Mecmuası***'nın Kasım 1991 tarihli sayısında yer almaktadır. Kopyaları elimizde olmadığı için buraya alamıyoruz.]

O diziden bazı bölümleri bugün iktibas etmek istiyorum:

Mehmed Zahid Kotku Hazretleri'nin postnişin olarak görev yaptığı dönemde, o güne dek sadece düşünce platformunda ve bilimsel kabul edilen çağdaş ideolojilerin beslediği dinsizlik cereyanına karşı İslam düşüncesini savunma ekseninde devam eden faaliyet biçimine savunma ekseninde devam eden faaliyet biçimine hapsolmuş Müslümanlar'a, artık devlet ve ülke meselelerine eğilmeleri imkanı veren bir ortam oluşmaktaydı. Yeni dönemin imkanlarını kullanmak için Müslümanlar'ın, bir önceki dönemin meydana getirdiği şartlanmaları aşmaları gerekiyordu.

Diyebiliriz ki o dönemde bunu en iyi anlayan alim Mehmed Zahid Kotku Hazretleri'ydi. O, düşüncelerin hayatta bir karşılığı olmasını, imanın sosyal, siyasi ve iktisadi hayata taşınmasını istiyordu. Sohbetleri de bu amaca yönelikti.

Onun yazdıkları, sahip olduğu İslami anlayış kadar, irşad metodunun özelliklerini de sergiler. Kitaplarında tasavvufi konularla siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları iç içe ele alır.

Çünkü o, ahlakı ve siyaseti, tasavvufla ekonomiyi birbirinden özerk alanlar olarak düşünmez. Ayrıca o, İslam'ı sadece ahlak veya tek başına iman ya da yalnızca

siyaset yahut bütünüyle düşünce boyutuna indirgeyen dar bakış açılarına hapsolmamıştır, gözlerini parçaya değil, bütüne dikmiştir.

Onun tasavvufi anlayışı da bu merkezdedir. Denilebilir ki onun anlayışına göre sufi; siyasetin de, iktisadi hayatın da, toplumsal yaşamın da içinde yer alan, ama bu faaliyetleri söz konusu alanların kendi iç mantığının belirlediği amaçlar için değil, onları aşan yüce bir amaç için gerçekleştiren, kendisini daima o gayeye nisbetle kontrol altında bulunduran insandır.

Çünkü hayat bütün tezahürleriyle bir bütündür ve tasavvuf, insanı, nerede ve hangi konumda bulunursa bulunsun, yüce bir gayeye yönelik olarak her düzeydeki faaliyeti yürütebilme olgunluğuna eriştirmek için vardır.

*

Bu yönüyle Hocaefendi, seküler bilimlerin zihinlerini parçalamasına izin veren ve ondan aldıkları kategorilerle düşünen insanlara anlaşılmaz görünecek bir zihin yapısına sahiptir.

Bu kategoriler gelenekçi/geleneksel İslam - yenilikçi İslam, siyasal İslam - kültürel İslam, elitist İslam - popülist İslam, sivil İslam - resmi İslam gibi İslam'ı parça parça eden ayrımlarda kendini göstermektedir.

Ancak, Hocaefendi'nin yazdıkları ne söz konusu ayrımlara göre bir tasnife tabi tutulmaya elverişlidir ne de kendisi bu tür ayırımlardan haberlidir. O, günümüz insanına "modern mezhep"ler olarak sunulan bu kategorilerin kayıtlarından azadedir.

Bu nedenle, samimi biçimde kaynaklara yönelmiştir. Şöyle der:

> "Bunlar Türkçe kitaplardan öğrenilebilirse de, Arapça'yı güzelce öğrenip Kur'an-ı Azimüşşan'dan, hadis-i nebevilerden ve fıkıh kitaplarından

> doğrudan doğruya öğrenmek daha evladır. Suyu menbaından içmek başka ve bir de onu şişelerden alıp içmek başkadır."

Bir başka yerde de "Dalı budağı bırak, köke bak" der.

Bu anlayışının sonucu olarak onun kitapları ayet ve hadis temelidir. Sadece ***Ramuzü'l-Ehadis***'ten değil, diğer hadis kitaplarından da yoğun biçimde yararlanmıştır.

Onda, kaynaklara dönüşü bir fetiş haline getiren ve tutarsızlıklarına yönelen eleştirileri kaynağa dönüş çağrısının sağladığı görece dokunulmazlıkla savuşturmaya çalışanların telaşı bulunmaz. Dahası, ***Kur'an***'ı hadislerden soyutlamak, hadisleri de rasyonalite temelinde sorgulamak gibi ilhamını pozitivizmden alan eğilimlere de uzaktır, onun kaynaklara dönüşü 19. Asrın pozitivizmine dönüş değildir.

*

O, İslamî etiketli de olsa hiçbir faaliyeti ve kurumu araç olmaktan çıkarıp amaç haline getirmez. Vefatından sekiz gün önce Medine'de yaptığı son konuşmasında, Allah'ın rızası kazanılmadıkça, ona vesile olmadıkça, değil diğer kurumların, siyasi çalışmaların veya iktisadi faaliyetlerin, şeyhlik ve dervişliğin dahi hiçbir kıymeti olamayacağını söyler:

"İş, Allah'ın rızasını kazanabilmekte. İş Allah'a kul olabilmekte."

O, Müslüman ferdin toplum meselelerine kayıtsız kalma hakkının bulunmadığını savunur, o nedenle üzerinde durmadığı hiçbir toplumsal sorun bırakmaz. Hemen herkesçe Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak görüldüğü, bütün politikaların bu yönde belirlendiği bir zamanda, sanayiin önemini kendilerine benimsettiği bürokrat ve/veya politikacı öğrencileri vasıtasıyla Türkiye'de sanayileşme fikrinin taraftar bulmasını sağlamıştır.

*

Bununla birlikte onun teknoloji konusundaki tutumu ölçüsüz hayranlık değildir. Çağımızdaki bütün olumsuzlukları teknolojiye bağlayarak onu tersinden yücelten ve ona olağanüstü vasıflar atfedenlerden de farklı düşünür, neticede "kul yapısı" olduğunu unutmaz. Yazdıkları yeterince yol göstericidir:

> "Fabrikalar insanı Allah'a yaklaştırmaz, belki daha çok sefahata ve günahlara sevkeder. Kurtuluş, fabrikalarda değil, ancak ilim ve cihad iledir. Fabrikalar bunlar için lazımdır. Yani cihada hazırlıktır."

Onun bir diğer katkısı da, siyasi hayata aktif olarak katılmaksızın güç tahteravallisinde kendilerine yer arayan Müslümanlar'a siyasi aktör haline gelmelerini sağlayacak cesareti vermesi olmuştur.

Mehmed Zahid Kotku Hazretleri'nin iktisadi hayata bakışı da, bugünün tasavvufu ruhbanlık gibi görmeye çalışanlarını, daha doğrusu budistçe bir tasavvuf anlayışına sahip olanlarını şaşırtacak mahiyettedir:

> "Yapılacağı tasavvur olunan her şey, ufak-büyük muhakkak bir şirket, bir toplum malı olarak yapılırsa, işte o her zaman daha iyi, daha güzel, daha üstün olarak yaşar ve gelişir. Bu sebepten muhakkak surette müslümanlar'ın ve bahusus erbab-ı ticaret ve sanatkârların birleşmesi adeta farzdır, vaciptir."

MEHMED ZÂHİD KOTKU (RH.A) HAZRETLERİ'NİN SİYASÎ GÖRÜŞLERİ

Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A) Hazretleri, yakın dönemde ülkemizin siyasî hayatını etkilemiş bir alim ve şeyh olarak, İslâmî kesim dışındaki çevrelerin de dikkatini üzerine çekmiş bir isimdir. Bununla birlikte siyaset onun asıl meşguliyet alanı değildir ve Mehmed Zâhid Kotku (rh.a) denilince akla gelen ilk kavram, bu sempozyumun isminde de olduğu gibi tasavvuftur. Kendisi geleneksel bir eğitim almış ve asıl kişiliğini Osmanlı döneminde kazanmıştır.

Onun bu özellikleri, siyasi görüşleri konu edinildiğinde, yanlış birtakım kanaatlerin zemini olmaya son derece elverişlidir. Çünkü, günümüzde birtakım kategoriler ve etiketler revaçta bulunuyorlar ve bunlar şahıslara teşmil edilmiş durumdalar. Bu kategorileri ve etiketleri, gelenekçi İslâm-yenilikçi İslâm, siyasal İslâm-kültürel İslâm, elitist İslâm-popülist İslâm, sivil İslâm-resmi İslâm gibi ayrımlarda görmekteyiz. Bu kategoriler ve oluşturulan kavramsal çerçeveler gerçekte Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A) Hazretleri gibi zatlar sözkonusu olduğunda yanıltıcı olmaktadır.

Neden yanıltıcı oldığunu anlamak için İslâm siyaset düşüncesinin temellerine bakmak gerekir. İslâm siyaset düşüncesinin tarih içindeki gelişimine bakıldığında, siyasî görüşlerin mezheplere göre farklılıklar taşıdığını ve esasen bu mezheplerin oluşumunun yaşanan siyasî olaylarla çok yakın ilgisi olduğunu görüyoruz.

Özellikle Ehl-i sünnet dışında kalan mezheblere bakıldığında, bunların siyasî olaylara gösterilen farklı tepkilerin ***Kur'an*** ve Sünnet'e dayandırılma çabasıyla oluştuğunu görmekteyiz.

Ehl-i Sünnet'in ise, Mürcie gibi mevcut iktidarı meşrulaştırmaya çalışmaktan da, Haricîler ve Şia ölçüsünde kemikleşmiş bir düşmanlık ve muhalefetten de

kaçındığını görüyoruz. Ehl-i Sünnet, siyasi görüşünü oluştururken, yaşanan siyasî çatışmaların duygusal olarak etkisinde kalmamaya özen göstermiştir.

*

Hicrî ilk asırlarda yaşanan olayların, siyasî düşüncelerin şekillenmesinde belirleyici öğe oluşuna benzer şekilde, son iki asırdır İslâm dünyasının Batı karşısında yaşadığı siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel başarısızlıklar, müslümanların siyasî görüşlerinde birtakım değişmelerin yaşanmasına yol açmıştır.

Günümüzde Ehl-i Sünnet ve Şia gibi ümmetin bütün tarihini kapsayan ayırımlara itibar etmeyen, öte yandan gelenekçi-yenilikçi gibi ayrımları daha bir belirleyici gören yaklaşımlar türemiştir. Bu gelişme son derece tabiîdir. Çünkü, uzak geçmişte yaşandığı gibi, ortaya çıkan siyasî tablo, siyasî görüşlerin oluşumunda belirleyici olmaktadır. İnsanlar, yaşanan olayların etkisinde kalarak önce bir siyasî görüşler bütünü oluşturmakta, sonra da buna ***Kur'an*** ve Sünnet'ten dayanaklar aramaktadırlar.

Yakın tarihte bir mağlub sıfatıyla Batı'yla tanışan İslâm dünyasında ortaya çıkan ve, modernist ve yenilikçi diye adlandırılan hareketler böylesi bir gelişmenin bir ürünü kabul edilebilirler. Bu hareketler bir ölçüde Batı'daki anlayışların tesiriyle oluştuğu için, kavramsal çerçeveleri de Batı'daki kavramsal modellerden alınmadır. Bunun en tipik örneği, gelenekçi-yenilikçi ayrımıdır ve bu kategoriler Batı'daki dinden bağımsız, yani seküler bilimlerin kavramlarına dayanmaktadır.

Batı karşısında yaşanan başarısızlığın bir sonucu olarak oluşan bu akımlar İslâm dünyasında klasik mezheplere bağlı olarak devam eden "taklit" olgusunun yönünü değiştirmişler, kimi zaman yöntem çerçevesinde, kimi zaman da Batı'daki hâkim eğilimlerle çatışan İslâmî hükümler bazında Batı'yı taklit etmeye başlamışlardır.

Batı'daki anlayış biçimlerini İslâmî düşünceye taşırken karşılaştıkları teorik engelleri de, hadisler sözkonusu olduğunda rasyonaliteyi temel alan

sorgulayıcılıkları ile, ***Kur'an-ı Kerîm*** sözkonusu olduğunda ise, vahyi, Peygamber Efendimiz SAS'in uygulamasından bağımsız olarak ele almak suretiyle aşmayı denemişlerdir.

*

Yenilikçi-gelenekçi gibi kategoriler, kendilerini bu kategoriler içinde tanımlayan modernist akımları tanımak için uygun bir araç olabilir, ama, biraz önce de belirttiğimiz gibi Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) Hazretleri gibi alimler sözkonusu olduğunda, bu ayrım bilgilerimizi kısıtlayıcıdır.

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) zaten bu ayrıma yabancıdır. Onun için, yenilikçi olmak ya da gelenekçi veya gelenekselci olmak tartışmaya değen bir konu değildir ve esasında bu kavramları kullanmaz da...

Onun siyasî düşüncelerini anlamaya çalışırken aydınlatıcı olacak noktalardan biri, fikirlerinin hadis temelli oluşudur. Hayatı boyunca düzenli olarak ***Ramuzü'l Ehâdîs*** dersleri vermiştir ve kitaplarında başka hadîs külliyatlarından da çok yoğun biçimde badîs nakletmiştir.

Onun hadîslerle olan ilgisinin boyutları kitaplarının muhtevası kadar, adlarından da anlaşılabilir: Eserlerinden birisinin adı "***Hadislerle Nasihatler***"dir. Bir diğer kitabı, "***Hadislerle İlim***" altbaşlığını taşır. Siyasî görüşlerini de çoğu kez, konuyla ilgili hadîsleri açıklarken dile getirir.

*

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.)'in söylemiyle, geleneği sorgulamaktan ve kaynaklara dönüşten söz edenlerin söylemi arasında özde hiç bir ortak nokta bulunmamasına rağmen, o, kaynaklara yönelmiş bir alimdi. İslâmî bilgilerin öğrenilmesi konusunda şunları yazmıştır:

"Bunlar Türkçe kitaplardan öğrenilebilirse de Arapça'yı güzelce öğrenip ***Kur'an-ı Azimüşşan***'dan, hadîs-i nebevîlerden ve fıkıh kitaplarından doğrudan doğruya öğrenmek daha evlâdır. Suyu menbaından içmek başka ve bir de onu şişelerden alıp içmek başkadır." [1]

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.)'in siyasî görüşlerini değerlendirirken bize ışık tutacak ikinci önemli nokta şudur: O, siyasî görüşlerini, belli bir bütün olarak kaleme almadığı gibi, tartışılagelen siyasî görüşlerin tenkidi mahiyetinde de yazmamıştır. Bundan dolayı, konuyla ilgili görüşleri, müşahhas olaylar hakkında yaptığı değerlendirmeler olarak kendini göstermektedir. Onun ilgi alanını kelime ve kavramlar değil, yaşanan hayat oluşturmaktadır.

Bu yüzden Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) demokrasi, cumhuriyet, saltanat, laiklik gibi kavramların muhtevalarını tartışmaz. Bunun bir istisnası vardır, o da hilâfet kavramı...

Hilâfet kavramı etrafında yazdıkları, onun neden gelenekçi-yenilikçi gibi bir ayırımın konusu olamayacağını da ortaya koymaktadır. Gelenekçi olmanın işaretlerinden biri olarak genellikle, geçmişi sorgulamamak gösterilmektedir. Yenilikçi olduklarını söyleyenlerin yöntem olarak seçtikleri seçmecilik de buna işaret etmektedir. Yani gelenek olarak kendini gösteren birikimi sorgulayıp, beğendikleri unsurları kabullenmeyi yöntem olarak seçmişlerdir.

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) için geleneğin bütünüyle kabulü sözkonusu değildir. Hilâfet kavramı çerçevesinde şunları yazmıştır:

"Zavallı Sultan Selim! Mısır'ı zaptedip, hilâfeti alıncaya kadar kimbilir ne kadar can, mal telef olmuş; bunun hesabını kimbilir nasıl ödeyecek? Halbuki asıl hilâfet ulemâ-i kirâmın hakkıdır. Halife olup da saltanat sarayında oturup çalım satmak, 'Ben de halife-i müslimînim!' diye övünmek, herhalde doğru bir şey değildir. Halife-i müslimînim der, öte tarafta Avrupa'nın kanunlarını alır, giyim tarzını alır; süs, saltanat ve israfa

boğulan koca koca sarayları yaptırır. İçinde de enva-i çeşit günahlarla; nadide, güzel, kibar saray hanımları, cariyeleri, hizmetkârları... Acaba bunların hangisi halifeye ve hilâfete yakışır?..

Halife demek, Peygamber'in eşyasına sahip olmak demek değildir. Belki onun yaşayış ve harekâtını benimsemek ve sonra da buyurduğu sünnet yolundan ayrılmamaktır." [2]

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.)'e göre, Raşid Halifeler dönemi, hilafet-i hakîki'nin yürürlükte olduğu dönemdir. Konuyla ilgili olarak şunları yazmıştır:

"Hilafetleri altı sene olmakla, hilafet emri Hazret-i Ali Efendimiz'le hitam bulmuştur. 2 sene 4 ay Hazret-i Ebu Bekir, 10 sene Hazret-i Ömer, 12 sene Hazret-i Osman, 6 sene de İmam Ali, toplam 30 sene 4 aydır ki; 'Benden sonra hilafet 30 senedir' hadîs-i şerîfi ile hilâfet-i hakîkî tamam olmuştur. Ondan sonraki Emeviyye, Abbasiyye ve Osmaniye hilâfetleri, hilâfet-i kâmile ve hakîkiyyeye hamledilmiştir." [3]

Konuyla ilgili olarak yine şunları yazmıştır:

"Bu hilafet İslâm ulemasının hakkı iken, ipin ucunu kaçırmışlar ve idareleri güçlü kuvvetlilerin ellerine bırakmışlar." [4]

Bütün bunlar O'nun, Aziz Mahmud Hüdai Hazretleri'nden yaptığı çok uzun bir iktibasta yer alan şu ifadeyi benimsediğini göstermektedir: "Hakikatte ulül-emr mürşid-i kâmildir." [5]

*

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.)'in görüşler bütününü ele alırken, gözönünde tutmamız gereken bir başka temel nokta, onun asıl vurgusunun ahlâk üzerinde oluşudur.

Daha önce sözünü ertiğimiz ve günümüzde bazı çevrelerde revaç gören kategoriler ise, seküler bilimlerden ithal edilmiş oldukları için ahlâkî bir muhteva taşımazlar. O, ahlâk olgusuna verdiği önemden dolayı, hilâfeti temsil noktasından eleştiriye tabi tuttuğu Yavuz Sultan Selim'i, başka özellikleriyle övgüyle anar:

> "Padişah [Yavuz Sultan Selim] bazı memurların yanlış hareketlerine kızmış, bunlardan 150 tanesinin idamına hükmetmiş. Zenbilli Ali Efendi, padişaha gidip hem nasihat eylemiş hem de bu yüzelli kişiyi affettirmiş. Koca bir padişahın böyle tevazû gösterip, şeyhülislamını kırmayışı ve aynı zamanda bu mücrimleri affedişi çok, hem de pek çok takdire şâyandır. Bu da bize insanlık nümûnesidir. Muhterem zât Mekke-i Mükerreme'yi fethettiği zamanda, hatip hutbesinde Yavuz Sultan Selim'i [Hâkimü'l-Haremeyn diye] methederken "Hâdimü'l-Haremeyn, de!" diyerek hatibi ikaz eylemiştir. [6]

*

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) Hazretleri'nin siyasî görüşlerini anlamak için, göz önünde tutulması gereken bir başka nokta, onun her zaman ideal olanı, daha doğrusu İslâm hukukuna uygun olanı ortaya koymayı bir görev bilmesi, fakat fiilî [de facto] durumu da dikkate alıyor oluşudur.

Bu yüzden, hilâfet konusunda yazdıklarıyla dolaylı olarak saltanatı benimsemediğini ortaya koymakla birlikte, yeri geldiğinde olumlu yanlarıyla Osmanlı padişahlarını takdir etmektedir. Onun bu yönü, şu ifadesinde kendisini daha açık olarak göstermektedir: "Müslüman devletine, milletine ve işine sadıktır."

Bu cümlenin devamı olarak yazdıkları ise, o'nun, Batı'da belirli ekonomik, siyasî ve sosyal olayların bir sonucu olarak ortaya çıkan demokrasinin kurum ve kurallarını benimsemediğini gösterir:

"Müslüman devletine, milletine ve işine sadıktır. Grev bilmez. İşine gelmiyorsa başka yerde iş arar. Adamın fabrikasını kapatmağa, onun fabrikasını dağıtmağa kimin hakkı var? Mutlaka istediğimi ya vereceksin veya senin fabrikan çalışmayacak. Davul, zurna, burada grev var... Şimdiye kadar bunu hangi müslüman yapmış? Ama hakkı verilmiyormuş... İş her yerde var... Ama bunu anlatmaya imkan yok." [7]

Şüphesiz bu ifadeleri, onun işçilere kıymet vermiyor oluşundan değil, Batı'daki işçi-işveren münasebetlerinin bize aktarılmasını İslâm'la bağdaştırmamasından kaynaklanmaktadır. Bunu, şu ifadeleri ortaya koymaktadır:

"İşte müslümanlığın çökmesine en büyük amil, müslümanların hakiki müslüman olmayıp servet ve bilgilerine mağrur olarak, fukara ve zuafanın, bahusus işçinin hakkına riayet etmeyip, onlara İslamî ve insanî muamele yapmadıklarından dolayı; hem ahiret saadetlerinden mahrum olurlar, hem de İslâmiyet'in çökmesine sebep olduklarından, en büyük kabahat bunlara teveccüh eder." [8]

*

Sendikalaşma ve grev hakkı Batı demokrasilerinin vazgeçilmez kurum ve kuralını oluşturmaktadır. Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) demokrasi kavramını ve bunun muhtevasını değil, yaşanan bir olay olarak müşahhas bir durumu tartışma konusu yapmaktadır. O'nun, Batı'dan aktarılan kavramsal çerçeve ve modellere kıymet vermediğini, yaşanan olayları kendi kavramsal modeli içinde değerlendirmeye tabi tuttuğunu görmekteyiz.

Demokrasinin temel kuralı olan seçim ve oy verme olgusuyla ilgili olarak yazdıkları, O'nun bu özelliğini çok açık biçimde yansıtmaktadır:

“Muaviye r. a. da, 'Bir kişi rey sahibi olamaz, ta hilmi cehline galip olmadıkça...' diyor. Demek ki, hakikat-i re'yin yaşın on sekiz olmasıyla

değil, aklın kemale gelmesiyle gerçekleşmiş olacağını bildiriyorlar ki, pek mühimdir ve üzerinde durulmaya değer. Daha sonra da şunları ilâve ediyor: 'Sabrı da şehvetine galip gelmesi gerekir.' Tabii bu da pek kolay değildir, ilmindeki kuvvet ve kemale vabestedir.

“Şu halde re'y sahibi demek, hilmi cehline, sabrı da şehvetine galip olan demektir ki, o da ancak ulema-yı zevil ihtirama mahsustur. Bugünün re'yi, mâlum olduğu vechile on sekiz veya yirmi yaşını dolduran kadın erkek her insana, gerek cahil, gerek alim, gerek hasta, gerek ihtiyar, gerek sakat herkese şamildir. Halbuki bu zavallıların çoğu, evinin idaresinden bile aciz, aklı hiç bir şeye ermeyen kimselerdir. Kim nereye çekse o tarafa gitmeğe meyyal; hani akan suyun içindeki ufak taş, kumların suyun önünde yuvarlandığı gibi, idarecilerin önünde yuvarlanıp giderler ki, böylelerinin memleket için çok büyük zararlar îrâs edeceğinden şüphe yoktur." [9]

Ancak Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) oy verme konusunda fiilî durumu da dikkate alır ve şunları yazar:

"Seçim zamanı kullandığımız reyler bizim hangi tarafın adamı olduğumuzu açıkça göstermektedir. Hiçbir müslüman açlıktan öleceğini bilse bile, bir Allahsıza, bir dinsize, hir masona ve bir caniye katiyyen rey veremez ve onların tarafını tercih edemez." [l0]

*

Mehmed Zâhid Kotku (rh. a.) Hazretleri, oy konusuna yaklaşımı yanında, parti kurumuna yöneltiği eleştirileriyle de, Batı demokrasilerini benimsemediğini ortaya koymaktadır:

"Particilik müslümanlığa yakışan birşey değildir. Müslümanlık bizden daima vahdet ve birlik ister." [11]

> "Evvela partiler hiç de doğru olmayan bir teşkilattır. Zira birinci zararları, memleketteki vahdeti, birliği bozmaktır. Herkes kendi mensub olduğu partiye, onu müdafaa sadedinde çok gayret sarfeder. Bunlar arttıkça, büyük bir nehir birçok kollara ayrıldığı zaman nasıl zayıflarsa, işte milletler de böyle bölündükleri zaman öyle zayıflarlar." [12]

Parti kurumuna bağlı olarak, bürokrasinin iktidarlara bağımlı olmasını da son derece zararlı bulur:

> "Her gelen idarecinin ilk vazifesi, iş başındaki eski sakıt idareye mensub, senelerin tecrübesine sahip iş adamlarını hemen değiştirmek ve yerlerine kendi adamlarını oturtmak oluyor ki, çok yanlış bir zihniyet olsa gerektir. Çünkü hiçbir memurun, hiç bir idarenin adamı olmaması ve yalnız milletin işlerini görmeye matuf, seçilmiş, tecrübeli ve ahlâken temiz kimselerden olması gerekir." [13]

Grev ve oy konusunda yazdıkları, onun hak ve özgürlükleri kaale almadığı anlamına gelmez. Daha doğrusu o, bizim demokratik diye nitelendirdiğimiz hak ve özgürlükleri, demokrasiyle olan ilgisi bağlamında ele almaz. O, tartışma konusu yaptığı müşahhas olay ve durumları, demokrasi ile ilgisi noktasından görmez. İnsan hakları konusunda şunu söyler:

> "Memleketimizde insan hakları beyannamesinin mer'iyette olmasına rağmen, giyim hürriyeti yoktur. Kisve kanunu vardır." [14]

*

Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A) Hazretleri'nin hak ve özgürlükler noktasından Osmanlı dönemini Cumhuriyet döneminden üstün bulduğunu görmekteyiz. Daha önce Yavuz Sultan Selim'le ilgili olarak alıntıladığımız övgüsünü şöyle sürdürür:

"Allah-u Teâlâ cümlesinden razı olsun, seyyiatlarını da hasenata tebdil eylesin. Vurduğu vurduk, kırdığı kırdık, kendini bilmez sarhoşların, huysuzların şerrinden de cümlemizi muhafaza buyursun." [15]

Cumhuriyet döneminin hak ve özgürlüklerle ilgili uygulamalarını şu sözleriyle yerer:

"Bu hilâfet İslâm ulemasının hakkı iken, ipin ucunu kaçırmışlar ve idareleri güçlü kuvetlilerin ellerine bırakmışlar. Onlar da bizim elimizden bütün hürriyetlerimizi almış, mektep, medrese ve tekkeler kapatılmış ve birçok ulema-yı kirâm, **Şeyhülislam Sabri Efendi, Zâhid Kevserî** ve emsali zevat **memleketten kaçmış ve birçoğu da kovularak bir daha memlekete sokulmamıştır**. Bu acı azmış gibi, hocaların sarıklarını cami dışında sarmamaları emredilmiş, hatta bir vakitler ***Kur'anı Kerîm***'i okuyan ve okutanların tecziyesine kadar gidilmişti. Lehülhamd o günler geçti, İslâmiyet yine ayakta." [16]

*

Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A) Hazretleri, müslüman halkın hak ve özgürlüklerine sahip çıkmasını, tepkisiz kalmamasını savunur:

"Bir taraftan müslümanız diye iftihar ederken, diğer taraftan Allah'ın emirlerini yerine getirmeye çalışanları ve öğretenleri zindanlarda çürütmek ne oluyor? Artık müslümana bu kadar gaflet yeter. Uyanmalısın, yoksa **sen sustukça daha ağır hakaretlere maruz kalacaksın**." [17]

"Emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münker müslümanın, namaz borcu gibi borcudur. Mutlaka elinden gelen herkes, dilinin döndüğü kadar dinini müdafaa edecek ve onu başkalarına çiğnetmeyecektir." [18]

*

Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A) Hazretleri, ülkemizin tam anlamıyla bağımsız olması için ekonomik ve askerî bakımdan son derece güçlü olması gerektiğine inanır:

> "Şimdiki cihad ise mâlum; din ve dünya ilimlerine, sanat ve ticarete tamamı ile hakim olmadıkça hürriyet hasıl olmaz." [19]

Bu nedenle de güçlü ve kuvvetli olmak için her çareye başvurulmasını ister:

> "Artık nüfusun çokluğunun hatta cesaretin de kıymeti yoktur. Düşmana düşmandan daha fazla kuvvet ve kudrette olmak ve bunları onlardan almak sureti ile değil, bilfiil daha iyisini ve daha güzelini ve daha kuvvetlisini, onlardan daha çok ve daha muntazam bir şekilde yapmakla üstün gelinir." [20]

Batı'nın politikalarını şu cümlesiyle özetlemektedir:

> "Amerika ve Avrupa'nın çılgın ve şımarık halkı, ister zengin, ister fakir olsun, hepsi nefislerinin esiridir. Gayeleri harp darp ve meşakkatlerle insanları ızdıraba düşürüp, top, tayyare, silah vesair malzeme-i harbiyeleri satıp para kazanmağa ve bütün milletleri elleri altına alarak iktisaden bunaltmaya ve kendilerine pay çıkartmaya bakıyorlar. [2l]

*

Müslümanlar için temennisi ise, tam bağımsızlıklarını kazanmaları ve bir **İslâm birliği**nin kurulmasıdır:

> "İnşaallah az bir müddet sonra hristiyan ellerinde esir bulunan diğer müslümanlar da hürriyetlerine kavuşur ve sonra da **hep bir araya gelip elele verirler de dünyanın en muazzam ve yıkılmaz bir devleti** olurlar." [22]

*

Sonuç olarak şunlar söylenebilir:

Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A) Hazretleri, siyasî görüşlerini oluştururken Batılı düşünce akımlarından etkilenmemiştir.

İslâmî anlamda hukukî ve ideal olanla, fiilî olanı ayırmış ve her ikisini de dikkate almıştır.

Görüşlerini teorik tartışmalar bağlamında değil, müşahhas olaylarla ilgili değerlendirmeler şeklinde ortaya koymuştur.

Bu yüzden verimsiz ve kısır tartışmaların dışında kalmıştır.

İslâm ülkeleri için, siyasî alanda güçlü olmanın yolunun ekonomik ve siyasî güç sahibi olmaktan geçtiğini görmüş ve bunu tam bağımsızlığın şartı kabul etmiştir. Müslüman ülkelerin birliğini bir hedef olarak ortaya koymuştur.

Mehmed Zâhid Kotku (Rh.A), hürriyet kavramını iktisadi bağımsızlıkla birlikte ele almıştır. O bakımdan özellikle ekonomik konuları çok sıkça işlemekte ve "Biz iktisaden paraya hakim olmadıkça, ve düşmanların yaptığı silahların teknolojinin daha iyisini yapmadıkça, tam hürriyete sahip olamayız" demektedir.

(13. 11. 1994 – Eskişehir)

Notlar:

[1] M. Zâhid Kotku, ***Hadislerle Nasihatler***, C.1, İstanbul 1984, s. 249.

[2] M. Z. K., ***Cennet Yolları (Hadislerle İlim)***, İstanbul 1985, s. 205-6.

[3] M. Z. K., ***Ehl-i Sünnet Akaidi***, İstanbul 1991, s. 232.

[4] M. Z. K. ***Cennet Yolları,*** s. 207.

[5] M. Z. K., ***Tasavvufî Ahlâk***, C. 1, 4. b., İstanbul: Seha Neşriyat, s. 11.

[6] M. Z. K., ***Ana Baba Hakları***, İstanbul 1985, s. 59-60.

[7] M. Z. K., ***Cennet Yolları***, s. 176-7.

[8] M. Z. K., ***Mü'minlerin Vasıfları***, İstanbul: Seha Neşriyat, s. 17.

[9] M. Z. K., ***Tasavvufî Ahlâk***, C. 1, s. 149.

[10] M. Z. K., ***Hadislerle Nasihatler***, C. 1, s. 191.

[11] M. Z. K., ***Cennet Yolları***, s. 221.

[12] M. Z. K., ***Mü'minlerin Vasıfları,*** s. 118.

[13] M. Z. K., ***Tasavvufî Ahlâk***, C. 1, s. 149.

[14] M. Z. K., ***A.g.e.***, C. 2, s. 111.

[15] M. Z. K., ***Ana Baba Hakları,*** s. 60.

[16] M. Z. K., ***Cennet Yolları***, s. 207-8.

[17] M. Z. K., ***Tasavvufî Ahlâk***, C. 2, s. 82.

[18] M. Z. K., ***Cennet Yolları***, s. 362

[19] M. Z. K., ***Hadislerle Nasihatler***, C.1, s. 179.

[20] M. Z. K., ***A.g.e.***, C. 1, s. 177.

[21] M. Z. K., ***Cennet Yolları***, s. 146.

[22] M. Z. K. ***A.g.e***., s. 207

BAKKALLAR VE ÇAKKALLAR

Dursun Gürlek, ***Yeni Şafak*** gazetesinde yayınlanan bir yazısında merhum **Mehmed Zahid Kotku** rh. a. ile **Nurettin Topçu** hakkında şunları yazmış bulunuyor:

> Merhum [Ferruh] Bozbeyli 1950 yılında İstanbul'a ilk defa gelince kendini milliyetçi, maneviyatçı bir grubun içinde buluyor. Bu gençler geleceğin Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'nı **Nurettin Topçu** ile tanıştırıyorlar. …
>
> Bozbeyli'nin anlattığına göre, Nureddin Topçu, fikirlerinde müsamahasız bir kişiydi ve ısrarcı bir hali vardı. Ayrıca **felsefeci** olduğu için meseleleri **daima filozofik bir noktaya** getirerek izah etmeye çalışıyordu. Bozbeyli konuyla ilgili sözlerine şöyle devam ediyor: *"Mesela asabi heyecanla, ruhi heyecanın farkını biz ondan öğrendik. Daha önce de düşünmüştük belki ama onu dinleyince farklı oluyordu. Hocanın, bir insanın camide* ***Kur'an*** *okunurken 'Allah Allah' diye bağırmasının asabi bir heyecan olduğunu ve bir değer ifade etmediğini ama ruhi ve derinden gelen bir heyecanın önemli olduğunu anlatması bizim için çok şey ifade ediyordu. Sonra doğru düşünme konusunun üzerinde çok duruyordu. Doğru düşünmek bir insana yakışan en güzel şey diyordu. Doğru düşünmenin yolunun doğru fikir malzemelerinden geçtiğini söylüyordu.*
>
> *O yıllarda İstanbulda* **Abdülaziz Bekkine** *diye meşhur bir hoca efendi vardı. Bu zat, Fatih'teki Çivizade Camii'nde imamlık görevinde bulunuyordu. Ayrıca namazlardan sonra, dinleyenlerin gönül dünyalarını şenlendiren sohbetler yapıyordu. Hoca Kırımlı olup Kazan Türklerindendi. Güzel ve etkileyici bir ses tonuna sahipti. Dinleyicileri sözlerinden en küçük bir ayrıntıyı bile kaçırmamak için adeta kulak kesiliyorlardı.* ***Necmeddin***

***Erbakan** da hocaya devam ediyordu. Ben, bunu da sonra tanıdım, çünkü o zamana kadar kendisini tanımıyordum.”*

Abdülaziz Bekkine Rahmet-i Rahman’a kavuştuktan sonra yerine **Mehmet Zahit Kotku** Hoca Efendi geldi. Bozbeyli Zahit Kotku Hoca’yla ilgili olarak da şunları söylüyor: *“Zahit Kotku o kadar güzel bir adam ki, bakıldığı zaman kırmızı kırmızı yanaklar, güzel yüzlü… Fakat sesi biraz çatlaktı. Hani, bir öksürse de öyle konuşsa diyeceğimiz bir sesi var. Yahut da biz Bekkine hocamızın sesine öyle alışmışız ki, belki de o tesirle böyle oluyor. **Cuma namazı**nda Nureddin Topçu Hoca’yla birlikte oturuyoruz. **Zahit Kotku Efendi** de minberde hutbe okuyor ve biz kendisini **ilk defa** dinliyoruz. Fakat bu sırada bir terslik oldu. Nasıl da öyle bir şey seçmiş hoca. Muharrem ayında oruç tutarsanız bin oruç sevabı var. Filan gün tutarsanız şu kadar var. 1500, 750. Hoca böyle rakamlı, makamlı bir konuşma yapıyor. **Nurettin Topçu** kulağıma eğildi. **‘Bu adam bakkal. Her şeyi tartıyor. Kalk gidiyoruz’** dedi. ‘Hocam, dur. Hutbe dinliyoruz’ diyorum ama… Israr etti. ‘Hayır, kalk gidiyoruz’ dedi. Biz de kalkıp başka bir mescide gittik. Hoca, böyle yapmasaydı iyi olurdu ama yapıyordu. Samimi bir dindar olmayı, gösterişe dayalı şeylerden çok uzak durulmasını telkin ediyordu. Rahatsız oluyordu.”*

Müsaade ederseniz burada ben de araya girip kanaatimi beyan edeyim. Nureddin Topçu merhumun böyle bir tepki gösterip camiyi terketmesi hoş bir hareket değil. Üstelik dini kaynaklarda Zahit Kotku Hoca’nın sözlerini teyit edecek bilgiler de bulunuyor.

*

Evet, rakam vermenin mahzurlu bir tarafı yok. İyiliğe bire on, bire 700 gibi karşılık verilebileceği bilinen birşey:

> “Kim bir iyilik yaparsa, ona **on katı** vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.” (En’am, 6/160)

Üstelik, hutbe sırasında yanındakiyle bu şekilde konuşmak caiz de değildir.

Her neyse..

Nurettin Topçu zeki ve kültürlü bir adamdı, fakat kafası dağınıktı.. İslamî bilgi altyapısı da zayıftı.. Bu yüzden terazisi bir türlü tam doğru tartamıyordu. İyi birşey yapıyorum derken zarar da verdi. Allah c. c. taksiratını affetsin.

*

Prof. **İsmail Kara**‘nın ***TDV İslâm Ansiklopedisi***‘ndeki onunla ilgili yazısı bunu ortaya koyuyor. Mesela şu ifadeler:

> ***“Fikirleri.*** Nurettin Topçu’nun **coğrafya olarak Anadolu**’yu, **tarih ve kültür olarak Selçuklu-Osmanlı tecrübesi**ni merkeze alan, buradan en geniş ve belirleyici daire olarak İslâm’a ve özellikle tasavvufa intikal eden, Batı dünyasına ve insanlık tecrübesine uzanan bütüncül bir düşünce dünyası vardır.”

Buna **bütüncül bir düşünce dünyası** değil, ancak **mezarlık düşüncesi** denilebilir.

Bir defa, coğrafya olarak diyelim ki **“şehirlerin anası” Mekke**‘yi değil de Anadolu’yu, tarih ve kültür olarak da **Asr-ı Saadet**‘i değil de Selçuklu-Osmanlı tecrübesini **merkeze alan** bir adamın düşüncesi, mezarlığın hudutlarını aşamaz.

Baştan ilk düğmeyi yanlış iliklersen hepsi öyle gider. Nurettin Topçu’nun durumu da büyük ölçüde bu.

Kara’nın yukarıdaki ifadelerini şu cümle takip ediyor: ***“Meselelere ahlâk üzerinden yaklaşır.”***

İşte bu da “bütüncüllük” eksikliğidir. Çünkü insan hayatı sadece ahlâktan ibaret değildir ve sadece ahlâk üzerinden değerlendirilemez. Bu noktada **hukuk** nosyonu çok daha önemlidir.

Onun **isyan ahlâkı** tezine gelince, bu da Anadolu ile ve Osmanlı-Selçuklu tecrübesiyle ilgisiz birşeye karşılık geliyor. İsmail Kara’dan dinleyelim:

> “Doktora tezinde geliştirdiği **isyan ahlâkı fikri** M. Blondel’in, bazı bakımlardan Immanuel Kant ve Henry Bergson etkileri taşıyan hareket (action) felsefesinden ilhamla determinist, rasyonalist, sosyolojist, pragmatist ahlâk anlayışlarının karşısında bir düşünce, bir tez olarak teşekkül etmiş ve gelişmiştir.”

*

Nurettin Topçu’nun **Anadolucu milliyetçilik** ve **İslam sosyalizmi** gibi zamanın modalarından etkilenmiş lüzumsuz fantezileri de var, fakat bunlara girmeyelim.

Hemen hemen her lafında ve değerlendirmesinde bir yanlış taraf var gibi görünüyor.

Mesela, Kara’nın aktardığı şu lafları:

> Topçu’ya göre yerleşik İslâm (kelâm) yorumunun Allah ile eşyanın ve insanın varlığının birbirinden kopuk **iki ayrı varlık biçimi** olarak kabul etmesi, aynı şekilde **Allah’ın iradesiyle insanın iradesini (küllî irade ile cüzî iradeyi)** kategorik açıdan birbirinden ayırması dinî tecrübeyi zaafa uğratmış, insanın yücelmesinin önüne set çekmiştir. *“**Bir olan varlığı Allah ve kâinat diye ikiye bölüp** iki görme hali ruh için şaşılıktan başka bir şey değildir. Ancak fert fert eşya, şekiller ve tek tek varlıklar Allah olamaz. (...) Vahdet-i vücûd gözünde Allah’ı kâinat dışına esirgemek O’nu dosdoğru tanımamaktır. (...) Hakiki İslâm inancına göre her şeyde gözüken Allah’ı her şeyden ayrı düşünmek tezada düşmektir”* (***Mevlâna ve Tasavvuf***, s.

169-170). Aslında **bütün âleme yaygın olan bir irade** ile ona iştirak eden insanın ruh yapısı söz konusudur. İnsanın şuur kazanması ve insanlığının yükselişi bu iştirakin anlaşılmasıyla ve bu yolda ilerlemesiyle mümkündür. Aksi halde sadece bütünden ayrılmış ve benliğine mahkûm olmuş insandan bahsedilebilecektir. Amacına ulaşabilen **gerçek ve tam irade** fertten başlayan, aile ile devleti yani otoriteyi isteyen, millet ve insanlık basamaklarından geçerek Allah'a ulaştıran iradedir. İnsan, damarlarından sızan **irade**yi kendi eseri zannetmekle yanılıyor. **Hakikatte irade birdir.** O istek halinde âleme yaygın kudretin insandaki adıdır (***İsyan Ahlâkı***, s. 204; ***İradenin Davası***, s. 14-15).

*

Bir defa, Kelâm ulemasının iradeyi **küllî ve cüz'î** diye ayırırken kastettikleri şey, Nurettin Topçu'nun (ve de diğer bilgisizler ordusu neferlerinin) zannının aksine, başka bir şey.. İnsandaki potansiyel ya da bi'l-kuvve iradeye küllî irade, onun belirli tekil, tikel ya da cüz'î olay veya durumlarda tezahürüne de cüz'î irade adı verilir.

Yoksa, Allahu Teala'nın iradesi karşısında insanın iradesinin cüz'î bile olsa bir hükmü yoktur.

Yukarıdaki ifadelere dönersek, Topçu'ya göre yerleşik İslâm (kelâm) yorumunun, Allah ile eşyanın ve insanın varlığını birbirinden kopuk **iki ayrı varlık biçimi** olarak kabul etmesi yanlışmış.

Yerleşik İslam (kelam) yorumu dediği şey, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akidesinden başka birşey değil.. ***"Hak'tan sonra sadece sapıklık vardır."*** (Yunus, 10/32)

Topçu'nun *"**Bir olan varlığı Allah ve kâinat diye ikiye bölüp** iki görme hali ruh için şaşılıktan başka bir şey değildir. Ancak fert fert eşya, şekiller ve tek tek*

varlıklar Allah olamaz" şeklindeki zırvasına gelince.. Fert fert eşya değil de, onların kâinat denilen toplamı mı haşa Allah oluyor?

Buradaki **şaşılık** lafı Mevlana'dan alınma.. Ancak, Topçu'nun Mevlana'yı anlamadığı görülüyor:

> "O birlik [vahdet], [sadece] vasıf ve [psikolojik] hâl bakımındandır [gerçeklik ise farklıdır]. Fakat **söz meydanına** [hâl değil] **ancak** [gerçeğin ifadesi olan] **ikilik gelebilir.** Ya şaşı gibi ikiliği iç, yahut ağzını yum, güzelce sus!"
>
> (Mevlana, ***Mesnevî***, C. 6, çev. V. İzbudak, İstanbul 1990, s. 162.)

Asıl Farsça metinde de "vasf" ve "hâl" kelimeleri yer alıyor, "… sû-yi vasf est ve hâl" deniliyor. "Sû", yön, cihet, taraf, yan, canip demektir. Tercümede "bakımından" karşılığı kullanılmış.

Mevlana'nın sözlerinde bir yanlışlık yok; fakat belki şiirdeki kelime uyumu kaygısıyla kullandığı **şaşılık** tabiri buraya uygun düşmemiş ve yüzeysel/dikkatsiz okuyanlarda yanlış anlamaya neden oluyor.

Çünkü, şaşılık, vasıf ve hâli yansıtır. Şaşı görme, kişinin öznel/sübjektif hâlidir ve objektif/nesnel gerçekliğe karşılık gelmez. O yüzden, **"vahdet" algısı ikiyi bir görme şeklinde tersinden bir şaşılıktır**.

Şunu unutmayalım, Mevlana da sonuçta bir insandır ve masum peygamber de değildir, eseri de çelişkilerden azade olmaktan uzaktır.

> "Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, **Allah'tan başkası** tarafından gelmiş olsaydı onda **birçok tutarsızlık** bulurlardı." (Nisa, 4/82)

*

Topçu'nun *"Amacına ulaşabilen* ***gerçek ve tam irade*** *fertten başlayan, aile ile devleti yani otoriteyi isteyen, millet ve insanlık basamaklarından geçerek Allah'a ulaştıran iradedir"* şeklindeki lafı ise tam anlamıyla saçmalık. Diğer laflarıyla da çelişiyor.. Bir defa, "insanın damarlarından sızan irade" kendi eseri değilse, irade ferdin kendisinden başlamıyor demektir..

Laflar parlak fakat bir zırvalar yumağından ibaret.

*

Gelelim asıl meseleye..

Günümüzün **"devletçi" şeyhler**ine ve âlim geçinen zerzevatına gelelim..

Bunlar için kimse "**bakkal**" demiyor, fakat onlardan önemli bir bölümünün yaptıklarının ve söylediklerinin "**çakkal**lık" olduğu bir gerçek.

Herşeyi döndürüp dolaştırıp laik-Kemalist devletin "irade"sine uydurmakta üstlerine yok.

Ve de, onların cemaatlerini oluşturan fertler birbirlerine "***Bu adam çakkal.*** *İslam'ı olduğu gibi anlatmıyor, her şeyi 'put devlet'e ve laik yönetime bağlıyor. Kalk gidiyoruz"* demiyorlar.

TARİKAT VE İSLAMCILIK

Fethullahçı ***Zaman*** gazetesi ABD'ye, İsrail'e, Papa'ya, Patrik'e, Vatikan'a, İstanbul'daki hahama karşı pek hoşgörülü, pek nazik, pek kibardı, fakat Hasan el-Benna, Mevdudî ve Seyyid Kutub gibi isimler söz konusu olunca kalplerinde hoşgörünün kırıntısı bile kalmıyordu.

Temmuz 2015'te, o sıralarda ***Yeni Şafak***'ta yazmakta olan Müfit Yüksel'le bir röportaj yapmış bulunuyorlardı. Başlık şuydu:

"Müfid Yüksel: AKP'nin lokomotifi Milli Görüş değil, İslamcılar".

Yöneltikleri bir soru şöyle:

> ***"Zaman:*** Tasavvufu hedef alan hatta radikal İslamcılık güçlü bir tarikat geleneğinin olduğu Türkiye'de nasıl taban buldu?"

Cevap ise şöyle:

> **Müfid Yüksel:** Evet, Türkiye'de ciddi bir tarikat, tasavvuf geleneği var. Erbakan'ın Milli Nizam ve Milli Selamet partileri de **Gümüşhanevi dergahı**ndan gelen bir saikle çıktı. Ama zaman içinde dergahtan uzaklaştı. Çünkü bir kısım tarikat çevreleri gelenekten kültürel kopuşu fark etti ama siyasal kopuşu fark edemedi. 50'lerden itibaren dindarlar tek parti döneminin baskılarından kurtarabilmek için devlet nezdinde meşruiyet kazanma yollarını aradılar. İşte bu arayış radikal İslamcılığı güçlendirdi. Devlete karşı pozisyon almak önlerini açtı. **Mehmet Zahid Kotku Efendi** hayattayken radikal İslamcılığın tarikat çevrelerinde etkisi sınırlı kaldı. Ama vefatından birçok grup radikal İslamcı bir söylem benimsedi.

(http://www.zaman.com.tr/gundem_mufid-yuksel-akpnin-lokomotifi-milli-gorus-degil-islamcilar_2306472.html)

*

Merhum Prof. Dr. Esad Coşan hoca, bir konuşmasında, Afganistan'ın **Şeriat'le yönetilmekte** olduğunu duyduğunu söyleyen merhum Mehmed Zahid Efendi'nin (k. s.), kendisine, Afganistan'a gidip yerleşme niyetini açtığını söylemişti.

Nefsin Terbiyesi adlı kitabında şu satırlar yer almaktadır:

> "… Fakat ne yazık ki, **beş on kuruş için ya satılmıştır** veya **tam kâfir**dirler….
>
> "Müslüman diye yaşayan bir milletin başında müslüman idareci olması lâzım gelmez mi? **İnsan müslüman olsun da kâfirlerin kumandası altında yaşasın, hiç yakışır bir şey mi?** Ölüm bundan çok daha iyidir."
>
> (Mehmed Zahid Kotku, ***Nefsin Terbiyesi***, İstanbul: Seha Neşriyat; http://www.cilehane.com/yazilar/kitap/nt/02.htm)

Bilumum hoşgörücülerin, ılımlıların, AB'cilerin, Yahudi ve Hristiyan dostlarının, laiklik havarilerinin, "düzen"cilerin, "derin hormonlu milli ve yerliler"in savaş açtıkları İslamcılık işte budur!

İKİNCİ BÖLÜM:

MAHMUD ESAD COŞAN RH. A.

PROF. DR. ES'AD COŞAN HOCAEFENDİ

Seyfi Say - Kemal Kaptaner

(***Yeni Şafak***, 9-12 Şubat 2001; http://www.sonuyari.org/ha/ha05.htm)

"Amerika'da Utah'ta, tanıdığımız Mormon aileleri vardı. Bunlardan birisi bize orada ev sahipliği yaptı. Bu zat, 1965 senesiydi Türkiye'ye geldi. Burda bir iş teklif edilmiş kendisine. Biz onu İskenderpaşa'da Hocaefendi ile tanıştırdık. Hocaefendi'nin de iki dakika, birbuçuk dakika kadar filmini çekmişti. Üç sene sonra ben San Fransisko'ya gidiyordum, Türkiye Petrolleri'ndeki bir işim dolayısıyla. Onlarda bir gece misafir kaldım. Geniş de nüfuzu var. Benim geleceğimi duyunca, o civardan yüz kişilik bir topluluğu evine davet etti ve Türkiye'de çektiği filmi oynattı onlara.

"Tam Rahmetli Hoca Efendi Hazretleri'nin filmi gelince durdurdu ve aynen İngilizce olarak *dedi ki:* ***'This is the hoiest man I've ever seen.' 'Hayatımda gördüğüm en mübarek adam'****."*

Yukarıdaki hatırayı nakleden, hepimizin bildiği bir isim: **Korkut Özal**, Andığı "Hoca Efendi" ise, 13 Kasım 1980 günü hayata gözlerini yuman merhum **Mehmed Zahid Kotku** Hazretleri.

İskenderpaşa Cemaati denilince ilk akla gelen isim doğal olarak oydu, çünkü 1 Ekim 1958 tarihinde Fatih'teki İskenderpaşa Camii'nde görev yapmaya başlamış

ve vefatına kadar burada kalmıştı. Cemaatin kendisinden önceki önderi Abdülaziz Bekkine'nin 1952 Aralık'ında vefatı üzerine, Bursa'dan Fatih-Zeyrek'teki Ümmügülsüm Camii'ne naklini yaptırmıştı.

"Ben çok büyük bir hocaefendi tanıdım.."

Abdülaziz Bekkine Hazretleri ile Mehmed Zahid Kotku rh. A., aynı hocaefendinin, Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'nin, bir seçkin öğrencisi daha bulunuyordu: Abdullah Hasib Yardımcı (Rh.A).

Abdülaziz ve Mehmed Zahid Efendiler vasıtasıyla hocasına intisap etmiş olmakla birlikte, onlardan hayli yaşlıydı. 1863 doğumlu olan Hasib Efendi, hocasına bağlanmadan önce İslâmi ilimlerde temayüz etmiş, müderris konumuna gelmiş bir isimdi. Üstadları Mustafa Feyzi Efendi'nin vefatı üzerine onun görevini Hasib Efendi devralmış, 23 yıl sonra, 15 Mayıs 1949 günü dünyadan ayrılarak yerini Ümmügülsüm Camii imamı Abdülaziz Efendi'ye bırakmıştı.

Hasib Efendi'yi 1948 senesinde tanıdığını belirten Necdet Oral, *"Evi İstanbul Erkek Lisesi'nin orada idi"* diyor:

> "O sırada arkadaşımız olan Mazhar (Prof. Dr. Mazhar Özman), değişik bir havaya büründü; Yunus Emre'den şiirler okumaya başladı. Bana bir gün dedi ki: 'Necdet! Ben çok büyük bir hocaefendi tanıdım, gel seni de tanıştırayım! Ben bu kadar kişi arasından –küçük kardeşimle beni kastederek- ikinizi seçiyorum.' İlk kez olarak Hasib Efendi'ye, ***Cumhuriyet Gazetesi***'nin bulunduğu o sokağa gittik. Onu gördüğümüz zaman şöyle bir gülümsedi bize, gülümsemesi yetti. Dedi ki bize: 'Hidayet kalbe inen bir nurdur, rahmettir. O rahmet, suyun çorak bir toprağı yumuşatması gibi kalbi yumuşatır. Kalp doğru söze açılır ve o doğru sözü hemen kapar. Tıpkı yumuşamış bir toprağın, tohumu kapıp da yeşermesi gibi.'

> “İşte o sıralarda Hasib Efendi’ye devama başladık. Hasib Efendi yaşlı idi ve keramet gösterirdi. Oturursun, senin kalbinden bir şey geçiyorsa, Hasib Efendi derdi: ‘**A be öyle değildir o be yahu, şöyle derler onun için.**’ Hasib Efendi’yle birbuçuk senemiz geçti, Beyazıt Camii’ne vaaza götürürdük. Vaazı Pazar günleri ikindileyin yapardı. Lise 10’uncu sınıftayım, bir gün vaazdan dönüyoruz. Tam İstanbul Erkek Lisesi’nin önüne geldik. İçimden ‘Hocaefendi bir sorsa da, zor bir dersim vardı, bana onun için bir dua etse’ dedim. İçimden geçer geçmez, taksinin içinde bana döndü: ‘A be nerede okursun?’ dedi. ‘Hocaefendi, şu mektepte’ dedim. ‘A be var mı ikmalin?’ dedi. ‘Var’ dedim. ‘İnşaallah geçersin’ dedi. Bir kere de aynı şey evinde oldu. Yine imtihanımın yaklaştığı bir zaman gittim evine. İçimden, ‘Hocaefendi bir sorsa da, dua etse’ diye geçti. O sırada Hasib Efendi bir şeyler anlatıyordu. Bunu düşünür düşünmez lafını kesti, başını bana doğru çevirdi: ‘A be hangi mektepte okursunuz?’ dedi. Okulumu söyledim ama yüzüm kızardı, utandım. Başımı önüme eğdim. ‘İkmalin var mı? Dedi. ‘Bir ikmalim var’ dedim. ‘İnşallah geçersin!’ dedi. ‘Ben bazen dua ederim, sınıflarını geçerler. O benden değil Allah’tandır, Allah’tan’ dedi ve ağladı.”

Prof. Dr. M. Es’ad Coşan Hocaefendi’nin babası Halil Necati Efendi ise Abdülaziz Efendi hakkında şunları söyler:

> “Hazret-i Ali Efendimiz’in meşhur miskin, yetim ve esir hadiselerini hatırlatan, yani ailece aç kaldığı, yattığı zamanlar olurdu.. Her dalda öğrenim yapan öğrenci sorularına cevap vermesinden ve kendisiyle görüşen, şu anda hatırlayabildiğim Nurettin Topçu başta olmak üzere, ilim otoritesi sayılan zevatın hayranı oldukları itirafını yapmalarından, ulum-u diniyyenin haricinde eğitim ve öğretimi yapılmakta olan bütün ilimlere tahsilini yapmadığı halde vukufu bulunduğunu, ayrıca mevhibe-i ilahiyeye mazhar olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.”

Abdülaziz Efendi'nin bir başka özelliğini ise merhum Prof. Dr. M. Es'ad Coşan Hocaefendi şöyle anlatmıştır:

> "Bizim rahmetullahi aleyh Abdülaziz Hocamız, 1940'lı yıllarda, o zaman genç birer Teknik Üniversite'de hoca olarak kalmaya teşvik etmiştir. Ben o zaman biliyordum ki, Teknik Ünversite'de asistan olması bir mühendisin, dışardakinden üçte bir nisbetinde daha az maaş alması demekti. Mahrumiyet demekti, yokluk demekti, fedakârlık demekti. Ama, Abdülaziz Hocamız onlara asistan kalmayı emretmiştir.."

20. Yüzyılda Bir Veli

Necdet Oral, Abdülaziz Bekkine Efendi'yi ise şöyle tanıtır:

> "Aziz Efendi, yokluklar içerisinde cömert bir insandı. Bir şey de kabul etmezdi. En varlıklı bir insan görünümünde idi. Hocaefendilerin her biri yaşayış tarzları ile bizlere çok güzel örnekler vermeye çalışmışlardır. Aziz Efendi o zaman Zeyrek Ümmü Gülsüm Camii'nde imamdı. Maaşı 19 lira imiş. Bu nedenle çocuklarını besleyebilmek için keçi almış, keçilerin sütü ile çocuklarını beslemiş. Keçiler üretmiş. O evliya zat, her gün hale gidermiş, pazar dağıldıktan sonra atılmış sebze artıklarını bir çuvala doldurur, eve getirirmiş, keçilerini beslermiş. Osman Ağabey (Prof. Dr. Osman Çataklı), bir gün Aziz Efendi'nin oğluna sordu: 'Babandan unutmadığın bir hatıran var mı Mahmud?' dedi. O da, 'Osman Abi, belki çok şey var ama ben babamın, halin önünden sebze artıklarını toplayıp, çuvala koyup da o yokuştan (Zeyrek yokuşu), burnu yere değecek kadar aşağı çökmüş vaziyette gelişini bir türlü unutamıyorum' dedi. Hasib Efendi'yi tekkeye getiren zat, bu Aziz Efendi imiş. Hatta Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi: 'Şimdi güzel elyaflı bir kereste getirdin!' demiş.

“Aziz Mahmud’dan dinlemiştim, kendisi Fatih Camii baş imamı idi. Aziz Efendi’nin arkadaşı idi. O anlattı bize: ‘Ben belediye harasının muhasebesini tutuyordum. Mart ayı geldi. 31 Mart’ta hesaplar bağlanacak, muvazene yapılacak, yani denk gelecek. 31 Mart’a iki gün kaldı, ben hesabı denk getiremiyorum. Müdür beni çağırdı: ‘Bu iki gün içinde hesabı denk getiremezsen, sen de iş ara, ben de iş arayayım!’ dedi. Bunun üzerine Aziz Efendi’ye gittim: ‘Muvazene yapamıyorum, vaziyet kötü.. Ufacık bir fark var, tutmuyor hesap!’ dedim. Aziz Efendi: ‘Sen o defteri getir buraya!..’ dedi. Hemen eve gittim. Defteri aldım geldim. Baktım, Aziz Efendi abdest almak üzere kollarını sıvamış, yerde bağdaş kurmuş oturuyor. ‘Gel yanıma otur, sayfaları çevir!’ dedi. Ellerini göğsünde kavuşturmuş, ben de sayfaları birer birer açıyorum. Bir iki derken, bir sayfaya geldik. Aziz Efendi parmağı ile sayfanın yukarısından aşağı tarayıp bir satırda durdu, o satırdaki rakamın üzerine getirdi: ‘Şu rakama dikkatlice bak!’ dedi. Sonra, ‘Tamam kapat!’ dedi. Kalktım ben eve gittim. Faturaları yeniden aradım, taradım, o faturayı buldum; 69’u 96 yazmışım, takdim te’hir hatası.. Ancak Hocaefendi’nin yardımından sonra hesabı düzeltip, hesap bilançosunu denkleştirip müdüre teslim ettim’.”

“Aralarında en genci”

Mehmed Zahid Kotku (Rh.A), Ord. Prof. Dr. Ebul-ulâ Mardin’in “Huzur Dersleri” adlı eserinde 1910-1911 yıllarında derslerinde muhatap olarak bulunduğunu belirttiği Mustafa Feyzi Efendi tarafından yetiştirilmiş olmakla birlikte, cemaatle olan bağı Ömer Ziyaeddin Dağıstani Hazretleri’ne uzanır. 1926 yılında 75 yaşında vefat eden Mustafa Feyzi Efendi, kendisi gibi Ahmed Ziyaedin Gümüşhanevi’nin halefi olan Ömer Ziyaeddin Efendi’nin 1921 yılında dünyadan ayrılması üzerine onun görevini üstlenmişti. Ömer Ziyaeddin Efendi’nin oğlu Prof. Dr. Yusuf Ziya

Binatlı, o günlerden tanıdığı Mehmed Zahid Kotku (Rh.A) Hakkında şunları anlatır:

> "Rahmetullahi Aleyh, babama intisab etmiş genç bir asker, daima sırtında o asker elbisesi ile tekkeye gelen yegane sarıksız kişi idi. Başında kalabağı, üstünde asker ceketi tekkeye gelirdi. Babam yaşlı bir zat idi. İkamet ettiğimiz binadan tekkeye gidip gelirken, müridlerden biri gelir, kendisine yardım ederdi. En çok yardım eder Rahmetullahi Aleyh'ti. Kapıya gelir, kapıyı çalmaz, tıkırdatmaz; babam kapıdan çıkarken koluna girer veya babam yürüyecek kudreti kendisinde bulursa, onun arkasından kemal-i edeble yürür ve babamı makamına kadar götürürdü. Babam Medreset-ül Mütehassisin'de ilm-i hadis ve hilafiyyat dersi okuturdu. Hilafiyyat müderrisi idi. Çok hasta olduğu zamanlarda talebeler gelirler ve bizim evin salonunda ders dinlerlerdi. Hepsi yaşlı başlı, sakallı, 30-35 yaşlarında görünen kişilerdi. Ama, onların içerisinde sakalsız ve en genç görünen Rahmetullahi Aleyh bulunuyordu. Medreset-ül Mütehassisin ki, bugünkü ifade ile üniversite üstü diploma veren bir müessese olarak karşımıza çıkıyor."

Son padişah Vahdeddin'in bizzat gelip yaptığı şeyhülislamlık teklifini "İşgal altında bulunan bir memlekette fetva makamı işgal edilmez" diyerek reddeden Ömer Ziyaeddin Efendi gibi Mustafa Feyzi Efendi de, dünyadan ayrıldıklarında Süleymaniye Camii haziresine defnedilmişlerdi. Bunun nedeni, her ikisini de yetiştiren büyük alim Ahmed Ziaeddin Gümüşhanevi Hazretleri'nin Kanuni türbesinin yanına defnedilmiş olmasıydı. II. Abdülhamid, saygı duyduğu Gümüşhanevi Hazretleri'nin kabrinin, dedesinin yanı başında olmasını istemişti.

Ömrünü camide geçirenlerin cami kenarına defnedilmesinden daha doğal ne olabilirdi?! Ama gerçekte onlar için o uzun ahiret yolculuğunda hocalarıyla kabir yoldaşı olmaktan öte, mekanın bir önemi yoktu. Sanki Mevlana Celaleddin-i Rumi onlar adına konuşmaktaydı:

> “Ölümümüzden sonra mezarımızı yerde aramayın!..
>
> “O, Ariflerin kalbindedir!..”

Mehmed Zahid Kotku (Rh.A), Prof. Dr. M. Es’ad Coşan Hocaefendi’yle çocukluğundan itibaren ilgilenmiş, onu bizzat yetiştirmişti. Hocaefendi günleri anlatırken, *“Ben ortaokulda iken babamın peşinden, babamın elini tutup, eteğini tutup onun yanında kendisinin meclislerine giderdim”* diyor:

> “O zaman Ümmügülsüm Camii’nde imamlık yapmaktaydı. Cumartesi günleri, camiinin arkasındaki yüksek odada sohbetler olurdu. Hocamız bize de arada iltifat buyururdu, ‘Hadi bakalım, filanca hadisteki mana nedir, ona hazırlan, sen de konuş!’ gibi işaretleri olurdu.”

M. Es’ad Coşan Hocaefendi, ortaokul ve lise yıllarında M. Zahid Kotku rh. a.’in özel ilgisine mazhar olmuş, onunla bir çok sohbet ortamında birlikte bulunmuştur. O günlerle ilgili bir anısını şöyle anlatır:

> “Ben ortaokul talebesi idim. Hocamız’la birlikte, 60-70 kişilik bir grup halinde Çekmece taraflarına bir yere gittik. Yer bulamadık, bu kadar kalabalığa nerde bir yer bulalım?.. Nihayet tel örgü ile çevrili, bir özel mahal bulduk. Bir bekçinin koruduğu, nezaret ettiği bir mahal. Bekçi bize çok güzel bir hüsn-ü kabul gösterdi. Biz o güzel yere, piknik yapmağa girdik bu kalabalıkla.. Hocamız’la açık havada güzel bir sohbet oldu. Sonradan öğrendim ki, bekçi, ‘Ben nasıl hüsn-ü muamele etmeyeyim! Siz gelmeden az önce uyuyordum. Rüyamda, buraya mübarek bir zatın geleceğini bana bildirdiler’ demiş.”

“Çok çekingendim”

Hocaefendi, yetişmesini tamamen hocasına borçlu olduğunu düşünürdü:

> “Ne zaman kendisine, ‘Vazifeden ayrılayım, hizmetinize geleyim!’ desem, ‘Profesörlük ne zaman?’ diye sorardı. ‘Profesör ol da, öyle’ derdi. Profesör olacağım yoktu ama, nasıl olduğunu da ben bilmiyorum. Yapmazlardı çünkü.. bütün fakültedeki rey durumu, benim profesörlüğüme evet diyecek insanların sayısı bakımından uygun değildi. Fakültedeki hasımlarım beni çok tenkid ederlerdi, fazla mutaassıp olduğum iddiasıyla. Ama Allah’ın lütf u keremiyle, büyüklerin himmetiyle o nasib oldu.”

Hocaefendi, damadı olması itibariyle özellikle yazları M. Zahid Kotku Hazretleri’yle birlikte seyahat ettiklerini belirtir:

> “Ankara’ya gelirdi yazın; ‘Hadi bakalım, hazırlanın!’ derdi. Çocuklarımız var, yaramaz, ağlar, hasta olur vs. ‘Rahatsız etmeyelim baba!’ derdik. ‘Yok!’ derdi. Bizi alırdı, muhtelif illeri, kasabaları ziyaret ederdik. Camide veyahut herhangi bir toplantıda, ‘Biraz da sen konuş!’ diyecek diye ödüm patlardı, kaçardım. Arka taraflarda safların arkasında, direğin arkasına saklanırdım. Çok çekingen bir insandım, konuşmak bana çok zor gelirdi. O çekingenliğimizi himmetleriyle, şimdiki şu halimize döndürecek çalışmaları yaptılar. Onu hissediyorum, öyle oldu.”

“Artık dersleri Es’ad yapacak!”

Mehmed Zahid Kotku Hazretleri, vefatından üç yıl önce, her Pazar günü ikindi namazından sonra yapılan hadis derslerini artık merhum Hocaefendi’ye yaptırmaya başlar. O günü yaşayan Dr. Alaaddin Kaya, izlenimlerini şöyle aktarır:

> “1977 yılında bir Pazar günüydü. Biz ders dinlemeye geldik. Hocaefendimiz, yanında Es’ad Efendi olduğu halde geldi. Onu kürsüye oturttu. Sonra cemaate döndü, “Bundan sonra bu dersleri Es’ad yapacak!”

dedi. ‘Es’ad, bizim damattır, Ankara İlahiyat Fakültesi’nde hocadır.’ Sağ tarafa, yanına oturdu. Beşon dakika dinledikten sonra gitti.”

Böylece, Ankara’da oturmakta olan Prof. Dr. M. Es’ad Coşan Hocaefendi, her Pazar günü ders vermek için İstanbul’a gelmeye başlar. Yaptığı yolculuklarla ilgili bir anısını 13 Kasım 1992 tarihinde Süleymaniye Camii’nde yatsı namazını müteakip şu sözlerle anlatmış bulunuyor:

Ankara’dan ben çıktım, Pazar günü vaaz vereceğim. Emrediyor bana, Ankara’dan atlıyorum otobüse, buraya geliyorum. Pazar günü vaazı veriyorum, hem de ziyaret etmiş, el öpmüş oluyorum. Otobüse bindim. Kalbimden bir ilahi geçiyor:

Gönül ayinesin sufi,
Eğer kılur isen safi,
Açılur sana bir kapı,
Ayan olur cemalullah!..

Çok güzel bir bestesi de var.. İlahi olarak içim söylüyor, gönlüm söylüyor. Ankara’yla İstanbul’un arası dokuz saat.. Gönlüm bunu söylüyor, ben de hayret ediyorum, “Niye gönlümde bu ilahi var?’ diye.. Kendi kendime sun’i olarak zorlama yapıyorum. Diyorum ki: ‘Takıldı aklım buna, bozuk plak gibi aynı şeyleri söylüyor; başka ilahi bulayım kendime!..’

Uyuyorum, uyanıyorum; yine o ilahi.. Bütün gece bu ilahiyi talim ederek, Ankara’dan İstanbul’a geldim. Topkapı garajında indim, sabah namazını ancak orada kılabildim. Minibüse atladım. Vatan Caddesi’nde indim, camiye doğru yürüyorum. Kalbim hala aynı ilahiyi söylüyor. Geldim, içeri girdim, elini öptüm. Namazı kılmışlar, işrağı kılmışlar; oturuyor. Pırıl pırıl yüzü, mütebessim siması; gülerken güleç yüzünden güller açılıyor.. Elini öptüm. ‘Bak Es’ad, ne kadar güzel söylemiş şair!’ Orada telefon vardı

duvarda, tel rafta.. Başka kitap da yoktu. İncecik bir kitap çıkarttı ordan.. ‘Bak, ne güzel söylemiş şair!’ dedi. Ben de aldım baktım:

Gönül ayinesin sufi,
Eğer kılur isen safi,
Açılur sana bir kapı,
Ayan olur cemalullah!..

İrşad görevi Es’ad Hoca’da

M. Zahid Kotku Hazretleri’nin 13 Kasım 1980 günü dünyaya gözlerini yumması üzerine irşad görevini üstlenen Hocaefendi henüz 42 yaşındaydı; Çanakkale’nin Ayvacık İlçesi’nin Ahmetçe köyünde 14 Nisan 1938’de dünyaya gelmişti.

1950’de Vezneciler İlkokulu’nu, 1956’da da Vefa Lisesi’ni bitiren Hocaefendi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi bölümünden “*Lebid bin Rebia’nın Muallakası*” konulu bitirme tezi ile 1960’da pekiyi dereceyle mezun olmuş, Arap Dili ve Edebiyatı, İran Dili ve Edebiyatı, Orta Çağ Tarihi ve Türk-İslâm Sanatı sertifikaları almıştı.

Ankara’da 1960’ta girdiği Klasik-Dini Türkçe Metinler Kürsüsü’ndeki asistanlık sınavını birincilikle kazanan Hocaefendi, asistanlığının ilk yıllarında fakülte yayın kurulunda iki yıl sekreterlik görevinde bulunur. 1965 Yılında “*XV. Yüzyıl Şairlerinden Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*” konulu teziyle “ilahiyat doktoru” olur. 1967-68 yıllarında Ankara Yükseliş Mühendislik ve Mimarlık Özel Yüksek Okulu’nda “Türkçe ve Hümaniter Bilgiler” dersleri de verir.

Askerliğini 1972-73 yılları arasında, İstanbul Tuzla ve ağrı Patnos’ta yedek subay olarak tamamladıktan sonra, “*Hacı Bektaş-ı Veli’nin Makalatı*” konulu teziyle 1973’te “ilahiyat doçenti” ünvanını alır. 16 Nisan 1973’te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Kürsüsü öğretim üyeliğine atanan ve kürsü

başkan-lığını üstlenen merhum, 1977-80 yılları arasında Sakarya Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akade-misinde Türk Dili ve Hümaniter Bilgiler dersi hocalığı da yapar. 1982'de, "*İbrahim-i Müteferrika ve Risale-i İslâmiyye*" isimli takdim teziyle ilahiyat profesörü olan Hocaefendi yurtdışında çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyeliklerinde de bulunmuştur. 1987'de kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştır.

Azim ve sebat abidesi

Genç yaşta emekliye ayrılmasının nedeni, hocası M. Zahid Kotku Hazretleri'nin kendisine tevdi ettiği görevi için daha fazla zaman ayırmak istiyor oluşuydu.

Korkut Özal'ın ifadesiyle görevini son derece ciddiye alan, büyük bir ciddiyet ve özenle yapmaya çalışan Hocaefendi, adeta azim, sebat, sabır ve cehdin cisimleşmiş şekliydi. Yurt içi ve dışındaki yolculukları sırasında kimi zaman çok büyük sıkıntılar çektiği halde hiçbir zaman bunu başkalarına yansıtmazdı. Talebelerini lisansüstü çalışmalar yapmaya, yabancı dil öğrenmeye, başka ülkeleri tanımaya ve bilimsel gelişmeleri takip etmeye teşvik ederdi. Kendisi de Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizce bilirdi. Bir çevreciydi, bu nedenle talebelerinin çevre, tarih ve kültür dernekleri kurmalarını istemiş, buna öncülük etmiş ve sahip olduğumuz zenginliklerin korunması için çaba göstermiştir. Bir çevreciydi, ama bu, "emperyalist" amaçlarla sürdürülen, "geri kalmış" ülkelere geri kalma durumunu benimsetmek için icat edilmiş bir çevrecilik değildi.

Dilimizin korunması için de çaba gösterirdi. Bu hassasiyeti, AKRA FM'de yayınlanan "son konuşması"na da yansımıştır:

> ".. Millet tabii bunun belki farkında değil, biz bu hususta biraz da onları uyarmak istiyoruz. Burada arkadaşlarıma ben şaka yapıyorum, biraz yabancı kelime kullandılar mı, cezayı basıyorum, 'On dolar ceza verin!'

filan diyorum, anlıyorlar. Para aldığım filan yok ama, ben böyle cezayı basınca düzeliyorlar, Türkçe'sini buluyorlar."

Merhum Hocaefendi, yanlışlıkları, özellikle de dini konularda yapılan hataları düzeltmek ister, fakat bunu mümkün olduğunca kimseyi kırmadan, şaka yaparcasına gerçekleştirmeye çalışırdı. Bu nedenle Allah'tan başkasından korkmadan hakkı söyler, fakat kendisine düşmanlık yapan ve zarar verenlerin bile doğrularını desteklerdi.

Şöhretten olabildiğince sakınırdı. En meşhur gazeteci ve televizyoncular onunla röportaj yapabilmek için büyük çaba sarf ettikleri halde olumlu cevap alamazlardı. Fakat "İslami" olarak bilinen gazete ve dergilerin taleplerini de, irşad vazifesi nedeniyle geri çevirmezdi. Onunla sohbet edenler bir cemaat önderi ve bilim adamı ile konuştuklarını unuturlardı; onların seviyesine iner, büyük ölçüde muhataplarının ilgi alanı etrafında konuşurdu.

Hasta olduğu halde bir kültür merkezinin temel atma töreni için 1990 yılı yazında gittiği Aydın'da, yüzüne yansıyan acı ve ıstırabı saklamak için olağanüstü bir çaba göstererek ve elini ağrıyan böğrüne bastırarak, bir grup talebesine şöyle demiştir:

"Ben sizi çileye çağırıyorum; gelin, bu çileyi paylaşalım diyorum!"

*

Günümüzde de milletvekili konumunda olan bir siyasetçi (Temel Karamollaoğlu), 1980 yılında Mehmed Zahid Kotku Hazretleri'ne, "Efendim" der, "Suudi Arabistan'da hac sırasında, Türkiye'de Mehdi'nin çıkacağı söyleniyordu." Hocaefendi, "Türkiye'den Mehdi çıkmaz" diye cevap verir, "Çıksa çıksa ihtilal çıkar!"

İhtilal 12 Eylül 1980 günü çıkar.

Ve ondan iki ay sonra, 13 Kasım 1980 günü Mehmed Zahid Kotku rh. a. bu dünyayı terkeder. Hem Türkiye, hem de İskenderpaşa Cemaati için yeni bir dönem başlamıştır. Ülkeyi askerlerin belirlediği bir hükümet yönetmektedir; Başbakan da emekli bir askerdir.

Prof. Dr. M. Es'ad Coşan Hocaefendi, bu geçiş döneminde kendisini, Mehmed Zahid Kotku Hazretleri'nin vefatına yakın kurdurduğu Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı'nın çalışmalarının yürütülmesi ve geliştirilmesine adar. Diğer yandan da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki görevine devam etmekte, her hafta sonu da İstanbul'a gelerek Pazar günleri hadis derslerini sürdürmektedir.

Önce, vakıf çalışmalarının bir parçası olarak Seha Neşriyat kurulur ve Mehmed Zahid Kotku rh. a.'in daha önce yayınlanmış ve henüz yayınlanmayı bekleyen eserlerinin neşrine başlanır. Siyasi partilerin kurulduğu ve ülkede hür seçimlerin gerçekleştiği 1983 yılının Eylül ayında ise bir aylık dergi yayınlanır: ***İslâm Mecmuası.***

Halkın ihtiyacına göre yayın

O güne dek İslâmi kesimin yayınladığı dergiler ya Necip Fazıl Kısakürek ve Sezai Karakoç gibi üstadların kişisel birikimi ve görüşlerini yansıtmakta ya da "*Mavera*" dergisi gibi bir arkadaş grubunun çabalarına dayanmaktadır. Bir üçüncü kategoriyi ise, "ideolojik" veya "dava amaçlı" hamasi yayınlar oluşturur.

Bunların önemli bir bölümü son derece iyi niyetli çabalar olmakla birlikte, halkın ihtiyaçlarından çok, yayınlayanların birikimlerinin aktarılması amacıyla meydana getirilmekteydiler.

Prof. Dr. M. Es'ad Coşan Hocaefendi, *İslâm* dergisini yayınlarken kendi birikimini değil, halkın ihtiyaçlarını düşünerek yola çıkıyordu. Bu dergi ne bir grup aydının

edebi ürünlerinin değerlendirildiği bir platform olmalı, ne de bir "üstad"ın, bir mihver şahsın tek kişilik beyannamesi haline getirilmeliydi. Halkın ihtiyacı düşünülerek yayınlanmalı ve birikim sahibi, olumlu mesajı olan herkese açık tutulmalıydı. Ne salt edebi kaygılara yaslanmalı, ne sadece günlük siyasete kilitlenmeli, ne de bilimsellik ve entellektüellik adına yalnızca aydınlara hitap etmeliydi.

O nedenle İslâm dergisi, sayfalarında, "kadın ve aile"den "çocuk"a, "bilim ve teknik"ten "dış politika"ya, "fıkıh"tan "tasavvuf"a, "ekonomi"den "tarih"e kadar her alana yer veren bir çizgi izlemekteydi. Temel ilke, her konuyu uzmanına yazdırmaktı. ***İslâm*** dergisinin görülmemiş bir başarı göstermesinin, tirajının 100 bine yaklaşmış olmasının nedenleri öncelikle bunlardır. Böylece Prof. Dr. M. Es'ad Coşan Hocaefendi, Türkiye'de yapılmamış bir şeyi gerçekleştirdi. Bir çığır açtı. Bu, İslâmi kesimde yayıncılık alanında bir devrindi.

Bunu, ***Kadın ve Aile*** dergisi izledi. O güne kadar İslâmi kesimin ortaya koyduğu "kadınlar" a yönelik yayınlar "İslâm'da kadın" türünden başlıklara sahip kitaplardan öteye gitmezken, Hocaefendi kadınların eğitimine, kültür ve bilgi bakımından gelişmelerine katkıda bulunmak için sözkonusu dergiyi yayınlatmaya başladı. Çıkaranlar "İslâm'da kadın" kitaplarının yazarları gibi erkekler değildi, bizzat hanımlardı. Daha önce İslâmi kesimde yayınlanan dergiler birbiri yerine ikame edilebilen ürünlerken, Prof. Dr. M. Es'ad Coşan nerede boşluk varsa orayı doldurmak istiyordu. Kimseyle rekabet etmiyordu, aşmaya ve geçmeye çalıştığı yine kendisiydi.

İlim akla, sanat gönüle...

Hocaefendi'nin amacı, bütün bir topluma hitap edebilmekti. Kadınlar da toplumun bir parçasıydılar, çocuklarsa geleceğin ta kendisi. Hz. Ali'nin, "Çocuklarınızı bugünün değil, yarının şartlarına göre yetiştirin" şeklindeki sözünü sıkça

tekrarlardı. O nedenle “***Gülçocuk***” adında bir çocuk dergisini de yayın hayatına kazandırdı. Çocuklara öylesine önem veriyordu ki, ***Gülçocuk*** için, evet bir çocuk dergisi için Prof. Dr. M. Es’ad Coşan imzasıyla olanca ciddiyetiyle başyazılar kaleme alıyor, onların anlayacağı bir dil ve üslupla makaleler yazıyordu.

Hocaefendi’nin “***İlim ve Sanat***” dergisi ile de bir çığır açtığını söylemek mümkündür. İslâmi kesim ilk kez ***İlim ve Sanat*** ile hem içerik açısından, hem de görsel bakımdan gerçek anlamda bir bilimsel dergiye kavuşmuştur. İlk kez bilim felsefesinin çağdaş sorunları tartışılmış, çevre gibi yeni konuşulmaya başlanan konular gündeme getirilmiştir. Derginin bir tanıtım toplantısında Hocaefendi, ilmin akla, sanatınsa gönle hitap ettiğini, tek kanatla uçulamayacağını, ikisinin birleştirilmesi gerektiğini söylemişti. Prof. Dr. Şerif Mardin’in, ***İlim ve Sanat*** ile ***Kadın ve Aile***’nin İslâm dünyasında muadili bulunmayan dergiler olduğunu yazarken mübalağa etmediğini kabul etmek gerekir.

Bütün bunlar sadece İskenderpaşa Cemaati’nin değil, bütün bir Türkiye’nin ve bütün bir İslâmi kesimin ufkunu açan çabalardı. Hocaefendi, bir cemaatin lideriydi, fakat dergileri herkese açıktı; sadece İslâmi kesimin aydınlarına değil, dikkate değer birikimi olan her görüşten insana bu dergilerin sayfaları açılmış, pekçok isimle kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili söyleşi yapılmıştır.

Bütün bu çabalar, gerçek anlamda bir çığır açtı, çünkü birçok cemaat ve grup bu olumlu adımları izledi. Böylece yayın dünyası hem İslâm, hem ***Kadın ve Aile*** ve hem de ***İlim ve Sanat***’ı örnek alan ve onlara benzeyen dergiler kazandı. Bu, Hocaefendi’nin çok sesliliğin ve kültürel zenginliğin artmasına da ön ayak olması anlamına geliyordu.

Topluma Hizmet

Hocaefendi'nin yaptığı çalışmalar "cemaate hizmet" amacı taşımaktan çok, "cemaatin topluma hizmeti"ni sağlamaya yönelikti. Bu nedenle başta İstanbul çevresi olmak üzere birçok yerde ağaç dikme kampanyaları düzenletmiş ve "Kotku koruları/ormanları" meydana getirmiştir. Bu çalışmalara bizzat kendisi de iştirak etmekteydi.

İlk, orta ve lise düzeyinde birçok eğitim kurumu tesis eden Hocaefendi, tek boyutlu bir çalışmayı yeterli görmez, her alanda faaliyet gösterilmesini isterdi. Bu nedenle, dindar insanların da kendilerini rahat hissedecekleri sağlık kurumları ve hastaneler kurdurmuştur. İnceleme, araştırma ve seyahate büyük önem verirdi; kurdurmuş olmaktan en çok memnuniyet duyduğu şirketin turizm alanında faaliyet gösteren olduğunu söylemiştir.

Tasavvuf anlayışının ekseninde "bar olmamak, yar olmak" ilkesi yatıyordu; başkalarına yük olmamak, yardımcı olmak. Bu nedenle hizmetlerin masraflarını yardım alarak değil, ticari müesseseler oluşturarak karşılamak istiyordu. Hiç kimseyi hizmetlere yarım etmesi için zorlamaz, emrivaki yapmaz ve her hizmetin gönüllü yapılmasına önem verirdi. Bu yüzden, deyim yerindeyse, "kendi yağıyla kavrulmak" zorunda kalan ***AK Televizyon*** ve ***Sağduyu Gazetesi*** gibi girişimler akamete uğramıştır.

Hizmette yeni ufuklar...

Prof. Dr. M. Es'ad Coşan Hocaefendi, herkesin bildiği gibi bir "şeyh"ti, tarikat önderiydi, köklü bir geleneğin günümüzdeki temsilcisiydi. Fakat "referans"ı ***Kur'an*** ve Sünnet'ti, çünkü bizzat o "gelenek" bunu gerektiriyordu. Hocası Mehmed Zahid Kotku Hazretleri'nin, Nakşibendiye'nin büyüklerinden Abdülhalik-i Gücdüvani'nin nasihatlerini vefatından önce kendisine bir levha şeklinde hazırlattığını ve ilaveler yaptırdığını, böylece o nasihatleri kendi vasiyetnamesi haline getirdiğini anlatır.

O nasihatlerden birisi “zahiri (fıkhı) de, batını (tasavvuf) da ***Kur’an***’da aramak”tır. Bu nedenle merhum Hocaefendi vefat anına kadar sohbetlerini ***Ramuzü’l-Ehadis*** adlı hadis kitabının açıklaması şeklinde yapmıştır. Son yıllarında buna ek olarak haftada bir ***Kur’an*** tefsiri dersi yapmaktaydı. Bu derslerin yayınlandığı ***AKRA FM*** bir anlamda onun diliydi. Amaçla-rından birisi, çok iyi yetişmiş bir alimler zümresi oluşturmaktı. Bunun için 1980’li yılların sonlarında Hakyol Vakfı bünyesinde İstanbul’da Hadis Enstitüsü, Ankara’da da Fıkıh Enstitüsü kurdurmuştu. Bu müesseseler lisans sonrası seviyedeydi ve bir amacı da doktora yapan öğrencilerin maddi ve manevi bakımdan teşvik edilmesi ve desteklenmesiydi.

17 Ağustos 1999’da yaşanan deprem sonrasında yaptığı çalışmalarla bütün kamuoyunun dikkatini üzerine çeken Hakyol Eğitim Yardımlaşma ve Dostluk Vakfı’nın faaliyetlerinin kapsamını yetersiz bulan Hocaefendi, ayrıca bir de İlim Kültür ve Sanat Vakfı (İLKSAV) kurdurmuştu. Gerek Hakyol Vakfı, gerekse İLKSAV, ülke genelindeki pek çok tarihi eseri restore ederek kullanılır hale getirmiştir.

Bunu da yeterli görmeyen Hocaefendi, talebelerinin kendi yörelerinde dernekler kurarak çevreyi, tarihi mirası ve kültürel varlıkları koruma çalışmaları yapmalarını istemiştir. Böylece ülke genelinde 100’e yakın “çevre-tarih ve kültür”ve “çevre-ahlak ve kültür derneği” meydana getirilmiş ve bunlar birçok faaliyetin altına imza atmışlardır.

“Kolonizatör Türk şeyhi”

Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan’ın “Kolonizatör Türk Dervişleri” adlı makalesinden esinlenerek ona, “Kolonizatör Türk Şeyhi” demek belki mümkündür. Çünkü Avustralya’dan İsveç’e kadar dünyanın pekçok yerindeki Türk göçmenlerin kendi kültürlerini koruyarak ekonomik bakımdan güçlenmeleri için çaba

göstermiştir. Yurtdışında birçok cami ve kültür merkezi kurdurmuş, bunların bazılarının açılışında bizzat bulunmuştur.

Michel Foucault'nun "bilginin güce dönüştürülmesi" tezinden hareketle oryantalizmin aslında emperyalizme hizmet ettiğini savunan Edward Said'in yazdıklarını dikkate aldığımızda, Hocaefendi'nin ülkemiz insanına oryantalizmi tersine çeviren bir vizyon kazandırmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Öğrencilerine mutlaka bir yabancı dil öğrenmelerini, herhangi bir kıtadan bir ülkeyi seçip onun tarihini, kültürünü ve toplumsal yapısını tanımayı öğütlerdi. O ülkeye gitmelerini, coğrafyasını ve insanlarını incelemelerini, hatta oradan evlenmelerini söylerdi. İtiraf etmek gerekir ki, arasında su sorunu, PKK meselesi ve Hatay ihtilafı bulunan, üstelik 400 yıla yakın bir süre yönettiği bir Suriye hakkında bile bir tanecik olsun uzman yetiştirememiş bir ülke için Hocaefendi büyük düşünüyordu. O, "yarınki Türkiye" için konuşuyordu; bir anlamda bugünün değil, geleceğin insanıydı.

Onun Avustralya'da yaşamaya başlamış olmasına şaşmamak gerekir. Çünkü o, "kendi içine kapanmış" bugünkü Türkiye'ye sığmazdı. Sığmadı..

İslâm'da mutasavvıfların hepsinin "bir meslek sahibi" olduğunu söyleyen Prof. Dr. M. Es'ad Coşan Hocaefendi sözlerini şöyle sürdürüyordu:

> "Mesela, okuyun ***Tezkiretül Evliya***'yı, ya attardır, ya kassabdır, ya nessacdır, dokumacıdır.. Çünkü, elinin emeğiyle kazanmak sevap olduğundan çalışmışlardır. İslâm tasavvufunda böyle bir kenara çekilip de, toplumdan kaçmak yoktur. Bazı zamanlar yapılan bir halvet var; o da eğitim içindir. Hiçbir kimse üniversitenin son sınıfına gelmiş bir öğrenci, tam proje devresinde evinden üç gün dışarı çıkmadı, projeyi yetiştirmek için gece gündüz çalıştı diye onu suçlayamaz."

Hocaefendi'nin toplumsal faaliyetlere verdiği önemi anlamak için şu sözlerine bakmak yeterlidir:

> “Dernekler ve cemiyetler, sosyal ictima araçlardır. Hatta fabrikalardır diyebiliriz. ‘Bir milletin, bir topluluğun kuvvetli olması; bugün sanayi bakımından gelişmiş olması, bilimde teknolojide ilerlemiş olması ile mümkün olur’ deniliyor. Ve Batı’ya bakıldığı zaman veya Doğu’da Japonya’ya bakıldığı zaman, onların en çok göze çarpan tarafı; işte fabrikası, aleti, edevatı cihazı, uçağı, otomobili vs. gözönüne getiriliyor da, bu toplumların, bu milletlerin sosyal yapısı üzerinde durulmuyor. O tarafını kimse düşünmüyor ve o tarafının önemini anlamıyor.”

Es’ad Coşan Hocaefendi’nin talebelerinden en genel anlamda şu üç şeyi yapmalarını istediğini görüyoruz:

Toplumsal bakımdan faal olmak ve organize hale gelmek,

En son teknolojiyi kullanmak,

Her alanda en son bilgileri takip etmek, üretmek.

Hocaefendi’ye göre tasavvufun dokuz esası

“Bana göre” diyordu Hocaefendi, *“bugün mutasavvıfları, ortalıkta dolaşan tasavvufi bilgileri v tarikatları üçe ayırmak lazım: 1. Hakiki tasavvuf, tahkiki tasavvuf, gerçek tasavvuf, İslâmi tasavvuf. 2. Taklidi tasavvuf. Yol doğru, esas sağlam, fakat temsil eden şahıslar cahil, takliden yapılıyor iş. 3. Bir de dejenere tasavvuf vardır. Dejenere tasavvuf, tasavvufun adını karartan bir çizgidir. Aslında tasavvuf değildir ama, adı tasavvuf olduğu için yüz karası olmaktadır.”*

Hocaefendi genel olarak tasavvuf yolunun dokuz esası bulunduğunu belirtir ve onları şöyle sıralar:

1-*Kur’an*’a ve Sünnete Bağlılık.

2-Niyetin Halis Olması.

3-İtikadın Doğru Olması.

4-Zikir.

5-Murakebe: Bunu, “Allah’ın her yerde hazır ve nazır olduğunu ve seni gördüğünü, senin Allah’ın huzurunda olduğunu hissetmen” diyerek açıklıyor.

6-Vukuf-i Kalbi: *“Vukuf-i kalbi demek, insanın gönlüne sahib olması demek, gönlüne bakması demek, gönlüne hakim olması demek, gönlünü gözlemesi demek..”*

7-Hıfz-ı Nisbet: *“Derviş mürşid-i kamile bağlanmışsa, o mürşid-i kamil Peygamber Efendimiz’in vazifelendirdiği bir vekil ise, verese-i nebi ise, Peygamber Efendimiz’in manevi varislerinden ise, sahih bir el ile vazife almış bir mürşid ise; o zaman ona hürmet etmek lazım, onunla bağlılığı koparmamak lazım, tarikatın silsilesine yapışmak lazım!..”*

8-Rabıta-i Muhabbet: *“Sonra rabıta-i muhabbet.. Şeyhine muhabbetle bağlanması da bir esastır. Muhabbet olacak! O olmazsa feyz olmaz, evliyalık olmaz.”* [Bu sözün doğru fakat eksik olduğunu unutmamak gerekir. İmam Gazalî ve Aziz Mahmud Hüdaî rh. a.’in de belirttiği gibi, ilim yolundan terakki edenler vardır. Ayrıca Üveysî meşreb velîler de bulunmaktadır. Şeyhe muhabbetin şer’î ölçüler içerisinde ve Allah için olması da önem taşır. Allah için sevenler, gerektiğinde Allah için buğz edebilen, Şeriat’e aykırılığı reddedenlerdir. Öte yandan şeyhin mürşid-i kâmil olmaması, nakıs olması durumunda muhabbetin de bir yararı olmaz. Her halükârda velîlik, Allahü Teala’nın bir kulu seçmesi ile ilgilidir.]

9-Sohbet-i Şeyh: *“Kitaplarda yazılan sonuncu şart, sohbet-i şeyh’tir. Şeyhin sohbetinden feyz alır mürid.. Oturur, kalkar, gelir, gider, feyz alır, yetişir.”*

Çağı ıskalamamak

“Tek tek çok iyi yetişmemiz gerekiyor” diyordu bir sohbetinde:

> “Zaten tasavvuf bu!.. Tek tek iyi yetişeceğiz, her yönden iyi yetişeceğiz ve dünya piyasalarında rekabete; kendi dalımızda dünya şampiyonluğuna oynayacağız. Kardeşlerimiz kendi dalında dünyanın neresinde ne neşredilmişse, onu takib edebilmeli. Ve, kendi mesleği için haftanın bir zamanını ayırsın, bir gününü ayırsın. Kitap, klasik bilgileri verir. O klasik bilgiler eskimiştir, uzun zaman eleştirilmiştir, konuşulmuştur, bu arada kitaba girecek birçok yeni konular ortaya çıkmıştır. En yeni bilgiler, mesleki mecmualardır. Sonra, kendi mesleğinizden olan insanlarla irtibatınız olması lazım!.. Velev, tamamen bizim fikrimizde olmasa bile.. çünkü, ilmin vatanı da yoktur, bir şahsa bağlılığı da yoktur. İlim ilimdir; Alman’dan da alınır, İsveçli’den de alınır, Türkiye’deki bir başka şahıstan da alınabilir. Senin gibi camiye gelmiyordur, senin gibi namaz kılan bir kimse değildir ama, ilim adamı ise, onunla az çok bir iyi münasebet içinde olmaya çalışma-mız lazımdır.”

Ve sözlerini şöyle sürdürüyordu Hocaefendi:

> “Bir de yapmak istediğiniz şeyi ‘en güzel şekilde’ yapmaya çalışın ve kullandığınız araç ‘en güzel’ olsun!.. Bilgisayar kullanmayı öğrenin!.. Çünkü, süratle arayıp bulma, tasnif etme imkanları oluyor.. vs. Bunlardan istifade etmek için bir de yabancı dil gerekiyor. Mutlaka çok güzel yabancı dil bileceksiniz!.. bir Müslüman olarak İslâm’ı onlara anlatmamız bakımından da lazım, o bilgileri almamız için de lazım.. Her ilmin kıymeti var ve herkes birtakım şeyleri en iyi tarzda yapmayı öğrenmeli.”

Bu çağın insanıydı Hocaefendi, çağdaştı, fakat modernitenin ifade ettiği anlamda modern değildi elbette. Bir konuşmasında bunu şöyle ifade etmiştir.

“Biz ne an’anevi sayılırız, ne de modern sayılırız. Hayattı yaşarken İslâm’ın emirlerini uygulamak istiyoruz. Modern çağda yaşıyoruz, bugünde yaşıyoruz; o halde bugünün insanıyız. Bu hayatı yaşıyoruz, ama Müslümanız. O halde, bu hayatı İslâm’a göre yaşamak için, neler yapmamız gerekiyorsa, onları yapmamız lazım!.. Biz böyle hayattan kopup, eski çağlara gidip, tarihi bir grup olarak yaşamayı da düşünemeyiz. Bugünün insanı olarak İslâm’dan kopup, İslâm’la hiç ilgisi olmayan toplum olarak da yaşayamayız. Müslüman olduğumuz için İslâm’a bağlıyız, yaşadığımız için de çağımıza bağlıyız.”

ESAD COŞAN HOCA

Muhammed Emin Er

(Kaynak: Muhammed Emin Er, ***Hatıralarım***, haz. İbrahim Halil Er, Ankara: MGV Y., 2016)

Bu dönemde Erbakan Hoca'nın siyasi hareketini talebe ve dostlarımızla destekledik. Hatta Antep'e seçim konuşması için geldiğinde seçim otobüsün üstüne çıkarak, onu desteklediğimizi herkese göstermiş oldum. İlişkimiz vefat edinceye kadar güzel bir şekilde devam etti.

Bilahare Gaziantep merkeze nakil oldum. Diyanet sitesinde imam, müezzin ve bazı öğretmenlere ilm-i aletten ve feraiz ilminden dersler vermeye başladım. Daha köyde iken resmi imam olmaya beni mecbur ettiler. On dört senelik bir süre resmi görevde kaldıktan sonra yaş haddinden emekliliğimi istedim.

Gaziantep'te iken, şeyhimin oğlu, Şeyh Muhammed Nurullah bize geldi.

--Dış ülkelerde, tebliğ ve irşad faaliyetlerine çok ihtiyaç var. Oralara gitmezseniz mesul olursunuz, dedi. Gitmem için ısrar etti. Hatta pasaportumu çıkarıncaya kadar orada kaldı. Pasaportum alındıktan sonra Cizre'ye döndü.

O arada, Mehmed Zahid Koktu'nun damadı ve halifesi, merhum Prof. Dr. **Esat Coşan** hoca Gaziantep'e geldi. Kendisiyle beraber olduk. Bana, zor reddedeceğim bir ilim teklifinde bulundu:

--Sizi Ankara'ya davet ediyoruz. Ankara'ya gelirseniz çok iyi olur. Şu an iki yüz kadar yüksek tahsil yapan talebe var, yanında okurlar. Bu sebeple Ankara'ya gelmeni isteriz.

Ben bu davete kesin bir cevap vermedim, hemen “evet” demedim.

Ankara’ya Gidiş

Oğlum Mehmet Fadlullah o zaman Ankara’da idi. Evi Demetevler’de idi. Onda misafir olduğum bir gün, Esat Hoca’nın mahiyetindeki öğrencilerin başkanı Kemal adında bir genç yanıma geldi:

--Biz ilahiyat talebeleriyiz. Arapça ders okumak istiyoruz. Bize ders vermenizi rica ediyoruz, dedi.

Bu tekliflere icabet etmezsem manevi mesuliyetlerden kurtulmayacağıma dair ilhamlar oluştu. Israrları karşısında şu çözümde anlaştık: “Bir ay kadar, evi getirmeden size ders vereceğim. Ondan sonra duruma bakar, kesin kararı ona göre veririm.”

Bana talebelerin kaldığı yerde özel bir oda tahsis ettiler. Oraya yerleştim. Talebelere yemeklerini kimin yaptığını, parasının nereden geldiğini sordum.

--Yemek vakıftan geliyor. Biz parasını veriyoruz, dediler.

--Ben de para vereyim, dedim. Kabul etmek istemediler. Fakat hakları bana geçmesin diye ısrar ettim. Ben de katkıda bulundum. 50-60 civarında talebe ayrı ayrı dersler okuyorlardı. Haftada bir gün hariç devamlı akşama kadar dersle meşguldük.

Bu gençler; ahlakları çok temiz, tahsili seven, prensipli, cami ve cemaate devamlı idiler. Bu özelliklerini hissettikten sonra Gaziantep’ten evi getirmeye karar verdim. Fakat onlara hiçbir teklifte bulunmadım bu hususta! Ta ki işim Allah için olsun, bir minnet altına da girmeyeyim diye. Zaten talebeler diyorlardı ki “Gelirsen evi biz temin ederiz. Kirayı vakıf ödeyecek.”

Neticede Öz Elif Sitesi'nde bir daireyi bana tuttular.

Kirası da 10 bin lira civarında idi. Evi getirdim, yerleştim. Onlara ders vermeye devam ettim. Bir dönem böyle devam etti.

Önceleri Elif Sitesinde ve özelif camisinde dersler veriyordum. Daha sonra Esat Hoca Elif Sitesinin yanında bir bina yaptı. Buraya "Fıkıh Enstitüsü" adını verdi. Aynı şekilde İstanbul'da da bir yer yapmış orada da hadis ağırlıklı bir eğitim veriyordu ve buraya "Hadis Enstitüsü" adını vermişti.

Maalesef Esat hoca vefat edince bu çalışmalar da sona erdi. Biz Fıkıh Enstitüsünde talebelere Fıkıh, Hadis ve Akaid dersleri veriyorduk. Hatta evdeki kitapları da buraya taşıdım. Böylece talebeler yararlanacaklardı.

Bu arada her ay çıkan ***İslam Mecmuası*** da benimle röportajlar yapıyordu. Ama bu mecmua da merkezini İstanbul'a taşıyınca gelmez oldular.

Bu sırada öğrencilerin başkanları olan Kemal okulu bitirince gitti. Hem Kemal'in gitmesi, hem de değişik bazı sebeplerle, eski düzen bozuldu. Ben, talebelerdeki gevşekliği görünce onlara dedim ki: "Sizin devamınız yok. Bir kitabı bitirmeden bir başka kitaba geçmek istiyorsunuz!"

Onların gevşekliği üzerine sanki bir nevi darıldım. Dış ülkelere gitmeye karar verdim.

M. ES’AD COŞAN HOCAEFENDİ’Yİ ANARKEN

(*Hür Gelecek Gazetesi,* Şubat 2002**)**

“Yadında mı doğduğun zamanlar

“Sen ağlar idin, gülerdi alem

“Bir öyle ömür geçir ki olsun

“Mevtin sana hande, halka matem.”

Bir yıl önce, 4 Şubat 2001 Pazar günü, Avustralya’da geçirdiği bir kaza sonucu aramızdan ayrılan Prof. Dr. M. Es’ad Coşan Hocaefendi, konuşmalarında yukarıdaki mısralara sık yer verirdi. Gerçekten de, öyle bir ömür geçirdi ki, ölümünün halka matem olduğunu gördük.

Tabii ki bu mısralar, bir yandan da, rabıta-i mevt yapan, yani ölümü hatırlayıp düşünen bir insanın halet-i ruhiyesini yansıtmaktadır. Ölümü hatırlamayı pek çok kişinin olumlu bir özellik kabul etmediğini bilmiyor değilim. İslam’ı benimsemiş insanlar arasında da az değildir böyleleri, en azından ölümü hatırlamaktan ve kendilerine hatırlatılmasından hoşlanmazlar. Oysa, İbn Ebi’d-Dünyâ’nın Enes r.a.’den naklettiğine göre, huzurunda bir adamdan övgüyle söz edildiğinde Resulullah s.a.s., *“Ölümü hatırlamak hususunda nasıldı?”* diye sordu. *“Ölümü andığını hiç hatırlamıyoruz”* diye cevap vermeleri üzerine de, *“Öyleyse, o adamın bir değeri yoktur”* buyurdu. (İmam-ı Gazâlî, ***İhyâu Ulûmi’d-dîn***, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, C. 4, s. 807. Bu hadîsi Ebû Nuaym, **Hılye**’sinde Süfyan r.a.’den nakletmiştir, C. 7, s. 299.)

Bu hadîs, bugün bizlerin insanları değerlendirirken kullandığımız kıstaslarla Resulullah Efendimiz s.a.s.'inkiler arasında ne kadar büyük bir uçurum bulunduğunu da göstermektedir.

Allah korkusu

Geçenlerde, sohbetlerinde bulunmuş, onun kurduğu müesseselerde çalışmış bir insan olmam hasebiyle bana, Hocaefendi'nin benim için ne ifade ettiği, onu nasıl gördüğüm soruldu. *"Hocaefendi, Allah'tan korkan bir insandı"* dedim.

Günümüzde, bir insan için, "Allah'tan korkan bir insandı" demenin yeterli bir övgü sayılmayacağını biliyorum. Oysa Allah Teala c.c., insanlara sadece, onlarda olan Allah korkusu nispetinde kıymet verir:

> "Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, herşeyden haberdar olandır. (Hucurat, 49/13)

Mütteki insan, zayıfken iyi ve doğru davranan insan değildir. Mütteki insan, güçlü iken hakkaniyet ve adaletten ayrılmayandır. Allah'tan korkmayan insanlar, ellerinde güç ve imkan yokken adaletten, dürüstlükten, doğruluktan yanadır. Ama güç bir defa ellerine geçti mi kim bilir neler yaparlar. Üstelik, yaptıklarının eleştirilmesine bile tahammül edemez, bunu da, cezalandırılması gereken bir fiil olarak görürler. İnsanları susturmak için yasa çıkarmaya kalkışırlar. Allah'tan korkan insanı ise gücü tuğyana yöneltmez. Hz. Ömer'le ilgili şu olay Allah'tan korkan insanın farkını gösterir:

> "Taberî, İyâs b. Seleme radıyallahu anh'den:
>
> Ömer b. Hattab radıyallahu anh, çarşıdan geçiyordu. Değneği de elinde idi. Değneğinin ucu ile bana dürtüp: 'Yolun ortasında durma!' dedi. Ertesi sene

yine bir yerde bana rast gelerek: ‘Hacca gitmek istiyor musun?’ dedi. ‘Gitmek istiyorum’ dedim. Elimden tutup: ‘Öyleyse gel’ dedi ve beni evine götürüp bana altı yüz dirhem verdikten sonra: ‘Bunu kendine yol masrafı yap. Biliyor musun, ben bunu sana niçin veriyorum?’ dedi. ‘Bilmiyorum’ dedim. ‘Geçen sene sana değneğimin ucu ile vurdum ya, onun için veriyorum’ dedi. ‘Ya Emîre’l-müminîn, ben unutmuştum bile’ dedim.

‘Ben unutmamıştım’ dedi.”

(M. Yusuf Kandehlevî, **Hayâtü’s-Sahâbe**, çev. Ahmet Meylani, İstanbul 1980, C. 2, s. 203.)

Allah’tan korkan insan, hatalarını itiraf etmek ve düzeltmekten çekinmez; bunu gurur ve izzet-i nefis meselesi yapmaz.

Bizler genellikle hatalarımızı saklar, söz ve hareketlerimizi tevil etmeye çalışır, karşımızdakini bizi yanlış anlamakla suçlar veya en iyi ihtimalle, hatamız çok barizse, maksadını aşan ifadeler kullandığımızı iddia ederiz. Hata ettiğini açık kalplilikle itiraf eden insan aramızdan pek çıkmaz. Çünkü kendi kendimizi küçük düşüreceğimizi zannederiz; halbuki gerçek büyüklük, hatasını, hele de büyük bir topluluk karşısındayken, itiraf edebilecek olgunluğu gösterende olur.

Hocaefendi, bir konuşmasında şu uyarıyı yapmıştır:

“Tabii bize karşı menfi tavır takınan insanların tavırlarını ve o tavırlarındaki sebepleri de öğrenmek, bizim için iyidir. Çünkü, bizler melek değiliz. Tenkid edilecek taraflarımız, hatalarımız varsa, ‘Evet, siz burada haklısınız, biz burada kusurluyuz; bunu düzeltelim’ diyebilmeliyiz.”

(M. Es’ad Coşan, ***Sosyal Çalışmalarda Organizasyon ve Başarı***, İstanbul 1994, s. 272-3.)

Hocaefendi, Allah’tan korkan insanlara özgü bir başka özelliğe daha sahipti; hakkı söylemekten çekinmezdi. Bu yüzden pek çok sıkıntı çektiğini herkes biliyor. Ayrıca, insanların aşırı yüceltilmesinden ve sivriltilmesinden hoşlanmazdı. Buna kendisi de dahildi. Denge ve itidal önemli bir özelliğiydi. Birisini sevmesi Hocaefendi’nin hakkı söylemesini engellemediği gibi, sevmemesi de onun “doğrularını kabul etmesine ve desteklemesine” mani olmazdı. Kısacası, olgun bir insandı ve olgunlaşmaya çağırıyordu.

Hocaefendi’den tavsiyeler

Hocaefendi’ye göre, İslam’ı yaşamak demek bid’atlerden uzak bir şekilde *Kur’an* ve Sünnet’e tabi olmaktır. *"Birinci esasımız"* diyor, *"**Kur'an-ı Kerim'**e ve sünnet-i seniyyeye tebeiyyettir."*

Hocaefendi, birlik ve beraberlik için İslam ahlâkını şart görüyordu:

> “Müslümanlar, benim görüşüme göre, hem çok uyanık olacak, hem de tam derviş olacak. Derviş olmayınca bu meseleler çözülemez. Yunus Emre gibi olacak. Mevlana Celaleddin-i Rumî gibi olacak. Anadolu’daki o hercümerci, keşmekeşi tasavvufî düşünce derledi, topladı.... Onun için bizim tasavvufî ahlaka, yani Allah’ın razı olduğu ahlak-ı Muhammediye’ye sahip olarak çalışmamız lazım.” (***A.g.e.***, s. 87-8.)

Tavsiyelerinden bir demeti teberrüken sunmak istiyorum:

> “Tek tek iyi yetişeceğiz, her yönden iyi yetişeceğiz ve dünya piyasalarında rekabete, kendi dalımızda dünya şampiyonluğuna oynayacağız. Kardeşlerimiz kendi dalında dünyanın neresinde ne neşredilmişse onu takip edebilmeli.”

“Egoizmden, kibir ve benlikten, grup taassuplarından (...) sıyrılacaksınız; (...) ilmî çalışmalara önem; bilginlere, uzmanlara kulak vereceksiniz. Türk lehçelerini, Kiril alfabesini, yabancı dilleri, Arapça’yı, Farsça’yı, Osmanlıca’yı öğrenecek, bilgisayar kullanmayı bileceksiniz; (...) hele hele rabbanî ve müttaki alimlere, hakiki mürşitlere sağlam ve samimi bir şekilde bağlanıp itaat ve inkıyad edeceksiniz.”

“Her birimizin Asya ve Afrika’daki uygun bir İslam ülkesini seçmesi, onu tarih ve coğrafyasından ekonomi ve politikasına, edebiyatından folklörüne kadar tüm detaylarına nüfuz ederek tanıması çok önemli bir husustur. Bunu sağlamak için o ülkede tahsil görmek veya ticari bir ilişki kurmak, hatta evlilik yoluyla bir sıhriyet alakası temin etmek düşünülmelidir.”

“Öncelikle İslam milletleriyle çok yakın münasebetler ve sağlam iş ve ticaret ilişkileri kurmalı, kendi içimize kapalı kalmamalı, yurtdışına cesaretle açılmalı, dünyaya yayılmalı, her yere yerleşip oralarda koloniler kurmaya gayret göstermeliyiz.”

Din alimlerimizin herkesin tasvip ve teveccühüne mazhar olacak, mezhep, meşrep, mektep ve ekoller üstü çok genel hakikatleri belirleyerek, eğitim ve davetlerini bunlara göre yapmaları, ihtilafları sona erdirme ve ittifakı sağlama yolunda çalışmaları gerekmektedir.”

“Mutlaka Türkiye içinde iyi insanları bulup, onlarla bütünleşmek gerekiyor. Bütün iyi insanların bütünleşmesi lazım.... Sizin kendinizin olan arkadaşlarınızın dışında, size yakın olan arkadaşlara ziyaretler yapın, çeşitli gruplarla tanışın. Kimseyi suçlamayın.... Başka gruplarla birlik ve beraberliği sağlayıcı çalışmalara önem vermeliyiz.”“

“Ümmet arasındaki ihtilafları sulh yoluyla çözecek bir İslam Adalet Divanı kurulmalıdır. İslam ülkeleri arasında Avrupa Topluluğu misali birlikler meydana getirilmesi için projeler hazırlanmalıdır. Müstakbel birlikler için

altyapı çalışmaları, ulaştırma ve haberleşme sistemleri ve ağları kurulmalıdır. İslam ülkelerini birbirlerine tanıtacak, sevdirecek ve yaklaştıracak kültür politikaları, sözlü, sesli, yazılı ve görüntülü yayınlar hazırlanmalıdır."

ESAD EFENDİ'NİN TOPLUMSAL KONULARA DAİR GÖRÜŞLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu yazıda, merhum Prof. Dr. M. Es'ad Coşan'ın sosyal konulardaki faaliyet ve görüşlerini bir makalenin imkan tanıdığı sınırlar ölçüsünde ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken, doğal olarak, Hocaefendi'nin yayınlanmış kitapları temel kaynağımızı oluşturacaktır. Bununla birlikte, bilimsel nitelikteki yayınlarda onunla ilgili olarak ileri sürülen görüşlere de kısmen atıfta bulunacağız.

Öte yandan, bu çalışma çerçevesinde varılan sonuçlarda, Hocaefendi'nin pek çok konferans ve konuşmasını dinlemiş, organize ettiği kimi faaliyetlere bizzat katılmış biri olarak, sosyal antropoloji alanında yapılan çalışmalarda sıkça başvurulan "katılarak gözlem" tekniğine benzer şekilde oluşmuş kişisel gözlemlerimizin etkisinin de bulunduğunu belirtmek gerekir.

Dolayısıyla, Hocaefendi'yi konu edinen bu çalışmanın, onun görüş ve faaliyetlerinin bütüncül biçimde anlaşılmasına yetmeyeceğini baştan söylemeliyiz. Hatta, toplumsal alana ilişkin düşünce ve faaliyetlerinin bile tam anlaşılmasına yetmez, çünkü, onların İslâmî (ve/veya fıkhî-tasavvufî) arka planı ya da temeli gizli kalır. Nitekim Hocaefendi, böylesi bir tutumun tarikat kurumunun kendi teorik bağlamı çerçevesinde bir eksiklik anlamına geleceğine, aynı zamanda bir özeleştiri mahiyeti taşıyan şu sözleriyle işaret eder:

> "... Biz bu hizmetleri adeta sivil bir toplumun çalışması tarzında götürüyoruz da; bir tekke heyecanı, neşesi, aşkı, ürpertisi aşılama konusunda bir çalışma yapmıyoruz. Bu bir eksikliktir."[1]

Ayrıca, Amerikalı tarihçi Turner'ın uyarısını dikkate alarak, toplumsal yaşamın hiçbir bölümünün, ötekilerden yalıtılarak anlaşılamayacağını göz önünde tutmak

---

[1] M. Es'ad Coşan, ***Sosyal Çalışmalarda Organizasyon ve Başarı***, İst. 1994, s. 136.

gerekir. Kısacası, Hocaefendi'nin ekonomiden uluslararası ilişkilere, tasavvuftan fıkha kadar bütün görüşlerini dikkate almadan, onun sosyal konulardaki görüşlerini tam ve doğru anlamak mümkün olmaz.

Şüphesiz ki bu, Hocaefendi'nin şahsıyla sınırlı bir gerçeklik de değildir. Bu nokta, Hocaefendi'ye yönelik kimi eleştirilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan yaklaşımların kaynağını da ortaya koymaktadır.

Bir örnek olarak, Mustafa Kara'nın yaptığı şu alıntıları verebiliriz:

> "Şimdi siz, bir mürşid, şeyh, müstakbel dava adamı olarak, sıradan bir müminin 'haram' olduğunu bildiği 'stokçuluğu' masum, size teslim olmuş ihvanınıza nasıl oldu da, hem de bir baba, bir nâsih edasıyla telkin edebildiniz?"[2]
>
> "Aile içi sohbetleri anımsatan dergi sayfalarınız, yemek tarifleri, kadın terzi patronları çizen dergilerinizde ümmetin beklediği hiçbir şey yok."[3]
>
> "Yarın sizden Cenab-ı Rabbi'l-âlemin bu imkan ve paranın hesabını soracaktır; Tatil kampları kurasınız, turizm gemileri kiralayasınız diye verilmedi bu imkan ve para size."[4]

Elbette ki bu suçlamaların nedenlerinin açıklanmaya ihtiyacı var. Hocaefendi'ye yöneltilen stokçuluk ithamı, Körfez Savaşı sırasında ***İslâm*** dergisinde yayınlanan bir başyazısında okurlara, evlerinde ihtiyaten fazla gıda bulundurmalarını tavsiye etmesinden kaynaklanıyor. Tatil kampları ise, çok yıldızlı otellerde düzenlenen eğitim çalışmalarını tavsif ediyor.

---

2 Murad Kapkıner, ***Varide***, Ekim 1991'den aktaran Mustafa Kara, ***Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri***, İst. 2002, s. 566.

3 **A.g.e.**, ss. 565-566.

4 **A.g.e.**, ss. 568.

Ticarî hayattaki karaborsacılığı ifade eden stokçuluk kelimesinin müsrifçe yanlış bir bağlamda kullanılmasından güç alan yukarıdaki suçlama, “tevekkül” kavramının ardına saklanmaktadır. İmam-ı Gazalî’nin, “... aile sahibi olan bir insan, ailesinin zafiyetini telafi ve gönüllerini huzura erdirmek için bir yıllık nafakasını yığmakla tevekkülden çıkmaz”[5] şeklindeki ifadesi, aktarılan ithama karşı yeterli cevap olmanın yanı sıra, söz konusu yazarın bu davranışı “haram” olarak adlandırmakla Allah’ın hudutları konusunda keyfî davranmış olduğunu ortaya koyar, ama buradaki sorun salt bununla ilgili değildir.

Gelenek ve Modernleşme

Bu örnek, Hocaefendi’nin (veya bir başkasının) görüş ve faaliyetlerinin tek bir bakış açısından değerlendirilmesinin büyük yanlış anlamalara meydan verebileceğini göstermektedir. Bir zatın kendi şahsını dikkate almaksızın topluma verdiği ve o toplumu oluşturan bireylerin sosyo-psikolojik düzeyleri hesaba katılarak değerlendirilmesi gereken bir mesaj, tek bir bakış açısıyla ele alındığında, söz konusu mesaj sahibinin mahkum edilmesi için yeterli görülebilmektedir.

Yukarıdaki suçlamalarda görüldüğü gibi, “ümmet adına” konuşma tekelini elinde tutmasını sağlayan bir söylem üreten herhangi birisi, belirli bir sosyal faaliyeti “tatil” kavramının çağrıştırdığı olumsuzluklarla sunmakta güçlük çekmez. Bu durum, bir yönden, yukarıda dile getirdiğimiz “söylem” ve “paradigma” sorunlarının ifade ettiği tanımlama ve kontrol altında tutma çabasının farklı bir tezahürünü sergilerken, bir yönden de anlama çabalarının belirli bakış açılarına hapsedilmesinin doğurabileceği sonuçlara işaret etmektedir.

---

5 İmam Gazâlî, **İhyâu Ulûmi’d-dîn**, C. 4, çev. Ahmet Serdaroğlu, İst. t.y., s. 503.

Gerçekte, böylesi hatalı sonuçlara varmak, özellikle sosyal sorunlar söz konusu olduğunda hiç de şaşırtıcı değildir ve Hocaefendi bu noktayı şu ifadelerle dile getirir:

> "... betonarme hesabında, matematikte, formülde hata yaparsa insan, sosyal konularda daha çok hata yapıyor. Sosyal meselelerin zaten ispatı kolay değil, laboratuara alınması kolay değil, deneylerin yapılması kolay değil, tekrar tekrar tecrübe edilmesi kolay değil... Onun için, sosyal ilimlerde hata çok daha fazla oluyor."[6] "Zâten sosyal bir kavramın çok kesin sınırlarla, küçük bir cümle içinde tarifi de kolay olmuyor. Bunu ortaokuldan, liseden, üniversiteden bilirsiniz ki, kültür ve medeniyetin de yüzlerce tarifi vardır."[7]

Bununla birlikte, Hocaefendi, sosyal bilimleri diğer alanlarla ilgili bilim dallarından daha önemli bulur. Ona göre, "sosyal ilimler, sosyal psikoloji, antropoloji, insanı yetiştirmeye, terbiye etmeye, yönlendirmeye, idare etmeye, mutlu etmeye yarayan ilimler çok daha önemli" konumdadır.[8] Ayrıca, sosyal bilimcilere büyük görevler düştüğünü ve çok şey başarabilecek nitelikte olduklarını düşünmektedir:

> "Sosyal ilimlerle meşgul ilim adamlarımız, önce müslümanlar arasındaki irtibat kopukluğunu tamir etmeli, onların morallerini yükseltecek, güçlerini sosyal, kültürel, psikolojik, politik etkinliklerini artıracak tedbir ve çareleri bulmalıdır."[9]

> "Bir sosyal görevli, bir sosyolog mütefekkir, bir sosyal psikolog, bir idealist ahlakçı, bir iyi niyetli içtimaiyatçı, bir arif din bilgini, bir mürşid-i kâmil bize, mühendis kadar, doktor kadar, hatta onlardan çok daha fazla

---

6 M. Es'ad Coşan, **Avustralya Sohbetleri 4**, İst. 1996, s. 33.
7 M. Es'ad Coşan, **Hacı Bektâş-ı Velî**, İst. 1995, s. 58.
8 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 24.
9 M. Es'ad Coşan, **İslâmî Çalışma ve Hizmetlerde Metod**, İstanbul 1995, s. 165.

gereklidir. Keşke politikacılar hep bu evsafta insanlar arasından seçilse! Milletler o zaman ne kadar çabuk kalkınır, ne kadar çok mutlu olurdu!”[10]

“Türkiye’nin sosyal ve kültürel stratejisini düzenleyen insanların, şimdiye kadar pek büyük hatalar yaptıklarını tespit eden kimselerden biriyim. İnsanı tanıyan, halini bilen, sosyal yapıyı tanıyan, sosyolojiye vakıf; toplumu, toplum kanunlarını, toplumun psikolojisini, milletlerin kültürel yapılarını bilen insanların bu konularda da sağlıklı düşünebileceğini, reel ve güzel kararlar alacağını düşünüyorum.”[11]

Batı’da geliştirilen sosyal bilimlere yönelik bu güven, Hocaefendi’nin görüşlerinin kısmen ve tedricen de olsa seküler bir etkiyi bünyesinde barındırmaya başlamasına ve İslamî çevrelerde sıkça görülen ve “reformist” ya da “modernist” diye adlandırılan yaklaşımların bir ölçüde benimsenmesine ve örtülü bir laikleşmeye neden olabilirdi.

Bunun yaşanmamış olmasının bir çok nedeni bulunmakla birlikte, en önemlisinin Hocaefendi tarafından Şeriat ve Sünnet’e yapılan vurgu olduğu söylenebilir. Onun “sosyal” konulardaki görüş ve faaliyetlerini anlamaya çalışırken referans noktalarımız, tasavvuf ve tarikat olgularının kendi köken ve yapısı içinde anlam taşıyan bu unsurlar olmalıdır.

Hocaefendi’nin fikirlerinin, hocası Mehmed Zahid Efendi örneğinde olduğu gibi hadîs temelli oluşu önem taşımaktadır. Hayatı boyunca düzenli olarak ***Ramuzü'l Ehâdîs*** dersleri vermiş,[12] konuşmalarında başka hadîs kitaplarına da sıkça atıfta bulunmuştur. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sunduğu modelin örnek alınıyor oluşunun, din yorumunun laikleşmesinin önünün açılması tehlikesini bertaraf ettiği görülmektedir:

---

10 **A.g.e.**, s. 211.
11 **A.g.e.**, s. 89.
12 Bkz. Seyfi Say, “Mehmed Zahid Kotku (Rh. A.) Hazretlerinin Siyasî Görüşleri”, **Mehmed Zahid Kotku (Rh. A.) ve Tasavvuf** içinde, haz.: H. H. Erkaya, İstanbul: Seha Neşriyat.

> “Peygamber Efendimiz Medine-i Münevvere’de askerî, siyasî, ekonomik, kültürel faaliyetlerde neler yaptıysa; biz de hayatın her dalında faaliyet göstermeliyiz.”[13]

> “Biz bunları niçin yapıyoruz? Biz Peygamber Efendimizin bize vermiş olduğu örneğe, modele uymaya, sünnet-i seniyye-i nebeviyyeye uygun, her yönünden tam bir faaliyet göstermeye çalışıyoruz.”[14]

> “... İslâm, alem nizamıdır, nizam-ı alemdir. Bu nizamın bazı yerlerini makaslatamayız, sansür edemeyiz, kesemeyiz.”[15]

Bir başka önemli nokta, Hocaefendi’nin sosyal bilimlerin kavramlarına İslâmî bir içerik kazandırmaya çalışıyor oluşudur. Bir konuşmasında “kültür”ü “irfan” olarak ele alır. Burada Cemil Meriç’in **“*Kültürden İrfana*”** adlı kitabına bir atıf yapılıyor gibi görünse de, bu iki kavram arasındaki karşıtlıktan çok, kültürün irfan olarak yeniden inşası ve tanımlanması çabasının varlığına şahit olunmaktadır:

> “Vakıflarımızdan birisi İlim, Kültür ve Sanat Vakfı'dır. İLKSAV, gayeleri itibariyle son derece önemli, çok yüksek seviyeli bir vakıftır. Camla elmasın farkını anlamak lâzım, şapla şekerin farkını ayırmak lâzım!.. İlim, Kültür ve Sanat Vakfı Allah'ın bir lütfudur, çok önemli bir organizasyondur. Siz de bu büyük organizasyonda hizmet yüklenmiş arkadaşlarsınız. Allah sizlerden razı olsun, gayret kuvvet versin, yanıltmasın, şaşırtmasın... İlim, Kültür ve Sanat Vakfı'mızın ismi, müsemmâsını anlatan bir mahiyettedir. Faaliyet dalları çoktur ama, ana hedefi üçtür: İlim, Kültür ve Sanat. 1. İlim, ulûm-i şer'iyyeyi temsil ediyor. 2. Kültür, irfanı temsil ediyor. İslâm'ı yaşayan büyüklerimizin bize

---

[13] Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 14.
[14] **A.g.e.**, s. 14.
[15] Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 23.

öğrettikleri âdâbı ve ahlâkı temsil ediyor. 3. Sanat da ihsânı temsil ediyor.”[16]

Hocaefendi’nin zaman itibariyle daha yeni ifadeleri, sosyal bilimlere yönelik takdir edici tutumunun, onların “İslâmîleştirilmesi” gerektiği düşüncesiyle yanyana yürüdüğünü göstermektedir:

“Amerikalı merhum şehid profesör İsmâil Farukî var, ‘**İlimlerin İslâmîleştirilmesi’** diye kitap filân yazmış. İlimlerin İslâmîleştirilmesi lâzım; dillerin, lisanların, konuşmaların İslâmîleştirilmesi lâzım!”[17]

Hocaefendi’nin 1996 yılının sonlarından itibaren artık, Batılı sosyal bilimlere özgü kavramların ya Türkçe tercümelerini kullanma ya da hiç kullanmama tutumunu benimsediği görülmektedir. Bu konudaki kararlılığını vefatına kadar sürdürmüş bulunmaktadır. Aşağıdaki ifadeleri, yeni yaklaşımının genel çerçevesini ortaya koymaktadır:

“Yabancı kelime kullanmayacağız. Burada kâğıt göndermiş kardeşimiz. Kurduğumuz televizyona Ak-Televizyon demişiz, Ak adını vermişiz zaten, adı tamam... Aşağısındaki televizyon sözüne kızıyorum ben. Televizyon sözünün Türkçe bir karşılığını bulalım diye bir yarışma açtım; herkes isim yağdırıyor: ‘Televizyonumuzun adı şu olsun!’ diyor. Televizyonumuzun adı Ak-Televizyon, ak zâten; adı aklanmış, tamamlanmış. Sen altındaki televizyon sözünün Türkçe karşılığını bul!.. Ne demek istiyoruz: Yabancı kelimeler girmiş dilimize... Yabancı adetler girmiş içimize... Yabancı fikirler girmiş kafamıza... Kâfirce, zalimce, düşmanca hareket eden insanların her şeyini kontrolsüz almış bizden öncekiler... Veya bazıları

---

16 M. Es’ad Coşan, **Tasavvuf Yolu Nedir?**, İst. 1997, s. 21.
17 **A.g.e.,** s. 303.

kasten sokmuş, sokuşturmuş, tıkıştırmış, mahsustan yapmış... Veya gayr-i ihtiyârî yapmış."[18]

> "Bu bir hücum... Senin dilini yok edecek, senin örfünü yok edecek, senin fikrini yok edecek... Etti zaten... Yâni büyük ölçüde tahribata uğramış bir milletiz. Kıyafetlerimiz onların kıyafeti, adetlerimiz onların adeti, evdeki eşyalarımız onların eşyası... Gardrop, komodin, konsol; bunların hiç birisi Türk eşyası değil. Bizimkinin adı dolaptı, raftı, sandıktı. Bizim olan şeylerin bizde adı var. Dışarıdan gelenlerin, takliden gelenlerin adı yok... Müzik setiymiş, bilmem neymiş... Her şey girmiş. Şimdi biz ona karşı diyoruz ki: Her şeyin dedemizden kalma aslını, âsâr-ı atîkasını, bize ait olanını kullanalım!"[19]

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabileceği gibi, Hocaefendi'nin görüşleri zaman ve mekân (ya da yaşanan tarihsel dönem ve coğrafya) boyutları içinde anlam taşıyan ve içinde bulunulan ortama cevap teşkil eden bir nitelik sergilemektedir. Hocaefendi, büyük ölçüde "Batılılaşmış" bir ülkede yaşaması itibariyle, geleneksel diye nitelendirilen yapı ya da kurumların işlevlerini yeni (ya da modern) yapılar içinde sürdürmek, fakat bunu yaparken içsel olarak modernleşmekten uzak kalmayı başarmak gibi bir ikilemle karşı karşıyaydı. Medreselerin ve tekkelerin kapatıldığı bir ortamda bireysel olmanın ötesine geçip toplumsal bir oluşum meydana getirebilmek için elde fazla bir seçenek yoktu. Zarcone, durumu şöyle özetler:

> "... Tarikatların, cemaat olarak var olmak için, hükümetin zımni hoşgörüsünden daha fazlasına ihtiyaçları vardı. Bu yüzden kendisini Devletin gözünde kısmen yasal kılan, hukuken bir paravan arkasında bulunan bir derneğe sığınmaları gerekiyordu. Bazı şeyhler de vakıfların

---

18 **A.g.e.,** s. 236.
19 **A.g.e.,** s. 237.

arkasına sığınmayı tercih ettiler. ... Bu durumda, yarı resmi bir diriliş veya daha ziyade bir meşrulaşma görülüyor."[20]

Zarcone, yeni yapı ve kurumlar oluşturmanın bir varlık-yokluk sorunu olduğunu belirtir: Ona göre, "eğer tarikatlar varlıklarını sürdürmek için tekkeleri bırakabilmişlerse", böylece kendilerini yıkmak isteyen Batılılaşma hamlesine karşı durabilmişlerse, önderlerinden bazılarının "ideolojinin [İslâmî-tasavvufî dünya görüşü] asırlarca bağlı bulunduğu geleneksel yapıyı bırakabileceğinin farkına varmış olmalarından" dolayıdır.[21] Bu demektir ki, ortada zorunlu bir modernleşme söz konusudur:

> "Esad Coşan, modernliğin vasıtalarına göre yumuşak ve güler yüzlü bir tavrı muhafaza etmiştir. Müslümanların devamlı değişmekte olan dünyaya uymak, modernlikle ve yabancı kültürlerle temastan kaynaklanan acıları tedavi edebilen İslamî çareler geliştirmek zorunda olduklarını söylüyor. 'Dünyanın geçirdiği evrimi takip etmek lazımdır; büyük faydayı bu davranıştan çıkartmak gerekmektedir.' "[22]

Benzer görüşleri savunan Şerif Mardin'e göre de, "Nakşibendi tarikati" kendine modern bir 'görünüm' edinmede başarılı olmuştur. Mardin sözlerini şöyle sürdürür:

"Ama Müslüman entellektüellerin söyleminde zaten mevcut olan, çoğu demokratik politik kurumları destekleyen modifikasyonlar, bunların Türkiye'nin günlük yaşamında köklü unsurları hesaba katmaya zorlandıklarına, bu unsurlarla uzlaşmak zorunda kaldıklarına ilişkin bir işarettir."[23]

> "... Türk (ve dünya) İslâmı için ortak bir payda, daha az sofistike ama 'modernist' arayış Nakşibendi tarikatınca yayınlanan üç süreli yayının

---

20 Thierry Zarcone, "Nakşibendiler ve Türkiye Cumhuriyeti: Zulümden Yeniden Dinî, Siyasî ve Toplumsal Mevkiye Ulaşma (1925-1991)", **Türkiye Günlüğü**, çev. E. Topbaş, Yaz 1993, Sayı: 23, s. 101.
21 **A.g.m.**, s. 101.
22 **A.g.m.**, s. 103.
23 Şerif Mardin, "2000'e Doğru Kültür ve Din", **Türkiye Günlüğü**, çev. G. A. Tosun, Kış 1990, Sayı: 13, s. 10.

sayfalarında bulunabilir: ***İslâm***, ***Kadın ve Aile*** ve ***İlim ve Sanat***. Araştırmalar başka hiçbir Müslüman ülkede bu dergilerin muadilinin bulunmadığını ortaya çıkarmıştır. ... ***İlim ve Sanat*** Batı'da yer alan Bilim Felsefesi hakkındaki tartışmaları izler ve bu tür yayınları karakterize eden savunma çizgisi yerine Batı biliminin epistemolojik kuruluşu gibi sorunlar üstünde durur. ... kadınları etkileyecek bir dergi yayınlamak gerçekten yeni ve hesap edilemeyen sonuçlarıyla yüklü görünüyor."[24]

Öte yandan Zarcone, Milli Selamet Partisi'nin modernleşme yönündeki başarısını da Nakşibendi tarikatine bağlar. "Sosyolog Şerif Mardin'e göre, Milli Selamet Partisi Türk iktisat tarihinde öncülü olmayan modernizmle geçici bir uzlaşma geliştirmesini bilmiştir" diyen Zarcone, sözlerini, "Elbette, bu farklı hedefleri güzel sonuçlandırmada Nakşibendi tarikatı çok faydalı olmuştur" şeklinde sürdürür.[25] Burada sözü edilen modernleşmenin "iktisat" kapsamında düşünüldüğü ve ağır sanayi hamlesi gibi projelere atıfta bulunulduğunu akılda tutmak gerekir. Nitekim Zarcone şu değerlendirmeyi yapar:

"... Nakşibendiye'nin çağdaşlık virajının bir kısmını başarıyla döndüğüne inanılabilir. Bazı gruplardan farklı olarak, Nakşibendiye sanayileşmeyi teşvik etmiştir ve modern teknolojinin Türkiye'ye girişine karşı çıkmamıştır. Bunlar modernleşme sürecine refakat eden iki önemli faktördür. Fakat ahlak hususunda, XX. asrın başlarında bazı İslamcı aydınlarda görüldüğü gibi, muhafazakar bir ideolojiden yana olmuşlardır."[26]

Ne var ki, teknoloji ile sınırlı bir modernleşme bile bazı İslamcı aydınların tepkisini çekmeye yetmekteydi. Özellikle İsmet Özel, ***"Üç Mesele"*** adıyla kitaplaştırdığı ve "teknik, medeniyet ve yabancılaşma" kavramları etrafında kaleme aldığı

24 **A.g.m.**, s. 10.
25 Zarcone, s. 103.
26 **A.g.m.**, ss. 104-105.

yazılarında, Batı'dan değil sadece sosyal kurumların, sanayi ve teknolojinin alınmasının bile beraberinde "kültür" getireceğini ve bunun yozlaşmaya neden olacağını savundu.

Özel şu soruyu yöneltiyordu:

> "Artık tekniğin elde bulundurulması toplumun hayatiyetinin sağlanabilmesi için bir zaruret olarak görülüyor. İyi ama, teknik nasıl ele geçirilir? Traktör çikletsiz olur mu?"[27]

Sombart'a atıfta bulunan Özel, tekniği "manevi mal" olarak görüyor, sadece maddi alet-edevat olduğu görüşünü reddediyordu.[28] Bu tür yaklaşımları benimseyenlerin Hocaefendi'nin tutumunu yadırgamamaları beklenemezdi. Nitekim, Özel'inkine benzer düşünceleri savunan Ali Bulaç şu eleştirileri yöneltmekteydi:

> "Görünen o ki, gelenekle bağlarını sıkı tutan oluşumlar farkında olmaksızın ya arabeskleşiyor veya hızla modern bir formun hakimiyeti altına girmeye başlıyorlar. Bunu en iyi geleneksel söylemin devamı sayılan tarikatlerde gözlemek mümkün. Bu yeni süreçte tarikatlar –Özellikle Nakşibendiler- sözlü gelenekten yazılı ve görsel anlatıma doğru yöneliyorlar. 'Modern zamanların şeyhi gerektiğinde kot pantolon da giyebilmelidir' diyen bir tarikat lideri, müridlerine İslamî defile düzenlemelerini öneriyor, beş yıldızlı otellerde eğitim programı yaptırıp müridleriyle birlikte lüks yüzme havuzlarına girip yüzüyor. Anlattıklarımızdan şu sonucu çıkarmak

---

27 İsmet Özel, **Üç Mesele/Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma**, 3. b., İstanbul 1988, s. 125.

28 **A.g.e.,** ss. 152, 157. İsmet Özel, daha sonra bu görüşlerinden vazgeçti, fakat ondan etkilenen isimler aynı görüşleri savunmaya devam ettiler. Özel şöyle der: "Bizim derdimiz batılılaşmamız değil. Yeterince batılılaşmamamız." (İsmet Özel, **Sorulunca Söylenen**, 2. b., İstanbul 1988, s. 98.) Yine ona göre, "Modern yaşama biçimi küfr ile iman arasına çizgi çekmeyi bilen hiçbir müslümanı yozlaştıramaz". (İsmet Özel, **Taşları Yemek Yasak**, 3. b., İstanbul 1986, s. 41.) Bu o kadar öyledir ki, "Eğer siz bana elektrik, basınçlı su ve asfalt yol gelmeden önce köyümüzün insanları dinlerine daha bağlılardı, ama elektrikli ev aletleri, otomobiller ve televizyon dindarların sayısını azaltıyor derseniz, ben de size modern müdahaleden önce de bu köyde dinin doğru anlaşılmadığını, bir alışkanlık olarak sürüp gittiğini söylerim". (**A.g.e.,** s. 101.)

mümkün: 'Dini' kimlik arzeden bütün akımlar yeni bir olgu olmakla birlikte, tümüyle moderniteye karşı değildirler."[29]

Bulaç'ın yukarıdaki ifadeleri, içerdiği maddi hatalardan çok, temel aldığı yaklaşım itibariyle sorgulanmayı hak etmektedir. Bulaç, Hocaefendi'nin bir grup öğrenciye yaptığı bir konuşmada yer alan "Şimdiki zamanın dervişi kot pantolon giyiyor, kısa gömlek giyiyor; üniversitelerde okuyor, yüksek tahsil yapıyor, matematik tahsili yapıyor, mühendis oluyor, doktor oluyor"[30] şeklindeki ifadelerini, muhtemelen kendisine sözlü olarak ve yanlış aksettirildiği için yanlış yorumlamakta, hayatı boyunca kravat takmaktan bile titizlikle kaçınan bir zata söylemediği şeyleri yakıştırmaktaydı.

Bir başka yakıştırmayı, İslamî defile düzenleme önerisi oluşturuyor. Böylesi verilere dayanılarak varılan moderniteden yana olma suçlamasının ciddiye alınmasına yazarın kendi tutumunun engel olması bir yana, "sözlü gelenek" ile "yazılı ve görsel anlatım" arasında yaptığı ayrım, onun Batı'da geliştirilen sosyal bilimlerin kavramsal çerçevelerinin etkisi altında kaldığını göstermektedir. Bu bakış açısına göre, Hz. Osman zamanında *Kur'an*'ın mushaf haline getirilmesini ve hadîslerin İmam-ı Buharî gibi zatlar tarafından yazıya geçirilmesini "modernite"ye teslim olmak olarak adlandırmak gerekeceğini yazar hatırlamamaktadır.

Belirtmek gerekir ki, Hocaefendi'nin ulaşmak istediği amaçlar ile seçtiği araçlar arasında, "çağdaş Türkiye"ye özgü şartlar nedeniyle en az iki boyutu bulunan bir gerilim yaşanması kaçınılmazdı.

Birincisi, Batılılaşma ya da modernleşmenin siyaset, ekonomi ve kültürü seküler alanlar olarak dinden soyutladığı, bir başka deyişle din kavramını yeniden tanımlayıp dar bir alana münhasır kıldığı bir yer ve zamanda, onun siyasî, kültürel

---

[29] Ali Bulaç, "Dinlerin Meydan Okuyuşu: Entegrizm ve Fundamentalizm", **Birikim Dergisi**, Mayıs 1992'den aktaran E. Sadettin Doruklu, "İslam'ı Protestanlaştıranlar Kimler?", **İslâm**, Kasım 1994, s. 76. Bulaç, sözkonusu makalesini "**Nuh'un Gemisine Binmek**" adlı kitabına da aldı.

[30] **İslâm**, Ağustos 1990 tarihli sayı.

ve ekonomik faaliyetlerinin “din dışı” gibi algılanması mümkündü ve bu tehlike, sadece muhatapları açısından değil, izleyicileri açısından da varitti. Bu nedenle, bir konuşmasında şu uyarıyı yapmıştır:

> “Yeni yapılanmamız başarılıdır, maddi bakımdan... Yolumuzun doğru olduğunu bilip, onunla ilgili bir davet, irşad çalışması içinde olmanızı en mühim bir vazife olarak görüyorum. Ticari şirketlerimizdeki amaç bile dinîdir, tasavvufîdir.”[31]

İkinci olarak, onun siyaset, kültür ve ekonomi alanlarıyla ilgili düşünce ve faaliyetlerinin, seküler bir anlayışla dizayn edilmiş olan siyaset, kültür ve ekonomi alanlarının iç dinamiklerinden dolayı onu başarısızlığa ve bu alanlardan çekilme veya bir çatışmaya itmesi tehlikesi vardı.

Ve bu, 28 Şubat Süreci’nde siyasal alana dönük faaliyetleri düzeyinde ciddi biçimde yaşandı.

Aynı şekilde, Mayıs 1998’de RTÜK, AK Radyo’yu (AKRA), Hocaefendi’nin Hıristiyanlar’ın cennetlik olmadıkları ifadesine yer veren bir konuşmasını yayınladığı için bir ay süreyle kapattı. Oysa çok değil üç yıl sona, Türkiye’ye yönelik misyonerlik faaliyetlerini saldırı odağına yerleştiren yayınlar televizyon ekranlarını dolduracaktı.

Hocaefendi’nin söylem ve çabalarındaki kendine özgülüğün önemi, tam da bu noktada kendini göstermektedir. Onun, başlangıçta kullandığı “modern” ve daha sonra Türkçe’ye yaptığı vurgu çerçevesinde yeğlediği “çağdaş” kavramı ile, İslâmî kurumsallaşmaların geleneksel tezahürlerine imkan tanımayan “çağdaş Türkiye”de İslam’ın yaşanılabilirliğini göstermek ve üretmek çabası içinde olduğu inkar edilemez.

---

31 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 16.

Ona göre, Müslüman çağdaş bir formda yaşayacak, yani yaşadığı çağın farkında olacak, ama sürdürdüğü yaşam herşeye rağmen ***Kur'an*** ve Sünnet'le çelişmeyecektir. Bu nedenle, sosyal bilimlerin "geleneksel" ve "modern" kavramlarına yükledikleri anlam çerçevesinde yapılacak bir anlama çabasının, Hocaefendi'nin fikir ve faaliyetleri söz konusu olduğunda yanıltıcı olacağı söylenebilir.

Onu "geleneksel" olarak tanımlamak da hatalı bir çıkarım anlamına gelecektir ve bu, hem geleneğe karşı sergilediği tavırdan hem de gelenek kavramına yüklediği anlamdan çıkan bir sonuçtur:

> "... Diyanet'in çıkartmış olduğu hadis kitaplarını, tefsir kitaplarını okuyun bakalım!.. Göreceksiniz ki, geleneksel müslümanlıktan, sizin veya halkın zihnindeki müslümanlıktan daha başka olabiliyor hakiki müslümanlık."[32]

Öte yandan onun çağdaş kavramına yüklediği anlam da farklıdır. İyi bir eğitimin, ilkel bir toplumu "ilkellikten", geri kalmışlıktan kurtaracağını, "modern, ileri, aydın bir toplum haline getireceğini" belirttikten sonra, etkili, samîmi, imanlı bir eğitimin ihtidâlara sebep olacağını, gayrimüslimleri müslüman, inançsızları mü'min, günahkârları tevbekâr, ümmileri evliyâ haline getireceğini öne sürer. [33]

Hocaefendi'nin şu ifadeleri, Türkiye'de kabul gören etiketlerin aksine, çağdaşlık ve modernlik ile "ilericilik" arasına sınır çizer:

> "Ülkemizi ve millî menfaatlerimizi ancak imanlı, Allah'tan korkan, dürüst, adaletli, insaflı, güzel ahlaklı, idealist, fedakar, görgülü, bilgili, tecrübeli, modern, çağdaş insanlar koruyabilir; görüyorsunuz lafla, palavrayla,

---

32 M. Es'ad Coşan, **Doğru İnanç ve Güzel Kulluk**, İst. 1998, s. 297.
33 Coşan, **Sosyal Hizmetlerde Hanımlar**, s. 17.

devrimbazlıkla, ilericilik yalanlarıyla iş yürümüyor; imansız, takvasız, vicdansız, ahlaksız insanlardan hiçbir hayır gelmiyor...”[34]

Dikkat çeken diğer bir nokta, Hocaefendi’nin modern olmakla modernist olmak arasında ayrım yapıyor oluşudur. Ona göre, ülkeye yönelik bir dış saldırı olursa, “Tükiye'deki hainler, Türkiye'deki gafiller, Türkiye'deki modernistler, Türkiye'deki reformistler de herhangi bir ayırıma tabi olmayacaklardır”.[35]

Ancak, Hocaefendi’nin “modern” kavramına tümüyle olumlu bir anlam yüklediğini düşünmek de yanlış olur. “İnsanlığa bu modern barbarlık ve cahiliyet çağından kim kurtaracak, onları karanlıktan nura kim kavuşturacak?”[36] demektedir.

Bununla birlikte, çağdaş olarak nitelendirilmekten memnuniyet duyduğu, ***İslâm*** dergisinde yayınlanan bir başyazısında Uluç Gürkan’ın tespitini büyük harflerle aktarmasından anlaşılmaktadır:

> “Yazımı bir gazetecinin (Uluç Gürkan) sözleri ile bitiriyorum: ‘Nakşibendiler, öteki İslam tarikatlarından farklı olarak, SON DERECE YUMUŞAK VE ÇAĞDAŞ GÖRÜNTÜLÜDÜRLER’.”[37]

Fakat Hocaefendi açısından çağdaşlık, gerek toplumsal gerekse teknolojik alanda çağdaş vasıtaları kullanmaktan ibarettir:

> “... hizmet yapılacak, ulusal televizyona çıkamadık. ... Keşke bir televizyonumuz olsaydı, şimdi ne kadar iyi olurdu. Neden?.. Bu zamanın kılıcı televizyon, o kesiyor. Bu zamanın atı teşkilatlar, dernekler, vakıflar... Onun için dernekler, vakıflar kuruyoruz, kolejler, üniversiteler kuruyoruz. Şimdi ben takip ediyorum basında ve yayında, televizyonda bize ne gibi tenkitler yakıştırıyorlar filân diye... Birileri diyor ki: ‘Cemaatler

[34] Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 218.
[35] M. Es’ad Coşan, **Yeni Dönemde Yeni Görevler**, İst. 1994, s. 305.
[36] M. Es’ad Coşan, **Yeni Ufuklar**, İst. 1992, s. 270.
[37] M. Es’ad Coşan, **İslâm Çağrısı**, İst. 1995, s. 112.

holdingleşti. Bunlar ahiret cemaati iken dünya cemaati oldu...' ... Peygamber Efendimiz'in zamanında para yok muydu?.. Peygamber Efendimiz'in ashabı para harcamadılar mı?.. Peygamber Efendimiz kalkıp cemaate konuştuğu zaman, 'Allah rızası için ordu teçhiz edilecek, hadi bakalım!' demedi mi, istemedi mi?.. Parasız olmuyor işte, her şey para ile dönüyor. Biz ahiret cemaatiyiz. En rahat tarafı bir köşede oturup tesbih çekmek, namaz kılmaktır. Ondan sonra kendi hayal dünyasında keyifli keyifli yaşamaktır. Ama karın nasıl doyacak, Çeçenistan'daki kardeşime ben nasıl yardım edeceğim, Bosna'daki kardeşimi nasıl kurtaracağım? Onu söyler misiniz!.. Onun için çağdaş bütün vasıtaları arayacağız, bulacağız, Allah rızası için onları kullanacağız."[38]

Bu ifadeler, Hocaefendi'nin çağdaşlığı "vasıtaları kullanma" şeklinde anladığını göstermektedir. Onun şu sözleri, çağdaşlık sorununu nasıl algıladığını daha iyi açıklamaktadır:

"Altmış kişi heyet halinde gittik Özbekistan'a... Dedim ki ben : "'Resmî havadan sıyrılalım, halkla ilişki kuralım, tanıyalım halkı! Çarşıda pazarda dolaşın, kendinizi davet ettirin, bir eve gidelim!' dedim. Bir eve gittik, ordan da birileri geldiler, konuşuyoruz, konuştuk, anlaştık. Orda söz sahibi birisi bana sordu: 'Senin mesleğin ne?' 'Emekli üniversite profesörüyüm.' 'Sen?..' 'Doktor...' 'Sen?..' 'Mühendis...' Hepsi böyle kalburun en üstünde kıymetli eleman, herbirisi Türkiye'nin gözbebeği insanlar... Hepimizi dinledi, şöyle acı bir ifade takındı yüzüne: 'Yâhu, içinizde şöyle elinin emeğiyle çalışıp kazanan doğru düzgün bir adam yok mu?..' dedi. Bak, Rus nasıl kafa vermiş ona!.. Elinin emeğiyle işçi olarak çalıştığı zaman Lenin'in istediği olacak, tam istediği... Çünkü işçi lâzım, ırgat lâzım pamuk tarlalarında çalışacak, fabrikalarda çalışacak, ağır işleri yapacak... Onlara onu medhetmiş, adamın gözü doktoru görmüyor, mühendisi görmüyor,

[38] Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, ss. 170-171.

profesörü görmüyor. Hepimiz adamın gözünde sinek kadar küçük, zerre gibiyiz. İçimizden bir tanesi çıksaydı; 'Hocam, benim tahsilim yok, ilkokulu bitiremeden ayrıldım. Nalbantta çalıştım, demirciyim, eşek nallıyordum. Şimdi bir fırsat oldu Özbekistan'a geldim' deseydi, onu alnından öpecekti, 'Tamam iyi, sen elinin emeğiyle çalışıyorsun' diyecekti. Elin gâvuru sana güzel şeyi öğretmez, sen kendin öğreneceksin! Geri bırakmış, Orta Asya geri... Arnavutluğa gitti arkadaşlar, yürekler acısı... Halbuki Türkiye'de bir sürü Arnavut var, belki içinizde de kaç tane Arnavut vardır. Yâhu, sizin Arnavutluğa karşı bir borcunuz yok mu?..Arnavutluğa fabrika götürün, mektep götürün, bilgi götürün, hizmet götürün! Arnavutluğa yardım edin Allah rızası için...Boşnaklar niye bu kadar sıkıntı çektiler, ileri insanlar olsalardı böyle olur muydu?.. Köylü hepsi, masum insanlar, temiz insanlar, Osmanlı... Güzel ama, iki asır öncenin insanı... Çağımızın insanı olsaydı böyle olmazdı."[39]

O halde, Hocaefendi açısından çağdaşlık, İslamî kimlik ile çelişen bir şey değildir. Nitekim, kendi faaliyetini modern ve çağdaş olarak nitelendirmektedir. "Bizim yolumuz doğrudur, moderndir, güzeldir, vurucudur, sonuç alıcıdır"[40] der ve ekler:

"... bizim proje eksikliğimiz yoktur. Hedeflerimiz doğru tespit edilmiştir. Moderndir. Aklın gösterdiği, basiretin gösterdiği yoldur."[41]

Dolayısıyla Hocaefendi'ye göre bir faaliyet hem İslamî hem de modern olabilir, bu ikisi arasında zorunlu bir karşıtlık bulunmamaktadır:

"... Tekkenin faaliyeti İslamî faaliyettir... Organize bir faaliyettir. Düşünülerek yapılan bir faaliyettir. Sıradan bir faaliyet değildir ve

39 **A.g.e.**, ss. 175-177.
40 **A.g.e.,** ss. 116-117.
41 **A.g.e.,** s. 116.

görüyorsunuz başka grupların faaliyetlerinden de farklıdır, üstündür, moderndir, sağlamdır."[42]

Böyle olmakla birlikte, 1990'lı yılların ortalarında Hocaefendi'nin, İsveç'te yaptığı bir konuşmada, "Biz ne moderniz ne de gelenekseliz" dediği görülür. Kendisini "modern" olarak tanımlarken, sosyal bilimlerin bu kavrama yüklediği terminolojik anlamdan bağımsız olarak akıl yürütür ve modernlikten çağdaş araçların kullanılmasını anlar. Modernlik ile geleneksellik veya İslamîlik arasında bir çatışma ilişkisi kurulmaz. Ancak Hocaefendi, sosyal bilimlerin terimleri olarak modernlik ve geleneksellikten söz edildiğinde, böylesi bir kutuplaşmada yer almak istemez. Muhtemelen bu, "tanımlanma"ya bir tepkidir; o, kendi kendisini tanımlamak ister.

Hocaefendi'nin modernliği, Suriye kökenli ABD'li sosyal bilimci Bassam Tibi gibi isimlerin tepki gösterdiği ve köktendincilere özgü kabul ettiği modernlik türünü oluşturur. Tibi'a göre, köktendincilik İslam'ın "siyasi ideoloji" haline gelmesidir ve 1.5 milyar insanın inandığı ilahî dinden farklıdır. Bu farklılığın temelini, İslam'ın sadece bir din değil, aynı zamanda "toplum düzeni" olduğu düşüncesi oluşturur.

Tibi'a göre bu İslam yorumu, köktendinciliğin görüşünü yansıtmaktadır. Böylesi köktendinciler "siyasî bir ideoloji"yi temsil etmektedirler, "din olarak İslam"ı değil.[43] Kısacası Tibi, "toplum düzeni"ne sahip İslam yorumunu "ideoloji", toplum düzeninden soyutlanmış İslam yorumunu ise "din" olarak tanımlamaktadır. Tibi'ın tespiti, içinde yer aldığı bir "proje"nin bakış açısını yansıtıyor oluşu bakımından önemlidir:

> "Burada belirtilen, köktendinciliğin İslam'ın diğer bir varyasyonu olduğuna ilişkin yorum, 'American Academy of Arts and Sciences'ın [Amerikan Bilim ve Sanatlar Akademisi] hazırladığı, benim de katıldığım uluslararası

---

42 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, ss. 20-21.
43 Bassam Tibi, "İslam Köktendinciliği", **Avrasya Dosyası**, İlkbahar 1995, C. 2, Sayı: 1, s. 117.

> kabul gören büyük bir projenin temeline dayanmaktadır. 1988 yılında bu projenin sonuçları 6 cilt halinde yayınlanmıştır ve gelecek yıllarda da yapılacak köktendincilik yorumuna damgasını vuracaktır."[44]

Tibi'ın "İslam köktendincileri"ne yönelttiği suçlamalar, tam da Hocaefendi'nin benimsediği yaklaşımı hedef almaktadır:

> "... İslam köktendincileri modernizmin tüm teknik-bilimsel imkanlarını kullanmak istiyorlar, ancak bu sistemin insanı merkez kılan rasyonel dünya görüşüyle bağdaşmak istemiyorlar; köktendinciler, modernizmin teknik-bilimsel yönünü, laik kültürel projesinden ayırmak istiyorlar ve seçici davranarak sadece işlevsel yönünü almak istiyorlar."[45]

Öte yandan, Hocaefendi yine aynı sıralarda İngiltere'de yaptığı bir konuşmada, Sünnet'in müslümanlar arasında ortak bir kültür oluşturduğunu, bu nedenle büyük önem taşıdığını belirtmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ortak model olarak benimsenmesi ve birey ve toplumların alışkanlık, adet ve geleneklerinin bu örneğe göre şekillenmesi, müslümanların kültür birliğinin sağlanması bakımından önemli görülür.

Bu nokta, "modernist" İslam aydınlarıyla onların "geleneksel" olarak tanımladıkları müslüman alimler arasındaki en önemli çatışma ya da ayrılık noktasını oluşturur. Modernistlerin Batılılar tarafından takdir edildikleri ve Fazlur Rahman gibi önemli temsilcilerinin eserlerinin onlar arasında revaçta olduğu bilinmektedir.

Öte yandan, Batılılar'ın geliştirdiği "fundamentalist" tanımı içine girmemenin tek geçerli yolunun "modernist" bir İslam anlayışını benimsemek olduğu da bilinmektedir. Sünnet'i dışlayan bu modernist tutum, İslam'ın "ulusal" hale getirilmesinin ve onun Türk İslamı (ya da Türk Müslümanlığı), Malay İslamı,

---

44 **A.g.m.**, s. 112.
45 **A.g.m.**, s. 116.

Pakistan İslamı vs. türünden versiyonlarının üretilmesinin de zeminini hazırlamaktadır.

Hıristiyanlığın Protestanlık tarafından millîleştirilmesinin (Martin Luther tarafından bir Alman Hıristiyanlığı'nın oluşturulması, yine Protestanlar eliyle ayrı bir İngiliz Kilisesi meydana getirilmesi gibi) bir benzerini oluşturan bu tutum, modernlik ile milliyetçilik arasındaki yakın bağlantıya da işaret etmektedir. Nitekim Baydur şöyle der:

> "... milliyetçiliğin, modernleşmenin bir işlevi olduğu kuramları yakın dönemdeki literatürde oldukça ön plana çıkmıştır."[46]

Öte yandan Anthony D. Smith de, modernlik kavramı hakkında şunları söyler:

> "İkinci anlamı tarihseldir. (...) belirli zaman dönemlerini ifade eder. Avrupa'da Rönesans ve Reformasyon'a kadar gerilere giden söz konusu dönem, laikleşme ve kapitalizmin doğuşu ile ayırt edilir."[47]

Bütün bunların ortaya koyduğu gibi, Hocaefendi'nin kendisine atfettiği modernlik ile sosyal bilimlerin tanımladığı modernlik arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Burada, olgusal gerçeklik ile onu ifade etmek için kullanılan kavramsal çerçeve arasında bir mütekabiliyet eksikliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, terimlerde tekelciliğe yer olmaması açısından doğal olmakla birlikte, ortaya bir anlama ya da anlaşılma sorunu çıkmasına neden olmaktadır. Hocaefendi'nin uygulamalarında yeni olan öğeleri "tecdid" kavramı ile ifade etmek, olgunun anlaşılması bakımından daha uygun olabilir.

---

46 Mithat Baydur, **Milliyetçilik**, İstanbul 1994, s. 62.
47 Anthony D. Smith, **Toplumsal Değişme Anlayışı**, çev. Ülgen Oskay, İzmir 1988, s. 66.

Kimlik ve Aidiyet

Yukarıda aktarılan ifadeler, Hocaefendi'nin kendisini nasıl tanımladığını da (self-identification) ortaya koymaktadır. Kendisini bir yandan çağdaş olarak nitelendirirken, diğer yandan da Şeriat'e bağlılığını vurgular. Şöyle der:

> "Biz hiçbir zaman şeriatın dışında, ***Kur'an-ı Kerim***'e aykırı, sünnet-i seniyyeye aykırı bir davranışı, küçük bir jesti bile tasvip etme zihniyetinde değiliz."[48]

Yine, "Ben, çok koyu bir şer-i şerif bağlısıyım"[49] demektedir.

O kadar ki, kendisini "radikal müslüman" olarak adlandırmamakla birlikte, bu tanımın şahsını da kapsadığını düşünmektedir:

> "İslam bir düşman olarak alınıyor; bizim de heyecanlanmamamız için 'Radikal İslam, radikal müslümanlar' düşman olarak gösteriliyor. Onun için, 'Radikal olmayan müslümanlar rahat etsin!' gibi bir rehavet aşılanmış oluyor."[50]

> "... Yani ben biraz softayım, onların nazarında katı müslümanım, kökten dinciyim."[51]

> "Üstüne üstelik millî, hattâ dînî hüviyetteki makam ve şahsiyetler; İslâm düşmanı hristiyan ve yahudi mantığı ile hareket ediyor, radikal adıyla müslümanlıkla uğraşılıyor, müslümanlar düşman görülüyor?.."[52]

---

48 **A.g.e.,** s. 32.
49 **A.g.e.,** s. 32.
50 M. Es'ad Coşan, **Tebliğ ve İrşad Çalışmaları**, İst. 1996, s. 90.
51 M. Es'ad Coşan, **İmanın ve İslâm'ın Korunması**, İst. 1998, s. 120.
52 M. Es'ad Coşan, **Haydi Hizmete**, İst. 1997, s. 125.

Bu yaklaşım biçimi, son dönemlerde "moda" haline gelen ve (Bassam Tibi'ın da yaptığı şekilde) İslam'ı "din ya da ideoloji" gibi algılama ikilemi çerçevesinde anlaşılabilecek bir konu değildir.

Batılılar tarafından geliştirilen ve kimi müslüman aydınların da benimsediği söz konusu yaklaşım, İslam'ın bir din olduğu gerçeğinin altını çizer ve onun bir ideoloji gibi algılanmasına, kapsamının daraltılıyor ve manevî yanının ihmal ediliyor oluşu nedeniyle karşı çıkar.

Bu nedenle son dönemlerde müslüman aydınların bir bölümü "**neden İslamcı olmadıklarını açıklama**" yarışına girmiş bulunuyorlar ve bunu yaparken Batılı bakış açısıyla zımnen buluşuyor olmanın egemen ideoloji nezdindeki meşrulaştırıcı etkisini elde etmenin deyim yerindeyse keyfini yaşadıkları söylenebilir.

Yüzeysel bir bakış bizi, bir tarikat şeyhi olması itibariyle Hocaefendi'nin de bu yaklaşımı benimsemesi gerektiği sonucuna götürür. Oysa Hocaefendi tam aksi bir tutum benimsemiştir. Bunun nedeni basittir; birincisi Hocaefendi İslam'ı ve bu arada "din" kavramını Batı kökenli ve Bassam Tibi gibi isimlerce benimsenen terminolojiye göre anlamamaktadır.

Bu demektir ki İslam, din ve ideoloji karşıtlığının konusu olamaz, o hem din hem de dünya görüşü (**Weltanschauung)** anlamında ideolojidir.

İkincisi, İslam'ın Batılı kavramsal çerçeve açısından "tarafsız" bir yorumu bile, onun aynı zamanda bir "siyasal düzen" olduğunu ortaya koyar. Nitekim Şerif Mardin şu tespiti yapmaktadır:

> "... Nakşibendilerin, ... verdiği mücadele, bu anlamda yürekten gelen, samimi bir İslami haykırıştır ve inançtan ideolojiye kesin bir geçiş

olmaksızın kendi başına İslami inancın, kişiyi siyasi mücadele alanına çıkaracağı yolundaki inanışa dayanır."[53]

Hocaefendi, grup olarak kendisini tanımlarken başka gruplarla karşılaştırma ve farklılıklara işaret etme yoluna gider. "Tasavvufla ilgilenmeyen bir grup bizimle denk değil" der, ancak tasavvufla ilgilenen gruplar için de, "bizim elemanlarımız kadar çeşitli ilimlerde ilerlememiş" değerlendirmesini yapar. Ayrıca onlar hakkında, "Tasavvufî çeşnileri itibariyle Şeriat'e bağlılıkları bizim kadar belirgin olmadığı için, yine bizimle eşit değildir"[54] şeklinde hüküm verir.

Burada, merkeze tasavvufu değil, Şeriat'i koyan bir yaklaşım sergilenmektedir ve her tasavvufî hareketin kabul edilebilir olmadığının zımnî ifadesi söz konusudur. Aşağıdaki sözleri bu noktayı daha iyi açıklamaktadır:

> "Avrupalıların tasavvufu anlatma tarzına bakacak olursanız; sanki Şeriat bir bağmış, insanların boynunu sıkıyormuş, müslümanlar daralmış da tasavvuf gelmiş kurtarmış, gevşetmiş bu bağı. Rafızî veya batınî mezhep mensupları kendileri bir yol tutturmuş gidiyorlar. ... Tasavvuf adına sapıklık yapıyorlar."[55]

Başka gruplara göre kendi grubunun daha üstün meziyetlere sahip olduğunu düşünen Hocaefendi, her şeye rağmen, şöyle bir özeleştiri yapmaktan da geri kalmaz:

> "... Gelişmenin doğruluğumuzla doğru orantılı olduğunu görmüyorum. Yüzde 100 doğru olup da, gelişmesi yüzde 10 olan bir topluluk, herhalde bir tarafında bir kusur olan bir topluluk demektir.... Bizim kusurumuz, arkadaşların ittifakla üzerinde bastırdıkları kusurdur. 'Bizim tekkemizde

---

53 Şerif Mardin, "Türk Tarihinde Nakşibendi Tarikatı", **Çağdaş Türkiye'de İslam**, haz. R. Tapper, çev. Ö. Arıkan, İstanbul 1993, s. 94

54 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 15.

55 **A.g.e.,** s. 49.

herşey yapılıyor ama, tasavvufî faaliyet, irşad ve tebliğ çalışması yapılmıyor, az yapılıyor."[56]

Öte yandan Hocaefendi, izleyicilerinin grup aidiyeti duygusunun yeterince gelişmediğini, grup kimliğinin dışarıya yansıtılmadığını düşünmektedir: "Bizim camiamıza mensup bir kardeşimiz, bizim camiamıza mensup olduğunu söylemekten, bir sır saklar gibi çekiniyor" der ve devam eder: "Ama başkaları öyle yapmıyor; daha başka, daha hırslı çalışmalar yapıyor."[57]

Kuşkusuz bu ifadeler, diğer grupların çalışmalarının en azından grup kimliğini yansıtma açısından daha etkili ve yaygın olduğunun kabulü anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte Hocaefendi'nin faaliyetlerinin, misyonuna uygunluk ve ilkelilik açısından daha üstün olduğunu söylemek için yeterince neden vardır. Belki de bir ölçüde bu sebeple, onun çalışmaları birçok engellemelerle karşılaşmış ve yukarıda aktardığımız ifadelerinde ortaya çıkan zayıflıkları beslemiştir. Bu durum, Hocaefendi'nin konuşmalarına şu şekilde yansımıştır:

> "... böyle verensel bir yapıya sahip olmamıza rağmen, bizim hızımızın yavaşlatılması, başarımızın yüzdesinin düşürülmesi, sıradan bir grupçuk haline düşürülmemiz için çok büyük çapta engellemeler olduğunu biliyoruz."[58]

> "Bizim çalışmalarımız başkalarına örnek oluyor.... Gerçi bizi taklit edenler, bize rakip olmak için taklit ediyorlar. Yani, bizi çelmelemek için, bizim hızımızı kesmek için yapıyorlar. Bunun bazı mercîlerce şuurla yapıldığını biz biliyoruz. İfade edilmiştir bu."[59]

---

56 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 128.
57 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 116.
58 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 132.
59 **A.g.e.,** ss. 132-132.

"... o gelişmeleri görenler, mukabil tedbirleri alarak bize öyle zarar vermişlerdir. Ya da, daha başka türlü meseleler olmuştur."[60]

Böyle olmakla birlikte Hocaefendi, grup olgusunu "grupçuluk" olarak nitelendirilebilecek şekilde savunmaktan kaçınır. "Başka gruplarla birlik ve beraberliği sağlayıcı çalışmalara önem vermeliyiz" demektedir.[61] Yine, "... öteki gruplarla dostlukları geliştireceksiniz" şeklinde bir tavsiyede bulunmaktadır.[62]

Ona göre, "Süleymancı, nurcu, filanca grup, falanca grup, şu tekke, bu dergah demeden müslümanlar birlik ve beraberlik içinde olacak".[63] Ayrıca, "Siz; grup, parti, zümre, meşrep, mektep, mezhep ... taassubuna ve enaniyete kapılmayınız"[64] tavsiyesinde bulunur. Ayrıca şunları söyler:

"Müslümanlar fikir farklarına rağmen işbirliği yapmasını öğrenmek mecburiyetindedirler. ... Onun için ayrılıkçı, grupçu her çalışmayı kötü çalışma olarak görüyorum, arkasında kötü niyet de vardır diye suizan da ediyorum. Biz müslümanların her türlü olumsuzluğa rağmen birleşmemiz gerektiğinin boynumuzun borcu olduğunu bastıra bastıra söylemek durumundayız."[65]

"... İslamî grupları grup olarak ille ayrı kalsınlar diye provake eden, yani ortaya lider gibi bir şey atıp, 'O grubu derleyip toparlayıp sen bu tarafa çekeceksin!', 'Sen de bir başka grubu yakala, şu tarafa çek de şu müslümanlar birleşmesin!' diye müslümanları tefrikaya düşürmek için, dış

60 **A.g.e.,** s. 126.
61 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 19.
62 **A.g.e.,** s. 55.
63 **A.g.e.,** s. 157.
64 **A.g.e.,** s. 118.
65 **A.g.e.,** s. 157.

güçler tarafından ortaya sürülen ve müslümanları ayrı ayrı taraflara çekip birlik ve beraberliğini sağlatmayan bir çalışma da var."[66]

"... Hiçbir Müslüman fert veya toplumu, hiçbir Müslüman fert ve topluma düşmanlık etmesin, aleyhinde çalışmasın, dedikodu etmesin, hatta kırıcı tenkit yapmasın! Daima olumlu, birleştirici, yapıcı, bütünleşici, büyüme yönünde ortaklıklar, işbirlikleri, ittifaklar yolunda çalışsın!"[67]

Ancak, aleyhte çalışmamak ve dedikodudan kaçınmak, yanlışlar karşısında susmak anlamına gelmemektedir. "Her insanın dikeni vardır, gülü vardır, gülünü göreceksin ondan seveceksin. 'Dikenini sev, dikenini methet, dalkavukluk et' demiyoruz"[68] şeklinde konuşan Hocaefendi'ye göre, ikaza, gıyapta ıslah duası da eklenmelidir:

"Cihadın en üstünü zalim idareciye hakkı söylemektir. Kim olursa olsun, kimseyi putlaştırmayın, hatasını görünce hatırlatmaktan, ikaz etmekten çekinmeyin, iyi işini görürseniz destekçi olun gıyabında ıslahı için dua edin."[69]

Yanlışlara göz yumulması talebinden uzak birlik çağrısı Türkiye topraklarıyla da sınırlı değildir; "İslam alemini tanıyacaksınız. Her biriniz ve her birkaç kişiniz bir grup teşkil edin, bir ülkeyi seçin tanıyın. O ülkeyle canlı ilişkileriniz olsun" der.[70]

Bu nedenle, İslam ülkeleriyle ilişki ve bağları güçlendirecek dostluk dernekleri kurulmasını tavsiye ve teşvik etmiştir. "Kendi bünyemizi İslam alemi olarak kuvvetlendirmemiz"[71] lazım geldiğini savunur ve diğer müslüman toplumlarla akrabalık kurulmasını tavsiye eder:

---

66 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 234.
67 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 70.
68 **A.g.e.,** s. 37.
69 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 107.
70 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 53.
71 **A.g.e.,** s. 55.

> “Türkiye'de domatesler yere dökülüyor... Şeftaliler Bursa'da toplanamıyor... Afrika'daki müslüman kardeşlerimiz açlıktan ölüyor. Organizasyonu kuracağız. Oraya ulaşım imkânları yoksa, kuracağız. Çünkü, kardeşimiz... İrtibat kuracaksın, tanışacaksın!.. Ben şimdi kardeşlerime: ‘Başka ülkelerden akrabalık kurun; evlenin, kız alın, kız verin!.. Meselâ, Sudan'dan kız alsanız; Sudan'la ilgili bir mesele olsa, orada dostunuz olmuş olur. Cezayir'den evlenseniz, orada bir dostunuz olur’ diyorum. ‘İslâm aleminin halkları arasındaki bağlar kuvvetlensin!.. Birbirlerinin dillerini öğrensinler, kültürlerini öğrensinler!’ diyorum.”[72]

Hocaefendi, savunduğu görüşleri olabildiğince uygulamaya da çalışmıştır. Bunun örneklerinde birini, “... ‘Türkiye dışından evlenin’ dedim. Sudanlı bazı kimseleri evlendirdik burada”[73] şeklindeki sözleri açığa vurur.

Kuşkusuz bütün bunlar onun, sosyal bilimlerin tanımladığı biçimiyle modern olmadığını da ortaya koymaktadır. Her şeyden önce ulusçu bir bakış açısına uzaktır, ikincisi, toplumlar arası ilişkilere ümmet anlayışı çerçevesinde yaklaşmaktadır.

Öte yandan, grup olarak kendisini, ulusal bir oluşum olmanın ötesinde evrensel bir organizasyon şeklinde düşündüğü görülmektedir. Kuşkusuz bu, bir yönüyle Nakşibendiye’nin kendisini tanımlayışıyla ilgilidir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Hocaefendi şu görüşleri savunur:

> “Yurtdışında organize olmamız lazım! Tabanımızı sadece Türkiye’nin içinde yayarsak, Türkiye’nin sarsıntıları dolayısıyla dar bir tabandaki çalışmalar sekteye uğrayabilir.”[74]

---

72 M. Es’ad Coşan, **Avustralya Sohbetleri 1**, 2. b., İst. 1995, s. 365.
73 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 51.
74 **A.g.e.,** s. 19.

> “İnşaallah Türkiye’yi, Asya’yı, Afrika’yı, Avrupa’yı, Amerika’yı, Avustralya’yı, hatta dünyayı, fezayı Kotku dergahlarıyla, ilim ve irfan merkezleriyle dolduracağız; camiler, okullar, yurtlar, kolejler açacağız; parklar, bahçeler, korular tesis edeceğiz; çeşmeler, köprüler, yollar yaptıracağız, kütüphaneler kuracağız, kitaplar yayınlayacağız, yeni yeni radyo televizyon müesseseleri açacağız.”[75]

Sözlerinin ortaya koyduğu bu evrensellik, onun geleceğe dönük vizyonunun eksenini oluşturmaktadır. Ancak, Türkiye’ye ait olduğunu da unutmaz. Bununla birlikte, Türklüğünü müslüman toplumlara karşı değil, Batı’ya karşı hatırlar:

> “Batılılaşma sözünü de sevmiyorum, itiraz ediyorum, protesto ediyorum, karşıyım! Çünkü, biz niye batılılaşacağız?.. Biz buralıyız işte, Türkiyeliyiz, Türk’üz, buralıyız, şarklıyız ve alaturkayız... Onun için, batılılaşma diye bir şeyi kabul etmiyorum. Biz biziz, onlar da onlar... Onların bizden çok eksik tarafları var: Bir kere yabanilikleri var, nezaketsizlikleri var... Ondan sonra, merhametsizlikleri var, çifte standartları var, kalleşlikleri var... Bunlar da çok çirkin vasıflar!.. Bizde bunlar yoktur.”[76]

Batılılaşmanın Etkileri

Batılılaşmaya olan tepki, Hocaefendi’nin yazılarında ağırlıklı bir yer tutar. Bu, özellikle gündelik yaşama ilişkin unsurları kapsar. “Kimsenin yılbaşı gecesini kutlamayınız” der ve “evinize o geceye mahsus çerez, mevya almayınız; o gün için hindi kesmeyiniz; odalarınıza, dükkan ve mağaza vitrinlerinize çam ağacı dikmeyiniz, yılbaşı süslemesi yapmayınız” şeklinde tavsiyelerde bulunur.[77]

---

75 **A.g.e.,** s. 17.
76 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, ss. 326-327.
77 Coşan, **Yeni Ufuklar**, s. 267.

“Ey Ümmet-i Muhammed!” diye söze başlamak suretiyle konunun dinî boyutuna vurgu yapar ve Batılılar’ı “Küfür ehli” olarak tanımlar:

> “Ehl-i küfre özenmeyin; onları boşu boşuna körü körüne taklit etmeyin; yaşam, giyim-kuşam, örf-adet, zevk-sefahat konularında onlara asla kapılmayın....”[78]

Ona göre, “Müslüman batıl hristiyan adetlerini, hurafeli putperest faktörünü taklit etmez”.[79] Bu faktörler, kılık-kıyafeti de kapsamaktadır:

> “... Artık hacımızın papaz kıyafetinden; bacımızın artist ve aşüfte eda ve haletinden .... tamamiyle pâklanması icap ediyor.”[80]

Ev eşyalarından ithal “gün”lere kadar pekçok şey, Hocaefendi’ye göre terk edilmelidir: Ayrıca, çağdaşlaşmanın Batılılaşma şeklinde anlaşılıp uygulanmasına da tepki gösterir:

> “... yanlış bir seçim olan (Osmanlı devresi tatbikatı) BATILILAŞMA sözünü ve fikrini bırakmalı, kendi özümüze dönerek, kendi kültürümüze dayanarak çağdaşlaşmaya, hatta çağın ilerisine gitmeğe çaba harcamalıyız.”[81]

> “Bize şimdi Avrupalılar'dan bir sürü âdetler geldi: ‘Orman günü, çiçek günü, analar günü, babalar günü...’ çeşit çeşit şeyler. Biz de ne yapmak istiyoruz? Dinî günlerimizi öne çıkarmak istiyoruz. İşte Âşure günü, evde bir sürü şenlik, güzellik, rızk bolluğu, meyvalar, kuru gıdâlar, kuru yemişler... vs.”[82]

---

[78] **A.g.e.,** s. 278.
[79] M. Es’ad Coşan, **Çocuklarla Başbaşa**, 6. b., İst. 1997, s. 91.
[80] Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 87.
[81] M. Es’ad Coşan, **Türk Dili ve Kültürü**, 2. b., İst. 1992, s. 117.
[82] M. Es’ad Coşan, **Allah’ın Gazabı ve Rızası**, İst. 1997, s. 42.

> “Geliniz, bu aşırı süslenmeye, dışardan büyük dövizler sarfederek ithal edilen kozmetik sanayii mamüllerine, elmasa, pırlantaya, şatafatlı ev eşyalarına, lüzumsuz fazlalıktaki kat kat perdelere, rafları, sehpaları dolduran ıvır zıvır biblolara, vazolara, kristallere, avizelere... beraberce karşı çıkalım.”[83]

Bir yandan ithal ideolojilere bir yandan da Batı kaynaklı tüketim kültürüne tepki gösteren Hocaefendi, “Sizden ricam yabancı ideolojilere kapılmamanız, kozmopolitliğe, taklitçiliğe dur demeniz... Meselâ evinizi dini yaşam tarzına göre plânlayın; örf ve âdetimize göre dekore edin, lükse, israfa kapılmayın”[84] der.

O kadar ki, yerli malı kullanmaya özellikle dikkat edilmesini ister:

> “Boyalı, sahte, kof ithal mal ve malzemelerine yüz vermeyin, daima has ve halis yerli malı ve mahsulü kullanın.”[85]

Bu tür beyanlarında “taklit” tabiri anahtar kavram konumundadır. Ona göre, “İki cihanda saygınlık kazanma ve yükselmemizin temeli şahsiyet sahibi olmamızdır. Şarkı veya Garbı, kapitalist veya komünist ülkeleri körü körüne taklit etmemeliyiz”.[86] Bu yaklaşımının bir sonucu olarak, Japonlar’ın Batı karşısındaki tutumunu şahsiyetli bulur ve takdir eder:

> “Şu Japonlar’a ben hayret ediyorum, aferin; kendi güreşlerini pat diye kabul ettirdiler dünyaya... Onların güreşlerinde ceket gibi kollu, bol bir şey giyiliyor. Kuşağı var... Pantolonları da dizden bir karış aşağıya kadar. O judocuların, bilmem necilerin kıyafetleri gayet örtülü, gayet güzel bir

---

83 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 289.
84 **A.g.e.,** s. 259.
85 **A.g.e.,** ss. 259-260.
86 **A.g.e.,** ss. 206-207.

kıyafet... Müslümanlar niye böyle kendi sporlarında kendi prensiplerini uygulayamasınlar?!”[87]

Bununla birlikte Hocaefendi, Japonlar kadar Batılılar’da da takdir edilecek yanlar bulur. Onların sosyal organizasyonlarını, yürütülen toplumsal hizmetleri ve örgütlenme tarzlarını önemli ve ibret verici kabul etmektedir:

“Almanya'dan bir alim Amerika'ya gitmiş. Beni etkileyen bir olmuş hadise... Bir profesör arkadaşım anlattı. Bir profesör Almanya'dan Amerika'ya gitmiş. Amerika'yı gezmiş Alman gözüyle, profesör gözüyle; dönmüş. Herhalde bundan yirmi yıl, yirmibeş yıl kadar önce... Çünkü bana anlatan da beş-on yıl önce anlatmıştı. Almanya'ya dönmüş. Arkadaşları demişler ki: ‘Amerika'yı gezdin, gördün, anlat bakalım, nasıl?’ Amerika'yla da biraz bunların rekàbetleri var, yarışmaları var. Bizim de öyle olmamız lâzım! Çünkü hayırda yarışmak, hayratta, hasenâtta yarışmak bize Kur'an-ı Kerim'in emri... Biz de yarışacağız, bütün milletlerle yarışacağız. Birinciliğe, birinci olmak için koşup yarışmamız lâzım!.. Demişler ki: ‘Amerika mı ileri, biz mi ileriyiz, nasıl görüyorsun durumu?..’ Demiş: ‘Amerika daha ileri!..’ ‘Neden?.. Bilgisayar sayısı daha fazla olduğundan mı, millî geliri şu kadar olduğundan mı, fabrikası bu kadar olduğundan mı, halkının sayısı bu kadar olduğundan mı, kıtasının genişliği şu kadar olduğundan mı?..’ Bakın çok önemli, hemen böyle sanılır. ‘Hayır! Oradaki insanlar haftada en aşağı üç akşam sosyal çalışma yapıyorlar, toplumsal bir faaliyet yapıyorlar...’ Evinde kalmıyor, kendi keyfine bakmıyor, yan gelip yatmıyor; ne yapıyor?.. Dışarıya çıkıyor, başka insanlarla toplumsal bir faaliyet yapıyor. ‘Orda ortalama bir insan haftada üç akşam toplumsal faaliyete katılıyor. Halbuki Almanya'da ortalama, bir insan haftada iki akşam toplumsal faaliyete katılıyor. O halde Amerikalılar bizden ileri!’ demiş. Bu beni çok etkiledi. Toplumları ölçmek için hiç bilmediğimiz bir

[87] M. Es’ad Coşan, **Güncel Meseleler 1**, 3. b., İst. 1995, s. 289.

yöntem... Toplumun böyle bir yöntemle ölçüleceğini ben hiç duymamıştım daha önce... 'Onlar haftada üç akşam toplanıyorlar; biz iki akşam toplanabiliyoruz. Üç akşama çıkamamışız, onlar bizden ileri!' demiş. Bu çok mühim bir şey..."[88]

Hocaefendi, Batılılar'ın asıl güçlü yanlarının toplumsal yapının sağlamlığına verdikleri önem ve sahip oldukları sosyal kurumlar olduğunu düşünür. Batı'ya Japonya'ya bakıldığı zaman, onların teknik üstünlüklerinin göz önüne getirildiğini, fakat bu toplumların sosyal yapısı üzerinde durulmadığını belirtir.[89]

Onların toplumsal yapılarının güçlü oluşu ve sosyal organizasyonlarının gelişmişliği sonucu başka toplumlar üzerinde etki ve nüfuz sahibi haline geldiklerini savunur:

"... İngiliz bunu çok kuvvetli bir şekilde kullanıyor, işliyor ve sosyal yapı o kadar iyi örgütlenmiş, teşkilatlanmış; o kadar iyi örülmüş ki, kale gibi bir yapısı var. Ve çok az insan ile, çok büyük cemaatleri, toplumları idare edebilmişler."[90]

"Ben bu adamların hayatlarını inceliyorum. Bunlardan ibret alacağımız şeyler var" diyen Hocaefendi, örnek olarak şunları sıralıyor:

"Çocuklara boy scout demişler, boş koymamışlar, teşkilâta bağlamışlar... Yaşlıları bowling club demişler; aynı üniforma, beyaz elbiseler, beyaz şapkalar; hepsini bir kılığa sokmuşlar... Falancaları Rotaryen, filâncaları Lions demişler, hepsini bir teşkilata sokmuşlar. Hepsine de bir hedef göstermişler. "Sen sosyal hizmet yap!.. Sen park yap, sen bahçe yap!.. Sen turistler için bilmem ne yap!.. Sen yabancılara İngilizce öğret!.. Sen şunlara

88 M. Es'ad Coşan, "İlmin Önemi" (24. 03. 1997 günü Almanya'nın Osnabrück kentinde yapılan konuşma), **İmanın ve İslâm'ın Korunması** adlı kitap içinde.
89 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 307.
90 **A.g.e.,** s. 309.

şunu yap!.." diye, her çeşit insanı meşgul ediyorlar. Sosyal hizmetlerin hepsinin arkasında da kilise var.”[91]

Gezdiği ülkelerde “her köşe başında bir kilisenin muazzam arazisi, okulu, sosyal kulübü, bilmem şu binası, bu binası, ibadethânesi ve sâiresi”[92] bulunduğunu gördüğünü belirten Hocaefendi, Batı toplumlarının dindar olmadıkları şeklindeki yaygın inancın aksini savunur:

“... Son derece dindarlar ve dinî hizmetler çok ileri. İki adımda bir kilise var ve herkes dinî hizmetlerine, kiliselerine bağlı. Kiliseler harıl harıl çalışıyor. Katolik kilisesinin koca mektebi var, Anglikan kilisesinin koca okulu var, hastanesi var. Her yerde bütün hizmetler onların eli ile yürütülüyor. İçtimaî kuruluşlar millete hizmet veriyor.”[93]

Hocaefendi, Batılı ülkeleri ve özellikle Avustralya’yı tanıdıktan sonra, toplumsal yönden eksiklik ve zayıflıklarımız olduğunu fark ettiğini belirtir:

“...Avustralya'yı gördüm.... Orda bir şehre girerken kocaman bir duvar var, pano var, levhaların çakıldığı bir yer var.... Orda kaç tane toplumsal kuruluş var... Yâni dernek, vakıf, dînî kuruluş... vs. hepsini görüyorsunuz. Orda arabayı kenara çekin, durdurun. Yazarlar birliği, kanarya sevenler derneği, golf kulübü, bovling kulübü, masonik temple, (Mason derneği demiyor, mason mâbedi, mason ibadethanesi diyor.) Yahova şahitleri... Her şey var... Adam oraya girerken, kasabanın girişinde orada kendisiyle hemfikir olan kim var, görüyor onu... Kocaman bir sürü levha... En küçük kasabada da var, büyük şehirlerde de var. Çok hoşuma gitti. Yine Amerika'ya gittiğim zaman gördüm ki, toplumun hiç bir seviyesindeki insanı boş bırakmamışlar. Beli iki kat olmuş, ihtiyar bir kadın vardı; hafızası bir geliyor, bir gidiyor. Artık saçları bembeyaz olmuş, beli kanburlaşmış... O bizim gelinin yabancı

---

91 Coşan, **Avustralya Sohbetleri 1**, ss. 430-431.

92 **A.g.e.,** s. 358.

93 M. Es’ad Coşan, **Ramazan ve Güzel Ameller**, İst. 1999, s. 366.

> dil öğrenme arkadaşı imiş. Ona bile bir görev vermişler; Amerika'ya gelen bir misafire Amerikan dilini anlatma vazifesi... Bedâva, parayla filân değil... Haftanın belli günlerinde toplanıyorlar. Düşündüm, çok faydaları var: İhtiyarlar dışlanmamış oluyor, tecrübesini başkalarına aktarmış oluyor. Yabancıları tanımış oluyor. Onlardan edindiği bilgileri kendi toplumuna aktarmış oluyor. Yaşlıyı bırakmamışlar, genci bırakmamışlar, talebeyi bırakmamışlar, orta yaşlıyı bırakmamışlar... Yâni, son derece ileri toplumsal çalışmalar içinde olduklarını gördüm ve anladım ki bizim eksiğimiz var... Ben de o zaman dergide yazı yazdım, dedim ki: 'Toplumsal kuruluşlar bir çeşit alettir, bir çeşit fabrikadır. Bu da bir üretim yapar. Eğer toplumsal aletler çoksa, toplum o aletlerle, onların çalışmasıyla ileri gider. Toplumsal aletler yoksa; yâni toplumun içindeki kuruluşlar, hayır cemiyetleri, dernekler yoksa, toplum geride kalır. Varsa, çalışıyorsa, her birisi bir güzel sonuç ortaya koyar, toplum ileri gider'."[94]

Bütün bunlar Hocaefendi'nin toplumsal konulara bakışının salt cemaati veya grubu ile sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Konuya bütün bir Türkiye toplumu açısından bakmaktadır; amacı salt kendi grubunun değil, bütün bir toplumun gelişip ilerlemesi için çözümler üretmek, çareler göstermektir.

Şu sözleri, konuya nasıl yaklaştığını göstermektedir:

> "Bence bir milletin değeri, bir toplumun kalitesi, içindeki hayır cemiyetlerinin, vakıf ve derneklerin, sosyal müessese ve teşkilatların çokluğu ve etkinliği ile ölçülmelidir."[95]

Yaklaşık 150-200 yıllık bir geçmişe sahip olan Batılılaşma çabaları çerçevesinde toplumsal yapımızın yara alması ve geleneksel kurumların tahrip edilmesi sonucu önemli bir boşluk oluştuğunu düşünmektedir. Bir başka deyişle, onun açısından

[94] Coşan, "İlmin Önemi" (24. 03. 1997 günü Almanya'nın Osnabrück kentinde yapılan konuşma), **İmanın ve İslâm'ın Korunması** adlı kitap içinde.
[95] M. Es'ad Coşan, "Sağlam Bir Sosyal Bünye Kurmalıyız", **Panzehir**, Mayıs 1992.

sorun, Zarcone'un işaret ettiği şekilde "dergâh"ın varlığını sürdürmesi değil, Türkiye toplumunun güçlenmesi sorunudur:

> "Gezdiğimiz Batı toplumlarında sosyal müesseselerin son derece gelişmiş olduğu ortada. Bizde tahrip edildiği için, hepsi yerinden yıkıldığı için, bir bombardıman geçirmiş şehir gibi yeniden tamir etmek durumdayız. Ama onlar, müesseselerini asırların akışı içinde sağlıklı olarak devam ettirdiklerinden, sosyal bakımdan kuvvetliler. Yardımlaşma müesseseleri, vakıfları, hastaneleri, eğitim müesseseleri, dinî müesseseleri, hayır müesseseleri, bilimsel müesseseleri zedelenmemiş durumda. Biz bir taraftan sosyal yapılanma tazelemesini sağlamaya çalışıyoruz kardeşlerimizle; vakıflar kurarak, vakıfların her ilde, bucakta, beldede şubelerini kurarak, irtibat bürolarını kurarak; tarih, çevre ve kültür dernekleri kurarak; hanımlar arası, hanımların hizmetlerini topluca götürmelerini sağlamak için, birleşmelerini temin eden dernekler kurarak organize olmaya çalışıyoruz."[96]

Peki neden vakıf ve dernekler? Hocaefendi'ye göre, eskiden tekkeler tarafından yerine getirilen işlevi bugün ancak bu araçlar ya da kurumlar üstlenebilir:

> "Bugünkü insanlar kulüplere gidiyorlar. Şehir kulüpleri oluyor, çeşitli dernek toplantıları oluyor. Oralarda sosyal ihtiyaçlarını karşılamağa çalışıyorlar. Akşamları insan her akşam evinde dursa, sıkıntıdan patlıyor. Nereye gidecek?.. Eskiden tekkeye gidiyordu. Hem sohbet dinliyordu, hem demin bizim dışarıda söylediğimiz gibi ilahilerle, zevkli ve tatlı bir hayat oluyordu. Birbirini canından çok seven insanlar meydana geliyordu. O halde bu müesseseyi işletmek lazım!.."[97]

---

[96] Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 196.
[97] Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 182.

Batı’nın sosyal yapı ve kurumlarına yönelik bu takdir duygusu ve oradaki sosyal kurumların benzerlerinin oluşturulması çağrısı, Türkiye’deki Batılılaşma çabalarının ardındaki motive edici güç olan taklit olgusunun ve “küreselleşme” olarak adlandırılan eğilimin değil, ilmi Çin’de bile olsa arama, “hikmet”in müminin yitiği olduğunu unutmama tutumunun bir sonucu olarak ortaya çıkar.

O nedenle bütüncül bir benimseme ve kendi geleneğine karşı bir tavır alış söz konusu değildir; seçici bir yaklaşım benimsenmiştir ve beğenilen unsurlar çok dar bir alanı kapsar.

Ayrıca, Hocaefendi açısından burada önemli olan “Batı’ya ait” olma değildir; İslamî hükümlere ve insanın fıtratına uygunluktur. Çünkü Batı’da bulunmasına rağmen ona mal edilemeyecek olan evrensel değerler ve kültürel öğeler de mevcuttur:

> “... Eğer bu adamlar sakal bırakmasalardı, kimse bizden sakal bırakamazdı. Bunlar bıraktılar da, gazeteciymiş sakal bıraktı; yazarmış, sakal bıraktı; efendim tiyatro artistiymiş sakal bıraktı, o zaman kolaylaştı, millet başladı sakal bırakmağa. Niye biz başkasını taklit ediyoruz? Biz bunu taklîden yapmamalıydık. Sakal sünnet olduğu için yapmalıydık.”[98]

Ona göre, Türkiye’de eski (geleneksel olan) terk edilmiş, yeni (modern olan) de oluşturulamamış, böylece önemli bir toplumsal eksiklik ortaya çıkmıştır:

> “Yirminci Yüzyıl’da eski unutulmuş, yeni de yapılanmamış, yapılmamış olduğu için, bir önceki asırdan çok daha kötü durumdayız, sosyal bakımdan.... Neden? Yapılaşmamızı kaybetmişiz. Eski, Osmanlı’dan kalma ananevî-dinî yapılaşmamız gitmiş, yeni modern yapılaşmayı da kuramamışız; iki arada kalmışız.”[99]

---

[98] M. Es’ad Coşan, **Avustralya Sohbetleri 2**, İst. 1993, s. 171.
[99] Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 316.

Toplumsal Çözülmenin Eşiğinde

Yukarıdaki alıntıda aktarılan tablonun toplumsal çözülmeyi çağrıştırmaması beklenemez. Hocaefendi bir yazısında durumu şöyle tasvir eder:

> "Korkunç bir çevre kirlenmesi, düzensiz ve gelişigüzel şehirleşme, gecekondu yaşamı, yakılan ormanlar, adaletsiz yağmalanan kıyılar, hoyratça tahrip edilen tabii güzellikler, pislenen akarsular, göller, denizler, yıkılmaya terk olunan sanat harikası yapılar, dışa kaçırılan tarihi eserler, kırılan, körletilen çeşmeler, kasten kazıtılan kitabeler, toprağa gömülen nadide el yazmaları, dışa vagonlarla satılan arşiv vesikaları, yağmalanan vakıf mal ve mülkleri, yıkılan türbeler, istilaya uğrayan mezarlıklar, bozulmaya yüz tutan örf ve adetler, çözülen aile ve cemiyet bağları, yaygınlaşan fesatçılık ve dolandırıcılık, münkariz olan milli sanatlar, dejenere olan dil ve edebiyat, medeniyetten kültürden bihaber genç nesiller, sevgisiz, saygısız, köksüz görgüsüz insanlar."[100]

Hocaefendi, bütün bu aksaklıkların yanı sıra, mevcut yerleşim ve iskan politikalarının ve konut tipinin "hasis ve cimri" bir zihniyeti yansıttığını belirtir:

> "Hükümetin kredi ve konut teşvik politikası birçok kooperatifin kent kenarlarındaki mücavir sahalara yayılmasını hızlandırdı. Fakat her yerde gayet yoğun, sıkışık, hasis ve cimri bir zihniyet hakim. Sanki ülkemizde arazi kıtlığı varmış gibi, birbirine adetâ zulmeden, birbirinin havasını, manzarasını kesen bir yerleşim tarzı. Şehir banliyölerinde, kırsal alanlarda bile kasvetli bir nizam: Yollar dar, otopark yok, dinlenme ve oyun yerleri, yeşil sahalar, ağaçlıklar düşünülmüyor. Üstelik bir zamanlar bahçeli ev

---

100 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 265.

> tarzında kurulmuş mahalleler de, arsaları kıymetlenince bozuluyor, evler yıkılıp apartmanlar dikilip güzellik harap ediliyor."[101]

O halde, başka arayışlar içinde olmak, bütün bu bozulmaya karşılık düzeltme çabası içinde olmak gerekmektedir:

> "Bir ara Orman Bakanlığı'ndan yer istedik, 'Bize yer gösterin, biz oraları ağaçlandıralım!' dedik. Sonradan ben bu faaliyeti beğenmedim, arkadaşlarıma teklif ettim, dedim ki: 'Değersiz, çıplak arazileri paranızla satın alıp -kasaba olarak, şehir olarak, belde olarak- mülk olarak alın! Mülkiyeti sizde olsun; siz bir bahçe mimarisiyle, peyzaj dedikleri bir sanat anlayışı ile, bir güzellik duygusuyla bu araziyi güzel bir şekilde ağaçlandırın! Yâni bir tarafında ağaç olsun, bir tarafında çayır çimen olsun, bir tarafında hanımların oturduğu yer olsun, bir tarafında beylerin oturduğu yer olsun; öbür tarafında çocukların idman yaptığı, vücudunu geliştirdiği yer olsun."[102]

Yıkım ve yozlaşmanın devasalığına karşılık onarım çabalarının zayıflığı neye işaret etmektedir? Hocaefendi'ye göre, toplum "yokluğa ve yoksulluğa", toplumsallıktan uzaklığa ve "yalnızlığa, düzensizliğe alışmış", bütün bunlar bir yaşam biçimi haline gelmiş, "halk mücadele azmini yitirmiştir". Ona göre bu, bir "ruh zaafı"dır:

> "... Anadolu'da köylerde, kasabalarda, İstanbul gibi gözde bir şehirde bile yeni semtleri düzenli kuramamış, yirminci yüzyılın ikinci yarısında çamura, derbederliğe, plansız-programsız tesadüfi gelişmeye mağlup olmuşuz. Üstelik yokluğa, yoksulluğa, yalnızlığa, düzensizliğe alışmış, onlara karşı mücadele azmini yitirmişiz. Bu para-pul, madde eksikliği değil, bir ruh zaafıdır."[103]

---

[101] **A.g.e.,** s. 272.
[102] **A.g.e.,** s. 273.
[103] **A.g.e.,** s. 84.

Bu ruh zaafı, toplumu adeta felç etmiş, insanların medenî cesaret diye adlandırılan melekelerini yok etmiş, onları her türlü baskı ve zulme katlanan uyuşuk ve edilgen bireyler haline getirmiştir:

> "Çevrenize bakınız, kahir ekseriyetin, kendilerinin asıl bir mekanizma içinde yönetilip çevrildiğinden bihaber olduğunu göreceksiniz. Bu biçareler, mevcut ve mer'î içtimai ve hukuki sistemin, kendilerine ne gibi haklar verdiğini ne tür avantajlar sağladığını bile bilmezler. Bu yüzden kendilerini savunamazlar haklarını kullanamazlar. Çok kere bir heyecan ticareti içinde taraf tutmuş ve art niyetlerini tanımadıkları kişileri kendilerine vekil seçmişlerdir. Yönetenlerin hak, salahiyet ve görevlerinin sınırlarını da bilmezler, onları ağa veya paşa, kral veya hükümdar gibi görür, 'lâ yüs'el' [hesap sorulamaz, sorgulanamaz] sanırlar, bu yüzden de etkili bir şekilde kontrol altında tutmaz; zorbalığa, rüşvete, iltimasa, haksızlığa karşı çıkmazlar."[104]

Hocaefendi'ye göre halktaki bu pasiflik, uzun yıllar uygulanan baskıcı politikaların sonucudur. Bu yönüyle o, baskı ve zulmün insanlardaki bireysel cesaret ve teşebbüs ruhunu yok ettiğini belirten İbn Haldun gibi düşünmektedir:

> "Halkımız kendi dilek ve isteklerini, seçtikleri yöneticilere intikal ettirmede kusurlu ve çekingendir. Bu eksikliğin eski zalim yönetimlerden ve müstebit idarecilerin davranışlarından kaynaklanan bir yara olduğu aşikardır."[105]

Bütün bunlar, insan hak ve özgürlüklerine değer verilen, bireylerin eşitliği esasına dayalı hür bir toplumdan yana olunduğunu göstermektedir:

> "İslâm, ... Batı'da yeni yeni ulaşılmış temel hak ve hürriyetleri asırlarca önceden belirtmiş ve benimsemiş; ... inananları kardeş görüyor; kadın-

104 **A.g.e.,** s. 261.
105 **A.g.e.,** ss. 261-262.

erkek, siyah-beyaz, zengin-fakir... İnsanları eşit olarak görüyor, imtiyazsız, sınıfsız, istismarsız, hür bir toplum öneriyor."[106]

O halde insan hak ve hürriyetlerinin çiğnenmesinin önüne geçmek, imtiyaz ve istismarlara engel olmak gerekmektedir. Doğal olarak bu hedefe ulaşılması, hakların elde edilmesi ve korunması için mücadeleci bir ruha ihtiyaç vardır. Bu nedenle bir müslüman "bir haksızlık gördüğü zaman, bir zalim geldiği zaman" "silahına sarılır, karşı koyar, kendini korur, malını korur". Çünkü, "İnsan malını, ırzını koruma konusundaki çalışmasında canı gitse bile şehit oluyor".[107]

Hocaefendi'ye göre, aynı araçlarla mücadele edilmese de, yasal haklar için de benzer bir durum geçerlidir; "Haklar ve hürriyetler ciddi mücadelelerle, kuvvet dengeleriyle, pazı gücüyle" alınmakta, bunun için "yürüyüşler, baskılar, boykotlar" yapılması gerekmektedir.[108]

Bu, dünyanın her yerinde böyledir:

"... İngiltere'de de, Amerika'da da, Fransa'da da adamlar zamanında krallık yapmış, despotluk yapmış, zulüm yapmış, derebeylik yapmış... Ama halklar haklarını korumak için mücadele etmişler, etmişler, bir seviyeye gelmişler. Yani haklı mücadeleyle almışlar. Bizde böyle mücadele yapılmamış. Bedavadan, beleşten hak ve hürriyet olmuyor arkadaşlar!"[109]

Fakat halkımız bu gerçeğin farkında değildir, "suskun ve sessizdir, istekleri olmazsa veya istemediği şeyler olursa, kızgın ve küskün durumu uzaktan seyreder". Bunun sonucu ise şu olumsuz tablodur:

"Tarih boyu örfü ve adetine, zevki ve inancına göre nice müesseseler ve güzel eserler koymuş, ama onları koruyamamıştır; camiler yıkılmış,

---

106 **A.g.e.,** s. 16.

107 M. Es'ad Coşan, **Avustralya Sohbetleri 3**, İst. 1995, s. 51.

108 M. Es'ad Coşan, **Avrupa Sohbetleri: 2 - İmanın ve İslâm'ın Korunması**, İst. 1998, s. 386.

109 **A.g.e.,** s. 316.

vakıflar satılmış, medreseler yok edilmiş, abideler harap olmuş, türbe ve mezarlıklar istilaya uğramış, devlet hazineleri yağmalanmış, arşivler dış ülkelere vagonlarla satılmış, kıyılar yağmalanmış, sosyal hizmetler korkunç derecede ihmal edilmiştir, hesap soran yok! Halkımız kendi hürriyetlerini veya menfaatlerini kısıtlayacak, kendisine maddi ve manevi zarar verecek yeni kararların alınmasını, yeni durumların oluşmasını engellemeyi bilmez; bunlar karşısında medeni ve hukuki mücadelesini yapmaz. Halkımız kendisinin severek, beğenerek seçtiği kişileri zor duruma düştüklerinde desteklemez, haksız bir darbe veya felakete, antidemokratik bir müdahale, baskı veya zulme uğradığı zaman korumağa girişmez. Bütün bu konulardaki söz, faaliyet ve ahkam kesme hakkı mutlu bir azınlığın elinde gibidir. Bunların çoğu maalesef genelde kökü dışa bağlı ideolojilere, gizli yabancı sosyal teşkilatlara mensuptur....”[110]

Hocaefendi, kökü dışarıda olan ideolojiler ile gizli yabancı sosyal teşkilatların uzantılarının Türkiye üzerindeki etkisinin uzun bir çalışmanın ürünü olduğunu belirtir. Ona göre, “işe ilkönce ilmî ve kültürel çalışmalardan başladılar” ve “ülkemizi, halkımızı, dinimizi ve örfümüzü iyice incelediler”:

> “Fitneyi nerelerden çıkartacaklarını, yangını nerelerden başlatacaklarını tespit ettiler. Ülkemizdeki gayrimüslim çocuklarını, açtıkları okullarda gizli gizli eğittiler, isyancı yaptılar, imparatorluğu parçaladılar. Gafil zenginler, cahil taşralılar, bozuk inançlılar, iyi yetişsin diye çocuklarını onların okullarına gönderdi. O çocuklar yabancı kültürle yetişti, kendi halkına yabancılaştı. Batı hayranı oldu; yüce dinini, tertemiz imanını, çok değerli mânevî, ahlâkî, vicdânî hasletlerini kaybetti. Üstelik devlet de Batılılaşma'yı esas aldı, din düşmanlığını benimsedi, İslâm'la savaştı. Halkına öz kültürünü değil, Batı'nın kokuşmuş, pis, sahte, iki yüzlü

110 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 262.

kültürünü benimsetmeğe çalıştı. Neticede inançsız, edepsiz, köksüz, kozmopolit nesiller yetişti.”[111]

“... Türkiye'de misyonerlerin kurduğu ve işlettiği bir sürü özel okul var... Cizvit tarikatı, Fransisken tarikatı, bilmem ne tarikatı hristiyanlık amaçlı okullar işletiyor. Yetiştirdikleri insanlar içinde onların ilkelerine inanmış kimseler var.”[112]

Toplumsal Alanda Yenilenme

O halde ne yapmak gerekmektedir? Hocaefendi’nin önerdiği çözümler, kökü dışarda örgütlenmelerin alternatiflerini oluşturma temeline dayanır ve bu çerçevede yaptığı öneriler kurduğu organizasyonların adlarına yansımıştır.

Hakyol Vakfı’nın akla getirdiği “eğitim”, “dostluk” ve “yardımlaşma”; İLKSAV’ın hedeflediği “ilim”, “kültür” ve “sanat”; Sağlık Vakfı’nın amacını oluşturan sağlık; kurdurduğu derneklerin çalışma alanlarını oluşturan “tarihsel miras”, “çevre bilinci” ve “ahlâk”, toplumsal sorunların aşılması bakımından önemli parametreleri oluşturmaktadır.

Hocaefendi açısından öncelikli sorunlar “eğitim” ve “organizasyon”dur; fakat ikincisine öncelik verdiği düşünülebilir, çünkü birincisi için uygun vasatı o sağlamaktadır.

Ona göre, “Koordinasyonu, işbirliğini, müşterek çalışmayı anlayamamış, öğrenememiş, birbirleriyle rekabete, çatışmaya girmiş gruplar başarı sağlayamazlar, başarı şansları yoktur”.[113] İzleyicilerine şu tavsiyeyi yapar: “Mutlaka organize olun. Bir dernek olsun; çevre, çevre ve kültür, ilim,

111 Coşan, **Haydi Hizmete**, s. 106.
112 Coşan, **Tebliğ ve İrşad ...**, s. 46.
113 M. Es’ad Coşan, “Müslümanların Birlik ve Beraberliği”, **İslâm**, Nisan 1993.

kültür, sanat derneği filan diye. Hem halka hizmetimiz yürümüş olur, hem de organize olmuş olursunuz."[114]

"Tek başınıza bir şey yapamazsınız; organize olmak zorundasınız"[115] diyen Hocaefendi, "Nüfus kalabalıklığı; bu da bir kuvvet ama, çok önemli değil! Yâni, bin tanelik bir koyun sürüsünü bir çobanla, birkaç tane çoban köpeği hallediyorlar, idare ediyorlar"[116] şeklinde konuşur.

Organizasyonun şeklini ise yasal örgütlenme biçimleri olan vakıf ve dernekler oluşturur. "Dernekler ve cemiyetler, sosyal, içtimaî araçlardır; hatta fabrikalardır diyebiliriz"[117] diyen Hocaefendi'ye göre, bir fert "ne kadar çok sosyal organizasyona üye ve sosyal yönden ne kadar aktif ise o kadar değerli ve itibarlı, o kadar medenî ve modern demektir".[118]

> "Amerika'da gördüm, Avrupa'da gördüm, Avustralya'da gördüm.... toplumsal kuruluşlara, derneklere, vakıflara çok önem veriyorlar. Her çeşit kuruluşa. Hatta bir insan işe gireceği zaman, Avustralya'da iş müracaat kâğıdına bir soru eklemişler: 'Hangi derneklere üyesiniz? Nerelere kayıtlısınız? Ne gibi zevkleriniz var, neler yapıyorsunuz?' diye soruyorlar."[119]

Ancak, oluşturulması gereken kurumlar vakıf ve derneklerle sınırlı değildir. "Büyük şehirlerimizde vakıflarımız vasıtasıyla büyük kültür merkezleri, konferans salonları, kütüphaneler, eğitim ve öğretim kursları, yuvalar, okullar, İslamî düğün salonları... tesisine çalışın!"[120] tavsiyesinde bulunur.

---

114 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 168.
115 **A.g.e.**, s. 154.
116 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 151.
117 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 307.
118 **A.g.e.**, s. 211.
119 Coşan, **Ramazan ve Güzel ...**, s. 117.
120 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 309.

Ayrıca, meslekî nitelikte dernekler kurulması ve kurulmuş olanların faaliyetlerine iştirak edilmesi önerisinde bulunur. Hocaefendi'ye göre, toplumsal kurumlar en çağdaş ve dolayısıyla en etkili ve elverişli ilerleme araçlarını oluşturur:

> "... En çağdaş vasıta olarak sosyal müesseseleri görüyorum. Çünkü en ileri toplumlar, sosyal müesseseleri en gelişmiş toplumlardır. Ecdadımızın sosyal müesseseleri çok kuvvetli idi. Şimdi Batılı toplumlarda aynı şeyi görüyoruz."[121]

> "Bulunduğu şehirde bize ait bir derneği kuramamışsa bir arkadaş; bulunduğu kasabada, köyde, şehirde, mahallede bize ait bir derneği teşkil edememişlerse, yazıklar olsun, dedim. Neden? Çünkü sosyal mekanizmalar, maddî mekanizmalardan daha önemlidir. Sosyal silahlar, maddi silahlardan daha önemlidir."[122]

> "Bakın, insanoğlu alet yapabilen bir mahluktur. İnsanoğlunu öteki mahluklardan ayıran en mühim özelliklerden birisi budur. Aletlerin çok önemli bir bölümü, gözden kaçan, biz Türkiyeli müslümanların ve genel olarak müslümanların bilmediği çok önemli bir bölüm de sosyal aletler olan derneklerdir, cemiyetlerdir."[123]

Bu dernekler, toplumsal çatışmaya zemin hazırlayıcı bir niteliğe sahip olmamalı, tam aksine "toplumsal uzlaşma"yı sağlayıcı faaliyetlerin odağı olmalıdır:

> "... bizim kurdurduğumuz kadın derneklerinden, Ankara'da Hanımların Sesi Derneği'miz var... Onun adına Ankara'da aktivite olarak, koca salonlar tuttuk, 'Kardeşlik Günleri' tertip ettik. 'Alevî, sünnî, caferî, bekrî kardeştir.

---

121 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 23.
122 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 24.
123 Coşan, **Tebliğ ve İrşad ...**, s. 239.

Bunların arasındaki farklar, insanların birbirleriyle düşman olmasına yol açacak tarzda değildir!' dedik."[124]

"İnneme'l-mü'minûne ihvetün: Bütün müminler kardeştir. Kardeşliğini yap, ayrılığı gayrılığı bırak şimdi!.. Sünnîlik, Şiîlik, Alevîlik, Caferîlik... vs. Bırak şimdi, ***Kur'an-ı Kerîm***'e sarıl!..."[125]

Kuşkusuz Hocaefendi salt örgütlenmenin yeterli olmadığının bilincindedir. Kalitesiz insanların birlikteliğinin ve organize olmasının tek başına anlam taşımadığını gördüğü için, öncelikle tek tek bireylerin iyi yetişmesi tavsiyesinde bulunur:

"Bütün ciddi faaliyetler, kaliteli ve uzman kadrolar vasıtasıyla başarıya ulaşabildiğinden, şahsen çok iyi yetişmiş olmamız gerekiyor. Bunun için boş zaman harcamadan gayret etmeli, iyi bir tahsil yapmalı, iyi bir yabancı dil ve Arapça eğitimi görmeli, iç ve dış neşriyatı dikkatle takip etmeli, 'ilmi araştırmaya', grup çalışmasına ve 'istişare'ye çok önem vermeli, verilen sosyal ve dini görevleri ihlas ve fedakarlıkla yaparak, iş içinde bilgi ve tecrübe kazanmaya çalışmalıyız. Şahsi ve münferit, derbeder ve dağınık, nefsani ve bencil davranışlar 'İslam davası'na büyük zarar vermektedir; bu konuda pratik çözüm, kurduğumuz vakıf, dernek, şirket ve sair organizasyonlarımızda, şahsımıza en uygun, en iyi görev yapabileceğimiz bir noktada hizmete katılmak ve yükün bir kısmını omzumuza almaktır."[126]

Öte yandan Hocaefendi, vakıf ve derneklerin, kaliteli ve uzman kadroların meydana getirilmesi için gereken zemini hazırlamak için kullanılmasını amaçlar. Kendi faaliyeti buna örnektir:

---

124 M. Es'ad Coşan, **Hazreti Ali Efendimiz'den Vecîzeler**, İst. 1995, s. 23.
125 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 242.
126 M. Es'ad Coşan, "Türkiye Müslümanlarının Görevleri Üzerine Düşünce ve Teklifler", **İlim ve Sanat**, Şubat 1992.

> “Fabrika yapan fabrikayı yapmak gibi biz de, cemiyetleri kalkındıran insanları yetiştiren hocalar yetiştirecek müesseseler kurmaya karar verdik ve hadis enstitüleri, fıkıh enstitüleri kurduk. Çünkü, insanların kafasını, eğitmeden, kalbini yıkamadan midesini doldurduğunuz zaman onları canavarlaştırırsınız.”[127]

Diğer taraftan Hocaefendi, tahayyül ettiği derneği şöyle tavsif eder:

> “... Derneğimizin erkekler için lokali olacak, kadınlar için lokali olacak! Çocuklar için çocuk bahçesi olacak, kreşi olacak.”[128]

Ona göre çocuğu ana okuluna almak, “eğitimini düzenli yapmak” gerekmektedir, çünkü “bir öğretmen, eğitimci, bu işin mütehassısı olan bir kişi, anneden çok daha güzel yapıyor eğitimi”. Ayrıca bu sayede çocuk, “grubun içine girdiği için, grup terbiyesini daha o yaştan almağa başlıyor”.[129]

Hocaefendi açısından sosyalizasyon (sosyalleşme ve sosyalleştirme) süreci eğitimle birlikte sürdürülmesi gereken ve en az onun kadar önemli bir konudur. Bu, özellikle İslamî duyarlılık çerçevesinde yürütülmesi gereken bir çalışma olarak takdim edilir:

> “... çocuklarınıza özel itina gösteriniz; onları tatlılıkla, öpücüklerle sahura muhakkak kaldırınız; onlar kız ise güzel oyalı namaz başörtüleri, erkekse işlemeli alımlı takkeler, sevimli değerli tesbihler, özel seccadeler tahsis ediniz, "bunlar sizin" deyiniz, güzel ve temiz pak giydiriniz, tarayıp donatınız ta ki şahsiyetleri o yolda gelişsin. Küçücük avuçlarını açıp masum masum dua etmelerini öğretiniz çünkü belki de sadece onlar hürmetine başımıza taş yağmaktan kurtuluyoruz. Ailece hanım, bey, çocuklar beraberce camiye, teravihe gidiniz. Çocuklarınızı mutlaka sabah

---

127 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 45.
128 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 319.
129 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 319.

namazlarına götürünüz, mukabele dinletiniz. Uyku ve istirahatlerini gündüzün müsait zamanlarında sağlarsınız. Uyku bahanesiyle ibadetlerden geri kalmalarına asla izin ve fırsat vermeyiniz, onları küçükken ters alışkanlıklara kendi ellerinizle itmeyiniz. Vaazlara cumalara götürünüz; daha sonra da ne aldığını hatırında ne kaldığını sorup kontrol ediniz. Kuran-ı kerim öğretiniz, hatim indirttiriniz.... Bütün bunları yaparken de hediyelerle, güleç yüzle yaptırınız, zorbalık ve sertlik göstermeme şartına çok dikkat ve riayet ediniz. Sevdirerek, özendirerek yapmasını sağlayınız. Dondurmaları, çukulataları, şekerleri, balonları, oyuncakları, meyvaları, mükafatları devreye sokunuz. Ta ki ruhları, hafızaları en tatlı ramazan hatıralarıyla dolsun, dimağları hakka kulluk etmenin deruni lezzetine alışsın."[130]

Eğitimle paralel yürüyen sosyalizasyon çabasının temel ayaklarından birini aile eğitim kamp ya da toplantıları oluşturur. En küçük sosyal birim olan aile temelinde düzenlenen bu etkinlikler, kadınlar ve çocuklar da düşünülerek düzenlenir. Aile önemli bir kurumdur, o halde bu kurumun güçlendirilmesi gerekmektedir:

"Çok iyi biliyoruz ki; hasım ve düşmanlar, müslümanların çoğalmasını hiç istemiyor; hatta aile müessesesini yıkarak, gayrimeşru münasebetleri, hatta doğum kontrolünü ve kürtajı teşvik ederek nüfus artışını engellemeye çalışıyor. Fırsat bulduğu bazı ülke ve bölgelerde ise hunharca, gaddarca ve vahşice katliamlar yapıyor. Buna karşılık. İslam'da nikahlanma ve çoluk çocuk sahibi olma tavsiye ve teşvik edilmiştir. Evlenmek sevaptır; müslüman evlenecek, çoluk çocuk sahibi olacak ve onları iyi bir müslüman olarak yetiştirmeye azami gayret gösterecektir. Doğum kontrolü bizim lehimize değildir. Çocuk yapmaktan kaçınmak bugünkü şartlarda görevden kaçmaktır."[131]

130 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 210.
131 M. Es'ad Coşan, "Çok Mühim Üç Vazife", **Panzehir**, Ocak 1993.

Hocaefendi, aile kurumunun sağlamlığını o kadar önemli bulur ki, salt bunun için okul kurmayı düşünür:

> "Bir evlilik okulu açacağım ben inşallah.... İki tarafta da kusurlar oluyor. Ama, Allah da boşanmayı sevmiyor. Mühim olan arasının düzeltilmesi, işin yürümesi, çocukların yetişmesi, dünya ve ahiret saadetinin sağlanması..."[132]

Ona göre, "hürriyet ve eşitlik prensiplerinin yanlış, yersiz ve hilkat kanunlarına aykırı bir tatbikatı sonucu evin kadını, mutlu ve sıcak yuvasından, aslî ve asîl görevlerinden koparılmış; sokağa, piyasaya düşürülmüş; gösterişe, süse, modaya esir kılınmış; erkeklerle yüz göz edilmiş, şeytanın tuzağı haline getirilmiştir"tir.[133]

Fakat bu, Hocaefendi'nin kadınların toplumsal hayattan uzak kalmaları gerektiğini savunduğu anlamına gelmemektedir:

> "... ailenin sınırlarının ötesindeki insanlara yönelik hizmetler var: Fakirlere bakmak, dullara bakmak, yetimlere bakmak... Kadınların eğitimi... Bu gibi hizmetlere eğer hanımlar koşmazsa, cemiyetin faaliyetleri eksik kalıyor. İslâmî çalışmaların bir kısmı yapılmamış oluyor, bir kısma yönelik hizmetler aksamış oluyor. Toplumun bundan zararı oluyor. Bizim karşımızda olan hasımlarımız, düşmanlarımız, rakiplerimiz, kâfirler, müşrikler, münafıklar topluca çalışıyorlar. Hanım dernekleri kuruyorlar, teşkilatlar kuruyorlar, misyonerlik yapıyorlar... Hastabakıcılık yapıyorlar... Sizin bildiğiniz, okuduğunuz veya bizim dahi bilmediğimiz ince ince hesaplarla, usullerle çalışıyorlar. Müslümanları hristiyan yapmağa çalışıyorlar. Kendi işlerini yürütmeğe, menfaatlerini temin etmeğe çalışıyorlar. Onlar öyle çalışırken ve dünyada bir çok hasmımız, rakibimiz

---

132 Coşan, **Güncel Meseleler 1**, s. 217.
133 Coşan, **Sosyal Hizmetlerde Hanımlar**, s. 32.

varken, bizim de çok çalışmamız gerekiyor. Bu çalışmaların içinde erkekler vazifesini yaparken, hanımlar yapmazsa, iş yarım kalıyor."[134]

Kadının Toplumsallığı Sorunu

Yukarıdaki alıntının da gösterdiği gibi, Hocaefendi'ye göre hanımlar toplumsal etkinliklerin içinde yer almalı, ama bunu yaparken "hanımlık şerefini muhafaza ederek, İslam'ın tesettürünü, tesettürle ilgili emirlerini koruyarak, hanımlık izzetine gölge düşürmeden" hareket etmelidirler.[135]

Bu çalışmalar dernek kurmaktan konferanslar düzenlemeye, kurs açmaktan yazılar yazmaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsamalıdır:

> "... Kadınlar da dini ve imanı için, ahlâk ve irfan yolunda, en az erkekler kadar aktif olmalı çalışıp çabalamalı, dernekler kurmalı, elele vermeli, iş birliği yapmalı; eğitim ve öğretim, tebliğ ve irşad faaliyetlerine katılmalı; kadını, genç kız ve küçük çocukları ve aile yuvasını ufukta beliren her türlü maddi ve manevi tehlikeye karşı savunmaya, hazırlamaya geçmeli idi. Çok şükür, şimdi bu dilek ve temennilerin gerçekleşmeğe başladığını görüyoruz. İşte artık hanımlarımız, bacılarımız ve kızlarımız da güzel çalışmalar yapıyorlar! Gazetelerimize, dergilerimize kadar intikal eden o büyük çaplı, coşkulu toplantılar, konferanslar, kermesler, kurslar, tebliğler, ilânlar, yazılar... bütün bunlar hanımlar sahasında yepyeni bir dirilişin tezahürleri elhamdülillah!"[136]

---

[134] Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 71.
[135] Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 178.
[136] Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 172.

Peki neden yazı? Hocaefendi'ye göre "Eğitim, ağır çalışan bir çarktır.... beş senede, on senede sonucunu alırsınız", buna karşılık "En hızlı çalışan hizmet vasıtası basındır":

> "Bir anda, bir çok şeyleri değiştirirsiniz. Yazılar güzel olursa, candan olursa, çalışma ve hazırlama emek vererek olursa muhterem kardeşlerim; o zaman, en büyük eğitim orda olur!.. Siz kolejlere sahib olmazsınız; kurslara, müesseselere sahip olmazsınız; onların içindeki insanlara mesajı götürürsünüz... Siz, değişik düşünceli gruplarla belki diyalog kuramazsınız ama, sizin yayınınız onlara gider. Bakar; haklıysan, hak verir. Yâni, karşı gruplara mesajınızı başka türlü anlatamazsınız. Senin camine de gelmez, senin kitabını da okumaz... O bakımdan, bunun en büyük hizmet olduğunu görüyorum."[137]

Kuşkusuz bu sözler, ***Sağduyu Gazetesi*** ile ***İlim ve Sanat, İslâm, Gülçocuk, Panzehir*** ve ***Kadın ve Aile*** gibi dergilerin neden yayın hayatına kazandırıldığını da açıklamaktadır.

Özellikle ***Kadın ve Aile*** dergisinin kendi sahasında bir ilk olduğu görülür. Bu çaba, Hocaefendi'nin kadınların salt "ev işleriyle yetinmemesi", "çevrelerinde olup bitenlerden habersiz kalmamaları" çağrısının bir boyutunu oluşturmaktadır:

> "Onlar erkekli, kadınlı harıl harıl faaliyette iken, neredeydi bizim asaletli, görgülü, saygılı, sevgili, edepli, münevver, hanım kesimimizin gücü, kuvveti, sesi, etkisi, ağırlığı, karşı baskısı?! Yoktu, çünkü bizimkiler organize olmamış, sosyal faaliyetlerden geri durmuşlardı; çoğunlukla evlerine kapanmış, yuvalarına, eşlerine, çocuklarına hizmette; etrafta dönen dolaplardan habersiz; olan bitene bir bakacak zamanları, tersliklere müdahale edecek halleri yok... durumdaydılar."[138]

---

137 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 32.
138 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 171.

Hocaefendi, “Hanım evinde durur, çoluk çocuğunu yetiştirir, evinin işlerine bakar, kocasıyla böyle yaşayabilir”[139] şeklindeki bir anlayışı benimsemez:

> “Ben böyle düşünmüyorum; hanımların da toplumsal çalışmalarda görev alması gerekir diye düşünüyorum. Neden?.. Çünkü hanımların eğitilmesi lâzım, hanımların İslâmî yönden bilgilenmesi lâzım!.. Hani erkekler hocalardan İslâm'ı öğreniyorlar da hanımlar geri mi kalacak; hanımların da öğrenmesi lâzım! Hanımların öğrenmesi için de birilerinin öğretmesi lâzım!.. Bir doktor hanımın öne çıkması lâzım, bir hoca hanımın öne çıkması lâzım, onlara bir şey öğretmesi lâzım! Bir şey öğretmesi için bir yer olması lâzım! Bir vakıf binası, bir salon, bir caminin belli zamanlarda belli yerleri... Bir yer olması lâzım! Bazı ev hanımları belli zamanlarda oraya gitmeli, o hoca hanımları dinlemeli! Başka türlü olmuyor, İslâm'ı öğrenemiyor. Namaz nasıl kılınacak, abdest nasıl alınacak, hanımlara mahsus özel hallerde meseleler nasıl çözülecek?.. Bunları bilmesi lâzım!.. Çocuğunu nasıl yetiştirecek, evi nasıl idare edecek?.. Eve kimleri alacak? Nereye kendisi ziyarete gidebilir, nereye gidemez?.. Bunların hepsi, doğru yaptığı zaman sevap kazanacağı, yanlış yaptığı zaman günaha gireceği sorunlar.”[140]

Ülkemizde “küçük bir azınlık, menfi ve dejenere bir güruh”un kadınlar üzerinde hırsla çalıştıklarını dile getiren Hocaefendi, bunların, “dış mihrakların desteğine, ellerindeki zengin alet ve araçlara, maddi ve siyasi avantajlara dayanarak örf ve ahlakımızı inanç ve maneviyat yapımızı, aile bağlarımızı yıpratmağa” uğraştıklarını, kadını “sadece seks malzemesi olarak görmeğe ve göstermeğe, yeni yetişenleri baştan çıkarmağa, nesli bozmağa” çalıştıklarını belirtir:

> “Bunların azınlık olmalarına rağmen, pek çok gizli ve aşikar kuruluşları var; aziz milletimizin temiz vicdanını her vesile ile rencide eden arsız

---

139 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 308.
140 **A.y.**

tutumları var. Bunların karşısında biz de istiyoruz ki, kahir bir ekseriyet teşkil eden ve tüm maddi manevi varlık ve mefahirimizin gerçek sahipleri olan şerefli ve şuurlu hanımlar asla pasif durmasın; kendilerini ilgilendiren tüm konularda, tüm sosyal ve kültürel çalışmalarda sesini cihana iyice duyursun; kozmopolit ve kötü niyetli kişilerin istismar etmesine, onları temsil iddiasıyla ortaya atılmasına, doğruları, güzellikleri ve gerçekleri çarpıtmasına fırsat vermesin."[141]

Ne var ki, kadınların toplumsal faaliyetlere iştirak edecek olmaları, onların erkeklerle eşit oldukları anlamına gelmemektedir:

> "... Eşitlik modern masallardan birisi. Eşitlik filan olur mu? ... İslam, erkeğe aile reisliği görevi vermiş. Neden vermiş? Erkek dayanıklıdır, namusunu daha iyi kollayabilir, daha iyi mücadele verebilir; çalışsın çabalasın."[142]

> "Sanıyorum, bugün Almanya'da kadın fazla şımartılmıştır. Erkeğin karşısında böyle, hürriyetini sağlamak babından... İslam böyle değil, gayet güzel dengeliyor."[143]

> "Erkeğe savunma, koruma, bakma görevi vermiş; reislik de vermiş. Neden? Kadın daha duygusal olduğu için, kendi işlerini dala iyi ayarlayamadığından, duygusal kararlar verir de, meseleyi iyi götüremez diye, erkeğe salahiyeti vermiş."[144]

"Bizim memleketin şartlarına göre de kadının sosyal görüşleri, bilgisi, görgüsü erkekler kadar gelişmemiştir; dinî bilgisi de gelişmemiştir" diyen Hocaefendi'ye göre, "Erkek onu sevk ve idare edecek, yönetecek"tir.[145]

---

141 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 295.
142 Coşan, **Avustralya Sohbetleri 2**, s. 107.
143 M. Es'ad Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, İst. 1999, s. 211.
144 Coşan, **Avustralya Sohbetleri 2**, s. 108.
145 Coşan, **Güncel Meseleler 1**, s. 216.

Bu tespit aynı zamanda, kadınların eğitilmesi ihtiyacına da vurgu yapmaktadır. Hocaefendi tarafından düzenlenen aile eğitim toplantılarının önemi bu noktada da ortaya çıkmaktaydı. "Bizim bu aile toplantılarında, programlarında kadınların da eğitilmesine gayret sarf ediliyor" diyen Hocaefendi sözlerini şöyle sürdürür:

> "Çocuklar için ayrı program yapılması da çok güzel. Bizim pedagog kardeşlerimiz var. Çocukları yetiştiriyorlar."[146]

Hocaefendi'ye göre, bu toplantılar, öncelikle bir dostluk ve muhabbet yenilenmesini sağlamak suretiyle önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır:

> "Her sene birkaç defa bunları yapıyoruz ve bir ihtiyaç karşılanmış oluyor. Türkiye'nin muhtelif yerlerinde bulunan kardeşlerimiz bir araya gelmiş oluyor. Bu toplantıda da şöyle etrafıma baktığımda Türkiye'nin şarkından, garbından, kuzeyinden, güneyinden pek çok arkadaş görüp mesrûr oluyorum. Geniş bir coğrafyayı tek bir mekânda topluyor bu toplantılar. Uzun seyahatlerle ziyaret edebileceğimiz kardeşlerimizi, bir araya getiriyor. Ve bir muhabbet tazelemesi, hasret gidermesi oluyor."[147]

> "... aynı şehirde veya aynı ülkede yaşayan kimseler arasında -ki, şimdi aranızda İngiltere'den, Danimarka'dan gelenler de var; ülkeler arası oluyor biraz- tanışma, yakınlaşma ve dostluk oluyor. Aynı yerde aileler birbirleriyle tanışmış oluyor. Halbuki bu çeşit çalışmalar yapılmasa, birbirlerine bu kadar kaynayamayacaklar, bu kadar böyle bir dostluk ve yakınlaşma meydana gelmeyecek, samimiyet olmayacak."[148]

Hocaefendi, aile eğitim toplantılarını düzenlerken güttükleri amaçlarından birinin de bilgilendirme olduğunu belirtir. "Hanımlara, beylere ve çocuklara yönelik" eğitim çalışmalarının yapıldığı bu toplantılara en kıymetli konuşmacıların davet

---

146 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 259.
147 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 291.
148 M. Es'ad Coşan, "Allah'ın Dinine Yardım Edin!" (11. 05. 1997 günü İsveç'in Stockholm kentinde yapılan konuşma), **İmanın ve İslâm'ın Korunması** adlı kitap içinde.

edildiklerini ve en yeni, en doğru bilgilerin kazanıldığını belirtir. Gözetilen bir başka amaç da aileleri dinlendirmektir.

Ayrıca, genellikle beş yıldızlı otellerde düzenlenen bu eğitim çalışmalarında ortama tamâmen hakim olunduğunu, ezanlar okuyup zikirler yaptıklarını, vaazlar verip ayetler ve hadisler okuduklarını ve böylece "ortamın İslâmîleştirilmesi" diye adlandırdığı bir durumun gerçekleştiğini dile getirir.[149]

Yine bu etkinlikler kapsamında hanımların dinlenmelerini, mutfaktan ve ev işlerinden, çocukların baskısından uzaklaşmalarını ve "dört duvarın arasındaki sıkıntılardan" kurtulmalarını önemli bulur.[150]

Söz konusu toplantıların bir başka iyi tarafı olarak, bunlar vasıtasıyla gerçekleştirilen atılımlar gösterilir:

> "Tabii, bu toplantılarda maddî sonuçlar da çıkıyor. Mâlî, iktisâdî, parasal sonuçlar da çıkıyor. Çünkü müslümanlar bir araya geldiler mi, birbirleriyle tanışıyorlar, görüşüyorlar; onun bir takım faydaları da oluyor. Söylediğim gibi bizim evvelki toplantılarımızın her birinde bir başka atılım kararı çıkmıştır ve güzel şeyler yapılmıştır. Radyo ve Televizyon çalışmalarımız onların önemlilerinden bir tanesi olmuş oluyor."[151]

Bununla birlikte, geçici çalışmalar olmaları itibariyle aile eğitim toplantıların toplumsal ihtiyaçlara bütünüyle cevap vermeyeceği unutulmaz. Bu yüzden, Hocaefendi'nin toplumsallıkla ilgili düşüncelerinin merkezinde dernekler yer alır; bunlardan, ***Kur'an*** eğitiminden ilk yardım kursuna kadar pekçok faaliyete aracılık etmeleri beklenir:

---

149 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 303.
150 **A.y.**
151 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 305.

> “Derneklerimizde çeşitli kurslar yaptık; ***Kur'an*** öğretme kursları yaptık, ilkyardım kursları yaptık... En çok ilgi uyandıran kurslardan birisi buymuş. İlkyardım önemli... Araba ile giderken bir kaza oluverir, adam yere düşer, bayılır. Hanım ne yapacak?.. Şaşırmayacak, kollarını kıvıracak, ilkyardımın gereği neyse onu yapacak. Kaza olmuş, dağın başında, şaşırmanın faydası yok... Bunların öğretilmesi lâzım!..”[152]

Cami ve Dernek

Öte yandan Hocaefendi, derneklerin camilerin Asr-ı Saadet’teki işlevlerinin bir bölümünü üstlenmelerini ister. Çünkü camiler “sosyal fonksiyonlarını yitirmiş durumda”dır.[153] “Cami fonksiyonlarından kopartılmış; kolu, kanadı, gagası, ayağı kesilmiş, kuşa döndürülmüş durumdadır”, o halde “her caminin yanında bir sosyal faaliyet alanı” açmak gerekmektedir.[154]

Ayrıca, “hayretle tespit ettiği bir husus” olarak şunu söyler:

> “Bizim eski selatin camilerde bile doğru düzgün bir kadın mahalli yoktur. Doğru düzgün bir abdest alma mahalli yoktur.”[155]

Bu demektir ki, “Her caminin yanında bir derneğimizin olması lazım”dır.[156] Böylece geleneksel kurumların işlevlerinin modern kurumlar içinde yeniden üretilmesi amaçlanır. Geleneksellik ile çağdaşlık arasında çatışma değil birbirini tamamlama ilişkisi bulunduğu kabul edilir:

> “... bir hanım bulunduğu yerde Allah'ın rızasına uygun bir çalışmayı nasıl yapar?.. Bunun ananevî, geleneksel şekli var; işte hacı hanım teyzeler

---

152 **A.g.e.,** s. 321.
153 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 315.
154 **A.g.e.,** s. 318.
155 **A.g.e.,** s. 253.
156 **A.g.e.,** s. 318.

evlerinde hatm-i hâcegân yaptırıyorlar. Cuma günlerinde toplanıyorlar, haftanın belli günlerinde toplanıyorlar. Genç hanımlar geliyor, o yaşlı hanımlardan İslâm'ı öğreniyor... filân. Bu geleneksel yol var. Bunun dışında bizim kurduğumuz çeşitli dernekler var, bu derneklerin çalışmaları var... Bu derneklerin çalışmaları da geleneksel çalışmaların ötesinde, şimdiki tahsili almış olan hanımlara, bizim dışımızdaki hanımlara hitap ediyor."[157]

Çağdaş kurumlar olan derneklerin geleneği temsil eden camilerin yanında kurulması önemlidir, çünkü "İslamî müesseselerin en önde geleni" camidir.[158] Ona göre gerçekte cami, hiçbir dernekle kıyaslanmayacak ölçüde başarılı ve etkili bir toplumsal ortam oluşturur:

> "Hangi cemiyet, hangi dernek günde beş defa toplantı yapıyor, söyler misiniz bana?.. Dünyada bizim kadar hızlı çalışan cemiyet var mı?. Bizim kadar sık toplantı yapan başka bir dernek var mı?.. Dünyada yok. Biz günde beş defa camide toplantı yapıyoruz."[159]

> "... bakın, biz hepsinden ileriyiz, Amerika'dan da ileriyiz. Neden?.. Biz haftanın üç akşamı değil, yedi günün yedisinde de her akşam toplanırız. İşte toplantı yerimiz, işte toplantı zamanımız. Hem de günde beş defa daha toplanırız. Amma bu nizamı, bu teşkilatı bir çalıştırabilsek, ne büyük hayırlar olacak."[160]

Bununla birlikte, camilerin sunduğu mekanların toplumsal birliktelik ve faaliyetler için daha elverişli bir formda yeniden tasarlanması gerektiği kabul edilir:

> "... ben şimdi bir cami geliştiriyorum kafamda, param olduğu zaman tek başıma yapacağım. Çocuklar kısmı da olacak, çocuk oyun odası olacak.

---

157 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 312.
158 M. Es'ad Coşan, **İslâm'da Eğitimin İncelikleri**, İst. 1997, s. 306.
159 Coşan, **Avrupa Sohbetleri: 2 ...**, s. 398.
160 Coşan, "İlmin Önemi" (24. 03. 1997 günü Almanya'nın Osnabrück kentinde yapılan konuşma), **İmanın ve İslâm'ın Korunması** adlı kitap içinde.

Duvarlarını da şişmeden filân yapacağım, hoplasın, zıplasın, duvara kafasını vursun, takla atsın... Annesini de rahatsız etmesin, annesi gelsin camide namazını rahatça kılsın. Dün geceki yatsı namazımız karma karış oldu, yüreğimiz ağzımıza kadar geldi ve geri gitti. Alarm zili çaldı... Kadıncağız namaz kılıyor, ne yapsın? Çocuk laftan anlamaz, yasak dinlemez. Padişah bile laf anlatamaz çocuğa... Bastı zile, haydiii beş tane itfaiye arabası çıktı geldi. E çocukların yeri olması lâzım!.. Bir camide kadınlar kısmı olmalı, çocuklar kısmı olmalı!.. Namaz kılamayan kadınların oturacağı yer olmalı!.. Çünkü, mazeret dolayısıyla bazı hanımlar camiye gelemezler, camiye giremezler, namaz kılamazlar. Tamam, ona da avlunun kenarında bir oda olur. Özürlü bayanlar da gelsin burada otursunlar, kapalı devre televizyondan içerisini dinlesinler."[161]

İyi ve Kâmil Müslüman ya da Toplumsallaşmış Mümin

Hocaefendi, cami ile bağlantılı olarak bir dernek çatısı altında toplumsal etkinliklerin geliştirilmesini önerirken, İslâm açısından önem taşıyan toplumsal ilişki biçimleri olan "sıla-i rahim" ve "komşuluk hukuku"nu da unutmaz:

"... akrabaları ziyaret etmek, bir; sadece kuru ziyaret değil, gerekirse maddeten desteklemek, iki... Sıla-i rahimi sadece ziyaret diye anlamak doğru değil... Bu konudaki rivayetleri dikkatle incelersek, sıla-i rahimin biraz da maddî bakımdan destek olmak mânâsı taşıdığı anlaşılıyor. Peygamber Efendimiz, sıla-i rahimin insanın ömrünü arttırdığını, beldeleri ma'mur hale getirdiğini beyan ediyor."[162]

---

161 Coşan, "Allah'ın Dinine Yardım Edin!" (11. 05. 1997 günü İsveç'in Stockholm kentinde yapılan konuşma), **İmanın ve İslâm'ın Korunması** adlı kitap içinde.

162 M. Es'ad Coşan, "Peygamber s.a.s. Efendimiz'in Ahlâkı", 24. 10. 1995 günü Almanya'nın Hannover kentinde yapılan konuşma.

> "Komşuluk üç kademede oluyor: Bir: Komşuysa, ona karşı komşuluk vazifelerini yapacaksınız. 'Komşunuzun binasından kendi binanızı daha yüksek yapıp, onun havasını ve rüzgârını engellemeyin!' diyor. Onu kollayacak ve binalar eşit olacak. Birisi yukarıda, ötekisi aşağıda; onu istemiyor. Yediğinden, pişirdiğinden, kokusu yayılan şeyden komşuya verilmesini söylüyor. İki: Komşu müslümansa; hem komşuluk hakkı var, hem müslüman kardeşliği hakkı var... Bir de akraba ise; hem müslüman olduğu için, hem komşu olduğu için, hem de akraba olduğu için takviyeli hakları var... Artık onların birbirleriyle ne kadar güzel geçinmesi gerektiği ortaya çıkıyor."[163]

İslam kardeşliği ve dostluk, bir başka önemli konu olarak ortaya çıkmaktadır:

> "... Çeşitli halk tabaka ve sınıflarını tanımağa çalışın, mukayeseler yapın, onlara karşı ne gibi sorumluluk ve görevleriniz olduğunu düşünün. Dostlarınızı asla unutmayın, uzakta bile olsalar arayın sorun, arkadaşlık ve ilgilerinizi daima canlı tutun."[164]

> "... müslümanın müslümana üç günden fazla dargın durması haramdır; komşuluk haklarına çok dikkatle riayet etmek lâzımdır; yapılan kusur ve hataları affetmek fazilettir, Allah için kardeş ve dost olmak çok sevaptır; zenginler fakirlere sadaka ve zekât vermeğe mecburdur; sıla-i rahim yapmak, akraba ve dostları yoklayıp kollamak görevdir; ana ve babaya, büyüklere hürmet, küçüklere şefkat ve riayet şarttır; dostların birbirlerini ziyaret etmesi emredilmiştir..."[165]

---

163 A.y.
164 Coşan, **İslâm Çağrısı**, s. 82.
165 Coşan, **Haydi Hizmete**, s. 262.

Hocaefendi'ye göre "Dinimiz topluluk dinidir, toplum dinidir".[166] Bir başka deyişle, "İslâm tabiat dini olduğu için, yâni hilkate ve fıtrata ve tabiata uygun olduğu için, toplum içinde olmayı tercih" etmektedir.[167]

Ayrıca, "İslam tasavvufunda böyle bir kenara çekilip de toplumdan kaçmak yoktur. Bazı zamanlar yapılan bir halvet vardır; o da eğitim içindir".[168]

Bunun ötesi, toplumsal düzenin çöküşüdür:

> "Meselâ bazı insanların Allah'a iyi kulluk edeceğim derken, seçtikleri yollar var... Cemiyeti terk ediyor. Cemiyeti terk etmekte midir, inzivâya çekilmekte midir iyi insan olmak?.. O zaman herkes toplumu terk ederse, toplum düzeni yıkılır. Herkes tek başına bütün ihtiyaçlarını kendisi görme durumunda kalır. Beşerin gelişmesi, insanoğlunun gelişmesi sıfıra iner. Doğru değil!"[169]

O halde bütün bu toplumsal faaliyetlerin amacı, toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde idamesidir, herhangi bir şekilde çıkar edinmek veya başkaları üzerinde tahakküm ve baskı vasıtalarına sahip olmak değildir. Amaç, yalın haliyle hizmettir:

> "Hizmet edeceksin kurda, kuşa, leyleğe, kediye, kuzuya, köpeğe, insana, insan-ı kamile..."[170]

> "Bizim büyüklerimiz diyor ki: 'İnsana hizmet bahis konusu olduğu zaman, nafile ibadeti terk ederiz.' Çünkü, nafile ibadet insanın ferdî kazancıdır. Ama başkasına hizmet topluma kazançtır; bunun sevabı çoktur."[171]

---

166 Coşan, **Ramazan ve Güzel ...**, s. 192.
167 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 236.
168 Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, s. 174.
169 Coşan, "Peygamber s.a.s. Efendimiz'in Ahlâkı", 24. 10. 1995 günü Almanya'nın Hannover kentinde yapılan konuşma.
170 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 25.
171 Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, s. 165.

Hocaefendi, bu noktadan hareketle bir “iyi ve kâmil müslüman” tanımı yapar. Ona göre iyi müslüman, “sosyal yönü gelişmiş, yani toplumun öteki fertlerine yardım yapabilen, hizmet götürebilen, faydalı olabilen; başka insanlar için bir şeyler yapabilen insan” olarak görülmelidir.

Kâmil müslümanın, “dağ başına çekilip de kendi başına, kendi yumağını saran değil, kendi sevabını kazanan değil; insanların arasına girip de insanlara faydalı olan kimse" olduğunu belirtir. Bu noktanın altını özenle çizer:

> “Bizim görüşümüz, bizim altını çizdiğimiz şey; hadislerden, ayetlerden anladığımız dinin özü bu.”[172]

Bu aynı zamanda Nakşibendiye’nin “halvet der encümen” ilkesinin bir sonucu olarak değerlendirilir:

> “... Müslüman dağın başına çekilip, bir köşeye çekilip hayatı terk eden insan değil, hayatın bütün faaliyetleri içindeyken Allah'ın rızasını gözetebilen insandır. Büyüklerimiz bunu "halvet der encümen" diye tabir etmişler. "Halk içinde Hak'la olmak.”[173]

Böylesi bir bakış açısıyla yapılan İslâm tanımı, Hıristiyanlık ve laiklik anlayışlarıyla çelişen bir içeriğe de sahiptir:

> “... İslam, sadece bir köşeye çekilip dindarlık yapmak değil, hayatı mümin bir üslupla yaşamak sanatıdır. Müslüman da dağın başına çekilip, bir köşeye çekilip hayatı terk eden insan değil, hayatın bütün faaliyetleri içindeyken Allah’ın rızasını gözetebilen insandır.”[174]

---

172 M. Es’ad Coşan, “Topluma Hizmetin Önemi”, **Kadın ve Aile**, Mayıs 1993.
173 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 198.
174 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 29.

Fakat Hocaefendi, toplumsallık olgusuna dünyevî başarı açısından da önem verir. Ona göre toplumsallık, bireysel başarı ile başarısızlık, mutluluk ile mutsuzluk arasındaki geçiş noktalarından biridir:

> "Avrupa'da, müslüman olmuş bazı kişilerle hasbihal ederken onlara sormuştum: 'Nasılsınız, neler hissediyorsunuz, ne gibi dert ve problemleriniz var, sizlere nasıl yardımcı olabiliriz?' diye. Cevaben dediler ki: 'Maddi problemimiz yok; en büyük sıkıntımız sosyal ve psikolojik yönden. İslam'ı inceledik, beğendik, müslüman olduk, eski hristiyan çevremizden koptuk, fakat özellikle dil farklılığı dolayısıyla, buradaki müslümanlarla kaynaşamıyoruz; yeni, muhabbetli bir kucak ve canlı, sıcak bir ocak, aktif bir sosyal çevre bulamayınca ortada yapayalnız, kendi kendimize ve gariban kalıyoruz; sıkıntıya ve strese düşüyoruz. Bu düğüm ve durum iyi çözümlense İslam Avrupa'da çok daha hızlı yayılabilir.' Evet, bu çok doğru! Yalnızlık hiç de kolay değil. Bir toplum içinde ömür boyu, dostsuz, yârsız, arkadaşsız, desteksiz, dışlanmış yaşamak çok zor! Ağacı ve çiçeği, kökü örten toprağın beslediği gibi, insan oğlunu da sosyal çevresi besleyip geliştiriyor. Sosyal çevresi sağlıklı, sağlam, seçme ve yüksek olanlar, rahat, huzurlu, mutlu, başarılı ve faydalı oluyor, aksine, çevresi olmayan veyahut da çevresi bozuk ve zihniyetine ters olan insanlar ise huzursuz, problemli, endişeli, sinirli, mutsuz, başarısız, hatta zararlı ve tehlikeli olabiliyorlar."[175]

Hocaefendi açısından toplumsallık olgusu o kadar önemlidir ki, sıradışı ve olağanüstü şahsiyetlerin bile, toplumla beraber yürümedikçe faydalı olamayacaklarını düşünür. "Böyle tek, olağanüstü kişiler, İslâm'a büyük hizmet edebilirler ama, toplum beraber yürümeli" der ve devam eder:

---

[175] M. Es'ad Coşan, "Kıymetinin Farkında Olmadığımız Nimetler", **Kadın ve Aile**, Şubat 1993

“Toplum beraber yürümediği zaman, her yerdeki olağanüstü kişilerin gelişmelerini baltalarlar.”[176]

Ona göre, “Hizmet yaygın olmalı, her müslüman lider olmalı. Her müslüman gayretli olmalı, her müslüman lider olsa, bayrak yere düşmez, hizmet hiçbir şekilde aksamaz”. Bu yaygınlığa engel olduğu için körü körüne bağlanılan “sivriltilmiş liderlerin karşısında”dır.[177]

Karizmatik Liderlik ve Bireysel Otonomi

Bütün bunlar, Hocaefendi’nin meşruiyetlerini karizmalarından alan liderlere ve karizmatik meşruiyet biçimine tepki gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bu tavrı, tarikatlarda egemen olan kurumsal meşruiyet kalıbıyla da uyuşmaktadır.

Bu, tarikat liderlerinin karizma sahibi olmadıkları veya olmayacakları anlamına gelmemekle birlikte, sahip olunan karizmanın kurumdan tevarüs edildiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Zarcone şu değerlendirmeyi yapar:

“Silsilename ve şecere sistemine dayalı bu yasallık [kurumsal meşruiyet] biçimi en azından Kitap (***Kur’an***) tarafından verilen yasallık biçimi [ideolojik meşruiyet] kadar önemli görülebilir veya Ernest Gellner’in Mağrip konusunda ortaya koyduğu gibi, Cemaat’in uzlaşmasına dayandırılabilir. Geçmişte olduğu gibi, şeyh bir cemaatin –tekkenin müridleri- ve aynı zamanda da karizmatik bir fonksiyonunun yükümlülüğünün mirasçısı oluyor.”[178]

176 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 34.
177 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 39.
178 Zarcone, s. 100.

Ancak Hocaefendi, kendi liderliğine karizmatik bir nitelik kazandırılmasını istemez. “Lütfen beni de sivriltmeyin. Beni de, şöyledir, böyledir demeyin!.. Her biriniz kendiniz hizmet edin.... Bir tek kişinin çalışmasına bağlı olan bir çalışma çalışma değildir”[179] demektedir.

İslamî çalışmalarda “tekel” durumunun söz konusu olmayacağına vurgu yaparak, kendisinin "Dergilerimizin sahibi" olarak tanıtılmasına bile tepki gösterir:

> “... ben de dergilerinizin bir hizmetlisiyim!.. Ne bu dergiler benimdir, ne bu vakıf benimdir, ne bu din benimdir, ne de bu yola hizmet benim inhisarımdadır!”[180]

Otonomiye verilen bu önem, toplumsallık ile bireysel özgürlüğün çatıştığı yerde tercihin hürriyetten yana yapılması sonucunu verir:

> “...Yapabildiğin imkânlarla, İslâm'a hizmet etmeye çalış. Ama, bu arada senin gibi aynı hedefe yürüyen başka insanlar varsa; onlarla da işbirliği yap!.. Yapmıyorsa, silkele at be!.. Sen onu sırtında taşımak zorunda mısın?.. Beni sırtında taşımak zorunda mısın?.. Kimse kimseye hürriyetini vermesin!.. Hürriyet aziz şeydir. İnsan, ancak Allah'a kul olur. ‘İyyâke na'büdü ve iyyâke nestaîn: Allahım! Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.’ ‘Efendim işte, dirlik, düzenlik, birlik, beraberlik, organizasyon...’ Organizasyonun en güzeli bu!.. Organizasyonun en güzeli budur, aziz ve muhterem kardeşlerim!..”[181]

Öte yandan, kimi durumlarda birlikte hareket etmenin faydadan halî olmadığını da savunmaktadır:

---

179 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 33.
180 **A.g.e.,** ss. 30-31.
181 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 30.

> "...bu derneklerin kendi başına tek tek bir yerde çalışmasından, bir arada bulunması, bir yerden sevk edilmesi daha faydalıdır. Az bilgili olan, çok bilgili olanın bilgisinden istifade eder, daha güzel çalışmalar yapar. Onun için birbirinizle irtibatlı olmanızı da istiyoruz. Yâni, Ankara'daki derneğin İstanbul'la ilgisi olması lâzım, Eskişehir'le ilgisi olması lâzım, Edirne ile ilgisi olması lâzım, Çanakkale ile ilgisi olması lâzım!.. Hattâ yılın belli zamanlarında bunların yöneticileri belirli vesîlelerle bir araya gelmeli, 'Biz neler yaptık, siz neler yaptınız; anlatın bakalım!' demeli... 'Haa, öyle bir şey de mi var?.. Hay Allah, ben de bundan sonra kendi şehrime gittiğim zaman onu da yapayım, bak ne kadar güzel düşünmüşsünüz kardeşim!' diyerek bilgi alışverişinde bulunmamız lâzım!"[182]

Fakat bu, "... Hür olun, hizmetleri kendiniz tespit edin, yapmaya çalışın. Bir başkası engellerse itibar etmeyin"[183] şeklindeki tavsiyesinin geçerliliğine engel değildir. Bu yaklaşımı da yine, sorunun temelinde "sürekliliği" görmesinden ve kurumsallaşmanın buna hizmet edebileceğini düşünmesinden kaynaklanır.

Ona göre, "İslam, bir kimsenin hizmetiyle yürüyecek hale gelirse, emperyalizm tek hedef haline gelmiş o kimseyi yok eder", o halde "hizmeti yaygınlaştırıp herkesin lider olmasını sağlamak" gerekmektedir.[184]

Hizmetlerin "tek merkeze" bağlanması durumunda liderleri ya öldüreceklerini ya da kendilerine "uyduracaklarını" savunur.

İkinci durum daha tehlikelidir, çünkü "O zaman bütün teşkilat karşı tarafın istediği şekilde yönetilmiş olur".[185] Böylece emperyalizm, "bir lidere bağladığı bir yığın

182 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 319.
183 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 38.
184 **A.y.**
185 **A.g.e.,** s. 39.

insanı, üzüm salkımını sapından tutar gibi, istediği yere" götürebilmektedir. Hatta o lider için bu maksatla "teşkilat" kurdurmaktadırlar.[186]

Böylece "sahte" birtakım organizasyonlar ile insanları "pasifize ediyor, oyalıyorlar"dır.[187]

O halde sosyal hizmet, çalışma ve faaliyetlerde özerklik istenilen ve gerekli bir şeydir. Bu yüzden, "Müsaadeli, ağabeyli, bilmem neli şey yok. Tabi olmayın kimseye. Bana da tabi olmayın" demekten çekinmez. Neden kendisine de tabi olunmaması gerektiğini şöyle açıklar: "Bana tabi olursanız beni sıkıştırırlar. Sen bu adamlarına şöyle yaptır derler".

Ne yapmak gerektiğini de hemen arkasından açıklar: "İslam'a tabi olun, Allah'ın emrine tabi olun."[188]

Meşruiyet ve Sözleşme

Bununla birlikte Hocaefendi, izleyicilerinde kendisine karşı tarikat olgusu çerçevesinde bir bağlılık bulunmasını bekler. Ancak bunun meşruiyetini kendi karizmasında aramaz ya da böylesi bir itaati meşrulaştırmak için kendi ismi etrafında karizmatik bir etki çerçevesi oluşturulması çabası içine girmez.

Ancak, bütün bunlar, kendisini bağlanılıp itaat edilecek konumda görmesine engel değildir; bunun meşruiyetini sağlayan şey "silsile" ya da hocası Mehmed Zahid Efendi'nin yaptığı atamadır.

Bununla birlikte, bu kurumsal meşruiyet olgusu kendi konumunu açıklamakla birlikte, tek tek bireylerin ona olan bağlılığının meşruiyet çerçevesini oluşturmaz ve

---

186 **A.y.**
187 **A.g.e.**, s. 37.
188 **A.g.e.,** s. 40.

böyle bir yaklaşımı benimsemediğini yukarıdaki ifadeleri göstermektedir. O, kendisine yönelik itaatin meşruiyetini ve bunun da ötesinde yükümlülüğünü "bey'at" ve "sözleşme" kavramları etrafında açıklar:

> "... Bey'at ise; bir mürşide, bir şeyhe gidip onun eğitimini kabul ettiğini, onun ustalığını, hocalığını kabul ettiğini bildirip, 'Ben sana tâbiyim' demektir. Bey'at bir anlaşmadır, sözleşmedir."[189]

Sözleşme kavramına yüklenilen bu anlam ile Batı'da Hobbes, Rousseau ve Montesquieu gibi isimler tarafından geliştirilen "toplumsal sözleşme" kavramı arasında bir paralellik bulunduğu açıktır.

Ancak, toplumsal sözleşme kavramının muhayyel bir şey olduğu, böylesi bir mutabakatın varlığının kabulü ile yönetim olgusunun meşruiyetinin Kilise kurumundan bağımsız olarak temellendirilmeye çalışıldığını unutmamak gerekir.

Bu, Batı'daki sekülerleşme ya da laikleşmenin bir tezahürü olmakla birlikte, sözleşme (ahit, ahd) kavramının ***Tevrat***'la (Eski Ahid, Ahd-i Atik) ortaya çıkmış olması bakımından dinî bir etkiyi içinde taşımaktadır.

Ancak, Hocaefendi'nin belirttiği şekliyle sözleşme, var olduğu kabul edilen bir şey değil, var olması gereken bir şeydir ve varlığı durumunda iki taraf için de gerçekten bağlayıcıdır ve bu, doğal olarak, İslam hukukunun bir gereğidir. Bu nedenle, şunu söyleme hakkını kendisinde görür:

> "Benden ders almış adamlar, 'Tamam hocam, sana derviş olacağız!' demişler; semtimize uğramıyorlar. 'Kanı ey zalim benimle ahd ü peymân ettiğin?' Hani ahd ü peyman etmiştik, hani sen Allah yoluna girmiştin, Allah'ın askeri olmuştun, Allah'ın dinine hizmet edecektin, derviş olmuştun; ne oldu?.."[190]

---

[189] Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, s. 166

[190] Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 172.

O halde bu, sıradan bir sözleşme değildir. Hocaefendi sözkonusu sözleşmeyi Fetih Suresi'nin 10'uncu ayeti kapsamında ele alır: "Muhakkak ki sana bey'at edenler gerçekte Allahu Teala'ya bey'at etmişlerdir."[191]

Bu demektir ki Hocaefendi, şeyh-mürit ilişkisini, sosyal ve siyasal boyutları olan bir konu olarak görmektedir. Ancak, bu bey'at'ın gerçek bir sözleşme niteliği taşıması gönüllü olmasına bağlıdır ve tarihte "halife" unvanını taşıyan birçok yönetici, kendi hakimiyetlerini zorla kabul ettirdikleri için, gerçek anlamda bir bey'at sahibi olarak görülmezler:

> "Tabii, o zaman onlara yapılan bey'at, sağlam, hakiki ve kalbi rahatlatan bir bey'at olmuyor. O zamandan itibaren evliyaullaha, din alimlerine bey'at etmişlerdir ve edilmesi gerekir."[192]

O halde dervişlik, salt nafile ibadetlerle ilgili bir konu olarak düşünülmemeli, bir bağlılık olduğu unutulmamalıdır:

> "Dervişlik sadece tesbih değildir, dervişlik bir bağlılıktır. Bir grubuz biz burada, tâife-i merdiyyeyiz, Allah yolunda yürüyen bir zümreyiz. Sorumlusu ben kardeşinizim, hizmetçinizim, hizmetlinizim; ama bir grubuz. Muhabbetle iş yapmamız lâzım! O kardeşlik, o muhabbet olmadan, o kapılar açılmaz."[193]

Bu bağlılık, muhabbetle yürütülmesi gereken bir bağlılıktır ve sözleşmenin konusuna büyük ölçüde, izleyicilerin olgunlaştırılması için gereken çalışmalar girmektedir:

> "Katıldığı bir televizyon programında benim profesör olmuş bir talebem diyor ki: 'Tasavvuf insanın şahsiyetini öldürüyor, müridi şeyhe tam

---

191 Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, s. 166.
192 **A.g.e.,** s. 168.
193 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 265.

mânâsıyla bağlıyor. Ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi olmasını istiyor, hiç iradesini kullanmasına müsaade etmiyor, şahsiyetini öldürüyor.' Hiç böyle olmamıştır. Tarihin hiç bir devrinde böyle bir şahsiyetini kaybetme olmamıştır müritte; aksine şahsiyetini kazanma olmuştur. Mevlânâ Hazretleri diyor ki: 'Bağlarını kopar da hür ol evlât!' Derviş, nefisle olan bağlarını kopardığı zaman hür olur; nefsine esir olduğu zaman, şeytana esir olduğu zaman esir olur. Yoksa onlardan kurtulduğu zaman hür olur ve üretici olur. O zaman bir hal gelir ki, gönlünün kaynağından, dilinin pınarına hikmet ırmakları akmağa başlar da ciltlere sığmayan sözler söyler, çok büyük bir şahsiyet olur. Mevlânâ Hazretleri gibi, Yunus gibi, Eşrefoğlu Rûmî gibi, Erzurûmî İbrâhim Hakkı Hazretleri gibi, Ahmed-i Yesevî Hazretleri gibi... Ama, eğitimin bir safhasında talebenin hocasına itaati de şarttır. Hiç bir devirde, hiç bir ülkede, hiç bir mektepte talebe kendi başına buyruk değildir. Hocasının emrindedir, hocasının emrine girer, derste susup oturur, konuştuğu zaman azarı işitir. Hocasının verdiği ödevleri yapar. Bu eğitim sürecinde normal bir şey... O eğitim süreci tamamlandıktan sonra gereken terbiyeyi kazandığı zaman, o da eğitici olur."[194]

Bütün bunlar, cemaat, grup ya da millet merkezli değil, "ilke merkezli" bir bakış açısını yansıtmaktadır. Kendisine bile tabi olunmaması yönündeki yukarıda geçen uyarı da, konuya "ben-merkezci" yaklaşılmadığını gösterir. İslamî ilkeleri herşeyin üstünde tuttuğu görülen Hocaefendi, kurumsal sürekliliğin karizmatik öğelerden kaynaklanan ve şahısların varlığıyla kaim olan başarılara feda edilmemesi gerektiğini savunmaktadır:

"... Mesele bir hoca efendinin şahsiyetiyle ilgili değildir. Dava devamlıdır. Şahıslar gelir geçer ama, bayrak elde ele yürür. Binaenaleyh, ben kendimi daima aradan çıkarmağa çalışıyorum. Toplantılarınıza bazen kasten

194 **A.g.e.**, ss. 275-276.

gelmiyorum, faaliyetlere kasten katılmıyorum. Çünkü bu, bir şahsın başarısıyla kaim, şahsiyle kaim bir mesele değildir.”[195]

“... İbadetler, vaazlar, sevaplı işler, Allah’ın rızasını kazanacak işler şahıslara bağlı olmamalı. Ben geliyorsam burada vaaz olacak, siz de vaaz dinleyeceksiniz; ben gelmezsem vaaz olmayacak, siz de televizyonun karşısına geçeceksiniz. Olmaz! Şahıslar fanidir, göçer gider. Birisi ölür, ötekisi gelir. O ölür, daha ötekisi gelir. Şahıslar mühim değil, adetler mühim. Güzel şeyler adet olmalı!”[196]

Farklı Bir Toplumsallık Yorumu

Bunlardan hareketle, Hocaefendi’nin temel amacının, bireysel özgürlük veya toplumsallık arasındaki ikileme bir çözüm bulmaktan çok, doğru ilkelere bağlılığın yaşam biçimi haline getirilmesini teşvik olduğu sonucuna varılabilir.

Öte yandan toplumsallık, bireysel İslamî ibadetlerin ihmal edilmesi için mazeret teşkil etmemelidir:

“Programlarımızı ibadetlerimize göre ayarlamamız lazım. Program yapacağız diye ibadetleri kesip biçip, atıp çiğneyip ihmal etmememiz lazım!”[197]

Toplumsallık veya bireysel özgürlüğe verilen önem amaç olmaktan çok araç olmalarından kaynaklanmaktadır. Amaçla araç çeliştiğinde araçlar feda edilmektedir:

---

195 Coşan, **Sosyal Çalışmalarda ...**, s. 126.
196 Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, s. 255.
197 **A.g.e.,** s. 256.

> "... Hep duymuşsunuzdur, müslüman'ın cemaatle beraber olması tavsiye edilir. Cemaatten ayrılmama tavsiye edilir. Fakat, çok kimsenin bilmediği bir şeyi söyleyeyim: Toplulukla beraber olmak, cemaatten ayrılmamak, tefrikaya düşmemek, kalabalıkla beraber olmak demek değildir; hakla beraber olmaktır!.. Hakikatle beraber olmaktır!.. Tek başına olsa bile, bir kişi bile olsa, hakikatle beraber olan cemaattir. Hakikatten kopmuş, ayrılmış olan tefrikadadır. Yüzbinlerce de olsa, milyonlarca da olsa, milyarlarca da olsa tefrikadadır; bunu bilin!.. Bunun delillerini size ayetlerle, hadislerle söyleyebilirim. İnsanın hakla olması birlik ve beraberliktir; batılla olması tefrikadır. Amerika tefrikadadır. Rusya tefrikadadır. Dört milyar insan tefrikadadır, dünya üzerinde... Hakla beraber olan cemaattir. Koca bir şehirde hakikati bilen, gören, yaşayan ve tutan insan o... Odur cemaat!.. Koca şehir ahalisinin ondan gayri bütün fertleri, hepsi tefrikadadır; hepsi aynı şeyleri düşünseler bile."[198]

> "Bir insan düşünelim ki hakkı söylüyor, hakla beraber. Öbür tarafında bir şehrin bütün ahalisi, mesela bir milyon yediyüz elli bin kişi var, onlar da batılı söylüyor. Cemaat kim şimdi? Topluluk kim?... Bir milyon yediyüz elli bin kişi tefrikacı. Topluluk ve cemaat bir kişi."[199]

Bu sözler bir yandan da, Hocaefendi'nin bütünüyle sosyal bilimlerin terminolojileri ile düşünmediğini, görüşlerinin daha çok İslamî kavramsal çerçeve içinde anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Burada kullanılan cemaat kavramının, Tönnies tarafından ortaya atılan ve Türkçe'ye cemaat ve cemiyet olarak tercüme edilen **Gesellschaft (soceity, cemiyet, toplum)** ve **Gemeinschaft (community, cemaat)** kavramlarıyla uzaktan yakından hiçbir ilişkisinin olmadığı açıktır.

---

198 Coşan, **Yeni Dönemde ...**, s. 6.
199 Coşan**, Avustralya Sohbetleri 3**, s. 132.

Dikkate değer bir diğer nokta da, kendi etrafındaki topluluğu tanımlamak için "cemaat" kavramından çok "grup" tabirini kullanmış olmasıdır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, Hocaefendi, toplumsallık durumunun konformizm olarak anlaşılmasını ve bireyin topluma sürü psikolojisiyle itaat etmesini istemez.

Ona göre, "Toplum tarikata uygun değilse, İslam'a uygun değilse; o zaman, müslüman olan insan topluma uymuyor", fakat toplumu da terk etmiyor, "toplum içinde kendi varlığını sürdürmeğe çalışıyor".

"Biz de öyle yapıyoruz"[200] diyen Hocaefendi'ye göre, "halim selimlik, halkın arasındaki münasebetlerimizde, geçimimizde, alışverişte, ailevî durumlarda, komşuluk durumunda filan olacak. Ama Allah'ın emrini çiğnemekte gevşemek tarzında olmayacak"tır.[201]

Çünkü cemaat olmak, yukarıda da geçtiği gibi, "Toplulukla beraber olmak" demek değildir. Ona göre, "Hakikatten kopmuş olanlar milyarlarca da olsa tefrikadadır. İnsanın hak ile beraber olması birlik ve beraberliktir; batıl ile beraber olması tefrikadır".[202]

Öte yandan, Hocaefendi'nin hürriyete ve bireysel özerkliğe yaptığı vurgu, kural tanımazlık, anomi ve anarşiye yol açacak ölçüde abartılı değildir. Bu, onun toplumsallığa verdiği önemden de anlaşılabilecek bir husustur:

> "İnsan cemiyetleri tam hürriyetle mutlu olamazlar, bilakis anarşiye itilirler. Tam hürriyet, tam bir anarşi ve kaos meydana getirir. Onun için, toplumun olduğu her yerde bir düzen vardır, yasak vardır, kanun vardır."[203]

---

200 Coşan, **İslâm Tasavvuf Hayat**, s. 172.
201 **A.g.e.,** s. 260.
202 Coşan, **İslâmî Çalışma ve ...**, s. 54.
203 Coşan, **Avustralya Sohbetleri 3**, s. 34.

Hocaefendi, özellikle Allahu Teala'nın hükümleri sözkonusu olduğunda insanın hürriyetinin söz konusu olamayacağını savunur:

> "... Biz hürriyet istemiyoruz, ben hiç hürriyet istemiyorum!.. Ben Allah'ın rızâsını istiyorum. Müslüman hür değil ki... Sen hür müsün?.. Sen kendini Allah'a teslim etmişsin; teslim olan hür olur mu?.. Sen Allah'ın esirisin, ben Allah'ın esiriyim... Allah'ın ahkâmına bağlıyız biz."[204]

Ona göre gerçek hürriyet, Allahu Teala'ya tam bağlılıkla (tevekkül ve zühd) oluşabilecek bir fenomendir:

> "Onun için, bizim büyüklerimizi, en yüksek seviyedeki olgun, kâmil, evliyâ insanları ahrâr diye anlatırlar. Ahrâr; hürler, hür insanlar... Neden?.. Dünyadan bağını koparmış, dünya bağı ile eli ayağı bağlı değil... Dünyalık yönünden bir takım şeyleri yapmağa mecbur değil... Birisinin emri altında değil... Dünyanın kulu değil... Dünyada bir adamın, bir patronun, bir şeyin kulu değil... Hür!.."[205]

Demokrasi ve Hoşgörü

Bütün bunlar doğal olarak demokrasiyi de dışlayan bir bakış açısını yansıtmaktadır:

> "... İslâm demokrasi de değildir. Demokraside herkese hürriyet var, İslâm'da herkese hürriyet yoktur. Kötülüğe hürriyet yoktur. Meselâ içki yasaktır. Demokraside içki serbest... İmâli de serbest, satması da serbest, sunması da serbest, içmesi de serbest... İslâm'da serbest mi?.. Yasak... Demek ki öyle demokrasi memokrasi yok, İslâm'da demokrasiden daha güzel şeyler var... Demokrasi onların uydurduğu bir şey... Orda birbirleriyle çarpışmışlar çarpışmışlar, anlaşma yapmışlar, denge

204 Coşan, **Avustralya Sohbetleri 1**, s. 254.
205 **A.g.e.,** s. 278.

kurmuşlar. Demokrasi onların denge rejimidir. Dindarla masonlar arasında, dinsizler arasında, komünistler arasında denge düzenidir. Yâni, kimse kimseye karışmasın, işimiz yürüsün diye."[206]

Bu demektir ki, müslüman birey, kimsenin kimseye karışmadığı bir toplumsal düzeni savunamaz:

"İslâm hoşgörü dini değildir. İslâm her şeyi hoş görmez. Aptal değil ki müslümanlar... Hırsızlık hoş görülür mü, arsızlık hoş görülür mü, yüzsüzlük hoş görülür mü, riyâkârlık hoş görülür mü, ihlâssızlık hoş görülür mü, kibirlilik hoş görülür mü?.. Kötü şeyler hoş görülmez. Adamlar, 'İslâm hoşgörü dinidir' deyip, 'Benim edepsizliklerime karışma!' demek istiyor. Müslümanları pasifize etmek istiyor. Çalışmasın, çabalamasın, uğraşmasın, kimseye karışmasın istiyor. Açık açık gezecek, bikini ile, yokini ile denize girecek, ayyaş içkisini içecek, kumarbaz kumarını oynayacak, bütün eğlence çarkları dönecek, İslâm hoşgörü dini olduğundan müslümanlar hiç bunlara karışmayacak... Afyon yutturmağa çalışıyorlar, İslâm müsamaha dini filân değildir. İslâm hakkı tutup kaldırmak dinidir, haktan yana olmak dinidir, batılla mücadele vermek dinidir! Küfürle, şirkle, batılla, yanlışla, günahla, haramla, haksızlıkla, zulümle mücadeledir İslâm!.. Zaten bazıları da oradan kötülemiyor mu? Bazıları da, 'İslâm mücadele dinidir' diyor. E kardeşim, gel bakalım, sen 'İslâm müsamaha dinidir' dedin, ötekisi de 'İslâm savaş dinidir' diyor; hangisi doğru?.. Savaş dini doğru... İslâm'da insanın kendi nefsiyle savaş var, kötülüklerle savaş var, kâfirlerle savaş var, şeytanla savaş var."[207]

"Asrın insanının yanında geçerli olan kavramları öne sürüyorlar: 'İslâm demokrasidir.' Hayır! İslâm demokrasiden daha üstün ama, demokrasi olmayan bir sistemdir. 'İslâm sevgi dinidir.' İslâm'da sevgi de vardır,

---

206 Coşan, **Tasavvuf Yolu ...**, s. 246.
207 **A.g.e.**, ss. 244-245.

kızmak da vardır. Hepsi dengeli... ‘Allah Rahmân'dır, Rahîm'dir.’ Rahmân'dır, Rahîm'dir ama, azâb-ı elîmi de vardır, Azîzün-züntikàm'dır da. Bir şeyi anlatırken tek yönlü anlatmayı seviyorum ben şahsen... Tek yönlü göstermeyi çarpık bir tanıtma olarak görüyorum. ‘Bu bilgiler ışığı altında, İslâm hoşgörü dini midir?..’ Hayır, İslâm her zaman her şeyi hoş görmez! İslâm günahı hoş görmez, günahkârı hoş görmez, müsamaha etmez, günahı engeller. Günahın yapılmaması için emr-i ma'ruf, nehy-i münker bir farzdır, vazifedir; elinden geleni yapar.”[208]

Hocaefendi’nin toplumsal konularla ilgili görüşlerinin asıl önemli yanı, pratik amaçlarla ortaya konulmuş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Bunlar, teorik sorunlar olarak ortaya atılıp tartışılan entelektüel mülahazalar olmanın çok ötesindedir.

Ayrıca, bu görüşlere, Hocaefendi’nin onları bizzat uygulamaya çalışmış olması ayrı bir değer kazandırmaktadır. Faaliyete başladığı 1980 yılı ile vefat tarihi olan 2001 karşılaştırıldığında, bu zaman dilimi içinde hedeflerinden önemli bir bölümünü gerçekleştirdiği, geride pek çok kurum ve o kurumlara ait hizmetler (korulardan bilimsel yayınlara kadar) bıraktığı görülür.

Daha da önemlisi, geliştirdiği projelerle toplumsal faaliyetlerin hem yürütülüş tarzı hem de muhtevaları bakımından çığır açıcı ve ilham verici adımlar atmış, bir anlayış yenilenmesine zemin hazırlamıştır.

İslam’ın salt bireysel bir inanç olmadığını, toplumsal düzeyde yaşanabileceğini ve bunun toplum ve ülke açısından son derece faydalı sonuçlar üretebileceğini fiilen göstermiştir.

---

[208] **A.g.e.**, s. 297.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ANALİZ VE KRİTİK

GÜNÜMÜZ MEŞAYİHİNİN TASAVVUF TELAKKİSİNDEKİ SORUNLAR: MAHMUD ESAD COŞAN ÖRNEĞİ

"… hakkı tanıyan, hakkın hatırını hiç bir hatıra feda etmez. …"

Bediüzzaman

Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan, 14 Nisan 1938 tarihinde, Çanakkale'ye bağlı Ayvacık ilçesinin Ahmetçe köyünde dünyaya geldi. Vefa Lisesi'nden 1956, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi bölümününden ise 1960 yılında mezun oldu. Bunun ardından Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Klasik-Dînî Türkçe Metinler Kürsüsü'nde asistan olarak göreve başladı. 1965 yılında ***XV. Yüzyıl Şairlerinden Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*** adlı tez çalışmasıyla doktor oldu. 1972 yılında ise ***Hacı Bektaş-ı Velî ve Makâlât*** adlı tezi ile doçent unvanını kazandı. 13 Kasım 1980 tarihinde vefat eden hocası ve kayınpederi Mehmed Zahid Kotku'nun ardından, Gümüşhanevî Tekkesi şeyhi olarak tarikat hizmeti görmeye başladı. 1982 yılında profesörlüğe yükseltildi.[1] 1987 yılında emekliye ayrıldı. 28 Şubat olayının yaşanması üzerine 1997 yılı ilkbaharında yurtdışına çıktı ve Türkiye'ye bir daha dönmedi. 4 Şubat 2001 tarihinde Avustralya'da şüpheli bir trafik kazası neticesinde hayatını kaybetti. Naaşı Türkiye'ye getirilerek Eyüpsultan Mezarlığı'na defnedildi.

Coşan'ın her ne kadar Seha Neşriyat tarafından yayınlanmış "***İslâm'da Nefis Terbiyesi ve Tasavvufa Giriş***" (1992), "***İslâm, Sevgi ve Tasavvuf***" (1994), "***Yunus Emre ve Tasavvuf***", "***İslâm, Tasavvuf ve Hayat***" (1996) ve **"*Tasavvuf Yolu Nedir?*"** (1997) adlarını taşıyan tasavvuf konulu kitapları mevcutsa da, bunlar konuşmalarından derlenmiş metinler olup, sistematik bir bütünlüğe ve ilmî çalışma niteliğine sahip değillerdir. O yüzden bu yazıda, Coşan'ın tasavvufla ilgili görüşlerini en derli toplu biçimde ihtiva eden metin olması itibariyle, ***Mavera Dergisi***'nde yayınlanan röportajında verdiği cevapları temel alacağız.[2]

İslâmî ilim olarak tasavvuf

Günümüzde, tasavvufun İslamî ilimlerden biri olduğu konusunda genel bir kabul bulunduğu açıktır. Bunun bir sonucu olarak mesela ülkemizdeki ilahiyat fakültelerinde tasavvuf kürsüleri, tedrisatın bir parçası olarak faaliyet göstermektedir. İslâm alimleri genel olarak tasavvufu, **Cibrîl hadîsi**nde geçen "**ihsan**" kavramı çerçevesinde temellendirmektedirler.[3] Söz konusu hadîsin, "**akaid (kelâm), fıkıh ve tasavvuf**" şeklindeki tasnifin de temelini oluşturduğu belirtilmektedir.[4]

Başlangıçta akaid konusu **fıkh-ı ekber**, tasavvuf ise **fıkh-ı bâtın** olarak adlandırılmakta ve böylece İslâm'ın anlaşılması faaliyetine tümüyle **fıkıh** adı verilmekteydi. Daha sonraki dönemlerde akaid ve tasavvuf konuları için fıkıh kavramının kullanımına son verilmiş, fıkıh denilince sadece dinin fürûu, yani ilmihal bilgileri ve İslâm hukuku kastedilir olmuştur.[5] Bu üç ilim dalının, ***Kur'an*** ve **Sünnet**'in içerdiği bilginin pedagojik bir maksatla tasnifi sonucu ortaya çıktığı şüphesizdir. ***Kur'an*** ve Sünnet'in kendi içinde bir tutarsızlık bulunmaması, onların bir bütünlük ihtiva ediyor olması, onlardan üretilen söz konusu üç ilim dalının da kendi aralarında tutarlı, birbiriyle çelişmez ve birbirini tamamlar nitelikte olmalarını tazammun eder. Dolayısıyla, mesela "Kelâm ile

tasavvufun çelişmesi doğaldır, çünkü bunlar ayrı ilim dallarıdır” denilemez. Şayet bu ikisi çelişiyorsa, bunlardan birinde hata var demektir, çünkü o iki ilim dalının kaynağı olan ***Kur’an*** ve Sünnet’in kendi içindeki tutarlılık ve çelişmezlik böylece inkâr edilmiş olmaktadır. O nedenle, bid’atlere sapmamış, ***Kur’an*** ve Sünnet dışı kaynaklardan beslenmemiş bir kelâm, fıkıh ve tasavvuf arasında bir çatışma, çelişki veya tutarsızlık düşünülemez.[6]

Bu üç ilim dalının bir bütünün parçaları olduğunu dikkate alarak **İmam Malik** rh. a., “Tasavvufsuz tefakkuh (fıkıhta derinleşme) fasıklığa, tefakkuhsuz tasavvuf ise zındıklığa götürür” uyarısını yapmıştır.[7] Benzer şekilde ilk dönem sûfîlerinden **Ebû Bekir Verrâk** da, “Zühdü (tasavvufu) ve fıkhı bir yana bırakıp da, ilim nâmına kelâmla iktifa eden zındık, fıkıhla kelâmı bir kenara atıp da zühdle iktifa eden bid’atçı, zühd ile kelâmı bırakarak fıkıhla iktifa eden de fâsık olur” şeklinde konuşmuştur.[8] Verrâk’ın sözü, bid’at kavramı itikad alanını da kapsayacak şekilde alındığında İmam Malik’in tespitiyle uyumlu hale gelmektedir.

Tasavvuf tarihçileri genel olarak tasavvufî hareketin tarihsel gelişimini “**zühd** dönemi, **tasavvuf** dönemi ve **tarikat** dönemi” olmak üzere üçe ayırmaktadırlar. İslâm tarihinin ilk iki asırlık devresi “zühd”, sonraki üç asırlık devir ise “tasavvuf dönemi” olarak kabul edilmektedir. Hicrî altıncı asırdan (miladî 12. asır) itibaren de tarikatlar döneminin başladığı belirtilmektedir.[9] Zühd, bireysel nitelikte bir “**hâl**” ya da düşünüş, hissediş ve yaşayış biçimi olarak görülebilir. Tasavvuf dönemi, bu “hâl”in kelimelere döküldüğü, tasavvuf terminolojisinin oluştuğu bir süreci yansıtmaktadır. Tarikatlar dönemi ise, zühd ve tasavvuf dönemlerinde yaşamış sûfîlerin yöntem ve anlayışlarını sürdürme iddiasında olan toplumsal organizasyonlara sahne olmuştur.

Buradan da anlaşılabileceği gibi, **tasavvuf** ve **tarikat** kavramları birbirleriyle mutlaka bir arada ele alınması gereken kavramlar değildir. Sosyolojik anlamda tarikatların söz konusu olmadığı zaman ve zeminlerde tasavvufun mevcut olduğu görülmektedir. Şayet tasavvufun, varlığını tarikat kurumuna borçlu olduğunu,

onsuz mevcut olamayacağını kabul edersek, İslâm tarihinin tarikatların ortaya çıkmamış olduğu ilk dönemlerinde tasavvufun var olmadığını ve dolayısıyla tasavvuf adı verilen anlayış ve uygulamaların bütünüyle **bid’at** olduğunu kabul etmemiz gerekir. Öte yandan, tasavvufun bir “hâl” olarak kendisinde bulunmadığı tarikat müntesiplerinin varlığı da bir vakıadır.

Tasavvuf farz ya da vacip midir?

Tasavvufun farz ya da vacip olup olmadığı meselesi öteden beri tartışma konusu olmuştur. Genel kabul gören yaklaşım, **İmam-ı Rabbanî**’nin, “İnsanlar, kıyamet günü, ancak **şeriat**tan sorumlu olacaklardır; tasavvuftan değil”[10] şeklindeki açıklaması paralelinde olmuştur. Ancak, tasavvuftan neyin anlaşıldığına bağlı olarak bu sorunun cevabı değişebilir. Şayet tasavvuftan **nafile ibadetler** ya da bir **şeyhe intisap** kastedilirse, bunun farz ya da vacip olmadığı açıktır. Nitekim yakın zamanlara kadar, bir şeyhe intisap etmek isteyen kimselerden **istihare** yapmaları istenir ve tarikatlara herkes kabul edilmezdi. Şayet bir şeyhe intisap farz ya da vacip olsaydı, tarikatlara intisap etmek isteyen kimseleri kabul etmek de farz ya da vacip olurdu. Ayrıca, tasavvufun zühd döneminde böylesi bir zorunluluktan hiç kimse söz etmemiştir.

Tasavvuftan nafile ibadetler ya da bir şeyhe intisap kastedilmeyip, meselenin “hâl” boyutu dikkate alınırsa, tasavvufun farz ya da vacip olduğunu, kastedilen “hâl”e bağlı olarak söylemek mümkün olabilir. Nitekim **Aziz Mahmud Hüdayî**, ayet-i kerimelerde “iman”ın yanı sıra “**tevekkül**”ün de anılmasından hareketle tasavvufun farz olduğunu söylemektedir. Ona göre, “***ellezîne âmenû***” (onlar ki, iman ederler) ifadesiyle yetinilmeyip, “***ve alâ Rabbihim yetevekkelûn***” (ve Rableri’ne tevekkül üzeredirler) buyurulması, yalnız mertebe-i imânın kifâyet etmediğini göstermektedir: **“Gör imdi iman ne ile tashih oldu? Tevekkül ile tashih oldu.”**[11] Tevekkül konusu **kelam** ya da **fıkh**ın değil, bir kalp ameli olması

itibariyle **tasavvuf**un alanına girmektedir. Fakat bu, doğal olarak tarikat mensubu olmanın ya da şeyhlere intisabın da farz olması anlamına gelmemektedir.

M. Esad Coşan ise, söz konusu röportajında tasavvufu zorunlu ilan ederek şunları söylemektedir:

> "… Şimdi acizâne, … Tasavvufun **ihtiyarî bir zevk mesleği** olmadığı, aksine her müslüman için **mecburî, zarurî** bir yol olduğu kanaatine gelmiş bulunuyorum."[12]

Ancak, Coşan'ın tasavvufla ilgili olarak yaptığı değerlendirmelerin genel çerçevesi, vardığı sonucun tutarlı ve haklı kabul edilmesine imkân vermemektedir. Ayrıca, bu kanaate hangi gerekçe ile vardığını da açıklamamaktadır. **Aziz Mahmud Hüdayî**'nin yukarıda aktarılan bakış açısı gibi açık, net ve tutarlı bir yaklaşım Coşan'ın değerlendirmelerinde mevcut değildir. Nitekim Coşan, **Akif İnan**'ın, *"**Şeriat**'ı, adetâ **toplumu sıkboğaz eden hükümler** olarak; tasavvufu ise bu durumu rahatlatmış, **fikir ve sanat** adamlarının yetişmesine ortam hazırlamış, **Şeriat'ın dar kalıplarını** kırmış bir hareket olarak gören aydınlar vardır"* şeklindeki ifadelerine karşı şöyle demektedir:

> "Bu kendi zu'mlarıdır, kanaatleridir. Kendi nefsanî isteklerinin yazıya dökülmüş şeklidir. Tasavvuf bir bakıma öyle bir meslek ki eskiden, tasavvufa intisap etmek isteyen kimseye, tasavvuftaki büyüğü; 'Evladım! Sen **şer'-i şerîfin ahkâmı**yla amel eyle, bu yol zordur, tasavvuf demirden leblebidir' derlermiş."[13]

Coşan'ın bu ifadeleri, tasavvufun, "mecburî ve zarurî" olmadığını, "Şeriat ahkâmıyla amel etmenin" **yeterli** olduğunu gösteren bir anlayışı yansıtmaktadır. Tasavvuf şayet "ihtiyarî bir zevk mesleği" değil de, Coşan'ın ileri sürdüğü gibi, "her müslüman için mecburî, zarurî bir yol" olmuş olsaydı, yine Coşan'ın ifadesiyle, "tasavvufa intisap etmek isteyen kimse"yi "tasavvuf büyüğü"nün geri çevirmesi, ona şer-i şerîfin ahkâmıyla amel etmekle yetinmeyi tavsiye etmesi

anlamsız, daha doğrusu hatalı olurdu. Gerçekte burada
Coşan, **tasavvuf** ile **tarikat** kavram ve kurumlarını da birbirine karıştırmaktadır.

Tasavvufun ancak, “tevekkül, ihlas, sabır, rıza, tefvîz vs.” gibi hasletlere sahip bulunmak olduğu kabul edilirse, **İmam-ı Rabbanî**’nin aksine, **Aziz Mahmud Hüdayî**’nin dile getirdiği şekilde, herkes için **zorunlu** olduğunu söylemek mümkün olabilir. Çünkü herkes **ihlas** sahibi olmak zorundadır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, bu noktada **tasavvuf** ile **tarikat** kurumu arasında tam bir mütekabiliyetten söz etmek yanlış olacaktır. Tarikat kurumu, daha doğrusu bir **mürşid-i kâmil**in (**şeyh**in değil, kâmil bir mürşidin) talebelerini tasavvufun ilgi alanına giren hususlarda bilgilendirmesi, ikaz etmesi ve irşad etmesi, bu hasletlerin kazanılması bakımından önemli bir avantaj olabilir. Ancak bunun, “her müslüman için zarurî ve mecburî bir yol” olduğunu ileri sürmek tasavvuf ile tarikat kurumu arasındaki farktan habersiz olmak anlamına gelir. Her müslüman için zarurî ve mecburî olan husus, geçmişteki “tasavvuf büyükleri”nin belirttiği gibi, **bir şeyhe intisap** etmek değil, **şer-i şerîf** ile amelden ibarettir.[14]

Tasavvuf nedir, ne değildir?

Coşan’ın şu ifadeleri de, tasavvuf ile tarikat kurumlarının birbirine karıştırılması anlamına gelmektedir:

> “Tasavvuf, zaman ve mekan bakımından derinliğe ve genişliğe sahip bir yaşama sahası bulmuş, asırlar boyu devam etmiştir. Onun için tasavvufu bütün bu bölgelerdeki görünüşüyle, tam anlamıyla tarif etmek mümkün olmaz. Her halde mıntıka mıntıka ayırmak mecburiyeti bile vardır. Mesela **Kuzey Afrika**’nın tasavvufî görüşleri ve anlayışıyla **Orta Asya**’nınki, Anadolu’nunki ile mesela Irak’ınki herhalde Mısır’ınki farklılık arzeder.”[15]

Bu ifadeler üç açıdan sorunludur: *Birincisi*, şayet tasavvuf ***Kur'an*** ve Sünnet'e dayanan bir ilim ve uygulama ise, zaman ve mekândan kaynaklanan farklılık önemsiz, hatta gereksiz hâle gelir. Mesela müslümanların itikad ya da akaidi, ***Kur'an*** ve Sünnet'e dayanması itibariyle, **zaman ve mekân bakımından değişebilir nitelikte** kabul edilemez. *İkincisi*, Coşan'ın bu ifadeleri, gerçekte **modernist "tarihselci" İslâm** yorumunun bir versiyonunu oluşturmaktadır. Çünkü insanların din algılarının ve uygulamalarının zaman ve zemine göre değişebileceğini ve bunun makul kabul edilmesi gerektiğini öne sürmek, bize **Hıristiyan dünyasından ithal edilmiş olan tarihselci yaklaşımı**, adını koymadan yeniden üretmekten başka bir anlama gelmez. *Üçüncüsü*, burada Coşan'ın tasavvuf yerine tarikat kelimesini kullanması gerekirdi. Tarikatlar **sosyolojik** birer vakıa oldukları ve insan topluluklarını ifade ettikleri için zaman ve zemine göre farklılık gösterebilirler. Tasavvufun ise, **zaman ve zemine/coğrafyaya göre değişmeyen "ilke ve esaslar" olduğunu** söylemek gerekir. Mesela, **Cibrîl hadîsi**nde geçen "**ihsan**", zaman ve zemine göre değişen birşey değildir.

Coşan'ın, "**tasavvufun gayesi**"ni açıklama sadedinde dile getirdiği hususlar, onun tasavvuf ile fıkıh ve kelâm (akaid) arasındaki amaç, konu ve kapsam farklılığını da tam değerlendiremediğini göstermektedir:

> "… tasavvufta bana göre iki gaye vardır: 1. Yaratıcımız Allah azîmüşşânı tanımaya yönelmiş gayretler. Allahu Teâlâ hazretleri hakkında kişinin bilgisinin, öz tabiri ile **mârifet**inin artırılması, geliştirilmesi ile ilgili gayretler… 2. Kişinin kendine yönelik bir tarafı. Tasavvuf bir taraftan Allah'ı bilmek ve tanımak hususunda bir cehdi ifade ediyor, bir taraftan da kişinin kendisini **terbiyesi**ni, tanzimini; ruhî ve ahlâkî cephesini düzeltmesini ifade ediyor."[16]

Öncelikle, burada gösterilen gayeler çerçevesinde, Coşan'ın önceki ifadelerinin aksine, tasavvufun **coğrafya**ya göre değişmeyeceğini söylemek gerekir. Allahu

Teala'yı tanıyıp bilme, ne zamana, ne de coğrafyaya göre değişebilir. **Ruhî ve ahlâkî terbiye** için de durum aynıdır. Bunun yanı sıra, işaret edilen gayelerden ilki, yani Allahu Teala'nın doğru tanınması ve bilinmesi gerçekte "**akaid**"in konusuna girer. Bu açıdan bir mutasavvıfla mutasavvıf olmayanın mükellefiyeti arasında bir fark yoktur. Cibrîl hadîsinde geçtiği gibi, iman başka, ihsan başkadır. Kelâm (akaid, itikad) ve tasavvuf da aynı şey değillerdir.

Coşan'ın daha sonraki ifadeleri, yukarıda tasavvufun gayelerinden biri olarak sözünü ettiği Allahu Teala hakkındaki marifet (bilgi) konusuna ilişkin görüşlerinin de yanlış anlaşılmaya açık olduğunu göstermektedir

> "Bu gibi ayetleri, Allah'ın sürekli hatırlanması, unutulmaması, ismiyle ve varlığıyla zihinlerde canlı tutulması gibi emirleri, tasavvufun '**mârifetullah** gayesinin' menşei ve kaynağı olarak görmeye mecburuz. O halde Allah'ı unutmamak, hatırda tutmak, '**zikretmek**' farzlardan biridir. **O'nun üzerinde düşünüp o hususta bilgi (mârifet) sahibi olmak**, âyet-i kerîmelerle emredilmiştir."[17]

Gerçekte ayetlerde böyle birşey (**O'nun üzerinde düşünüp o hususta bilgi sahibi olmak**) emredilmiş değildir. Nitekim **Fahredin Râzî**, Âl-i İmran Sûresi'nin 191'nci ayetini[18] tefsir ederken şuna dikkat çekmektedir:

> "Allah Teala kendisini **zikretmeye** teşvik etti. Fakat iş **tefekküre** gelince, zatı hakkında düşünmeye teşvik ve davet etmedi."[19]

Ayrıca, bu **marifetullah "edebiyatı"**, tasavvufçular arasında sonradan zuhur etmiş yaldızlı fakat mahzurlu bir söylem durumundadır. Nitekim ilk mutasavvıflardan **Cüneyd-i Bağdadî** şöyle demektedir: *"**Marifet**, Allahü Teala'nın mekri, yani oyunudur [hilesidir]. Arif olduğu zannına kapılan oyuna gelmiştir."* Ondan şu söz de nakledilmiştir: *"İlim, ihata eden birşeydir, keza **marifet** de ihata eden birşeydir. Şu halde (ihata olunmaktan münezzeh bulunan) Allah nerede, kul nerede?"* Yine şu söz de ona aittir: *"Allah'ın*

vahdaniyetine dair olan ***ilim****, O'nun* ***varlığı****ndan farklıdır, keza O'nun varlığı, O'na dair olan ilimden farklıdır."*[20] Kelâbâzî ise, tasavvuf alanının ilk klasiği olan eserinde konuyu şöyle açıklamaktadır.

> "Şeyhlerden biri şöyle der: '**Marifet** iki nevidir: Hakk'ı tanımak, hakikatı tanımak. Hakk ile ilgili olan **marifet**, sıfatlarından anlaşıldığı gibi Allah Teala'nın **birliğini kabul** etmektir. **Hakikat**la ilgili olan marifet, **"Allah Teala'nın birliğine ulaşmanın yolu yoktur"** diye arifin inanmasıdır. Zira **samediyet** bunu **imkansız** hale getirmiştir.' Bu sebeple Rabb'ın ihata edilemeyeceği bir **hakikat** olarak ortaya çıkmıştır. Allah Teala, ***'İlim yönünden onu ihata edemezler'*** (Taha, 20/110) buyurmuştur. Samed, sıfat ve vasıflarının **mahiyeti idrak edilmeyen** varlık demektir."[21]

Öte yandan, Coşan'ın şu ifadeleri, "Allah'ı bilme" konusunda son derece tutarsız bir "yol" sunmasının yanı sıra, tarikatlardaki **şeyh**in konumunu ve işlevini anlamsız hatta gereksiz ve zararlı hâle getiren bir anlayışı yansıtmaktadır:

> "… tasavvufun mukallitleri değil de, gerçek ehli, gerçek büyükleri incelenecek olursa görülür ki tasavvufun gayelerinden biri Allah'ı bilmektir, diye baştan söylemiştim. Bu bilmenin kademeleri içinde önce kendi **üstad**ına muhabbet, bundan sonra ve ona kıyasen ve müşahhastan mücerrede yükselmek suretiyle **Resûlullah**'a muhabbet, bundan da Allah'ın varlığını hissederek ona muhabbete yükselmek gelir."[22]

Buradaki üstada muhabbet konusu, Allah'ı bilme ve sevmenin ve ayrıca tasavvufun bir şartı olarak gösterilemez. Tasavvufu, aşağıda görüleceği üzere, Coşan'ın yaptığı gibi **zühd, azîmet ve nafile ibadete rağbet** olarak düşünürsek, üstada muhabbetin bunların ayrılmaz bir parçası olmadığını kabul etmek gerekir. **Güzel ahlâk** olarak ele aldığımızda da aynı sonuca varmamız kaçınılmazdır. Asıl yapılması gerektiği gibi tasavvufu **tevekkül, ihlas, rıza, tefvîz vs. gibi hasletlere** sahip olmak olarak kabul etmemiz durumunda ise, şeyhi işin içine katmanın **şirk** anlamına geleceği

söylenebilir. Şeyhe, daha doğrusu **kâmil bir mürşide** muhabbet, genel olarak **tasavvuf**un değil, onunla doğrudan ilişkili olmakla birlikte son tahlilde ondan farklı olan **tarikat** kurumunun rükünlerinden biri olarak görülmelidir. Şeyhi Allah için sevmekle, Allahu Teala'yı sevebilmek için "önce" şeyhi sevmek veya sevmeye çalışmak arasında fark vardır. Birincisi, şeyhin müttekî, salih, âlim, fazıl ve kâmil olması durumunda müride fayda verebilir; bu sevgi müridin de takva ve salâh yolunu tutmasına katkı sağlayabilir. İkincisi ise, Allahu Teala'yı bırakıp şeyhi **putlaştırma** sonucunu vermeye elverişlidir. Nitekim ***Risale-i Halidiye***'de, şeyhe olan muhabbetin **tabiî (kendiliğinden) olması**, **yapmacık ve zorlama nitelikte olmaması** gerektiği belirtilmektedir. [23]

Bununla birlikte, Coşan'ın, marifetullahın yanı sıra tasavvufun ikinci gayesi olarak gösterdiği **ahlâkı güzelleştirme** konusunun tasavvufta merkezî bir yer işgal ettiğini söylemek mümkündür. Ancak, onun gerek güzel ahlâk tasavvurunun, gerekse fıkıh ile tasavvuf arasındaki farka ilişkin bakış açısının belirgin olmadığı görülmektedir:

> "Diğer gayesi olan **tezkiye-i nefs** konusunda, ***Kur'an***'ın içindeki bütün ahlâka dair ayetler kaynaktır: Yalan söylemeyin, ölçüyü tartıyı eksik tartmayın, birbirinizi öldürmeyin, hırsızlık yapmayın, sabredicilerden olun sebat gösterin, takvâ ehli olun… gibi." [24]

Burada, **tasavvuf** ile **fıkh**ın birlikte düşünüldüğü görülmektedir. Tasavvufa yukarıdaki gibi bir anlam yüklediğinizde, herkesin mutasavvıf olması zorunludur; çünkü hırsızlık ve öldürme yasağı, ölçüyü tartıyı doğru yapma ve yalan söylememe emri herkes içindir. Ancak, bu özellikleri kazanmak için "bildiğimiz **tasavvuf**"la iştigale ve **tarikat**e girmeye lüzum yoktur ve tasavvufî kitaplarda da bu mevzular yer almaz. Tasavvufun zorunluluğu bu şekilde temellendirilebilir belki, fakat bu, **fıkha (şer'î emir ve yasaklara) indirgenmiş bir tasavvuf** olacak ve tarikat kurumunun lüzûmu, önemi ve faydası da tartışma konusu haline gelecektir. Gerçekte burada tasavvufun asıl iştigal sahası olarak sadece, sözü edilen "sabır" ve

“takva” gibi hususları görmek gerekir. Hırsızlık yapmamak, ölçüyü tartıyı doğru yapmak gibi hususlar tasavvufun değil fıkhın konusuna girer.

Öte yandan, tasavvufu “**güzel ahlâk**” bağlamında ele aldığımızda, onu tenkid edenlerle savunanlar arasında bu noktada bir çatışma yaşandığı söylenemez. Ayrıca, güzel ahlâk olarak adlandırılan hasletlerin varlığı da her zaman mecbûrî ve zarûrî değildir. Mesela **afvedicilik** güzel ahlâkın önemli bir tezahürü olduğu halde, insanın kendisine yapılan haksızlığı **afvetmek gibi bir mecbûriyeti** yoktur. İnsan ilişkilerinde “mecbûrî ve zarûrî” olan husus “**adalet**”tir: *“Kötülüğün cezâsı, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zâlimleri sevmez.”* (Şûrâ, 42/40) Affedip bağışlamak güzel ahlâktır, fakat, kötülüğe onun gibi bir kötülükle mukabele etmek (adalet) meşrûdur. Yani güzel ahlâk zorunlu olan birşey değil, **ihtiyarî (tercihe bağlı, gönüllülük temelli)** bir konudur. Nitekim ilgili sûredeki bir sonraki ayet bu noktayı açıklamaktadır: *“Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur.”* (Şûrâ, 42/41) Bu ayetler, güzel ahlâk anlamında tasavvufun farz ya da vacip olmadığının, mecbûrî ve zarûrî kabul edilemeyeceğinin anlaşılması bakımından yeterlidir. Her ne kadar tevekkül, rıza, sabır, ihlas ve tefvîz gibi hususlar da ahlâkın kapsamına girerse de, bunlar aslında ahlâkın **Allahu Teala'ya karşı edeb** yönünü içerir. Buna karşılık cömertlik, afvedicilik, hilim vs. gibi hasletler **diğer insanlara karşı sergilenen ahlâkî hasletler**dir. Bu yüzden, bir insanın salt cömert, afvedici, halîm vs. olması, yani insanlarla ilişkileri çerçevesinde güzel ahlâklı kabul edilmesi, o insanın **mutasavvıf ya da sûfî** olarak nitelendirilebilmesi için yeterli olmaz.

Diğer taraftan, Coşan'ın tasavvuf tarihini, birincisi tasavvufun sadece “hâl” olarak mevcut olduğu ve ikinci olarak da daha sonraki dönemlerde sosyolojik gruplar şeklinde tezahür ettiği ve tekkelerin kurulduğu dönemler olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Coşan, tasavvufun sözünü ettiği “hâl” dönemi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Hz. Peygamber, mutasavvıfların da sultanı idi…. Mesela: Ashabına hizmet ediyor; kendisi kapıdan girip çıktığı zaman ayağa kalkılmasına müsaade etmiyor. Yattığı yerin çok basit ve hüzün verici olduğunu gören bir sahabiye kadın, evinden güzel bir yatak gönderiyor. Hz. Aişe validemiz de onu kabul ediyor. Peygamber Efendimiz bunun karşısında Hz. Aişe’ye; *‘Bunu iade et, eğer Allah’tan dileseydim, Allah, benim yanımda altın ve gümüş dağlarını da beraber yürütürdü. Fakat ben böyle bir şey istemiyorum. Hatta bana Mekke’nin Batha mıntıkasının dağlarını altın ve gümüş olarak arz ettiler; ben onları kabul etmedim. “Yâ Rabbi! Bir gün aç olayım sana tazarru ve niyaz edeyim; bir gün tok olayım sana tokluğumdan, verdiğin nimetlerden dolayı şükür edeyim, ben bunu istiyorum” dedim’* buyurdu. Yani saltanatı arzu etmedi. Dünya metaına kıymet vermedi. Evinde ve elinde para ve eşya biriktirmedi. Akşama dağıtılması gereken bir şey kalmışsa, onu, uyku uyumadan evvel dağıtmaya gayret etti. Buna benzer tavırlarıyla, sonra ashâb-ı kirâm’ın ihtiyaçları karşısında onları korumak hususunda, şecaat hususunda, yani ehl-i tasavvufun böyle, **güzel ahlâk** olarak sıralanmış olduğu her hususta en yüksek örneği kendisi verdi, bu haller aynen ashabında da vardı. Resûlullah Efendimize gelen ilk âyet-i kerîmelerde, **gece kalkmak** emrediliyor…. Hz. Peygamber’in kendisi ve ashabı, fiilen geceleri kalkıp Allah’ı tazarru ve niyazla, geceyi ihya etmişlerdir….. Bu hususlarda Resûlullah, onlara en güzel numuneydi. Ashaptan sonra tabiinin de fiilleri böyleydi. Tasavvuf ve sofi kelimesiyle o zaman tabir edilmeyen özellik ‘**hâl**’ olarak mevcuttu…. Böylece tıpkı hadîs-i şerîflerin müteselsilen aktarılageldiği gibi bu husustaki davranışlar da daha sonraki nesillere müteselsilen intikal ettirildi. Ve bu halis insanlar, tasavvufî grupları böylece tarihî ve tabii seyri içerisinde sosyolojik bir hadise olarak meydana getirmişlerdir. Peygamberimiz’in zamanından beri ‘hâl’ olarak vardı, tasavvuf kelimesi daha sonra zuhur etmiştir.”[25]

Bütün bu ifadeler, tasavvufun **zühd** (dünyaya sırt çevirme) ve **nafile ibadet** olarak görüldüğü bir anlayışı yansıtmaktadır. Konuya bu çerçeveden bakıldığında, tasavvufun "her müslüman için mecbûrî ve zarûrî bir yol" (farz ya da vacip) olmadığı söylenmelidir. Mesela, herkes Peygamber Efendimiz s.a.s. gibi yarına hiçbir şey bırakmadan elindekini dağıtmakla ya da onunki gibi gibi bir yatağa sahip olmakla veya bir gün aç bir gün tok yaşamakla yükümlü değildir; yükümlülük (zenginler için) **zekât**la ve **israftan kaçınmak**la sınırlıdır. Nitekim **Hz. Osman,** zühd konusundaki hassasiyeti ile bilinen **Ebu Zerr** r.a.'e şöyle demiştir: *"Benim görevim bana ait olana hükmetmek, raiyyenin ödemesi gereken vergiyi almak, onları **zühd hayatına zorlamamak**, onları çalışmaya ve iktisada davet etmektir."***[26]** Kısacası, Coşan'ın azîmetle amel, zühd ve nafile ibadetlere rağbet olarak gösterdiği tasavvuf, "her müslüman için mecburî ve zarurî bir yol" kabul edilemez.

Coşan'ın dile getirdiği tasavvuf yorumu, konuyu bir açıdan **azîmet** meselesi haline getirmektedir. Azîmetle amel ise "mecburî ve zarurî" değildir; çok sevaplı (fazîletli) olmakla farz ya da vacip (veya mecburî ve zarurî) olmak farklı şeylerdir. Üstelik, günümüzde mutasavvıf (daha doğrusu tarikat mensubu) olduğu belirtilen kimselerin Hz. Peygamber s.a.s. gibi elindekini yarına kalmayacak şekilde infak ettiğini, basit ev eşyalarıyla yetindiğini, bir gün aç bir gün tok yaşadığını, en azından ülkemizdeki örnekler çerçevesinde söylemek pek mümkün görünmemektedir. Gerçekte tasavvuf salt ihlas, tevekkül, rıza, sabır, tefvîz vs. gibi kalb amelleriyle ilgilidir ve tasavvufun **kâl değil "hâl"** olması bu anlama gelmektedir. Bu aynı zamanda, tasavvuf ile tarikat kurumu arasında zorunlu bir bağ bulunmaması, bir başka deyişle, tasavvufun sosyolojik gruplar düzeyinde tezahür etmese bile, "hâl" olarak bireylerde kendisini gösterebilmesi demektedir.[27]

Tarikat ve tekke

Coşan'ın belirttiği gibi, tarikatlar mevcut değilken tasavvufun bir "**hâl**" olarak mevcut bulunduğu doğrudur, ancak, tasavvufun bir "hâl" olarak mensuplarında kendisini göstermediği tarikatların mevcut bulunduğu da aynı şekilde doğrudur. Nitekim Coşan, bu noktayı (tasavvuf ile tarikat kurumunun mutlaka örtüşmek zorunda olmadığını) şu şekilde açıklamaktadır:

> " '**Tasavvuf temsilini tarikatlarda bulmuş mudur?**' dersek, tasavvufun genişliği, tarikatların çokluğu karşısında bu soruyu cevaplandırmak mümkün değil. Yalnız, şunu çok rahat söyleyebiliriz ki başta tarif etiğimiz ölçülere uygun ve tarihî gelişmeye tabi bir **hak yol**, her çağda vardır."[28]

Coşan, tarikatlara ve mutasavvıflara gösterilen tepkilerle ilgili olarak da şunları söylemektedir:

> "… Bir kısım alimler mutasavvıfların tavırlarına karşı çıkarak onlarla bir münakaşa ve mücadele içine girmişlerdir…. Ve olayın cinsine ve yerine göre, bu çeşit hadiseler karşısında, kâh **ulema** tarafını, kâh **mutasavvıflar**ın tarafını tutmak mümkündür."[29]

Bu konuda, **İmam-ı Rabbanî**'nin, Coşan'dan farklı düşündüğü görülmektedir:

> "… Meselelerden bir meselede; **ulema** ile **sofiye** ihtilaf halinde olduğu zaman, tam bir şekilde mülahaza edilince görülecektir ki: **Hak** ulema tarafındadır."[30]

> "Bu cemaat, her ne kadar kendi hususlarında **hal galebesi** dolayısıyı ile **mazur**, **hatalı müçtehid gibi mahfuz** iseler de; onlara **uyanlara olacak muamele ne olur bilemiyoruz**. Keşke bunlar, **hatalı müçtehid uyduları**ndan olsalardı.. Yoksa, iş müşkildir."[31]

> "**Kulluk ve itaat *makamı*, ihtilafa** dayalı meselelerde **meşayih**le bir olup **ulema**ya karşı muhalif durmaya takat getiremez."[32]

Coşan, tekke ve tarikatların ortaya çıkışını ise, "**sohbet**"in gerekliliğine bağlamaktadır:

> "Bu yolun, daha sonraki asırlarda **tarikat**lar olarak devam etmesi; işin bir takım **erkan ve usul**ünün konularak **sistematize** edilmesi meselesine gelince; bundaki en önemli psikolojik ve sosyolojik saik de, bence, yine Resûlullah'ın eğitim ve öğretim metoduna ittibadır. Resûlullah Efendimiz, mâlum olduğu üzere, sohbet yoluyla kişileri yetiştiriyordu…. O sohbetin zevkinden uykuların unutulduğu ve sabaha kadar sohbet edildiği olurdu. Bu **sohbet**, müessir bir eğitim yoludur. Öğrenciyi karşınıza alıyorsunuz, İlahiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi'nde olduğu gibi, başka yerlerde de olduğu gibi, belli **kitapları** okutuyor, salıveriyorsunuz; gidiyor. Ama sohbette **beraber oluş, beraber oturup kalkma** daha müessir. Çünkü 'hâl' olarak mücessem, müşahhas bir numune var ortada; onu görmek, dinlemek, taklit etmek kolay oluyor. Bundan öte, taklit edici şahısların kusurlarını da bilgili şahsın düzeltmesi kolay oluyor. Onun bir hatasını gördüğünde, kaçırmayacak, kırmayacak bir tarzda, zarif bir işaretle tashih etmek mümkün oluyordu. Bu yol Resûlullah'ın yolu olduğu için tasavvuf da bu eğitim yolunu, 'şeyh-mürid sohbeti' yolunu tercih etmiştir."[33]

Gerçekte Peygamber Efendimiz s.a.s.'in "**sabaha kadar sohbet etme**" gibi bir sünneti yoktur. Ayrıca halihazırda tarikatların durumu, genelde şeyh-mürid "sohbet"inden ziyade, ilahiyat ya da hukuk fakültelerindeki ders verme uygulamasına daha çok benzemektedir. Sohbet, **bir tür arkadaşlık**tır, ders verme veya vaaz etme değildir. Ancak günümüzde belki de, bir ilahiyat fakültesi öğrencisi, fakültedeki hocalarıyla, bir tarikattaki müridin şeyhiyle olan sohbetinden daha fazla hemhâl olabilmektedir. Tarikatlarda bazen, böylesi salt bir ders alıp ilim öğrenme çerçevesinde iletişim bile görülmemekte, bu noktada ilahiyat fakültelerindeki hoca-öğrenci ilişkisinin tarikatlardaki şeyh-mürid ilişkisinden daha canlı ve güçlü olabildiği müşahede edilmektedir.

Tasavvuf, devrini tamamlamış bir hareket midir?

Coşan, *"Tasavvufa devrini tamamlamış bir hareket gözüyle bakanlar için, tasavvufu tamamen* ***gereksiz*** *bulanlar için, 'Benim mürşidimden başka mürşid olamaz, gelemez!..' gibi kanaat sahipleri için ne dersiniz?"* şeklindeki soruya ise şöyle cevap vermektedir:

> "Hiçbir yer yoktur ki oraya peygamber gönderilmiş, ya da **irşad edici** gönderilmiş olmasın. Bunların bir kısmını Allahu Teâlâ hazretleri bize beyan ettiğini, bir kısmını ise beyan etmediğini ***Kur'an***'da âyet-i kerîmelerle bildiriyor. Ama her beldenin, muhakkak böyle bir vazifeli tarafından ikaz edildiğini çok kati bir gerçek olarak biliyoruz. O lütuf aynen devam eder…. Her yerde muahakkak ki halkı irşat edici Allah'ın sevdiği, Resûlullah'ın hizmetini devam ettiren insanların olması tabiidir. Çünkü hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki: *'Ümmetimden bir taife* ***kıyamet*** **kopuncaya kadar** *Hakk'a müzahir olmakta, destekçi olmakta devam edecektir. Onlar* ***kınayanın kınamasından çekinmeden****, bu vazife-i dîniyesini, şerefli hizmetlerini, fütur getirmeden yerine getirmeye devam edeceklerdir.'* "[34]

Coşan'ın bu cevabı, gerçekte hem soruya uygun değildir hem de yanlış ön kabullere dayanmaktadır. Uyarıcısı bulunmayan toplumlar mevcut olabilir, nitekim ***Kur'an***'da "**fetret**"ten, peygamberlerin arasının kesildiği bir dönemden (*alâ fetretin min er-rusuli*) söz edilmektedir (Mâide Sûresi, 5/19). Fakat Allahu Teala, hiçbir beldeyi, uyarıcılar tarafından ikaz edilmedikçe "helâk" etmez; bunlar, ayrı şeylerdir. Uyarıcısı bulunmayan birey ve toplumların sorumluluklarının ne olduğu meselesi **kelâmcılar** tarafından tartışılmış, bu konuda **Eş'arîler** ile **Matüridîler** ihtilaf etmişlerdir.[35] Coşan'ın iddiasının aksine, mesela son peygamber olan ve risaleti Dünya genelinde bütün toplumlara şâmil bulunan Resulullah'tan (s.a.s.), Avustralya ile Yeni Zelanda sakinleri, bu ülkeler Avrupalılar tarafından keşfedilene kadar hiç haberdar olamamışlardır.

Öte yandan, “tasavvufa devrini tamamlamış bir hareket gözüyle bakanlar”, insanları bu devirde irşad edenlerin bulunmadığını veya günümüzde hakkı savunan insan ya da topluluk kalmadığını savunuyor değillerdir. Bunlar, farklı şeylerdir. “Tasavvufa devrini tamamlamış bir hareket gözüyle bakma” ifadesindeki “hareket” kaydı, bu ifadeyle tasavvufî toplulukların hareket tarzlarının veya tarikat kurumlarının kastedildiğini göstermektedir. Bu noktada ilk akla gelen isim, **Bediüzzaman Said-i Nursî** olmaktadır. Ancak o, başlangıçta farklı düşünmekle birlikte, sonradan, **zikir ehli** olan tarikat erbabının kalbinin dinsizlik cereyanı karşısında kolay mağlup olmadığını belirtmiştir: *“Şimdiye kadar ben yalnız iman hakikatlarını düşünüp ‘**Tarikat zamanı değil, bid’atlar mani oluyor**’ dedim. Fakat....”*[36].

Bununla birlikte, benzer görüşler daha önce de dile getirilmiştir. Mesela İmam Gazâlî (ö. 505/1111), dokuz asır öncesi için, “Tasavvuf tamamen çöküntüye uğradı, mahvoldu” diyebilmiştir:

> “… Şu kadar ki, zamanımızın mutasavvifesi, batınları fikir zevkinden ve amelin inceliklerinden mahrum olup, tenhalarda **Allahü Teala’yı zikir**le ünsiyet edemediklerinden … onlar için inşa edilmiş kervansaray ve **tekkelerde** dolaşarak, oralarda gelen geçene hizmet edenleri **kendilerine bağladılar**. Kendi akıl ve dinlerini maskara ettiler. Çünkü iş ve güçleri **riya ve gösteriş, şan ve şöhret** kazanmak, türlü **hilelerle servet** edinmektir…. Müridlere faydalı bir terbiye vermez, onları kötülüklerden menetmezler…. **Şatahat ve taşkınlık** edenlerin bazı yaldızlı sözlerini ezberler, onları okur ve kendilerini söz, kıyafet, seyahat ve görünüşte onlara benzetmeğe çalışır, kendilerini hayır yolunda zannederler…. Tasavvuf tamamen çöküntüye uğradı ve mahvoldu.”[37]

Konuyla ilgili olarak **Kelâbâzî** de (ö. 385/995), tasavvufun ilk temel eserlerinden olan ***Ta’arruf***’unda, bundan bin yıl öncesi için şöyle demektedir:

"… Daha sonra (bu yola) rağbet azalmış, istek zayıflamış, netice olarak da (tasavvuf yolu) **'soru-cevap', 'kitap-risale'** şekline dönüşmüştür…. Vaziyet anlatıldığı şekilde devam etti.

Nihayet **mana** gitti, **isim** kaldı. **Hakikat** kayboldu, **şekil** zuhur etti…. **Tasavvuftan anlamayanlar** sufîlik iddia etti, sufîlik vasfına haiz olmayanlar tasavvufla süslenmeye özendi. Tasavvufu kabul ettiklerini dilleri ile ikrar edenler, davranışlarıyla bu yolu inkar etti. Tasavvufu halka açıklama durumunda bulunanlar, bu yolun **gerçek mahiyetini** gizli tuttu, **tasavvuftan olmayan şeyleri tasavvufa soktu**. **Bu yoldan olmayan şeyleri bu yola nisbet etti.** Böylece bu yolda hak olanı batıl olarak gösterdi, **gerçekten tasavvufu bilenlere cahil adını taktı**…."[38]

Kuşeyrî (ö. 1072) ise, yine yaklaşık bin yıl öncesi için şöyle konuşmaktadır:

"Biliniz ki (Allah'ın rahmeti üzerinize olsun) bu taifeye mensup olan **gerçek sufîlerin çoğunun nesli tükenmiştir**. Zamanımızda bu zümrenin eserlerinden başka birşey kalmamıştır. Nitekim şu şiir bu hali çok güzel anlatmaktadır: *'Çadırları onların çadırlarına benziyor, fakat çadırların içinde duran kabilenin kadınlarının, sevgilimin kabilesine ait çadırların kadınlarından başka olduğunu görmekteyim.'* Bu yolda (tasavvuf yolunda) zamanla bir duraklama ve gevşeme meydana gelmiştir. Hatta doğrusunu söylemek gerekirse **bu yol hakiki manasıyla yok olup gitmiştir**. Kendileriyle hidayete ulaşılan şeyhler vefat edip gitmiş, onların sîretine ve yollarına tabi olan gençler azalmış, vera kaybolmuş, vera sergisi dürülmüş, tamah kuvvetlenmiş, hırsın kökleri ve bağları sağlamlaşmıştır. Dine (şeriat) hürmet hissi kalplerden silinmiştir."[39]

İmam Şaranî de, beş asır öncesi için şöyle demektedir:

> “Bu zamanda kavmin (mutasavvıfların) **ahlâkıyla amel** etmek inkıraza uğramıştır. Çünkü **irade** makamı bile az ele geçebilir, **arifler** makamı nerede kaldı!”[40]

Mağribli Şeyh Ahmed Zerruk’un da şöyle dediği rivayet edilmektedir:

> “**Islah yoluyla terbiye** sona erdi. Ancak **himmet ve hal ile terbiye** sistemi vardır. Binaenaleyh **Kitab ve Sünnet’e yapışınız**, ne eksik, ne de fazla yapmayınız.”[41]

Bu sözden, geçmişte görülen, müridlerin etkin bir biçimde eğitilmeleri olayının ortadan kalktığı, onun yerini, **huyların sirayeti** şeklinde ortaya çıkan **örnek olma durumu** (hâl) ile terbiyenin aldığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu tarz bir eğitimin (veya **şeyhten etkilenme**nin) de birçok tehlike ve mahzurları mevcuttur. Nitekim ***Risale-i Halidiye***’de, şeyhin bütün fiillerini taklit etmenin **zındıklığa** yol açacağı ifade edilimektedir.[42] Bunun için olmalıdır ki Şeyh Zerruk, “Kitap ve Sünnet’e yapışınız, ne eksik ne de fazla yapınız” uyarısında bulunmaktadır. Bununla birlikte, Şeyh Zerruk’un sözünü aktaran Osman Akfırat (merhum Medineli/Beykozlu Hacı Osman Efendi) şu açıklamayı yapmaktadır: *“Bu zevat-ı kiram tamamen hakikî terbiye ortadan kalkmıştır kastetmiyorlar. Onları böyle kastetmekten tenzih ediyorum. Çünkü Resulullah’ın nuru kıyamete kadar devam edecektir.”*[43] Ancak, şunu da söylemektedir: *“Bu zamanda **alimlerin irşad** etmeleri **meşayihin irşadı**ndan daha güzeldir.”* Bunu da, İmam Gazalî’nin konuyla ilgili açıklamalarını hatırlatır şekilde,[44] şöyle izah etmektedir:

> “Çünkü **ehl-i ilm**in mesleğine gelen eksiklik ve halel, **meşayih**in mesleğine giren halel ve eksiklikten daha azdır. Zira **tarikat ehlinin çoğu cehaletin yükü altında** inim inim inlemektedir…. Bugünkü alimlerin çoğu her ne kadar halleri **istikamet**ten uzaklaşmış ise de, **ilmin nuru** onların eksikliğini telafi etmiştir. Onları **kötü inanç**tan ve **isyana razı olmak**tan uzaklaştırmıştır. Zira günahlarını iyi gören bir tek ilim adamına

rastlamazsın. Eğri olduğu halde doğruluğunu iddia eden bir tek müteşerria tesadüf edemezsin. Nitekim Allah'ın Resulü s.a.s. buyurmuştur: *'**Fitne** gelecektir, halkı kasıp kavuracaktır. O fitneden **ancak alim ilmi sayesinde** kurtulacaktır.'* "[45]

Bununla birlikte, "Tasavvufa devrini tamamlamış bir hareket gözüyle bakanlar"ın haklı olup olmadığı, tasavvufu nasıl tanımladığımıza bağlı olarak değişebilir. Şayet tasavvufu **zühd** olarak düşünürsek (ki tasavvuf tarihinin ilk iki asırlık dönemi "zühd dönemi" olarak kabul edilmektedir), bu tespit haklı görülebilir. Nitekim, Peygamber Efendimiz s.a.s.'in ***"Zühd bir rivayet, vera da tasannu (sunîlik, yapmacıklık ve yapaylık) haline gelmedikçe kıyamet kopmaz"***[46] şeklinde bir hadîsi mevcuttur. Tasavvufu zühd (dünyayı terk) ve **vera** (şüphelilerden de kaçınacak şekilde ileri derecede takva) olarak kabul edersek, bu konuda söz konusu hadîsi dikkate almak gerekir. Zühdün rivayet haline gelmesi, onun yaşanan bir şey olmaktan çıkıp salt, "Zahid olmak şöyle iyidir, böyle iyidir, geçmişte şöyle zahid mutasavvıflar vardı" diye anlatılan birşey haline gelmesi olarak görülebilir.

Notlar:

[1] Bkz. M. Es'ad Coşan, ***Güncel Meseleler 2***, İstanbul: Seha Neşriyat, 1998, s. 9-10.

[2] Bkz. Akif İnan, "Doç. Dr. Halil Necatioğlu [M. Esad Coşan] *i*le Tasavvuf Üzerine Sohbet"***, Mavera***, Sayı: 54 (Mayıs 1981), s. 27-44.

[3] Bkz. ez-Zebîdî, ***Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi***, C. 1, 7. b., Ankara: DİB Y., 1982, s. 57-59.

[4] S. Nakib Attas, ***Modern Çağ ve İslami Düşünüşün Problemleri***, çev. M. Erol Kılıç, İstanbul: İnsan Y., 1989, s. 231.

[5] İmam Gazâlî, ***İhyâu 'Ulûmi'd-dîn***, C. 1, çev. A. Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Y., t. y., s. 83-86; Orhan Çeker, ***Fıkıh Dersleri 1***, 4. b., Konya: Ensar Y., 2005, s. 22; Hayreddin Karaman, "Fıkıh", ***TDV İslâm Ansiklopedisi***, C. 1, s. 13.

[6] Tasavvufun İslâm dışı kaynaklardan beslenmediğini ileri sürmek, tasavvuf adı verilen ilim çerçevesinde ileri sürülen görüşlerin ***Kur'an*** ve Sünnet'e dayandığını, sonradan ihdas edilmediğini savunmak anlamına gelir. Ne var ki bu noktada tasavvufçuların ve/veya tasavvuf akademisyenlerinin son derece tutarsız ve çelişkili beyanlarda bulundukları görülmektedir. Mesela **Doç. Dr. Ekrem Demirli**, kendisiyle yapılan bir röportajda bir yandan tasavvuf adına **vahdet-i vücud** felsefesini savunurken, diğer yandan da şöyle demektedir: "*Şimdi bakın tecellilerin sonsuz olduğunu biz* ***vahdet-i vücut****'tan öğrendik. Daha önce bilmiyorduk bunu.*" (Nuriye Akman, "Doç. Dr. Ekrem Demirli: Oğlum İbni Arabî'ye İbram Abi diyor", ***Zaman***, 1 Ocak 2012, http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazarno=1068) Ancak Demirli, bu ifadelerinin, vahdet-i vücud anlayışının sonradan üretilmiş veya başka kaynaklardan ithal edilmiş, ***Kur'an*** ve Sünnet'le ilgisiz bir düşünce ya da inanç olduğunu ileri sürmek anlamına geleceğini fark edememektedir.

[7] H. Farfûr, İmam Mâlik'in bu sözünün **Aliyyu'l-Kârî'nin, "*Şerhu Ayni'l-İlmi ve Zeyni'd-dîn*"** adlı kitabının birinci cildinde, ilim bâbında yer aldığını belirtmektedir. Bkz. "Prof. Dr. Hüsâmuddîn Farfûr: Modernistler İslâmî İlimlere Yabancı", ***İnkişaf Dergisi***, Sayı: 6, http://inkisaf.net/sayi-06/prof-dr-husameddin-farfur-modernistler-islami-ilimlere-yabanci.aspx.

[8] Ferideddin Attâr, ***Tezkiretü'l-Evliyâ***, çev. Süleyman Uludağ, 2. b., İstanbul: Erdem Y., 1991, s. 554.

[9] Hasan Kâmil Yılmaz, ***Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar***, 10. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004, s. 84.

[10] İmam-ı Rabbânî, ***Mektûbat***, C. 1, çev. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Merve Y., t. y., s. 166.

[11] Aziz Mahmud Hüdayi, *Sohbetler*, haz. Safi Arpaguş, İstanbul: İnsan Y., 1995, s. 213.

[12] İnan, s. 35.

[13] ***A.g.e.***, s. 36.

[14] Günümüz tasavvufçu ve/veya tasavvuf akademisyenlerinin kafa karışıklığının ne boyutlara ulaşmış bulunduğunu göstermesi bakımından **Doç. Dr. Demirli**'nin söz konusu röportajındaki şu ifadeleri son derece aydınlatıcıdır: "*Tarikatsız tasavvuf olur. Ama tarikatla daha güzel olur. Eskiden tekkelerden kovarlardı, git oğlum ne işin var burada derlerdi. Mürşid peygamberdir.* ***Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır*** *derler. Bu cümle eğer bir kez kullanılacaksa burada şeyh peygamber demektir. Peygamberi olmayanın peygamberi şeytandır. Bu islamın dolayısıyla tasavvufun asla vazgeçmeyeceği bir şeydir.*" (Bkz. Akman, a.y.) Böylece Demirli, birden fazla çelişkiyi bir araya getirmeyi başarmış bulunmaktadır. Söz konusu söyleşisinde bir yandan, "***Tasavvuf şarttır denilemez****. Tasavvuf gönüllü ibadet alanıdır…. Hiçbir tasavvuf kitabında herkes sufi olsun, herkes derviş olsun diye bir ifade yoktur*" derken, diğer yandan **şeyhsizliği**, yani derviş olmamayı, peygamberi terk edip şeytana tâbi olma gibi göstermekte, bunu "tasavvufun asla vazgeçemeyeceği" bir **ilke** kabul etmektedir. "*Tarikatsız tasavvuf olur*" şeklindeki ifadesinin, "Bir şeyhe bağlanmaksızın tasavvuf olur" demek olacağını bile anlayamamaktadır. Üstelik, eskiden tekkelere herkesin kabul edilmemesinin, **onların şeytana terk edilmeleri** anlamına gelmediğini de fark edememektedir. Şeyhi peygamber olarak nitelendiren ifadeleri ise, ***Kur'an*** ve Sünnet'le hiçbir şekilde telif edilemez. Bu noktada **âlimlerin peygamberlerin varisleri** olduğunu belirten hadîs-i şerîf, **meşayih değil ulema** için söylenmiştir. Konuyla ilgili olarak **İmam Gazâlî** şöyle demektedir: "*Şeyh, müridlerini ancak*

aralarında bulunmakla ***terbiye*** *edebilir. O, bir* ***mürebbi (eğitmen) ve muallim (öğretmen)*** *gibidir,* ***(dinî) hükmü de onun hükmüdür****. Şeyhe de aynı ilmi yayan gibi* ***riya ve benzeri afetler arız olabilir****.*” (Gazâlî, C. 2, s. 608.)

[15] İnan, s. 27.

[16] ***A.g.e***., s. 27-28.

[17] ***A.g.e***., s. 28.

[18] "*Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler [ve şöyle derler:] Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"*

[19] ***Tefsîr-i Kebîr***'den aktaran Dilaver Selvi ve diğerleri, ***Rabıta ve Tevessül***, İstanbul: Umran Y., 1994, s. 7.

[20] Attar, s. 463.

[21] Kelâbâzî, ***Doğuş Devrinde Tasavvuf / Ta'arruf***, çev. S. Uludağ, İstanbul: Dergâh Y., s. 193. **İmam Gazâlî** şöyle demektedir: *"... ariflerin O'nun hakkındaki marifetlerinin kemali, acziyyetlerini itiraftan ibaret olduğu, bir Allah'tır. Nitekim Resul-i Ekrem: 'Gereği gibi Seni sena etmekten acizim. Sen, kendini sena ettiğin gibi yücesin' buyurmuş.* ***Sıddîk-ı Ekber*** *de, '****Anlamadığını anlamak bir anlayıştır****' demiştir...."* (Gazâlî, C. 4, s. 551-552.) İlk mutasavvıflardan **Ebû Bekir Vasıtî** ise şöyle demektedir: *"Bir pîr, 'En büyük günahım O'nun hakkında marifet sahibi olmamdır' demiştir. (Kulun, Allah hakkında 'arif olduğunu zannetmesi', 'kendine varlık vermesi' demek olup, 'kendini görmesi' günahların en büyüğüdür.) .... İbare ve ifade tevhid yolunun mahremi değildir.* ***Bilmek*** *tevhid yolunda, yabancıdır. Tevehhüm ve zan gibi şeylerin tümünde hudus tohumu vardır. Tevhid ise kendi mukaddes aleminde tertemiz bir halde olup konuşmak,* ***dinlemek, ibare, ifade, işaret, görmek, suret, hayal, öyle veya böyle olmak gibi şeylerden münezzehtir****.*

Bütün bunlarda beşeriyet kiri vardır, halbuki tevhiddeki marifet kirli olmaktan münezzehtir…." (Attar, s. 739.) Yine ilk mutasavvıflardan **Ebu Abbas Seyyarî** ise, *"Hakiki marifet, marifetlerden çıkmaktır"* demiştir. Bkz. Attar, s. 777.

[22] İnan, s. 37.

[23] Mevlana Halid-i Bağdadî, ***Halidiye Risalesi***, çev. A. Suat Demirtaş, İstanbul: Semerkand Y., 2010, s. 3.

[24] İnan, s. 29.

[25] ***A.g.e***., s. 30-31.

[26] ***Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi***, C. 2, red. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Çağ Y., 1992, s. 209.

[27] Tasavvufun ne olup ne olmadığı hususu, birçok tasavvufçu ve/veya tasavvuf akademisyeninin açık ve net bir fikre sahip olmayı başaramadığı bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Mesela **Doç. Dr. Demirli**'nin, söz konusu röportajında önce, "*Tasavvuf şarttır denilemez. Tasavvuf gönüllü ibadet alanıdır…. Hiçbir tasavvuf kitabında herkes sufi olsun, herkes derviş olsun diye bir ifade yoktur*" dediği görülmektedir. Konuşmanın ilerleyen safhalarında ise şu hükmü vermektedir: "*Tasavvuf dediğiniz şey **İslam ahlakı** demektir*." Daha sonra ise bu ifadelerini de unutarak tam aksi anlama gelen şu sözleri sarfetmektedir: "***Said-i Nursi****'yi ben tasavvuf, fıkıh ve kelamın bir meczi diye düşünüyorum…. Ama bazı cümleleri var, o cümlelerin bence çağımızda daha iyi yorumlanması lazım. Bir tanesi, devrimiz iman devri, sözü. Bence bütün devirler aslında iman devridir. Bu cümleyi bazı insanlar devir tasavvuf devri değil gibi düşünüyorlar. Tasavvuf asla bir lüks dönem işi değildir. **Tasavvufun temel meselesi imandır***." (Bkz. Akman, a.y.) Tasavvufun **"gönüllü [nafile] ibadet alanı"** mı, **İslâm ahlâkı** mı, yoksa **temel meselesi "iman" olan bir alan** mı olduğu konusunda sadece

Demirli'nin değil, Türkiye'deki tasavvufçu ve/veya tasavvuf akademisyenlerinin büyük çoğunluğunun belirgin bir fikrinin bulunmadığı görülmektedir.

[28] İnan, s. 33.

[29] *A.g.e*, s. 34.

[30] İmam-ı Rabbânî, C. 1, s. 645.

[31] ***A.g.e***., C. 1, s. 684.

[32] *A.g.e*., C. 2, s. 1055. İmam-ı Rabbânî ayrıca şöyle demektedir: *"**Sofiyenin amelleri, helal ve haram işinde senet değildir**…. Burada muteber olan, İmam* **Ebu Hanife***'nin, İmam Ebu Yusuf'un, İmam Muhammed'in kavlidir. Allah onlara rahmet eylesin…."* Bkz. ***A.g.e***., C. 1, s. 662.

[33] İnan, s. 31.

[34] ***A.g.e***., s. 44.

[35] A. Saim Kılavuz, ***Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş***, 15. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 474, 476.

[36] Bediüzzaman Said Nursî, ***Emirdağ Lahikası 2***, y. y., 1959, s. 55.

[37] Gazâlî, C. 2, s. 635. Şu ifadeler de yine İmam Gazâlî'ye aittir: *"Görünüşteki hizmet ve tevazudan maksat, adam çoğaltmak ve servet edinmek oldu…."* ***A.g.e***., C. 2, s. 607.

[38] Kelâbâzî, s. 48-49. **İmam-ı Rabbânî** de (ö. 1624), konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: *"… Bu zamanda,* ***kendilerini sofiyeye benzetenler*** *dahi, bu* ***kötü ulema hükmünde****dir; bunların fesadı da başkalarına sirayet eder."* Bkz. İmam-ı Rabbânî, ***a.g.e.***, C. 1, s. 164.

[39] Abdülkerim Kuşeyrî, ***Kuşeyrî Risalesi***, çev. Hoca Sadeddin Efendi, İstanbul: Yasin Y., 2003, s. 19-20.

[40] Osman Akfırat, ***Erenlerin Kalb Gözü***, çev. Ali Arslan, 2. b., İstanbul: Arslan Y., 1974, s. 417.

[41] ***A.y.***

[42] Bağdadî, s. 66.

[43] Akfırat, s. 417.

[44] Konuyla ilgili olarak **İmam Gazâlî** şöyle demektedir: "*Ne yazık ki* ***mutasavvıfenin sözleri daima eksiktir.*** *Çünkü onların âdeti, kendi hallerinden haber vermektir. Başkasının hallerine önem vermezler.* ***Haller****in ihtilafı ile cevaplar da ihtilaf eder. Bu ise* ***ilim derecesine nisbetle noksan****dır. Zira eşyayı olduğu gibi bilmek daha iyi ve daha üstündür. Ancak himmet, irade ve ciddiyete nisbetle de bir kemaldir. Zira herkes kendi durumunu açıklar, başkasına kıymet vermez ve onu benimsemez. Çünkü Allah'a giden yolu kendi nefsi ve menzilleri, konak yerleri de kendi halleridir. Halbuki bazen kulun Allah'a giden yolu ilim olur. Her ne kadar yakınlık ve uzaklık itibariyle ihtilaf ederlerse de* ***Allah'a giden yollar pek çoktur****. Hidayetin aslında müşterek olmakla beraber, daha çok hidayete ermiş olanı Allah bilir."* (Gazâlî, C. 4, s. 76-77.) "*… Herkes kendi vaziyetini açıklamıştır. Başkası hakkında da aynı hükmü vermek, doğru olmaz. İşte* ***zahirî ilimlerde âlim ile sofunun [sûfînin] farkı*** *buna göredir. Sofu ancak kendi halinden konuşur. Şüphesiz her sofu kendi haline göre cevap verir.* ***Âlim, gerçeği olduğu gibi anlayan kimsedir. O, kendi vaziyetini örnek almaz, belki gerçeği açıklar.*** *O gerçek ki, onda kimse ihtilaf etmez. Çünkü daima hak birdir. Hakkı bulamayanlar, sayılamayacak kadar çoktur…. Bunun için* ***bunlardan hiçbiri diğerinin tasavvufta daha üstün olduğunu kabul etmez ve hiç biri diğerini medh u senada bulunmaz****. Belki her biri kendisinin hakka vasıl olup hakikati bulduğunu iddia eder. Zira onlar ekseriya kalplerindeki hallerin gereğine göre hareket ederler. Ancak* ***kendi nefisleri ile***

meşgullerdir*, başkasına bakmazlar. Fakat ilim, nuru ile parladığı zaman her şeyi kuşatır, hakkın yüzünden perdeyi kaldırarak ayrılıkları giderir*." Gazâlî, C. 2, s. 616.

[45] Akfırat, s. 149-150.

[46] Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, ***Ramûzü'l-Ehâdîs***, C. 2, çev. Abdülaziz Bekkine, İstanbul: Milsan, 1982, s. 477.

ESAD EFENDİ'NİN MEŞAYİH VE TASAVVUF TELAKKİSİNE DAİR

"Günümüz Meşayihinin Tasavvuf Telakkisindeki Sorunlar: M. Esad Coşan Örneği" başlıklı makalemizde şöyle bir dipnot yeralıyor:

> Günümüz tasavvufçu ve/veya tasavvuf akademisyenlerinin kafa karışıklığının ne boyutlara ulaşmış bulunduğunu göstermesi bakımından Doç. Dr. Demirli'nin söz konusu röportajındaki şu ifadeleri son derece aydınlatıcıdır: *"Tarikatsız tasavvuf olur. Ama tarikatla daha güzel olur. Eskiden tekkelerden kovarlardı, git oğlum ne işin var burada derlerdi. Mürşid peygamberdir. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır derler. Bu cümle eğer bir kez kullanılacaksa burada şeyh peygamber demektir. Peygamberi olmayanın peygamberi şeytandır. Bu islamın dolayısıyla tasavvufun asla vazgeçmeyeceği bir şeydir.*" (Bkz. Akman, a.y.) Böylece Demirli, birden fazla çelişkiyi bir araya getirmeyi başarmış bulunmaktadır. Söz konusu söyleşisinde bir yandan, *"Tasavvuf şarttır denilemez. Tasavvuf gönüllü ibadet alanıdır…. Hiçbir tasavvuf kitabında herkes sufi olsun, herkes derviş olsun diye bir ifade yoktur"* derken, diğer yandan şeyhsizliği, yani derviş olmamayı, peygamberi terk edip şeytana tâbi olma gibi göstermekte, bunu "tasavvufun asla vazgeçemeyeceği" bir ilke kabul etmektedir. "Tarikatsız tasavvuf olur" şeklindeki ifadesinin, "Bir şeyhe bağlanmaksızın tasavvuf olur" demek olacağını bile anlayamamaktadır. Üstelik, eskiden tekkelere herkesin kabul edilmemesinin, onların şeytana terk edilmeleri anlamına gelmediğini de fark edememektedir. Şeyhi peygamber olarak nitelendiren ifadeleri ise, ***Kur'an*** ve Sünnet'le hiçbir şekilde telif edilemez. Bu noktada âlimlerin peygamberlerin varisleri olduğunu belirten hadîs-i şerîf, meşayih değil ulema için söylenmiştir. Konuyla ilgili olarak İmam Gazâlî şöyle demektedir: *"Şeyh, müridlerini ancak aralarında bulunmakla terbiye edebilir. O, bir mürebbi (eğitmen) ve muallim (öğretmen) gibidir, (dinî)*

hükmü de onun hükmüdür. Şeyhe de aynı ilmi yayan gibi riya ve benzeri afetler arız olabilir." (Gazâlî, C. 2, s. 608.)

Burada Prof. Demirli'nin *"Tarikatsız tasavvuf olur. Ama tarikatla daha güzel olur. Eskiden tekkelerden kovarlardı, git oğlum ne işin var burada derlerdi. Mürşid peygamberdir. Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır derler. Bu cümle eğer bir kez kullanılacaksa burada şeyh peygamber demektir. Peygamberi olmayanın peygamberi şeytandır. Bu İslam'ın dolayısıyla tasavvufun asla vazgeçmeyeceği bir şeydir*" şeklindeki ifadesini **yanlış anlamış** olabiliriz.

Yani Demirli, burada, söz konusu ifadenin salt Hz. Peygamber s.a.s. için söylenebileceğini, bildiğimiz anlamda şeyhler için bunun söylenemeyeceğini demek istemiş, fakat bunu, yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde dile getirmemiş olabilir. Merhum Eşref Ali Tehanevî bir eserinde bu yönde bir değerlendirme yapıyor, söz konusu ifadenin ancak Hz. Peygamber s.a.s. için geçerli olabileceğini belirtiyor.

Ancak, bu sözü söyleyen kişinin (yani İbn Arabî'nin) bunu kastetmediğini biliyoruz.

Kastınız bu ise, "Peygamberi olmayanın peygamberi şeytandır" der geçersiniz, böyle sağ kulağınızı sol elinizle tutmaya, üstelik de bunu sol kolunuzu sağ bacağınızın altından geçirerek yapmaya kalkışmazsınız. Açık ve net konuşursunuz.

Ayrıca bu söz, "mutlak" olması itibariyle yine yanlış manalara da açıktır. Çünkü, mesela peygambersiz dönemlerde veya yerlerde yaşamış muvahhidlerin (tevhid ehlinin) şeytanın müridleri oldukları söylenemez.

ESAD EFENDİ'NİN MEŞAYİH VE TASAVVUF TELAKKİSİNE ZEYL

Prof. Dr. M. Es'ad Coşan hocanın, ***Mavera Dergisi***'nin 54'üncü sayısı için kendisiyle yapılan röportajda yer alan ifadeleri, iki bölüm halinde yayınladığımız makale formatındaki yazımızda konu edinmiştik (Röportaj metnine http://iskenderpasa.com/F19D1BAE-2BEB-44B3-BF5D-328C63057C9D.aspx adresinden ulaşılabilir).

Merhum Es'ad Coşan hocanın söz konusu röportajda dile getirdiği çelişkili ve hatalı sözler gerçekte orada dile getirdiklerimizle sınırlı değil (Ancak, söz konusu makalede dile getirdiğimiz hususlar "**temel**" hatalar durumundayken, burada dile getireceğimiz hususlar ikinci derecede öneme sahiptir). Kuşkusuz Es'ad Coşan Hoca son derece doğru ve önemli şeyler de söylüyor. Ancak, bunlara bakarak yanlışlarına da sahip çıkmak, o doğrulardan sağlanılacak faydayı yok eder.

Hatalı ifadelerin düzeltilmesini bir "**kötülük**" olarak görmek; iyilik ile kötülüğü ters yüz etmektir, iyiliği bırakıp kötülüğe yönelmek, yanlışı doğruya tercih etmek demektir. Olgun ve **kâmil** insanlar, hatasız insanlar değil, hatalarını fark ettikleri zaman düzeltmekten kaçınmayan, bunu gurur meselesi yapmayan insanlardır. Bile bile yanlışı doğruya tercih ederek nefislerinin peşine takılıp giden, heva ve heveslerine tâbi olan insanların ise, kâmil olmak bir tarafa, sıradan bir "**mütedeyyin**" olmaları bile mümkün değildir.

Şayet yaptığımız kritiklerde ve analizlerde isabetsizlik bulunduğunu, yeterince kritik (eleştirel) düşünemediğimizi ve konuları analitik bir şekilde ele alamadığımızı ileri sürenler varsa, sahih kaynaklara ve sağlam delillere dayalı olarak bunu göstermeleri durumunda onlara **minnettar kalmamız, teşekkür etmemiz ve hatalarımızı düzeltmemiz** gerekir. Doğal olarak, bizden çifte standart sergileyip bazı şahıslar için kritik ve analitik düşünmeyi terk etmemizi, onlar karşısında körü körüne onaylayıcı bir tutum benimsememizi, bile bile yanlışa doğru

dememizi beklemeye kimsenin hakkı yoktur. Aynı şekilde bizim de, eleştirilerimizin körü körüne kabul edilmesini talep etmeye hakkımız bulunmuyor. “Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar.”

Hz. Ali’nin ifade ettiği gibi, hakkı tanıyıp insanları ona göre değerlendirmek gerekiyor; hakkı şahıslara göre değil. Esad Efendi bunun istisnası değildir. Öyle sanıyorum ki, merhum, hatalarının farkına varmış olsaydı düzeltirdi. Allahu a’lem..

*

Konuya dönersek… Şu ifadeler Es’ad Efendi’ye ait:

> Hz. Ömer ***Tevra***t’ı, ***İncil***’i okuyan kimselerin ellerinden, ‘Allah size ***Kur’an***’ı göndermedi mi? Bunlarla ne diye meşgul oluyorsunuz?’ diyerek onları almıştır… O zamanın müslümanı, kendisini başka şeylerden müstağni tutuyordu. Başka düşünce ya da inançların dinine zarar vereceğini biliyordu. Resûlullah da, kendi zamanında, mü’minlere, Ehl-i Kitab’ın kitaplarıyla meşgul olmayı yasaklamıştır….
>
> O zamanın müslümanının düşüncesi (zihniyeti), “dışarıdan bir şey almak” değildir. Dışarıya karşı istiğna idi. Bugün gerçek bir müslüman, dışarıdan taklit yoluyla ne şekil almak, ne fikir almak, ne de inanç almak ister. Bunların kendisine yabancı olduğunu bilir. Kendi öz kaynakları içinde beslenmeyi tercih eder.
>
> Dış kaynaklardan tesir almak Resûlullah Efendimiz tarafından yasaklanmıştı. ‘Yahudi ve hıristiyanlara muhalefet etmek dinin gereğidir’ şeklinde hadîs-i şerîf vardır. Hatta daima okuduğumuz Fatiha’da bile buna işaret bulunuyor….
>
> *

Bu söylenenler belki ilk mutasavvıflar için geçerli olabilir, fakat daha sonraki dönemlerde yabancı düşüncelerden çok geniş çapta etkilenenler olmuştur. Mesela, Prof. Dr. Mahmut Kaya'nın ***TDV İslâm Ansiklopedisi***'nde "İbnü'l-Arabî" maddesinde belirttiği gibi, İbnü'l-Arabî Yunan felsefesini tasavvufa taşımıştır. Bu tür yabancı düşüncelerden etkilenen mutasavvıflar onunla sınırlı da değildir. Nitekim Esad Efendi'nin kendisi de, yukarıda geçtiği gibi, şöyle demektedir:

> "Tarikatlar, tasavvufun yayıldığı alanların coğrafî genişliği dolayısıyla çok fazla çeşittedirler. Aynı zamanda coğrafî mıntıkalardan ve mıntıkalarda yaşayan eski kültürlerin tesirlerinden izler taşıyabilirler."

Buradaki "**eski kültürlerin tesirlerinden izler**" ifadesi önem taşımaktadır. Esad Efendi, kendisine tarikatlarla ilgili olarak yöneltilen, "**Aynı kaynaklara istinat etmiş oldukları halde niçin böyle farklı yorumlar ve yaşama biçimi gösteriyorlar?**" sorusuna şöyle cevap vermektedir:

> "… bu farklılık, o coğrafî bölgelerdeki eski kültürlerle, örften, adet ve ananeden doğan alışkanlıklarla ilgilidir. Her mıntıkanın kültürel ve sosyal değerleri birden bire ortadan kalkmıyor, yok olmuyorlar. İslâm'a aykırı olmayan âdetler, yeni tarz içinde yaşıyor. Veyahut eski âdetlerden bir kısmı, bırakılmadığı taktirde İslâm'a uygunlaştırılmaya çalışarak hayatiyetini sürdürme durumuna düşüyor. Eskiye bağlılar, eskiyi, revaçta olan temayüllerin karşısında ayakta tutabilmek için, eskiye yeni bir boya vurmak suretiyle, onların revaç bulmasını sağlıyorlar."

Ancak, "**yeni tarz içinde yaşatılan**" bütün adetlerin "**İslâm'a aykırı**" olmadığını söylemek mümkün değildir. Bu takdirde, bütün tarikatların hak olduğunu, yoldan çıkmış tarikat bulunmadığını kabul etmek gerekir. Nitekim Esad Efendi, kendisine verilen "**Böylece, dolayısıyla batıl tarikatların da izahını yapmış oluyorsunuz**" şeklindeki karşılık üzerine şunları söylemektedir:

> "Tabii… Şimdi, mesela; Bektaşî tarikatını inceleyen araştırmacıların hepsinin kabul ettiği bir gerçektir ki; Bektaşîlik bir takım batınî tarikatları kendi içinde eriterek onların bir muhassalası haline gelmiştir. Ve bunların içinde Kalenderîler gibi, Cevalika gibi, eski Şamanist inanca sahip olanların düşünce, inanç ve hareket tarzları gibi birtakım 'değerler' vardır. Bu değerler o tarikatın içine sızmış, nüfuz etmiştir."

Esad Efendi ayrıca şunu söylemektedir: "**Gerçek tasavvuf, semere olarak insanı muhabbet-i Resûlullah'a, hatta müşâhade-i Resûlullah'a ulaştırır.**"

Burada "müşâhade-i Resûlullah"tan bahsedilmesi, "keşf" amaçlı bir mücahedeyi akla getirmektedir. İbn Haldun, ***Şifaü's-Sâil (Tasavvufun Mahiyeti***, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Y.) adlı eserinde, tasavvuf yoluna ilgi duyanların ya "takva" ya da "keşf"e ulaştıracak bir mücahede gerçekleştirmeyi hedeflediklerini belirtir. İlk mücahede türünü Muhasibî'nin ***er-Riaye***'sinde, ikincisini ise Kuşeyrî'nin ***Risale***'sinde anlattığını aktarır. ***İhya*** ise iki yöntemi birleştirmiştir. Takva mücahedesinde şeyhe ihtiyaç yoktur. Ancak, "keşf" sonucunu verecek olan mücahedede "kâmil" bir şeyhe ihtiyaç vardır (keşf amaç olamaz, ama ağır riyazetler keşf sonucunu verebilir); çünkü yapılan riyazetler sırasında mürid bazı haller yaşayabilir ve dalâlete düşebilir. Onun, kâmil bir mürşidin kontrolü altında bulunması gerekir.

Son tahlilde İbn Haldun, bu görüşleriyle, tarikate intisabı veya bir şeyhe biati tasavvuf açısından zorunlu görmemiş oluyor. Çünkü "takva mücahedesi" için şeyh gerekli görülmezken, "keşf mücahedesi"nin de caiz olmakla birlikte zorunlu olmadığı vurgulanıyor. Şeyh ancak, "ihtiyarî" olarak "keşf mücahedesi"ne yönelen için zarurî hale geliyor. Günümüz açısından düşünüldüğünde, keşf sonucu verecek bir tarikat eğitiminin kalmadığı söylenebilir. Takva mücahedesinin şartlarına uygun ve dikkatli bir şekilde yapıldığı da gerçekte şüphelidir. Bu konuda genel bir hüküm vermek yerine, tasavvuf adı altında faaliyet gösteren kurumların tek tek mercek altına alınması gerekir.

Meşhur mutasavvıf Niyazî-i Mısrî, “**Tarikatın Usûlü ve Hakikatin Rumuzu**” başlıklı risalesinde bu noktayı çok açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymaktadır:

> “Tasavvuf ehli geçinen bazı ümmîler, [mutasavvıfların] o mutlak sözlerine bakıp ilhada [sapıklığa] düşmesinler ve aynı zamanda bilsinler ki tasavvuf ehli her ne kadar yüksek mertebelere yetişseler de onların imanı, şu yeni imana gelen mü’minin imanından artık [fazla] olmaz. Onun için ‘Aleyküm bi-dini’l-acâyiz – Sizin için din, kocakarıların dinidir’ denilmiştir. O halde bu manayı bilip tasavvuf yolunu şerefli şeriat yolundan başka bir yol zannedip dalâlet (sapıklık) yoluna düşmesinler.”
>
> (Mehmet Ali Aynî, ***Tasavvuf Tarihi***, sad. Hüseyin Rahmi Yananlı, İstanbul 1992, s. 332.)

Yine Niyazî-i Mısrî, şöyle bir soru yöneltip cevap veriyor:

> – Bir kimse sofîlerin bildiği ilmi bilmese, şerefli şeriatın zahiri ile amel etse ve onunla yetinse o kimsenin imanında ve İslam’ında sofîlerden eksik olur mu?
>
> – Olmaz… Sofîlerden değil, belki enbiya aleyhimüsselamın imanından ve İslam’ından dahi eksik olmaz. Zira iman ve İslam öyle bir cevherdir ki bölünme ve parçalarına ayrılma kabul etmez; artık ve eksik denilmez. (***A.g.e.***, s. 330.)

Öte yandan, Esad Efendi’nin şu sözleri, konuşmanın seyri içinde daha sonra dile getirdiği düşüncelerle çelişmektedir:

> “Ben, tabiî, tasavvufun sözle öğrenilmediğini de, fiilen kendi hayatımda görmüş bir kimseyim. Mesleğim dolayısıyla ilim erbabı arasında bulunmak durumunda olduğum halde ve tasavvufa dair pek çok kitap okuyan bir kimse olduğum halde, tatbikatın kitaplarda anlatılanlardan çok daha başka şeyler kazandırdığını fiilen görmüşümdür.”

Şu sözleri ise farklı bir içeriğe sahiptir:

> "Sanata gelince; malum, sanat gönül işidir. Gönlü kıpırdamayan bir insanın güzelliği sezmesi, bulması ve tasvir etmesi mümkün değildir. Bize kadar ulaşan Osmanlı sanatkârlarını inceleyecek olursak, büyük ölçüde gönül erbabı insanlar olduğunu görürüz…. Osmanlı sanatını mimariden musikiye, edebiyata ve daha başka sanatlara doğru inceliyecek olursak büyük sanatkârların hemen hepsinin böyle olduğu görülür. Söz gelişi hangi sanatkârı inceleseniz muhakkak Gazâlî'yi okumuş, muhakkak ***Mesnevî***'den feyz almıştır."

Esad Coşan hocanın, tasavvufla sanat arasında kurduğu ilişki, çok fazla önem taşımamaktadır. Aslında **sanat**, belirli bir servet birikimiyle ortaya çıkar. Kıt kanaat geçinen toplumlarda sanat gelişmez. Çünkü sanat **aslî ya da zarurî** bir ihtiyaç değildir. İslâm uleması genelde insan yaşamında kullanılan maddeleri üçe ayırırlar: **Zarurî, hâcî, tahsînî/kemâlî**. Mesela insanın bir barınağının bulunması zaruridir. Bunun için derme çatma bir kulübe de yetebilir, fakat belirli bir sağlamlık ve yaşanmaya elverişlilik ihtiyaçtır (hâcî). Meskende insanın gözüne hoş görünecek şekilde süslemelerin bulunması, boya ve badanasının güzel olması da "**tahsînî**" bir nitelik taşır. Bu kelime "hüsn"den (güzellik) geliyor. Bir insanın giyim, kuşam, ev, ev eşyası, araba vs. gibi hususlarda tahsinî denilebilecek hususlara önem vermesi, genelde sahip olduğu servet birikimiyle ilgilidir. Ayrıca bir de bunun kültür boyutu vardır. Zenginleşen bir fakir aile genelde ilk kuşakta tahsînî unsurlara önem verirken ihtiyatlı davranır ve bunları israf olarak görür. İkinci ve üçüncü kuşaklar ise, şayet servet birikimi devam ederse, bunlara alışırlar, hatta zarurî görmeye başlarlar; çünkü onlarda böyle bir **yaşam kültürü** oluşur. Bu, onların **sanatkâr ruhlu** ya da "**mutasavvıf**" olmalarından ileri gelmez, kısmen **yozlaşmalarından ve israfa alışmalarından** kaynaklanır.

*

Devletler için de durum böyledir. Mesela İslâm'ın ilk döneminde **Mescid-i Nebevî** bile son derece sade bir haldeydi. Fakat o ilk dönemin insanları "gerçek" mutasavvıflardı. Bugün Mescid-i Nebevî muhteşem bir görünüme sahip olduğu halde, müslümanların ne durumda olduğu bilinmektedir. Osmanlı'nın da ilk dönemlerinde, hatta en parlak dönemlerinde bile camiler, son devre nisbetle herşeye rağmen daha sade bir görünümdeydiler. Mesela Dolmabahçe Camii ve Tophane'deki II. Mahmut tarafından yaptırılmış camilere bakıldığında, taş tezyinata çok önem verildiği, önceki camilere nisbetle çok "**müzeyyen**" oldukları görülür. Bu, saraylarda da kendisini göstermektedir. Dolmabahçe ve Çırağan saraylarının taşını yontmak, süslemek için harcanan paranın haddi hesabı bulunmamaktadır. Halbuki ilk devirlerde böylesi işler lüzumsuz kabul edilmiştir. Bursa ve Edirne gibi eski başkentlerde doğru dürüst saray inşa edildiği bile söylenemez.

Kısacası, sanat eseri üretme merakı, genelde, tasavvuftaki ilerlemeden değil, toplumdaki lüks tutkusu ve sefahatten kaynaklanmaktadır. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

> "Ümmetimin sonunda bir takım kavimler olur ki, **camilerini süsler, kalplerini viran ederler.** Onlardan birisi dinine vermediği ehemmiyetten fazlasını elbisesine verir. Bunlar, dünyaları selâmet oldu mu, ahiret işini kaale almazlar."

İlk (gerçek) mutasavvıflara bakıldığında, bunların böyle sanat eserleri üretmekle uğraşan insanlar olmadıkları da görülür. Çünkü onların temel özelliği **zahid** olmalarıydı. **Zühd** ile sanatlar arasında da pek fazla bir ilişki yoktur, hatta bunlar birbirine bir ölçüde zıttır. İlk sûfîlerden birçoğunun sanatı vardıysa da, bu "sanat eseri üretme" anlamına gelmiyordu, **geçim** için yapılan bir meşguliyetti. Mesela demircilik gibi. Öte yandan, Osmanlı'da **selatin** cami inşa etmiş **Ermeniler** bile bulunmaktadır. Demek ki, sanat eseri üretmek ile tasavvuf arasında bir paralellik ilişkisi kurmak, hayatın gerçeklerini gözardı etmek anlamına

gelir. Belki bir mimar ya da hattat, bir tarikata intisap edebilir, fakat onu hattat ya da mimar yapan, tasavvuf değildir.

*

Musikişinaslık ise, bahse bile değmeyen bir konudur. Aslında Şeriat'e bağlı mutasavvıflar, musikişinaslığı hoş görmemişlerdir. Mesela Sühreverdî "***Avarifü'l-Mearif***"de bu konuda kesin bir muhalefet sergiler. Musikîye salt insanın ses güzelliği olarak müsamaha ile yaklaşanlar olmuşsa da, çalgı aletleri ile vakit geçirilmesine hiçbir **fakih** cevaz vermemiştir. **Tabakat** kitaplarını okuyalım, ilk mutasavvıflar arasında hiç musikişinas var mıdır?! Son dönemlerde çeşitli **tarikat mensupları** arasından musikişinaslar çıkmışsa, bu onlar için bir övünç sebebi olamaz.

Şairlik için bile çok olumlu şeyler söylenmemiştir. Şuara Suresi'nde genel olarak şairler yerilmiş, sadece istisna yapılmıştır. Bir ayette de, Hz. Peygamber'e s.a.s şairliğin yakışmayacağı belirtilmiştir. H. Kâmil Yılmaz'ın "***Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar***" adlı kitabının "Tasavvuf ve Güzel Sanatlar" başlıklı bölümünde (10. b., İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004, s. 69-73) şu ifadeler yer alıyor: "… ilk sûfîler … **şiire pek ilgi duymamışlardır.**" (s. 69) "Mûsikînin dindeki yerinin tartışıldığı ilk devir sûfîleri, genellikle **mûsikîye pek hoş bakmamışlardır.**" (s. 71)

İbn Haldun, müslümanlar arasında çalgı aletlerinin ve musikî düşkünlüğünün ortaya çıkışını şu şekilde anlatmaktadır:

> "… bütün zarurî ihtiyaçlarını karşılayıp, zevklerini tatmin etmeye fırsat bulan kimseler bu tür şeylerle ilgilenirler. İslam'dan önce acem (Arap olmayan) hükümdarlıklarının şehirlerinde umran (medeniyet) denizi coşup taşmaktaydı ve hükümdarları da mûsikîye çok düşkündü…. Araplara gelince, başlangıçta onlarda şiir sanatı vardı…. İslam gelince acem devletlerine galip gelip ülkeleri fethetmişlerdir. Ancak bir taraftan

bedevîliklerinin devam etmesi, diğer taraftan da dini yaşamada son derece sağlam olup, dinleri ve geçimleri için fayda vermeyecek boş şeylerden yüz çevirmeleri nedeniyle, belli bir ölçüde mûsikîden uzak kalmışlardır. Titrek bir sesle Kur'an okumak ve adetleri olduğu üzere şiir terennüm etmenin dışında mûsikîye yönelmemişlerdir. Diğer milletlerden elde ettikleri ganimetlerle zenginleşip müreffeh bir hayata kavuşunca, lükse dalmışlar ve boş zamanlarını eğlenceli uğraşlarla geçirmeye yönelmişlerdir. Fars ve Rum şarkıcılar kendi diyarlarından ayrılarak Hicaz'a gitmişler, oralarda Arapların hizmetlerine girerek ûd, tanbur ve ney gibi çalgı aletleri çalıp, şarkılar söylemişler, onların nağmeli seslerini dinleyen Araplar da şiirlerini aynı şekilde söylemeye başlamışlardır."

(***Mukaddime***, C. 2, çev. Halil Kendir, 2004, s. 593-594.)

Hasan K. Yılmaz, mimarî ile ilgili olarak da şunları söylüyor:

"Tasavvuf, … tekke … gibi isimlerle yeni bir takım müesselerin kurulmasına, büyük mutasavvıfların ölümünden sonra inşa edilen türbe ve kümbet gibi binlarla, ziyaretçilerin ağırlanması için yaptırılan imarethaneler gibi kurumların ortaya çıkışına zemin hazırladığı gibi, yeni bir mimarî üslubun meydana gelmesine de etkisi olmuştur…. Kullanım alanlarına göre mimarîmize yeni üsluplar kazandırmıştır." (***Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar***, s. 72.)

Bu ifadeler, ilk dönem sûfîleri için geçerli değil. Ayrıca, mimar yetiştirmekle, bir mimara tekke ya da türbe inşa ettirmek farklı şeylerdir. Hat sanatı vs. için de benzer bir durum sözkonusudur.

Öte yandan Esad Efendi, tasavvuf ve tarikatlarla ilgili olarak şunları da söylemektedir:

> Tasavvuf ve tarikatlar tarihî bir vâkıa olarak, fetihlere yol açmış, fetihlerin kaynağı olmuştur. Siyasî başarıların kaynağı olmuştur….
>
> Osmanlılar'ın başarısı buna dayalıdır. Eğer Osmanlılar'da ölüm korkusu olsaydı, fütûhattaki başarısı da olmazdı….

Ölüm korkusunun bulunmaması ile tasavvuf arasında kurulan ilişki gerçekçi değildir. Son bin yıla bakılırsa, en büyük ve geniş çaplı işgal olayını **Cengiz'**in gerçekleştirdiği görülür. Cengiz'in ordusunun tasavvufla ne kadar ilişkili olduğu da bellidir. Ancak, **Akşemseddin**'in İstanbul'un fethinde oynadığı rol gibi, mutasavvıfların cihada olumlu katkısının olduğu durumlar da yok değildir. Bu bakış açısında cüz'î bir doğruluk payı bulunmakla birlikte yine de eksiktir. Gerçekte tarikatlar pekçok siyasal kargaşa, fesat ve isyanın da nedeni olmuştur. Mesela **Şeyh Bedreddin** isyanı iyi bilinen bir örnektir. En ilginç örneği ise **Safevî Devleti** oluşturmaktadır. ***Larousse***'un "Safeviler" maddesinde şöyle denilmektedir:

> [Safevîlik] Adını, başlangıçta **sünnî bir tarikat**ken sonradan **şii** bir yapıya dönüşen ve Erdebil'de Safiyyettin-i Erdebilî'nin (öl. 1334) kurduğu safeviyye adlı tarikattan alır. Timur istilasından sonra Safeviler, özellikle Doğu Anadolu Türkmenleri arasında güçlü bir propaganda etkinliği ile çok sayıda yandaş topladı. Timur'un Erdebil'i köyleri ile birlikte Safiyyettin-i Erdebilî'nin torunu Hoca Ali'ye [Alaüddin Ali] vermesi tarikatı daha da güçlü bir duruma getirdi. Hoca Ali'nin ölümünden (1429) sonra ardıllarından [torunu] Cüneyt (1447-1460) gittiği Diyarbakır'da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi ile evlenerek Akkoyunlu topraklarında serbestçe dolaşma olanağını sağladı. Çevresine topladığı 12 bin kadar müridiyle Gürcü ve Çerkez topraklarıyla Şirvanşahlar'a saldırdı. Bu saldırılardan birinde öldürülünce (1460), yerine Uzun Hasan'ın kızkardeşinden olan oğlu Haydar geçti. Haydar, Uzun Hasan'ın kızıyla evlenerek Akkoyunlular ile olan akrabalığını daha da güçlendirdi…. Müritlerine 12 İmam'ı simgeleyen 12 dilimli **kızıl taç (külah)** giydirdi; bu

nedenle hepsine birden **kızılbaş** denildi. Haydar, babasının öcünü almak için Şirvanşahlar ile giriştiği savaşlarda öldürüldükten sonra….

*

Şeyh Safiyyüddin'e İlhanlı Devleti yöneticilerinden Emir Çoban ve Cengiz'in torunlarından İlhanlı hükümdarları Muhammed Hüdâbende ile Ebû Said Bahadır Han büyük saygı göstermişlerdir. **Akşemseddin, Hacı Bayram-ı Velî** ve **Seyh Hamîd-i Velî**'nin (Hamîdeddin, Somuncu Baba) tarikat silsilesi de Şeyh Safiyyüddin'e (Safî) dayanır. Bu silsilenin daha sonraki meşhur isimleri **Üftade, Aziz Mahmud Hüdaî** ve **İsmail Hakkı Bursevî**'dir.

Erdebil Ocağı bu isimlerle Anadolu'da misyonunu ifa ederken, ocağın bizzat merkezinde **alevîleşme** yaşanmıştır. Şeyh Sadreddin'in torununun oğlu Şeyh Cüneyd, bu ocak mensupları arasında Şiîliği benimseyen ilk isimdir. Sadreddin'in oğlu Hoca Ali'nin vefatından sonra posta oğlu İbrahim oturmuş, onun ardından şeyhliği devralan Cüneyd, babadan oğula saltanat haline dönüşen şeyhliği yeterli bulmamıştır. Yukarıda da geçtiği gibi, Akkoyunlu Devleti hükümdarı Uzun Hasan'ın kızkardeşi ile evlenerek manevî nüfuzunu siyaset alanına tahvil etmeye çalışmıştır. Osmanlı topraklarında tarikat faaliyeti göstermek için II. Murat'tan da izin istemiş, bu talebi kabul edilmemiş, sadece kendisine biraz para gönderilmiştir. Cüneyd'in Uzun Hasan'ın kızkardeşiyle olan evliliğinden dünyaya gelen Şeyh Haydar, babasını aratmamış, aynı çizgiyi sürdürmüş, ayrıca dayısı Uzun Hasan'ın kızıyla evlenerek "damad-ı şehriyarî" veya "padişah damadı" olmuştur. Bu evlilikten de, şeyhliği şahlığa çevirecek, padişahlık ile şeyhliği birleştirecek olan Şah İsmail dünyaya gelmiştir.

Şah İsmail, bir yandan dedesi Uzun Hasan'a dayanan karizması, diğer yandan Şeyh Safiyyüddin'e (Safî) uzanan soy ve tarikat şeceresi ile, Türkmenlerin gönlünde taht kurmayı başarmıştır. Şeyh Safî, Şah İsmail'in altıncı göbekten dedesidir. Yılmaz Öztuna'nın belirttiğine göre, Safevîler sadece Şeyh Safiyyüddin neslinden geliyor

olmayı yeterli görmemiş, bir de “sahte bir neseb” uydurarak Safiyyüddin’i Hz. Ali’nin 25’nci kuşaktan torunu yapmışlardır. ***Larousse***’da belirtildiğine göre, İsmail yedi yaşında şeyh ilan edilmiş, 1501 (veya 1502) yılında 15 yaşındayken de şahlığını ilan etmiştir.

Türkmen aşiretleri, Şeyh Safiyyüddin ve Erdebil Tekkesi (ya da Tarikatı) kökeni nedeniyle Şah İsmail’e bağlılık duyarken, Osmanlı Devleti de, II. Bayezid zamanında, bu şahsa karşı nasıl bir politika izleyeceği konusunda kararsızlık yaşamıştır. Öteden beri Erdebil Tekkesi ya da Ocağı’na bağlılık arzeden, her yıl hediyeler gönderen Osmanlı, Şah İsmail’in çizgisinin Şeyh Safiyyüddin’inkiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını başlangıçta tam anlayamamıştır. Hatta II. Bayezid’in şehzadelerinden Amasya valisi Ahmet’in oğlu Murat, Şah İsmail’in halifesinin elinden Kızılbaş tacı giymiştir. Bu arada Şah (Şeyh) İsmail’in propagandacıları (dâîleri, davetçileri) Anadolu’yu hallaç pamuğu gibi atmışlar, yer yer Osmanlı’ya karşı isyanlar başgöstermiştir. En çok bilinen örnek Antalya’da başlatılan **Şahkulu (Şah’ın kulu) isyanı**dır. Korkuteli’nin Yanlıköy’ünden olan Şahkulu, başlangıçta köyünün yakınındaki bir mağaraya çekilip ibadetle meşgulmüş gibi görünmüş ve böylece ün kazanmış, ziyaretçileri çoğalmıştır. Hatta II. Bayezid bile ona değer verip para göndermiştir. Sonuçta, Şah İsmail’in ve müridlerinin Anadolu’da sebep olduğu karışıklıklar yüzünden 50 bin kadar insan ölmüş ve pekçok ev isyancılar tarafından yağmalanmıştır. Şah İsmail’in tarikat kurumunu Osmanlı’nın içişlerine karışmak ve Anadolu’yu egemenliği altına almak için istismar ettiğini fark eden Yavuz Sultan Selim, çareyi onun üzerine yürümekte bulmuştur.

ESAD COŞAN HOCA’NIN LEVH-İ MAHFUZ DÜŞÜNCESİ

Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan hoca, “**Levh-i Mahfuz görülebilir mi, değişebilir mi?**” şeklindeki bir soruya şöyle cevap vermiş bulunuyor:

> “**Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır; ana kitap onun katındadır**” (Ra‘d, 13/39) ayeti kerimesinin izahında ve daha başka ayetlerde bu husus bildiriliyor. Mesela **menakıb**da geçer ki, bir şahsın **derviş**i kendisinin Levh-i Mahfuz’da cehennemliklerin arasında isminin yazıldığını görmüş. Demiş ki: “Üstadım zat-ı alinizin ismini Levh-i Mahfuz’da cehennemliklerin arasında yazılmış görüyorum. Siz ibadet ediyorsunuz, namaz kılıyorsunuz ama, cehennemliklerin arasındasınız.” [Üstad, cevap olarak] “Ben ibadeti Allah emrettiği için yapıyorum. Cennetlik de olsam, cehennemlik de olsam, vazifem. Onu yapmağa devam edeceğim. Ben onu senden önce kaç senedir görüyorum” demiş. Yani vazifesine, kulluğuna hiç aksatma vermeden devam ediyor. Ertesi gün derviş yine gelmiş: “Efendim, baktım Levha değişmiş, isminizi cennetlikler arasında gördüm bu sefer” demiş…. Dua işlerin değişmesine neden olur. Dua edersin, Allah duayı kabul eder ve işi değiştirebilir. Demek ki bazı değişmeleri lütfediyor Mevla.. O da Allah’ın bir takdiridir diye izah ediliyor. **Levh-i Mahfuz’da değişiklik olur, oluyor. Olduğunun misalleri çok..**
>
> (M. Es’ad Coşan, ***Güncel Meseleler 2***, İstanbul: Seha, 1998, s. 21-22.)

Bu ifadeler **birden çok** hata içeriyor.

Birincisi, ayet-i kerîmeye kendi kafasından anlam veriyor. Nitekim, merhum Ömer Nasuhi Bilmen hoca, “***Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri***” adlı eserinde, söz konusu ayeti şu şekilde tefsir etmektedir:

Peygamber zamanında bazı emirlerin, hükümlerin durumun icabına göre değişmesi vaki olabilir. Böyle bir neshin vukuu, bazı şer'i hükmlerde meydana gemişti. Şüphe yok ki : (**Allah Teala dilediğini siler**) Dilediği bir dini hükmü ve saireyi nesh etmek ve değiştirmek suretiyle ortadan kaldırır (**ve**) dilediği şeyleri de (**sabit kılar**.) Onu baki bırakır. Neshetmez ve değiştirmez. Mesela: Neshettiği bir hükmün yerine getirdiği diğer bir hükmü de sabit kılar ve neshten korumuş olur, hikmet ve menfaata göre ilahi iradesi tecelli etmiş olur. Nitekim bütün şer'i hükümler, Rasulu Ekrem'den sonra tamamen korunmuştur ve neshden uzaktır. (**Ve ana kitap, onun yanındadır**.) Kitapların aslı olan levh-ı mahfuzu o hikmet sahibi yaratıcı, ilk evvel yaratmış, manevi ve maddi alemde meydana getireceği ve yokluğa götüreceği **bütün hadiseleri daha vukuundan evvel o levh-ı mahfuzda tesbit buyurmuştur. Artık hikmetin gereğine göre takdir edilen ne ise o ortaya çıkar.** Bunları değiştirmeye ve bozmaya kullar güç yetiremezler. Binaenaleyh, "Hz. Muhammed, ashabına bugün birşey ile emrediyor, ertesi gün başka birşey ile emrediyor" demeğe kimsenin hakkı olamaz. O Yüce Peygamber, onları kendi arzusuna göre söylemiş olmuyor, belki aldığı ilahi vahiyden dolayı söylemiş oluyor, artık bundan dolayı da itiraz ve şüphe etmeye gerek yoktur.

*

Merhum Elmalılı ise, söz konusu ayeti (Ra'd, 13/39) tefsir ederken şunları söylemektedir:

Ehli kitaptan yahudi hizbi gibi, bir kısmı, neshi inkâr ediyor ve öyle zannediyorlardı ki, "nesih bir bir beda'yı, yani, önce bilinmeyen bir ilmin, sonradan elde edilmesiyle önceki hükümden caymayı gerektirir. Allah Teâlâ bilgisizlikten münezzeh olduğu için ilâhî hükümlerde nesih olmaz" diyorlardı ve "madem ki, ***Kur'ân***'da daha önceki kitapların hükümlerini nesheden âyetler vardır, o halde bu kitap Allah kelâmı olamaz, bunu getiren

kimsenin de peygamber olmaması gerekir" diye iddia ediyorlardı. Ve böylece yahudiler, ***Kur'ân***'ın, Musa'yı peygamber, ***Tevrat***'ı da vahiy mahsulü bir kitap olarak tasdik etmesinden yararlanarak, ***Tevrat***'ı hiçbir şekilde nesih kabul etmez hakim bir ana kitap ve Musa şeriatını da değişmez bir din farzederek ***İncil***'i de**,** ***Kur'ân***'ı da inkâr ediyorlar. Hz. İsa'nın nübüvvetini olduğu gibi Hz. Muhammed'in risaletini de tanımak istemiyorlardı….

İşte herhangi hizipten olursa olsun nesih meselesini inkâr edenlere karşı buyuruluyor ki; **Allah dilediğini mahveder, dilediğini yerinde sabit tutar**. Gerek yaratmada, gerek hüküm koymada dilediğini mahveder. Varlık âleminden siler, hükümden düşürür, yürürlükten kaldırır, izini yok eder, dilediğini de onun yerine geçirir veya doğrudan doğruya yenisini yaratır. Evvela yaratılışta görülüyor ki, Allah Teâlâ, âlemde birtakım şeyleri yok edip, ortadan kaldırırken, diğer birtakım şeyleri durduruyor ve yeniden vücuda getiriyor…. Öyle ki, bütünüyle kâinat, bir taraftan harfleri ve satırları silinip, diğer taraftan yazılan bir kitap gibidir. Böyle iken kâinatın sayfa düzeninde, hikmetli akışında ne bir silinti, ne de bir kazıntıdan eser bulunmaz, kusursuz olarak işler. İşte ilâhî yaratılışta böyle olduğu gibi, teşri hususunda da durum böyledir: Allah Teâlâ, bir süre için yürürlükte tuttuğu bir şer'î hükmü, diğer bir zaman için yürürlükten kaldırır, yerine başka bir hüküm getirir: Hükümlerin bir kısmını başka hükümlerle nesheder. "Eğer biz bir âyetin hükmünün kaldırır veya onu unutturursak, ondan daha hayırlısını veya dengini getiririz" (Bakara 2/106) âyetinin gereğince o hükmün yerine ondan daha hayırlısını ya da en azından onun gibisini ikâme eder. Çeşitli devirlerin ve farklı toplumların durumlarına uygun düşen çeşitli şeriatler bulunur. **Böylece "her ecelin bir kitabı var" olmuş olur.** Çünkü kitaplar, şeriatlar dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmek için, insanların uyması gereken kurallardır….

> Allah, böyle “dilediğini imha ve dilediğini ibka ve isbat eyler”, ve ana kitap ancak O’nun katındadır. Bütün kitapların ilk kaynağı, aslı, esası olan, **hiçbir şekilde değişmeyecek, mahvi mümkün olmayan ana kitap**, daha doğrusu kitabın anası, “düstur-i âlâ” denilen kütük ancak O’nun katındadır ki, o “Levh-i Mahfuz” veya “ilm-i ezelî-i ilâhî”dir. **Değişecek ve değişmeyecek olan, giden ve kalan işte her şey o kitapta yazılıdır.** Hepsi bilinmektedir. Onun için dinin temel ilkelerinden olmayan konularda şeriatler arasında veya aynı kitapta meydana gelen nesihlerden dolayı, Allah Teâlâ’ya hiçbir şekilde beda lazım gelmez. Ve yine onun içindir ki, tekvin ve teşride mahiv ve isbat cereyan ettiği halde Ana kitaba (Ümmü’l-kitaba) göre, **her şey “yazılmış, bitmiştir, kalem kurumuştur.” Kâinatta yeniden yazılacak, yeniden programlanacak hiçbir şey yoktur.** Her şey yerli yerinde ve yazılıp programlandığı şekilde akıp gitmektedir….

*

İkincisi, “daha başka” ayetlerde Esad Coşan hocanın zannettiği şekilde bir bilgi yok.

Üçüncüsü, bu tür konularda menkıbeler **delil** olmaz. (**Edille-i şeriyye** dörttür ve bunların içinde **menkıbeler** ya da böylesi keşf ve keramet hikâyeleri yer almaz. Genelde İslamî ilimlere biraz vakıf olan herkes, edille-i şeriyyenin dörtle sınırlı olduğunu bilir. Ama çoğunun bu konudaki bilgisi **ezber** şeklindedir, anlamamıştır. Bu yüzden, dinî konularda akıl yürütürken, “Bu söylediklerim edille-i şeriyye açısından nerede duruyor?” diye bir kez olsun kendilerine sormazlar. Çünkü, ezberlemişlerdir, anlamamışlardır. Esad efendinin de aynı durumda olduğu görülüyor. Değil böylesi keramet hikâyeleri, hadîsler bile, şayet zayıf iseler, itikadî konularda **kesin/kat’i delil** olarak kabul edilemezler. Bu keramet hikâyelerinin ise, bir defa, hadîslerin aksine, genelde **sened**i bile bulunmaz. İkincisi, dinde ancak peygamberlerin rüyası, ve bir de onların tasdik edip tabir ettikleri rüyalar delil kabul edilebilir. Mesela Peygamber Efendimiz s.a.s., rüyasına dayanarak umre için

yola çıkmış ve Hudeybiye olayı yaşanmış, rüya ertesi yıl gerçekleşmişti. Aynı nedenle, bir insanın cennetlik mi, cehennemlik mi olduğuna, birisinin rüyasına dayanılarak karar verilemez. Şayet bir peygamber, rüyasında görmüşse o başka.. O zaman bile, rüya motamot çıkacak diye birşey yoktur. Nitekim Peygamber Efendimiz s.a.s.'in Ebu Cehil'i rüyasında Cennet'te gördüğü ve bunun ona ağır geldiği bilinmektedir. Bu rüyanın, Ebu Cehil'in oğlu İkrime r.a.'in müslüman olmasına ve şehadetine işaret ettiği belirtilmektedir. Sonra, şayet anlatılan menkıbeyi dikkate alırsak, Levh-i Mahfuz'un tekrar değişmesini, sözü edilen üstadın/şeyhin bir gün sonra tekrar cehennemlikler listesine yazılmasını mümkün kabul etmemiz gerekir. Bu durumda da, durumu Levh-i Mahfuz'da şu veya bu şekilde görmüş olmanın bir anlamı kalmaz. Çünkü, nasıl olsa bir gün sonra değişmesi mümkün. Kısacası, itikadî konular böylesi menkıbelere dayandırılamaz. Esad Coşan hocanın **usûl-ü fıkıh** ve **usûlüddîn** alanında son derece yetersiz olduğu görülmektedir.)

Dördüncüsü, dua ile Levh-i Mahfuz'un değişmesi mümkün değildir. Merhum Elmalılı'nın dua ile ilgili ayeti ("Şayet kullarım, sana benden sordularsa, gerçekten ben çok yakınımdır. Bana dua edince, duacının duasını kabul ederim. O halde onlar da benim davetime koşsunlar ve bana hakkıyla iman etsinler ki, doğru yola gidebilsinler." Bakara, 2/186) tefsir ederken yazdıkları, konuyu yeterince açıklamaktadır:

> İlimden dem vuran bazı cahiller, duayı faydasız bir şey zannetmişlerdir. Bunların başında yaratıcı kudreti, bir kör kuvvet zanneden kör kuvvetçiler vardır. Fakat bunlardan başka "icab" veya "cebir" nazariyelerine saplananlardan da bu konuda birtakım şüpheler ileri sürmeye kalkışanlar olmuştur. Şöyle ki:
>
> (…)

1- Görülüyor ki yukardaki şüphelerin başı, kader meselesinden “cebir” ve “icab”a dayanmaktadır. Halbuki bununla duayı inkara kalkışmak çelişki olur. Çünkü bu durumda **insanın dua etmesi ve duaya iman etmesi, ezelde olacağı bilinen bir şey ise, o dua her halde yapılacaktır**. Buna şüphe atarak iptale çalışmak, cebir ve kaderden bahsetmek mânâsızdır. Eğer olmayacağı biliniyorsa inkara kalkışmaya hacet yoktur. Dua zaten yapılmayacaktır. **Ezelde duaya bağlı olarak takdir edilen taleblerin de her halde dua şartıyla olacağının bilinmiş olması lazım gelir**.

Meselâ yemek yemek şartıyla doyması takdir edilmiş olanın, istemek ve azmetmek şartıyla muvaffak olacağı takdir edilmiş olanın doyması, muvaffak olması, yemeye, istemeye ve azme bağlı olduğu gibi, dua da öyledir.

… Taleb ile, **dua ile kayıtlı olarak**, olacağı bilinen takdirler vardır.

2- Cenab-ı Allah her şeyden öncedir. Bu mânâ iyi düşünülünce anlaşılır ki **kadere mahkum olan Allah değil, yaratıklardır**. **Kaderler önce ise, Cenab-ı Allah da kaza ve kaderden öncedir.** Dua, bu önceliği ikrar ve itiraf olduğu için kulluk makamlarının en önemlisidir. Bize gelince, Allah Teâlâ’nın ilmi, **kaza ve kaderin niteliği, akıllarımızın dışındadır**. Kaderin sırrı, meydana gelmesinden önce bilinemez. Bu şekilde Allah’ın hikmeti, kulun ümit ile korku arasında koşup korunmasını gerekli kılmıştır. Ümit ve arzu, başarının sebebi; korku ve çekinme, başarının düzenleyicisidir. Yaşamak, bu iki özelliğin dengesidir. Varlıkla yokluk arasında dönüp dolaşan mümkinin mahiyeti de budur. Bunun için Allah’ın ilmi, hepsini kuşatmıştır. Allah’ın kaza ve kaderi herkes için geçerli olmakla beraber sorumluluk da doğrudur. Biz, hem kanunsuz yaşamadığımızı biliriz; hem de iradenin ve azmin bir kanun olduğunu biliriz. Ümit ve korku, talep ve azim kanunlarının birisi de duadır. Bütün olaylar sebeplere bağlı ise, dua da o sebeplerden biridir.

3- Ashab-ı Kiram, Resulullah'a cebir ve kader meselesini sormuşlar: "Ey Allah'ın Resûlü nasıl görürsün? bizim amellerimiz, bitirilmiş bir şey midir, yoksa yeni başlayan bir iş midir?" demişler. "Bitirilmiş bir şeydir." buyurulunca: "O halde amel nerede kalır?" sorusunu sormuşlardı. Bunun üzerine: "Çalışınız, herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla ulaşır." buyurulmuştu. Hem kaderin geçtiğini, hem de kolaylığa kavuşmuş olmak için çalışıp amel etmenin lüzumunu göstererek, işin ne cebir ve ne sırf icab, ne de mutlak hürriyet olmadığını; belki ikisi arasında orta bir yol ve icab ile seçimin toplamı "iki iş arasında bir iş" olduğunu göstermiş, boyun eğdirmemiş, kolaylığa erdirmiştir. Şaşıranlar, bu orta noktanın ya aşırısına veya ihmaline düşenlerdir.

4- Duadan maksat bildirmek değil, kulluk göstermek; tevazu ve alçak gönüllülük arz ederek müracaatta bulunmaktır. Maksat bu olunca, **kaza ve kaderine rıza ile beraber** Allah'a dua etmek, insanlık hissesini tercih değil; Allah'ın kudretine her şeyden fazla saygı duymaktır. Bu da en büyük makamdır….

*

Kısacası, dua eden kişi, duasıyla Levh-i Mahfuz'un değişmesine neden olmaz, tam aksine, Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğu şekilde dua etmiş olur. Merhum Elmalılı'nın ifadesiyle, "tekvin ve teşride mahiv ve isbat cereyan ettiği halde Ana kitaba (Ümmü'l-kitaba) göre, **her şey 'yazılmış, bitmiştir, kalem kurumuştur.' Kâinatta yeniden yazılacak, yeniden programlanacak hiçbir şey yoktur.** Her şey yerli yerinde ve yazılıp programlandığı şekilde akıp gitmektedir".

Yine Elmalılı'nın ifadesiyle, "Bütün kitapların ilk kaynağı, aslı, esası olan, **hiçbir şekilde değişmeyecek, mahvi mümkün olmayan ana kitap**, daha doğrusu kitabın anası, 'düstur-i âlâ' denilen kütük ancak O'nun katındadır ki, o 'Levh-i Mahfuz'

veya ‘ilm-i ezelî-i ilâhî’dir. **Değişecek ve değişmeyecek olan, giden ve kalan işte her şey o kitapta yazılıdır**”.

Şayet dua ile bizzat Levh-i Mahfuz değişiyor olsaydı, o takdirde önceden belirlenmiş bir **kader**den söz etmek de mümkün olmayacaktı. İnsanların sebeplere yapışmaları da bir tür **fiilî dua** kabul edildiği için, sonuçta bunların da Levh-i Mahfuz’u değiştirebileceğini kabul etmek gerekecekti. Böylesi bir yaklaşım, aslında Mutezile’nin ve Kaderiye’nin (kaderi inkâr edenlerin) bakış açısını yansıtmaktadır.

ESAD COŞAN HOCA'NIN ŞEYHLİK ANLAYIŞINA DAİR

Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan hocanın "şeyhlik" kurumuyla ilgili şu sözlerinin **tutarsız ve çelişkili** olduğunu belirtmek gerekiyor:

> "Hocamız [Mehmed Zahid Kotku rh. a.] **Abdülaziz Efendi**'nin [Abdülaziz Bekkine rh. a.] ahirete irtihalinden sonra makama oturmuştu. Zâten Abdülaziz Efendi'yi tekkeye getirip onu derviş yapan kimse Hocamız'dır. Bir kimse bir kimseyi tekkeye getirirse, onun tarikatte ağabeyidir…. Hem Hasib Efendi'yi, hem Aziz Efendi'yi Gümüşhaneli Dergâhı'na Hocamız getirmiş. Ama, çok mütevâzi bir insandı Hocamız…. Kendisinin tekkeye getirdiği insanları öne sürmüştür, onlara vazife yaptırtmıştır. Onlar gittikten sonra tekkenin başında vazife yapmıştır. Aslında onlardan kıdemlidir." [1]

Şayet Mehmed Zahid efendiden önceki şeyh (Mustafa Feyzi efendi), kendisinden sonra yerini alan Hasib efendiyi **görevlendirmediyse** ve görev aslında Mehmed Zahid efendinin idiyse, bu durumda, Esad Coşan hocanın aynı konuşmada geçen kendisiyle ilgili şu sözleri **sorgulanabilir** hale gelir:

> "Hocamız'ın 'Benden sonra bu vazifeyi sen yap evlâdım!' dediği bir hizmetçi bendeniz… Yoksa, hakkımız, haddimiz filân değil böyle şeyhlik, tarikat başkanlığı… Müridlerin yetiştirilmesi… Emrolunduğumuz için, 'El-emru fevkal-edeb' diye, bu vazifeyi yapıyoruz. Hocamız uygun gördüğü için ayrılıp da gidemiyoruz da… Reddetmek de mümkün değil." [2]

Bu sözler çerçevesinde, görevin o zamanki sahibi olan Mehmed Zahid efendinin, verilen **vazifeyi yapmamış** olmanın yanı sıra, şeyhinin tayin etmediği bir kişiyi, sanki **asıl şeyh** Mustafa Feyzi efendi değil de kendisiymiş gibi, yerine şeyh olarak atamış bulunduğunu kabul etmek gerekir.

Mustafa Feyzi efendi Hasib efendiyi atamıyor, şeyh olduğu halde bu konuda **susuyor**, talebesi genç Mehmed Zahid efendi, onun yerine kimin şeyhlik yapacağına **karar** veriyor. Böyle bir anlatım, şeyhlik kurumunun **güvenilirlikten yoksun** bulunduğunu söylemekten başka bir anlam taşımaz. Üstelik, aynı anlatımın Abdülaziz Efendi için de tekrarlanması ayrı bir **tuhaflık**.

Burada, Hasib efendinin (Serezli Hasib Yardımcı rh. a.) şeyhliğe başladığı sırada **63 yaşında** (Esad Coşan hocanın vefat ettiği yaşta) bulunduğunu ve o sırada Mehmed Zahid efendinin de 29 yaşında **bir genç** olduğunu ayrıca hatırlamak gerekiyor.

Yine, Mehmed Zahid efendinin Hasib efendiden "***Kur'an*** ilmi ve fıkıh icazetleri" aldığı, yani onun talebesi olduğu da bilinmektedir. [3]

Bir âlim tutuyor oğlu hatta torunu yaşındaki bir başkasına ***Kur'an*** öğretiyor, fıkıh dersi veriyor, onu yetiştiriyor, sonra da bu talebesi, sırf tekkeye bir iki sene önce geldi diye, **kıdemli** oluyor.

*

Evet, Hz. Ebubekir en "**kıdemli**" müslümandı, fakat eğer bu kıdem meselesinin bir geçerliliği olsaydı, onun kendisinin yerine tavsiye ettiği (tayin değil) Hz. Ömer'in hilafeti gündeme gelince birilerinin şöyle demesi gerekirdi: "Hop dedik, önce kıdemine bir bakalım. Kıdemli abilerin sana izin verdi mi?!. Sen değil misin Peygamber Efendimiz'e senelerce biat etmeyen, hatta onu öldürmeyi tasarlayan?!. Sıranı bekle.."

Ve tarih kitaplarının şöyle yazması gerekirdi: "Hz. Ali, daha kıdemliydi, ilk çocuk müslümandı, fakat **kıdemine rağmen**, Hz. Ömer'e ve Hz. Osman'a sırasını verdi. Allah selamet versin, çok mütevazı idi. Hele Ebu Zer r. a., tevazu abidesiydi; Mekke'de bile yaşamıyorken en önce müslüman olmayı başaranlardan biriydi, beşinci müslümandı. Bütün bu kıdemine rağmen, ne Hz. Ömer'e ne de Hz.

Osman'a, 'Kardeş, ben varken böyle hilafet davası mı güdüyorsun, hilafeti alan da gaçan mı, kıdemin kadar konuş' demeye kalkışmıştı."

Bütün bunları geçtik, Mehmed Zahid efendi şayet Hasib efendi ile Abdülaziz (Bekkine) efendiyi tekkeye getirmişse, herhalde onları **ilkokul çocukları gibi** kulaklarından tutup getirmemişti. En fazla, "Falanca zata intisaplıyım, salih bir insan" demiştir, onlar da aynı zata intisap etmeyi kendileri için uygun görmüşlerdir. (Nitekim, Hasib efendinin, "Abdülaziz ve Mehmed Zahid Ef.ler **vasıtası ile** Mustafa Feyzi Ef. Hz. ile **tanışmış**" olduğu belirtilmektedir. [4]

*

Bu durumda Esad Coşan hocanın, kendisini tekkeye getiren ve daha kıdemli olan **babasını** Mehmed Zahid efendiden sonra öne sürmemiş, ona vazife yaptırmamış olması anlaşılır birşey olmaktan çıkar. Diyor ki:

> "O arada yıpratma çalışmaları olarak: 'Bu ne biçim hoca ki, babası dururken kendisi makama geçiyor?' demişler… Vazifeyi Hocamız babama verseydi, elbette herkesten daha fazla sevinerek elini ayağını öper, ben onun hizmetinde olurdum. Ama Hocamız vazifeyi ona vermedi…. Bu böyle babalık, evlâtlık meselesi değildir.… Bu bir **mânevî mezheb**dir. İnsan bağlandığı kapının halinin ne olduğunu, bağlandığı kimsenin de statüsünün ne olduğunu bilmek zorundadır. Onun için, bu sual haklı bir sualdi. Ben de onun için bu cevapları verdim."
>
> (M. Esad Coşan, ***Güncel Meseleler 2***, İstanbul: Seha, 1998, s. 167-168.)

Bu sözler çerçevesinde, Hasib efendinin postnişinliğini de, bir **görevlendirmenin** sonucu olarak görmek gerekir.

Hasib efendi, "Ben yaşlıyım ve Mehmed Zahid benim talebem, ama bu böyle **yaşlılık, gençlik** meselesi değildir" diyemez miydi yani?!.. "Vazifeyi

şeyhimiz **Mustafa Feyzi efendi**, Mehmed Zahid'e verdi. Artık bana laf düşmez" diyemez miydi?!..

Yok, "Bu iş babalık, evlatlık, kıdem vs. meselesi" değil ise, "**görevlendirilme**" meselesi ise, Mehmed Zahid efendi nasıl Hasib efendi ve Abdülaziz efendiye tevazuan post bağışlamış oluyor?..

Notlar:

[1] M. Es'ad Coşan, ***Güncel Meseleler 2***, İstanbul: Seha, 1997, s.162; http://www.angelfire.com/ak4/dervisan/silsile/azizefendi/hakkinda.htm

[2] ***Güncel Meseleler***'den aktaran Abdüllatif Duygulu,http://www.sonuyari.org/kendidilindenmec.htm

[3] Ahmet Ziyaeddin Gümüşhanevî, ***Ramuz el-Ehadis***, çev. A. Bekkine, İstanbul: Milsan Matbaası, C. 1, s. xx.

[4] ***A.g.e.***, s. xiii.

ESAD COŞAN HOCA'NIN KERAMET ANLAYIŞINA DAİR

Esad Coşan Hoca'nın Mehmed Zahid Kotku rh. a. hakkında yazdığı ve onun kitaplarının başına koyduğu "**Müellifin Kısa Terceme-i Hali**" başlıklı yazıdaki şu ifade birçok tartışmaya konu olmuş bulunuyor:

> "İnsanın kalbinden geçirdiğini bilir, gelenin sormadan cevabını verir, istemeden ihtiyaç sahibinin muhtaç olduğu şeyi bağışlardı."[1]

Aynı eserde Mehmed Zahid Efendi ise, "**Küfrü Mucib Sözler ve Haller**" başlıklı bölümde şöyle demektedir:

> 58- Gaybı biliyorum iddiasında bulunanı tasdik eyleyen.
>
> 59- Ben çalınan malları bilirim diyen.
>
> 60- Bana cinler haber verir diyen ve onun bu sözünü tasdik eyleyenler. Zira gaybı ne ins bilir ve ne de cin bilir. Bilakis yalnız Cenab-ı Hakk bilir.[2]

Bu tür sözlerin küfür olması, **mucize ve keramet** kaydının bulunmamasına bağlıdır:

> Ve İsrâiloğullarına bir peygamber olarak (şöyle diyecek): "Hiç şübhesiz ben, size **Rabbinizden bir delil** (bir mu'cize) ile geldim. Doğrusu ben, size çamurdan kuş şekli gibi birşey yapıp içine üflerim, **Allah'ın izniyle** (o) hemen bir kuş olur! Hem **Allah'ın izniyle** (anadan doğma) körü ve (teni) alacalıyı iyi ederim, ölüleri de diriltirim! Ve **evlerinizde ne yiyorsanız ve ne biriktiriyorsanız size bildiririm**! Eğer mü'min kimseler iseniz, şübhesiz bunda sizin için (Allah'ın kudretine ve benim peygamber olduğuma) elbette bir delil vardır.[3]

Hz. İsa a. s., **başkaları için gayb** olan şeyleri biliyor ve bildiriyordu. Ancak, bunu "**Allah'ın izni** (dilemesi ve yaratması)" kaydına bağlıyordu.

Esad Coşan Hoca'nın sözlerine gelince, **iki açıdan** sorunlu..

Birincisi, **edeben** "Allah'ın bir lütfu ya da bir keramet (Allah'ın ikramı) olarak" **kaydını** sözlerine eklemesi gerekirdi. Ancak, sözlerinin bütününe bakıldığında söz konusu mana ortaya çıkmakta olduğu için, bu husus görmezden gelinebilir.

İkincisi**, geniş zaman** kipini kullanıp "İnsanın kalbinden geçirdiğini bilir, gelenin sormadan cevabını verir, istemeden ihtiyaç sahibinin muhtaç olduğu şeyi bağışlardı" demek yerine, şöyle bir ifade kullanması **gerekirdi**: "İnsanın kalbinden geçirdiğini bildiğine, gelenin sormadan cevabını verdiğine, istemeden ihtiyaç sahibinin muhtaç olduğu şeyi bağışladığına şahit olunmuştur."

Coşan'ın ifadelerinde **zımnen** bir mutlaklık, bir **süreklilik** iddiası var.

Öyle olsaydı, Mehmed Zahid Efendi'ye hiç kimsenin **soru sormamış** olması gerekirdi, çünkü zaten sorulmadan cevap vermektedir.

Ayrıca, ihtiyaç sahiplerinin de kapısında yığılması ve hiçbir şey isteme külfetine katlanmadan **istediklerini alıp dönmeleri** gerekirdi.

Böyle birşeyin yaşanmamış olduğu **açıktır**.

Dolayısıyla, Esad Efendi'nin ifadeleri, tenkidi hak edecek şekilde **abartılı**dır.

İmam-ı Rabbanî'nin ***Mektubat***'ta belirttiği gibi, keramet sahibi insan kimi zaman, bırak karşısındakinin kalbinden geçeni bilmeyi, keramet gösterdiğini bile bilmez.

Yani, Mehmed Zahid efendi gibi zatların karşısındakinin içinden geçirdiği bir hususta konuşmuş olması, bunu her zaman mutlaka "**onun kalbindekini bilerek**" yapmış olmasını gerektirmez.

Ayrıca, bu tür olayları birkaç kez müşahede etmiş olmaktan dolayı**genel bir hüküm** vermek hatalı olur.

Abdülazziz ed-Debbağ rh. a.'in talebesinin konuyla ilgili olarak ondan aktardığı bilgiler, meselenin anlaşılmasını sağlamaktadır:

> Şeyhime (Allah kendisinden razı olsun) aşağıdaki ayetten sordum: "Allah gaybı bilendir. Öyle ki gaybına kimseyi muttali' kılmaz." (Cin Suresi, 26) Ve bir de şu ayetin tefsirini sordum: "Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Allah şüphesiz bilendir, herşeyden haberdardır." (Lokman Suresi, 34) Resulullah s.a.s. efendimiz de bu ayetin açıklamasında, "Beş şey var ki onları Allah'tan başkası bilmez...." buyurmuştur. Biz şimdi bu ayetler ve hadislerle, arif velilerin izhar ettiği keşifler, gaybden haberler, ana rahminde olanları bilmeler ve benzeri kerametleri nasıl bağdaştırabiliriz?
>
> Şeyhim (Allah kendisinden razı olsun) buyurdu ki: "Allah sözünde ve peygamber hadisindeki hasırdan [gaybı bilmeyi salt Allahu Teala'ya hasretme] maksat, gaybdan haber verenleri ve cinlerden kendisine uyan kimseleri bu hükmün (gaybı bilme) dışına çıkarmak içindir. Cahil Araplar, cinlerle kaynaşıp haber verenlerin gaybe muttali' bulunduklarını sanmakta, çoğu da böyle itikad etmektedir. O kadar ki aralarındaki davayı onlara götürmekte, onların vereceği hükme razı olmaktadırlar. Cenab-ı Hak bu tür itikadların bozukluğunu gidermek, insanların aklına berraklık getirmek ve onları doğru olana çevirmek için bu ve benzeri ayetleri indirdi.... O halde gayb konusundaki ilahî beyandan maksat, insanları hak üzerine toplamak, onları batıldan uzaklaştırmaktır. Velilerin verdiği haber, gösterdiği keramet sadece Hak'tandır, batıldan gelme değildir. Bu bakımdan ayetteki hasr onları hükmün dışına çıkarmaz [Peygamberlerin ve velîlerin gaybtan verdikleri haber de Allahu Teala'ya izafe olunur; onların şahsına atfedilmez].[4]

Kısacası, Abdülaziz ed-Debbağ rh. a.'e göre, velîlerin kerameti Allahu Teala'nın lütuf ve ikramına atfedildiği için, bunlar, **gaybı bilmeyi** Allah'a hasr eden (inhisar

ettiren, tekeline veren) hükmü bozmamaktadır. Nitekim şu ayetler bu hususu teyid etmektedir:

> "Kafile (Mısır'dan) ayrılınca, babaları (yanındakilere): Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum! dedi. (Onlar da:) Vallahi sen hâla eski şaşkınlığındasın, dediler. Müjdeci gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz (Ya'kub) görür oldu. Ben size: 'Allah tarafından sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim' demedim mi! dedi." [5]

Buradaki "**Allah tarafından**" kaydı önem taşımaktadır.

Hz. Yakub a.s., salt "Ben bilirim" demiyor, "**Allah tarafından**" diyerek konuşuyor.

Etrafındakiler de, "**Babamız gaybı bilir**" demiyorlar. Bir peygamber olduğu halde onun mucizelerinden dolayı ona **abartılı bir konum** izafe etmiyorlar.

Günümüz insanı ise, velîlerden ya da velî kabul edilen insanlardan **görülen birkaç olağanüstülüğe** bakarak, bu tür olağanüstülükleri onların ayrılmaz vasfı haline getirebiliyorlar.

Bundan yararlanan bazı sahtekârlar da, keramet izlenimi veren birtakım **hilekârlıklar** yapabiliyorlar.

Gerçek velîlerin bile kitaplara sadece **kerametleri** yazıldığı için, bunları okuyan kimse, söz konusu kişinin hayatının hep öyle geçtiğini zannedebiliyor.

Diyelim ki adamın altmış tane kerametine şahit olunmuş ve kitaplara yazılmış.. 75 senelik ömürde altmış **keramet** senede bir keramet anlamına geldiği halde, bir kitapta sadece bunlar anlatıldığında, insanlar o şahsın "dakka başı" keramet gösterdiğini zannedebiliyorlar.

İşte Esad Coşan Hoca'nın Mehmed Zahid Efendi'yi tanıtırken kullandığı türden ifadelerin **asıl mahzuru**, meselenin böyle algılanmasına zemin hazırlıyor olmasıdır.

O yüzden, konuyla ilgili olarak Abdülaziz ed-Debbağ'ın (rh. a.) yaptığı **uyarı** önem taşımaktadır:

"Velîlerin kerameti hakkında kitap yazanlar, her ne kadar velîleri tanıtmak maksadına binaen iyi bir iş yapmış olurlarsa da bu kitapların mü'minlere verdiği zarar, menfaatinden kat kat fazladır. Çünkü velîlerin sadece kerametlerini yazanlar, o keramet sahibi velîlerden sadır olan kusur ve günahları yazmadılar. Böylece okuyucu, o velînin keramet üstüne keramet, tasarruf üstüne tasarruf, keşif üstüne keşfini görür ve o velînin hiçbir sahada aciz olduğunu kabul etmez. Zahirde olsa dahî, o velî ilahî emirlere muhalif hiçbir harekette bulunmaz, der. İşte bu kanaat iman haline gelir. Böylece **büyük bir cehalet** içine girmiş olup velînin, Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlandığını ve dilediğini yapabileceğini zannedip, velîden **acizlik** sıfatını uzaklaştırır. Peygamberlerin sıfatı olan **ismet** sıfatını velîye vermiş olur. Birinci sıfat ki, aciz olmamaktır, **Allah'ın sıfatıdır**. Allah o sıfatı peygamberlerine dahî vermemiştir. Nerede kaldı ki velî kullarına versin. İsmet sıfatına gelince, bu sıfat da peygamberin özelliğidir." [6]

Notlar:

[1] Mehmed Zahid Kotku, ***Ehl-i Sünnet Akaidi***, İstanbul: Seha, s. xv.

[2] ***A.g.e***., s. 134.

[3] Âli İmran, 3/49.

[4] Abdülaziz Debbağ, ***el-İbriz***, C. 1, çev. Celal Yıldırım, İstanbul: Demir Kitabevi, s. 518-519.

[5] Yusuf, 12/94-96.

[6] Osman Akfırat, ***Erenlerin Kalp Gözü***, çev. Ali Arslan, 2. b., İstanbul: Arslan Y., 1974, s. 165-166.

ESAD EFENDİ, TAKVA VE MÜZİK

Cibrîl hadîsinin gösterdiği şekilde, **ihsan** anlamına gelen tasavvufun İslam'da vazgeçilmez bir yeri vardır.

Peygamber Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem, ihsan'ı, "Allah'ı görür gibi **ibadet** etmek" olarak tarif etmiştir. "Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."

Buradan çıkan birinci **ders** şudur diyebiliriz: İhsan, ancak **ibadetle birlikte** kendisini gösterir. **İbadeti olmayanın ihsanı da olmaz**.

Bir başka deyişle, ibadetsiz tasavvuf düşünülemez.

*

İbadetin ise, **makbul** olmasının iki temel şartı vardır: Birincisi, **ihlas**la yapılması gerekir.

İkincisi, ibadetin **Sünnet**'e (Şeriat'e) uygun olması zorunludur. Kişi, kendi aklına göre ibadet icat edemez.

İhsan, **ibadet**le birlikte ortaya çıkan bir haslet olmakla birlikte, **takva** daha çok, günahtan kaçınmakla ilgilidir.

İnsanlar, genellikle, çok ibadet ettiklerini gördükleri kişiler için "**takvalı**" sıfatını kullanırlar. Gerçekte, çok ibadet eden kişiler için **âbid** demek uygun düşer. Takva, daha farklı birşeydir.

Evet, takva, esas itibariyle, **günahtan kaçınmak**la ilgilidir. En müttekî insan, en çok ibadet eden değil, Allah'a **en az isyan** eden, en az günah işleyendir.

*

Bir başka deyişle, asıl âbid, yani Allahu Teala'ya **en iyi kulluk** eden kişi, günahlardan en çok kaçınan kişidir. Tirmizî'nin ***Sünen***'inde ve Ahmed bin Hanbel'in ***Müsned***'inde yer alan bir hadîste şöyle buyurulmuştur:

> "Haramlardan sakın ki, **insanların en âbidi** olasın. Allah'ın taksimine razı ol ki, **halkın en ganîsi** olasın…."

Nitekim, ***Mecelle***'de belirtildiği gibi, **def-i mefâsid**, celb-i menâfiden evlâdır.

Bununla birlikte, böylesi bir şuurun, **sûfîlerin cahilleri** arasında (ki zamanımızda sayıları hiç de az değil) pek fazla yeşermediğini söylemek mümkündür. (Haramlardan ve günahlardan kaçınma konusuna yazı ve konuşmalarında yoğun bir vurgu yapmış olan merhum Mehmed Zahid Kotku rh. a. gibi zatlar ne yazık ki istisna durumunda.)

*

İmam Şâtıbî, ***el-Muvafakat***'ında, dinî konularda kendilerine uyulan insanlar için mekruhların **haram** hükmünde olduğunu söylemektedir.

O nedenle, belirli toplulukların içinde **hoca**, **şeyh**, **lider, üstad** vs. gibi sıfatlarla metbu konumuna gelmiş bulunanların, sözlerine, fiillerine ve amellerine, herkesten fazla dikkat etmeleri gerekir.

Çünkü, birçok insan, dinî bilgilerinin yetersizliği ve söz konusu şahıslara olan hüsnüzanları nedeniyle, dinî konularda onları **otorite ya da uyulacak mercî** kabul edebilmekte, böylece onların ameline bakarak haramı helal kabul etme noktasına sürüklenebilmektedir.

*

İhsanın hadîs-i şerîfteki tarifinden çıkarılması gereken ikinci ders şu olabilir:

Kul için ihsan, ya da tasavvufta ilerlemek, Allahu Teala'yı **görür gibi** ibadet etmekten ibarettir, Allahu Teala'yı görüyor olmak değildir.

(Bunu yazmamız sebepsiz değil. Yıllar önce, bir akşam bir evdeki sohbet sırasında ev sahibi, tasavvufçuların kullandığı **müşahede** vs. gibi kavramların etkisiyle olacak, velîlerin Allahu Teala'ya, görme anlamında özel bir yakınlığının olduğuna inandığını açıklamıştı.

Her ne kadar ona durumun böyle olmadığını anlatmaya çalıştıysam da, ikna etmem mümkün olmadı.

Bizi dinleyenler de, beni destekleyen herhangi bir beyanda bulunmamış, velîler hakkında yanlış düşünen insanlar olarak damgalanmaktan korkuyor olsalar gerek ki, susup durmuşlardı.

Allahu Teala, kendisini görmek isteyen Hz. Musa'ya bile, "Beni göremezsin/göremeyeceksin" buyurmuşken, velîler için böyle bir makamın düşünülmesi tam cehalettir.

Günümüzde bu cahilce tasavvufun insanların **ahlâkına** fazla bir katkısı bulunmamakla birlikte, kimi zaman **itikatlarını bir ölçüde bozduğu** görülmektedir.)

*

Takva bağlamında haramlardan kaçınma konusundaki hassasiyet eksikliği, cahil sûfîlerde özellikle **müzik** (daha doğrusu **çalgılar**) konusunda kendisini göstermektedir.

İmam Gazâlî'nin ***İhya***'da belirttiği üzere, **telli** ve **nefesli** çalgılar dînen yasaktır. (Telli ve nefesli olmadığı için davulun ve def'in durumu ayrı bir kategoride ele alınmıştır. Bkz. ***İhya***, çev. Ahmed Serdaroğlu, C. 2, s. 684-685.)

Mutasavvıfların **sema**sına (bestelenmiş sözleri, şiirleri, ilahileri dinlemeleri vs.) gelince, İmam Gazâlî şöyle demektedir:

> "Kimin semâ'ı Allah'tan, Allah için ve Allah'ta olursa, Allahu Teala'nın zat ve sıfatı ile alâkalı ilim kanunlarını iyice bilmesi lazımdır. Aksi takdirde sema'dan Allah hakkında **muhal olan** bir mana çıkarır ve **küfre gider**. (***A.g.e.***, C. 2, s. 715.)
>
> "… Bu şekilde sema'da olan tehlike, şehveti tahrik eden musikideki tehlikeden daha büyüktür. Çünkü şehveti tahrik eden musikinin sonu **günahkâr** olmaktır. Fakat bu kabilden olan semaın sonu **küfür**dür." (***A.g.e.***, C. 2, s. 717.)

İmam Gazâlî ayrıca şunu da söylemektedir:

> "Resulullah efendimiz, Rebi' binti Muavviz'in evine geldi. Cariyeler def çalıyor, şarkı söylüyorlardı. Onu görünce kesip, kasidelerle Resulullah'ı övmeye başladılar. [***Buharî***'nin rivayet ettiği]**"Susun, önceki söylediğinize devam edin"** buyurdu. Çünkü onu övmek ibadettir. **Oyun eğlence** arasında ibadet olmaz."
>
> (***Kimya-yı Saadet,*** çev. Ali Arslan, İstanbul: Merve Y., t.y., s. 333.)

Merhum **Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî**, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

> "ZİKİR-KIRAAT VE TEHLİL YAPARKEN TANBUR VEYA SAZ ÇALMAK VEYA BUNLARA UYARAK RAKSETMEK:
>
> "Raks, tez tez hareket ederek havaya atlamak ve tepinmektir. Peygamber Efendimiz, "Aşk ve vecdinden meydana gelmeyen ve **ihtiyar dışı olmayan** her oyun (raks) **haram**dır" (***Fetava-yı Hindiyye***, C. V, Kitabu'l-Kerahiyye babı, s. 388) buyurmuştur. Aşıkların duydukları deruni zevk ve

gönüllerindeki hassasiyetin bir neticesi, vecde kapılarak **iradeleri dışında** raksetmeleri ise caizdir. Çünkü bunların bu tür hareketleri, ellerinde olmayan sebeplerle meydana gelmiştir. Bunun riyasız olabilmesi için **halvette** (yalnız başına) olması gerekir.

“Büyük mutasavvıf **Mevlana Celalüddin** ve birçok gönül ehli sofilerin aşka gelip raksetmeleri, ilâhî cezbe ve vecdlerinden meydana gelmişti. Ancak kalbinde riya ve süm’a (gösteriş ve duyulma arzusu) olanların bu büyük zatları taklide yeltenmeleri büyük bir hatadır. Son zamanlarda, bu büyük insanların ulvî ruhlarını ta’zip ederek (azaplandırarak), bilhassa Konya’da, Mevlevîlik adına onu anlamaktan fersahlarca uzak bulunan birtakım kişilerin raks ve sema ayinleri düzenleyip **şeriate aykırı** kılık ve kıyafette kadın ve erkeklerin de bu toplantılara iştirak etmesi büyük bir gaflettir. **Saatlerce zikir ve sema** yapmak ise, bir tek ***Kur’an*** ayeti okumak kadar kıymetli değildir. O halde **en büyük zikir olan namaz kılmak ve İslâmî ilimleri okumak** daha mükemmeldir.”

(Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, ***Gafillerin Kurtuluş Yolu***, çev. Ali Kemal Saran, Ankara: İkbal Y., t.y., s. 92-93.)

Mehmed Zahid Kotku rh. a. ise şöyle demektedir:

“Çalgı Dinlemek ve Çalgı Meclisinde Oturmaktan Hoşlanmak: Bunların her biri ayrı ayrı günahtır. Bazı ulema bunları kebairden [büyük günahlardan] saymışlardır. Çalgı dinlemek günahtır. Çalgı meclisinde oturmak **fısk**tır. **Fasıklık alâmetidir**. *‘Bunlarla telezzüz [lezzet ve keyif almayı] eğer helal itikad edilirse,* ***küfür****dür.’* Bu, hadis-i şerif mealidir.”

(Mehmed Zahid Kotku, ***Mü’minlere Vaazlar 2: Günahlar***, 3. b., İstanbul: Seha Neşriyat, t.y., s. 129.)

Konuyla ilgili olarak **Allâme Âliyyü’l-Kârî** ise şu bilgiyi vermektedir:

> **“*El-Hülasa***’da şöyle varid olmuştur: Kim ki, ***Kur’an-ı Kerîm***’i def ve saz çalarak okursa, o kimse **tekfir** edilir. Zikrederken, Peygamber Aleyhisselam’ın **na’t**ını (onu öven şiirleri) okurken def ve saz çalanların hükmü de **bu hükme yakın**dır. **Zikrederken alkış** (tempo) tutmak da böyledir.”
>
> (***Fıkh-ı Ekber Şerhi***, çev. Hüseyin S. Erdoğan, s. 441-442.)

*

Esad Coşan hocaya gelince… Ne yazık ki, ***Mavera Dergisi***’nin 54’üncü sayısı için kendisiyle yapılan röportajda (http://iskenderpasa.com/F19D1BAE-2BEB-44B3-BF5D-328C63057C9D.aspx), müzik konusunu tasavvufun bir artısı olarak gösterebilmiştir:

> “Sanata gelince; malum, sanat gönül işidir. Gönlü kıpırdamayan bir insanın güzelliği sezmesi, bulması ve tasvir etmesi mümkün değildir. Bize kadar ulaşan Osmanlı sanatkârlarını inceleyecek olursak, büyük ölçüde gönül erbabı insanlar olduğunu görürüz…. Osmanlı sanatını mimariden **musiki**ye, edebiyata ve daha başka sanatlara doğru inceliyecek olursak büyük sanatkârların hemen hepsinin böyle olduğu görülür.”

Coşan hoca, Allah taksiratını affetsin, bu bakış açısının bir uzantısı ya da sonucu olarak, **çalgı**larla ilahî (yani Allahu Teala’nın anıldığı ya da salavat-ı şerîfe içeren şiirler) söylenen toplantılar tertip edilmesine izin vermekte ve bunlara bizzat katılmaktaydı.

Yukarıdaki açıklamaların gösterdiği gibi, bu, **fısk** sayılır. Helal **itikad** edilmesi ise, Âliyyü’l-Kârî ve Mehmed Zahid Kotku rh. a. gibi zatların verdiği bilgiler çerçevesinde **itikadî açıdan tehlikelidir.**

Yani bunu, fasıklık olduğunu (günah olduğunu) kabul ederek icra etmeniz, **alenen günah** işlemeniz anlamına gelmektedir.

Günah olmadığını kabul etmeniz ise, Âliyyü'l-Kârî ve Mehmed Zahid Kotku rh. a. gibi zatların ifade ettiği gibi, **yerine göre küfür olabilir**.

(İnsanların hükmünü tam bilmedikleri bu tür konularda yaptıkları hatalar için ulema, "**Lazım-ı küfür değil, iltizam-ı küfür, küfürdür**" demişlerdir.

Yani bazen, bilgisizlik durumunda, sözün küfür oluşu değil, ***"Küfür bile olsa ben bunu savunurum, aksini kabul etmem"*** şeklindeki bir yaklaşım, küfür olup olmamayı umursamama, küfre yol açar.

Mütevatir olmayan hadîsler konusunda sergilenen yaklaşım da bu çerçevede ele alınabilir. Bir kimse, sahih bir hadîsin sahihliğini reddetse, yani onun sahih olduğuna inanamasa, bid'atçi olur, fakat tekfir edilmez. Fakat, "Sahih bile olsa kabul etmiyorum" derse, bu, küfür olur.)

*

Başa dönersek, **ihsan** (tasavvuf) Allahu Teala'ya ihlasla ve Sünnet çerçevesinde ibadet etmektir. Fıskı ibadet zannetmek, iyi bir iş yapıyormuş gibi cahilce zanlarda bulunmak değildir.

Asıl takva ve âbidlik, günahtan kaçınmaktır.

Esad Coşan hoca gibi bir şeyhe, İmam Şatıbî'nin ifade ettiği şekilde, böylesi "**kültürel ve sosyal etkinlik**" etiketli haram amellerin hiç yakışmayacağı açıktır.

Asıl sorun, Esad Coşan hocanın **bilgisizlik ya da gaflet** sonucu yaptığı bir hatanın (Evet, kasten değil, fıkıh bilgisinin yetersizliği yüzünden yaptığını düşünüyorum), ona yönelik **hüsnüzan**ları nedeniyle birçok insanı, haramı helali umursamamaya sürükleyebilmesidir.

Bir şeyhin insanları **hakka irşad** etmesi beklenir, küfre doğru sürükleyebilecek hatalar yapması değil.

*

Kısacası, **çalgı aletleri ile** sözde dinî ya da tasavvufî musıki icra ettiklerini düşünenlerin durumu, şehevî şarkı ve türkü icra eden ve dinleyenlerinkinden daha kötüdür.

“Dinî” ya da “tasavvufî” diye adlandırılan müziği, diğer çalgıları geçtik, **def ile bile** icra etmek caiz olmamaktadır.

Konuyla ilgili ilk yazımızda şöyle demiştik:

> “Asıl sorun, Esad Coşan hocanın **bilgisizlik ya da gaflet** sonucu yaptığı bir hatanın (Evet, kasten değil, fıkıh bilgisinin yetersizliği yüzünden yaptığını düşünüyorum), ona yönelik **hüsnüzan**ları nedeniyle birçok insanı, haramı helali umursamamaya sürükleyebilmesidir.”

Bu ifadeleri düzeltmek gerekiyor. Belki de şöyle söylemeli: Esad Coşan hocanınki salt **bilgisizlik** değil, aynı zamanda dikkatsizlik..

Çünkü, “***Güncel Meseleler – 2***” adıyla yayınlanan kitabında, kendisine yöneltilen *“**Pop aletleriyle** dînî ve millî mûsiki olur mu?”* şeklindeki soruya şöyle cevap verdiği görülüyor (İstanbul: Seha Neşriyat, 1998, s. 303-4):

> “Bu bir akımdır. İnsanlar **zaman zaman çeşitli devrelerden geçiyorlar**. Meselâ, Türk şiirinde divan şiiri vardır, halk şiiri vardır; bunlar farklıdır. Çeşitli devreler vardır; Tanzimat devresi vardır, Millî Edebiyat devresi vardır, Beylikler Devri Edebiyatı vardır, Osmanlı devresi vardır… Çeşitli edebî akımlar gelip geçiyor. Form, şekil olarak veya vasıta, **alet** olarak çeşitli şeyler kullanılıyor. **Değişebiliyor bunlar asırdan asıra, çağdan çağa**… Bölgeden bölgeye bile değişiyor. Karadeniz’in **çalgı**sıyla,

İsparta'nınki aynı olmuyor. Başka isimleri, başka şekilleri oluyor. Bu mühim değil, **mûsıkînin içindeki sözler ve neye hizmet ettiği** mühim… Adam yeni bir mûsikî akımına mensub, öyle yaşamış ama, dindarlaşmış. O akım ve üslûb ile dînî eserler veriyor. Olabilir, bu da bir çeşit… Ayakkabıların modası olduğu gibi, elbiselerin modası olduğu gibi… Bir zaman İspanyol modası vardı, paçalar kocamandı. Sonra başka modalar çıktı, blue-jean modası çıktı vs. **Mühim olan gaye**nin tahakkukudur. Yâni İslâm'a hizmet gayesiyle hece vezniyle de olur, aruz vezniyle de olur… Şu şekilde de olur, bu şekilde de olur. Ben **şekli önemli görmüyorum, amacı önemli** görüyorum. Hangi amaçla yapılmış çalışma; o önemlidir. Bana şahsen garip geliyor. Ben şahsen, bizim klasik ilâhileri seviyorum da, bu modern parçaları biraz garipsiyorum. Belki siz de garipsiyorsunuz. Belki gençler de hoşlanıyor. **Zevkler ve renkler tartışılmaz**. İstikamet iyi olduktan sonra, **niyet iyi** olduktan sonra, hizmet edilen alan iyi tarafa doğru olduktan sonra, olabilir. Rasûlüllah SAS'e muhabbeti dile getiriyor, ama şu üslubda… Ne yapalım, o da onun üslûbu!.. ***Kur'an-ı Kerim***'i medhediyor veyahut müslüman kahramanlarından bir tanesini canlandırıyor; tamam, güzel bir şey…"

*

Görüldüğü gibi, burada ilme dayanan hiçbir şey yok..

Aslında kendisine sorulan soru, "**alet**"lerle, yani **çalgılar**la ilgili..

Bunlar, alışılagelmiş çalgılar da değil, **pop** aletleri..

Verilen cevabın ise, bir bakıma, "**Zaman sana uymazsa sen zamana uy**" anlayışını yansıttığı görülüyor.

Sanki din, **çalgı aletleri** konusunda hiçbir hüküm getirmemiş, olay sadece **sözlerden** ibaretmiş gibi konuşarak, çalgı aletleriyle ilgili hadîsleri ve fıkhî hükümleri görmezden geliyor.

Bu salt bilgisizlik değildir; dikkat**sizlik**tir.

Niyet önemliymiş, **amaç** önemliymiş.. **Şekl**i önemsemiyormuş, **amac**ı önemsiyormuş..

Amacı önemseme, **arac**ı/aleti önemsememe anlayışı, **şekli** değil **amacı** yüceltme, şekli ve araçları önemsizleştirme düşüncesi, "**Amaç, aracı mübah hale getirir**" şeklindeki Makyavelist siyaset ve toplum düşüncesinin yöntemini/usûlünü yansıtır, fakat fıkıh'la (dinle) ilişkisizdir.

Hatta, ona aykırıdır.

Çünkü, usûl-ü fıkhın (ulemanın ekseriyeti tarafından kabul edilen) en önemli esaslarından ya da temel ilkelerinden biri şudur: "Hükümler **hikmet**lere (gerçekleşen ya da gerçekleşeceği düşünülen gayelere) değil, **illet**lere (şer'î delillere) bağlıdır."

Esad Coşan hocanın ise, **usûl-ü fıkıh** ile alâkasız olarak, "**Zevkler ve renkler tartışılmaz**" şeklindeki **ümniyye**ye ya da "**heva ve heves ehli**"nin mottosuna sarıldığı görülüyor.

Zevklerin ve renklerin tartışılmayacağına dair âyet ya da hadîs mi var?!

Herkes bilir ki, bunu söyleyenler sadece, kendi zevk ü sefalarına kimsenin karışmasını istemeyen **ehl-i keyf**tir.

Aklı başında insanlar ise tam aksini söylemektedir.

Zevkler de, renkler de tartışılır.. Günümüzde büyük ticarî işletmeler, satış mağazalarının iç mimarisini, renklerin genel olarak insan psikolojisi üzerindeki **etkisini** dikkate alarak düzenlemektedirler.

*

Risale-i Kuşeyrî'de şöyle denilmektedir:

> … Ebu'l-Kasım ed-Dimaşkî demiş ki, Ebû Ali er-Rûzbârî'den: *"**Çalgı ve oyun aletlerini** dinleyen ve* '**bana helâldir**, çünkü ben öyle bir dereceye ulaştım ki, hâllerin farklı oluşu bana tesir etmez'*, diyen kimsenin durumu"* soruldu. O da *"**Evet, o ulaşmıştır, ama cehennem ateşine**"* diye cevap verdi….
>
> Ben, Muhammed b. el-Huseyn'den (Tanrı rahmet etsin) duydum. O da Mansûr b. Abdillâh'tan, o da Ebu Ali er-Rûzbârî'den duymuş. Ebû Ali er-Rûzbârî demiş ki: **Aldanmanın alâmeti, yaptığın kötülüğün sana güzel gözükmesidir ve hata ve sürçmelerine (Allahu Teala tarafından) göz yumulacağını kurarak ve bunun da Tanrı'nın sana verdiği bastden (ferahlık, rahatlık ve genişlikten) ötürü olduğunu sanarak** inabet (Allahu Teala'ya yönelme) ve tövbeyi terk etmendir.
>
> (Kuşeyrî, ***Tasavvuf'un İlkeleri / Risale-i Kuşeyrî**,* C. 1, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1978, s. 106-7)

Normalde bir insanın cennetlik veya cehennemlik olduğu hususu gaybdır. Küfür üzere öldüğü, imansız olduğu, tevbe etmediği bilinen kişilerin **cehennemlik** olduğu söylenebilir.

Mesela, Lenin gibi isimlerin cehennemlik oldukları kesindir. Fakat yaşayan kişiler için aynı şeyi söylemek uygun olmaz.

Bunu ancak, konuşması vahye dayanan peygamberler söyleyebilir.

Ebû Ali er-Rûzbârî'nin (k. s.), söz konusu kişi için, **İslam toplumunun bir üyesi olduğu halde, "Cehennem ateşine ulaşmıştır" demesinin** nedeni, öyle anlaşılıyor ki, onun, **"haramı helal kabul ederek küfre düşmesi ve bu küfür sözüyle Cehennem ateşi dışında birşeye ulaşmasının mümkün olmaması"**dır.

Yani, o sözüne bağlı kaldıkça ulaşabileceği yer ancak Cehennem ateşidir.

Salt haram işlemek günahtır, fakat haramı helal kabul etmek, kendisi için helal olduğunu düşünmek, küfürdür.

Günümüzde de insanların rahatça **helallere haram, haramlara helal dediklerini** görüyoruz.

*

Dinen **bilinmesi zorunlu**, yani zaruriyyat-ı diniyyeden olan hususlar dışındaki ayrıntılarda, insanların bilmeden yanlış konuşmaları âlimlerin çoğunluğuna göre onların tekfir edilmeleri için yeterli olmaz; fakat **bilip de benimsedikleri ve savundukları zaman** durum değişir.

Bunun için "Lüzum-u küfür değil, iltizam-ı küfür, küfürdür" demişlerdir.

Yani söylenen bir sözün ya da yapılan bir davranışın küfre sebep olması, esas itibariyle **salt** onun küfrü gerektiriyor olmasından değil, o sözü söyleyen ya da davranışı gerçekleştiren kişinin bunu küfür olduğunu **bildiği ya da öğrendiği halde** ve onu mazur gösterecek derecedeki bir zorlama ve tehdide maruz kalmadan öyle yapmasından kaynaklanır.

Ne yazık ki günümüzde, (istisnalar dışında) çalgı âletlerinin genel hükmünün haramlık ya da kerahet olduğundan insanların haberi bulunmadığı gibi, İmam Gazzalî'nin ***İhya***'da açıkladığı üzere, "çalgı eşliğinde zikir ve salavata yer verilmesinin daha büyük günah olduğu" hiç hatırlatılmamaktadır.

Bu böyle yapıldığında sadece günah olarak kalabilir, fakat helal kabul edildiğinde mesele **itikadî** boyuta taşınmaktadır. Ebû Ali er-Rûzbârî'nin (k. s.), söz konusu ettiği kişinin, **davranışının günah olduğunu bildiği**, fakat **kendisi için** "helal" kabul ettiği görülmektedir.

Böylece küfre düşmektedir ve küfrüyle ulaşabileceği yer de ancak Cehennem'dir.

> "Ne Peygamber'e ne iman edenlere, akrıba bile olsalar Cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten sonra müşrikler için istiğfar etmek yoktur." (Elmalılı Meali, Tevbe Suresi, 9/113.)

Ebû Ali er-Rûzbârî'nin (k. s.) ikinci sözü de önemlidir. Şeytan'ın iğvasına ve dünyaya aldanmanın alâmeti, kişinin **yaptığı kötü işleri güzel görmesi, kusurunun farkında olmaması, Allahu Teala'nın imtihan olarak süre vermesini kendisinin Allah katındaki yerinin iyi olmasına bağlaması,** böylece tevbeyi aklından bile geçirmemesidir.)

İTİRAZLAR, SORULAR VE CEVAPLAR

Soru: Mehmed Zahid Efendiyle birlikte Hasib Efendi ve Abdül'aziz Efendi de hilafet Mustafa Feyzi Efendi'den hilafet almışlardır. Kimin şeyh olacağı, mânevi bir işaretle tesbit edildiği için, "*Ya sen vazifeyi kabul et, ya da filanca olsun?*" diye muhayyer kılınmış olabilir. Bu tasavvufi düşünce içinde mümkün değil midir?

Cevap: Bunun yanlışlığını veya doğruluğunu, mümkün olup olmadığını tartışmıyoruz, M. Es'ad Coşan Hoca'nın konuya bakışının böyle olduğunu söylüyoruz. Ancak, böylesi bir durumda, Hasib ve Abdülaziz efendilerin "öne itilme" gibi bir durumu kabul etmeleri, "aslında tercih edilmedikleri ve mecbur olmadıkları halde" şeyhlik görevini üstlenmiş olmaları, insana hiç de makul ve mantıklı gelmiyor.

Soru: Bu konuları gündeme getirip, Hocaefendilere dil uzatmak, onları tahfif etmek kime ne fayda sağlar?

Cevap: Kraldan fazla kralcı olmanın anlamı yok. Bu, tahfif etmek değil, onların da bir beşer olduğunu, hata yapmaz, yanılmaz, her söyledikleri mutlaka doğru ve tutarlı olması gereken insanlar olmadığını anlamaktır.

Mesela Abese Suresi, Peygamber Efendimiz s.a.s.'i tahfif için inmemiştir ve tahfif anlamına gelmez. ***Kur'an***'da Yunus a.s. ile ilgili olarak yer alan ifadeler de onu tahfif demek değildir. Allahu Teala bunların bilinmesini istemiştir.

İmam-ı Rabbanî, aynı silsileden selefi olduğu halde, Hasan-ı Harakanî hazretlerinin bir sözünü eleştirmekte, yanlış olduğunu söylemektedir. O sözün müteşabih olabileceği gibi bir yaklaşımı da yoktur. Bu, onu istihfaf değildir, belirli bir konuda "hak" ne ise onun daha iyi anlaşılması için yapılan bir uyarıdır.

Ulemayı ya da ulema olduğu düşünülen kişileri fazla büyütmek, Tevbe Suresi'nin 31'inci ayetinin tefsirinde Elmalılı'nın da işaret ettiği gibi, tehlikelidir.

Şeyhleri sorgulanamaz varlıklar haline getirmek, yanılmaları düşünülemez insanlar olarak görmek de, onları putlaştırmaktan başka birşey değildir.

Yüceltilmesi gereken ***Kur'an*** ve Sünnet'tir, haktır, hakikattir. Aksi takdirde bu şahıs yüceltmeciliği hristiyanları Hz. İsa'ya tapar hale getirdiği ve Nusayrileri Hz. Ali'yi ilahlaştırmaya ittiği gibi, insanları çok yanlış noktalara götürür.

Bugün Şia'nın en mutedil kabul edilen kesimlerinin bile bazıları, Ehl-i Beyt imamlarının "masum" olduklarını ve sözlerinin dinde kesin hüccet sayılması gerektiğini ileri sürüyorlar. Buna karşılık, bu imamların (Zeynel Abidin, Cafer-i Sadık r. a. vs.) **masum olmadığını, görüşlerinin mutlaka doğru olması gerekmediğini** söyleyen Ehl-i Sünnet ulemasını, onları tahfif etmekle suçluyorlar.

Yine Şia'nın belli bir kesimine göre, Hz. Aişe r. a.'yı, hatta Hz. Ebubekir'i, Hz. Ömer'i, Hz. Osman'ı hayırla yâd etseniz, Hz. Ali'yi tahfif etmiş oluyorsunuz.

Hz. Muaviye'nin de her zaman haklı olmasa da bazı konularda kendisine göre bir içtihadının olduğunu söylemeye neredeyse insanlar cesaret edemez hale gelmiş bulunuyorlar, çünkü bu Hz. Ali'yi istihfaf gibi algılanıyor.

Fakat, Hz. Ali'yi istihfaf etmeyeceğiz derken, Hz. Peygamber s.a.s.'i istihfaf noktasına sürükleniyorlar, çünkü en yakın ashabı, akrabası ve dostları, Hz. Ali taraftarlarının en sevmedikleri kişiler: Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Aişe vs..

Peygamber Efendimiz s.a.s.'in, Hz. Ömer ve Sa'd bin Muaz r. a.'in tekliflerine aykırı olarak Bedir'de esirleri öldürtmemesinin ayet-i kerime ile kınandığı bilinirken, herhangi bir şeyhin söz veya eylemlerinin Allahü Teala tarafından tasvip edilmeyebileceğini itiraf etmek insanlara zor geliyor.

Teorik olarak, Hz. Peygamber'in s.a.s. masum olmasına karşılık şeyhlerin böyle bir garantisinin bulunmadığı söyleniyor, ama pratikte genellikle aksi bir tutum sergileniyor.

Hz. Ömer gibi bir zatın Hudeybiye'de hata ettiğini kabul edenler, herhangi bir hoca efendinin de hata edebileceğini itiraf etmek istemiyorlar. Bunu, onları "tahfif" gibi anlıyorlar.

Çünkü, maalesef şeyhlere günümüzde, bazılarınca, neredeyse peygamberlerden bile yüksek bir makam veriliyor ve onlardan neyseler o şekilde bahsetmek, onları tahfif gibi algılanıyor.

Soru: Şöyle bir söz hatırlıyorum. Bir hadis-i şerif olabilir. Arapçasını bilmediğim için kaynağını bulamadım: *"Üç kimsenin kusurlarını araştırmayın: a. İlminden faydalanılan alim. b. Adaletle hükmeden yönetici. c. Malından insanları faydalandıran cömert zengin."* Mahmud Es'ad Coşan Hocaefendimiz de ilminden insanların faydalandığı bir alimdir. Eserleri, makaleleri okunmakta, sohbetleri radyo veya internet yoluyla dinlenmektedir. Dilinin sadeliği, anlatımının tatlılığı, sesinin yumuşaklığı onun herkes tarafından ilgiyle, sevilerek dinlenmesine sebep olmaktadır. Böyle bir zata kusur olduğu kesin olmayan, tartışma götürür konularda eleştiriler yöneltmenin kime ne faydası olacaktır?

Cevap: Buradaki "hata araştırma meselesi", **kişisel kusurlarl**a ilgilidir. **İslâmî meseleler**de görüş farklılığı yaşandığında, bu, kusur araştırma anlamına gelmez.

Mesela İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, birçok konuda İmam-ı Azam'a muhalefet etmişler, onun yanlış düşündüğünü ileri sürmüşlerdir. Bu, kusur araştırma değildir. Alim bir zatın dediği gibi, "Hakkın hatırı âlîdir". Yani herhangi bir konuda hakkın söylenmesi, herşeyin üstünde değere sahiptir.

“Kusur olduğu kesin olmayan, tartışma götürür konularda eleştiriler yöneltme” iddiasına gelince; bunu söylemek yetmiyor, gerçekten böyle olduğunun ispatlanması gerekir. Esad efendi, bu biat ve intisap meselesinde, kendisi gibi düşünmeyenlere çok ağır suçlamalar yöneltmiş olduğuna göre, birileri çıkıp, “Bu tür konularda yanlış düşünmek kusur değilse, Esad efendi neden o ağır ithamları yapmıştı?!” deyince, verilecek bir cevap bulunmalıdır.

Soru: Esad Coşan hocanın çok tekrarlanan *“Kim Allah-u Teâlâ Hazretleri'ne dayanırsa, en güçlü insan odur. Kim de onun kulluğundan uzaklaşırsa; Allah-u Teâlâ Hazretleri onu en hor, en zelil duruma düşürür”* şeklindeki sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Bu söz, iyi niyetle söylenmiş olmakla birlikte, birkaç yönden yanlış anlaşılmaya müsaittir ve bu sözü tekrarlayanların doğru anlamayı başardığı şüphelidir.

Herşeyden önce, Allahü Teala, burada ifade edilenin aksine, kendisine güvenenin (İslamî terminoloji ile ifade etmek gerekirse, tevekkül edenin) mutlaka en güçlü olacağını vaad etmemiş, fakat gücün yine kendisinin elinde olduğunu bildirmiştir:

> **“Kim Allah’a dayanıp güvenirse, hiç şüphesiz Allah mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”** (Enfal, 8/49).

İmam Gazalî’ye göre, Allah’a güvenip dayanan insan, kendisinde güç ve kuvvet görmeyen insandır:

> “... yalnız O’na dayanır ve başkasına iltifat etmez. Hatta kendi kuvvet ve kudretine de kıymet vermez. Çünkü havl ve kuvvet ancak Allah’a mahsustur.”
>
> (***İhya***, çev. A. Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Y., C. 4, s. 476.)

Yani Allah’a dayanıp güvenmek, insanın kendisinin en güçlü olduğunu düşünmesi değildir.

Öte yandan, Allah’a güvenip dayanma iddiasında bulunmak kolay, fakat gerçekten böyle olmak zordur. İmam Gazalî’ye göre, *“Tevekkül, zühd ile mümkündür. Tevekkül, zahidlikten sonra geldiği için, tevekkülsüz zahidlik olur, fakat zahidlik olmadan tevekkül olamaz.”* (***İhya***, C. 4, s. 488-489.)

> “... Zahidlik ise, dünya varlığına sevinmeyip yokluğuna üzülmemektir. Halbuki bu adam varlığa seviniyor, yokluğa da üzülüyor.... Artık bundan sonra nefsinin, bu gibi makamları ihraz ettiği iddiasına inanmayıp, elinden gelen gayreti sarfetmeli ve onun aldatma ipine sarılmamalıdır. Zira nefis, hayrı iddia ederken kötülüğü emreden bir hilekârdır.” (***İhya***, C. 4, s. 508.)

Demek oluyor ki, tevekkül, insanın Allah’tan başka güç ve kuvvet sahibi olmadığının şuuruna tam olarak varmasıdır, yoksa kendisinin güç sahibi olduğu vehmine kapılması değil..

Ancak, Allah’a güvenip dayanmak, insanın emin olmasını veya korkmamasını sağlayabilir. Nitekim İbrahim a.s. kâfirlere şöyle demiştir:

> "Siz, Allah'ın size haklarında hiçbir hüküm indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım! Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki guruptan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır?" (el-En'âm, 6/81).

Bununla birlikte, bu, güçlü olmak anlamına gelmez. Nitekim Nuh a.s. şöyle dua etmişti:

> “Onlardan önce Nuh’un kavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu yalanlayıp ‘Bu bir mecnundur’ dediler ve kulumuz (tebliğ görevinden) alıkonuldu. O da Rabbine, ‘Ey Rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et’ diye dua etti.” (Kamer, 54/9-10)

Lût a.s. da, güçsüzlüğünü şu şekilde itiraf etmişti:

> “(Lût:) Keşke benim size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim! dedi.” (Hûd, 11/80)

Bir insanın güçlü olması başka şey, Allahü Teala’nın suçluları cezalandırması başka birşeydir.

İkinci olarak, insanın kendisinde bir üstünlük ve yücelik görmesi, aslında bir kalp hastalığıdır. Nitekim Allahü Teala şöyle buyurmaktadır:

> “(Allah zebânilere emreder): Tutun onu! Cehennemin ortasına sürükleyin! Sonra başına azap olarak kaynar su dökün! (ve deyin ki:) Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin (azîz ve kerîm)! İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir.” (Duhân, 44/47-50)

> “İşte ahiret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük (yücelik, üstünlük) taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.” (Kasas, 28/83)

İmam Gazalî şöyle demektedir:

> “Allahu Teala kuluna hayrı murad ettiği vakit, onu hastalık, felaket ve musibetlerden boş bırakmaz. Bunun için, ‘**Mümin, illet, kıllet ve zilletten hali kalmaz**’ denmiştir.” (***İhya***, C. 4, s. 522.)

Allah’a tevekkül eden insan, başkaları kadar kendisini de güçsüz görür. Bir insan kendisini başkalarından üstün görüyorsa, bu tevekkül değil, kibirdir. Allah’a dayanan insan, kendisinde güç ve kuvvet görmediği gibi, başkalarını hor ve hakir görmeye de yeltenmez. Peygamber Efendimiz (S.A.V) şöyle buyurmaktadır:

> "Mü'min mü'minin kardeşidir. Kardeşine zülum yapmaz, hakaret etmez, hakir görmez. Kişiye **şer olarak** kardeşini hakir görmesi yeter." (Müslim)

Kibirli ise, başkasına hakaret etmeyi doğal hakkı olarak görür. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

> "Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise, **hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir**." (Müslim, Îmân, 147; Ebû Davûd, Libâs, 26; Tirmizî, Birr, 61.)

Kibirli insan, **kendisine hak söz söylendiği zaman**, verecek herhangi bir cevabı da bulunmadığı için, kendisinin üstün ve aziz, karşısındakinin ise hor ve hakir olduğunu düşünerek bunu hazmedemez. Her ne kadar normal zamanlarda güzel ahlâk, olgunluk vs. edebiyatı yapsa da, kendisine hak söz söylendiği zaman öfkeye kapılır ve iç yüzünü, kibir ve gururunu, insanları hor ve hakir gördüğünü ele veren bir tutum sergiler.

İmam Gazalî şöyle demektedir:

> "... Buna izzetlenmek ve böbürlenmek de denir. Bunun için İbn Abbas r.a. Allahü Teala'nın: **'Onların gönüllerinde, ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır'** (Mümin, 40/56) ayet-i celilesinin tefsirinde, 'kibr'i, ulaşamayacakları ululuk diye tefsir etmiştir. Sonra bu ululuk taslama iç ve dışta bazı hareketleri gerektirir ki, buna kibirlenmek denir. Çünkü ne zaman başkasına nisbetle kendini büyük görürse, başkasını kendisinden düşük, hakir ve alçak görmeğe başlar.... Onu, karşısında bir hizmetçi gibi görmek ister.... Kendisinin ihtiyacına bakmakta kusur ederse, neden böyle yaptı diye ona hayret eder. Karşısına çıktığı zaman onu muhatap almak istemez. Vaaz u nasihatini dinlemez. Kendisine birşey iade etse kızar. Muallimlik yaparsa talebelerine hoş davranmaz. Onlara hakaret eder. Onlarla alay eder ve kendi işinde çalıştırır. Avama bakışları, hayvana bakışlarından farklı olmaz." (***İhya***, C. 3, s. 739.)

İmam Gazalî'nin şu sözleri de önemlidir:

“Birisi kendisiyle alay ettiği veya kendisine eziyet ettiği vakit, ‘Benimle alay ve bana eziyet edenleri elbette Allah affetmez’ der ve bu sebeple Allah’ın gazabına uğrar. Çünkü aynı eziyet başkasına yapılsa bunu aynı seviyede görmez. Zira kendisine üstün bir mevki tanımaktadır. Bu ise kibir, ucub ve gururu bir araya toplayan bir cehalettir. Hatta bazılarının ahmaklık ve cehaleti o dereceye yükselir ki, kendisine eziyet edenler hakkında, ‘Onların başına gelecek felaketleri yakında görürsünüz’ diyecek kadar ileri gider. Bu arada adam gerçekten felakete uğrarsa onu kendi kerametine hamleder ve Allahü Teala’nın kendi namına ondan intikam aldığını sanır. Halbuki diğer taraftan Allah ve Resulü’ne sövenler, peygamberlere eziyet edenler, hatta onları dövüp öldürenler olduğu halde çoklarına mühlet verip onları dünyada muazzeb etmediğini ve hatta bu cürümlerden sonra müslüman olanları afvedip dünyada cezalandırmadığı gibi, ahirette de cezalandırmadığını görür ve bilir de Allah katında kendisini peygamberlerden üstün saymağa yeltenir. Allah peygamberlerinin intikamını almadığı halde kendi intikamını aldığını sanır. Bu haliyle, yani kibir ve ucbu ile Allah’ın gazabına uğramışken ondan habersiz kalır. İşte aldanmışların hali budur.” (***İhya,*** C. 3, s. 753.)

Soru: Sözkonusu paragraf (“Kim Allah-u Teâlâ Hazretleri’ne dayanırsa, en güçlü insan odur. Kim de onun kulluğundan uzaklaşırsa; Allah-u Teâlâ Hazretleri onu en hor, en zelil duruma düşürür.”) Hocaefendi’nin 6 Temmuz 1994 tarihinde, Ankara-Kızılcahamam’da güreşçilere yaptığı bir konuşmadan alınmıştır. Konuşmanın tamamı incelenirse, konunun çeşitli yönleriyle izah edildiği, yanlış anlaşılacak bir şey olmadığı görülecektir:

GÜÇ KUVVET ALLAH’TANDIR!

—Güreşçilerle Sohbet—

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm. El-hamdü li'llâhi rabbi'l-àlemîn... Ve's-salâtü ve's-selâmü alâ seyyidinâ muhammedin ve âlihî ve sahbihî ecmaîn... Ve men tebiahû bi-ihsânin ilâ yevmi'd-dîn...

Değerli kardeşlerim! Aynı otelde bulunmaktan ve tanışmaktan mutluluk duyuyorum. Hoca olmak sıfatıyla mesleğimiz biraz da dua olduğundan, üstün başarılara ermenizi, üstün başarı kazanmanızı Cenâb-ı Hak'tan dilerim. Allah-u Teàlâ Hazretleri'nden bizi ve tarihimizi, kültürümüzü en güzel tarzda temsil etmenizi; şehidlerin kanları üzerine aksetmiş olan hilâli ve yıldızı sembolize eden bayrağımızı şampiyonluk direklerine çektirmenizi niyaz ederim. Allah-u Teàlâ Hazretleri, sizleri üstün başarılara erdirsin... Hayatınız boyunca şampiyonluklardan şampiyonluklara koşturtsun...

Kim Allah-u Teàlâ Hazretleri'ne dayanırsa, en güçlü insan odur. Kim Allah-u Teàlâ Hazretleri'nden, onun kulluğundan uzaklaşırsa; Allah-u Teàlâ Hazretleri onu en hor, en zelil duruma düşürür. Peygamber SAS Hazretleri buyuruyor ki:

الضعيف المؤمن من الله الى واحبٌّ خيرٌ القوى المؤمن
(١١/٢٣٠:الاحاديث راموز) خير كلٍّ وفى

(El-mü'minü'l-kaviyyü hayrün ve ehabbün ila'llàhi mine'l-mü'minü'd-daîfi ve fî küllin hayr.) "Kuvvetli müslüman zayıf müslümandan hem daha hayırlıdır, hem Allah'a daha sevgilidir. Bütün müslümanlar hayırlıdır ama; lâlettain fertten devlet başkanına kadar, müslümansa, imanlıysa, takvâlıysa hepsi hayırlıdır ama, kuvvetli müslüman zayıf müslümandan daha hayırlıdır." Çünkü, hakkın kuvvetle desteklenmesi lâzım!.. Kuvvetsiz olan hak, kuvvetli olan bâtılın karşısında ezilirse, —çünkü bâtılın işi ezmektir, haksızlık yapmaktır— çok yazık olur. Böyle bir duruma fırsat vermemek lâzım!..

Onun için, her bakımdan kuvvetli olmamız aynı zamanda dinimizin gereğidir. Pazumuzun kuvveti dahil, adalemizin kuvveti dahil... İmanımızın kuvveti tabii başta... Mâlî gücümüz ve akla hayale gelen gelmeyen her sahadaki kuvvetlilik... Teknolojik güçlülük ve kuvvetlilik de buna dahil... Teknolojik yönden çok kuvvetli olsak, düşmanlarımız bizim karşımızda bu kadar efelik taslayamazlardı. Canlarına okurduk. Zâten, korkularından hiç sesleri çıkmazdı. Güçsüzlüğün çok zararları oluyor. O bakımdan, her yönden güçlü olmamız gerekiyor.

Sıhhatli olmamız gerekiyor. İslâm'a göre, vücut bizim kendi malımız değildir. Vücut Allah'ın bize emânetidir. Biz bu emâneti kullanıyoruz hayat boyunca, ondan sonra bırakacağız. Emânet... Bu emâneti hıyânet etmeden, iyi kullanmakla vazifeli kılmış Allah... Bu emânete bir zarar verdiğimiz zaman, biz sorumlu tutuluyoruz.

— Zarar nasıl verebilir insan kendisine?..

— Kötü alışkanlıklarla zarar verebilir. Hani, içki, kumar, afyon, eroin vs. gibi... Bunlar insanın sinirlerini tahrib edip mahveden şeyler, zararlı şeyler, aklını gideren şeyler...

İslâm'ın beş koruma görevi vardır. Bütün fıkıh kitaplarında, İslâm'ın ana felsefesini anlatan bölümlerinde yazılıdır. Vücudu korumak, İslâm'ın bir görevidir. Ahkâmını ona göre koymuştur. Vücudun korunmasını sağlamaya yöneliktir.

Aklı korumayı esas almıştır. Onun için aklı giderici, izâle edici her şeyi yasaklamıştır İslâm... Nesli korumayı esas almıştır. Malı bile korumayı esas almıştır. Tabii, itikadı korumayı esas almıştır; en başta ihtimam edilmesi gereken odur. Binâen aleyh, vücutlarımız bizim bir emânetimiz olduğundan, bizim bu vücutları iyi kullanmamız gerekiyor. Kadın erkek, büyük küçük, sporcu olan veya olmayan herkesin bunu iyi kullanması

gerekiyor ama; sporcu kardeşlerimizin ana mesleği vücudu iyi korumaktır, kollamaktır... Gözü gibi bakmaktır, canı gibi bakmaktır tenine...

O bakımdan siz hür değilsiniz, bir bakıma bağımlısınız. Bir bakıma hürriyetleri tahdit edilmiş kimselersiniz. "Bu vücudu en sağlıklı, en sağlıklı, en kuvvetli bir şekilde ne yaparım da eğitebilirim ve geliştirebilirim?" diye düşünmek ve çalışmak mesleğiniz olmuştur. İşiniz budur. İnşallah bunu çok güzel yaparsınız.

Siz sadece sizin kendiniz için değilsiniz, aynı zamanda bizi temsil ediyorsunuz. Avrupalıların kültürü içine yerleşmiş, "Türk gibi kuvvetli!" sözü vardır. Şimdi, "Peh be, kuvvetli dedikleri Türk bunlar mı?" derlerse ayıp olur, mahcub oluruz mağlûb olursak...

Rahmetli Yaşar Doğu'yu seviyorduk. Güreşe çıkmadan önce namaz kılarmış. Namazında niyazında, mütedeyyin birisi diye gönlümüzün tahtında yeri vardır. Allah razı olsun... Hepiniz inşallah onun kazandığı şampiyonluklar gibi şampiyonluklar kazanırsınız.

Güç kuvvet Allah'tandır. Biz bunu dinimizde:
لاحول ولاقوة الا بالله العلى العظيم

(Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm.) cümlesiyle biliyoruz. Bu cümle bizim koyduğumuz bir cümle değil; Allah'ın bize öğrettiği bir cümle... (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh) "Güç kuvvet Allah'tandır, Allah'tadır, Allah'ladır." Allah'la olmayınca, güç kuvvet yoktur. ***Allah'a dayanmayınca güç kuvvet yoktur. Allah vermeyince güç kuvvet yoktur.***

Ben sabahları annemin babamın elini öperdim, öyle giderdim okula... Adetimiz böyleydi. Sabahleyin annemizin, babamızın elini öperdik okula öyle giderdik. Çok rast giderdi işimiz... Talebelik hali, derse çalışamadığımız zaman olurdu. Bildiğimiz yerlerden çıkardı. Yâni, koca

kitaptan bir konuyu biliyorsak, o konu çıkardı. Neden?.. Annenin babanın duasını almak önemli de ondan... Mâneviyat önemli de ondan... Çok net olarak görürdük yâni...

Bizim tahsilimizde tabii güreşe filân çıkmadık ama, sizin tahsiliniz de güreş... Sizin de imtihanınız müsabakalar olmuş oluyor. O bakımdan eğer bir insanın aklı varsa, gücün kuvvetin sahibi olan Allah'la dost olmağa bakar, Allah'ın dostu olmağa bakar. Allah'ın dostu olunca da bir insan, kimse onun sırtını yere getiremez. Allah dostunu kimse yenemez.

Peygamber Efendimiz zamanında meşhur bir güreşçi varmış. Önüne geleni deviriyormuş, yere seriyormuş, sırtını yapıştırıyormuş. Peygamber Efendimiz'le bir güreş tutmuşlar; Efendimiz yenmiş. Olmadı, bir kaza oldu, şöyle oldu, böyle oldu... "Yenilen pehlivan güreşe doymaz!" derler. Bir daha; yine yenmiş... Bir daha; yine yenmiş.

Aklı almıyor pehlivanın... Efendimiz'in beden yapısı ortada... Normal bir insan gibi dış görünüşü itibariyle... Ötekisi de meşhur bir güreşçi, kimse bileğini bükemiyor, böyle bir insan ama; ona rağmen kaç sefer güreşmişlerse, Peygamber Efendimiz yenmiş. Neden?.. Peygamber Efendimiz Allah'ın rasûlüllahı, habîbullahı, mustafâsı, müctebâsı olduğu için, olağanüstü bir durumdan dolayı böyle olmuş.

Peygamber Efendimiz'e vahiy gelmiş. Dizi yanındaki insanın dizine temas ediyormuş. Kalabalıktan diz çökerek oturdukları bir yerde vahiy gelmiş. Diyor ki o şahıs: "Dizim nerdeyse parça parça olacaktı ağırlıktan..." Birden muazzam bir ağırlık çökmüş. Peygamber Efendimiz'in üzerine vahiy gelmesinden dolayı kendisi değen dizinin parçalanacağını hissediyor. Böyle ilâhi tarafı çoktur.

Avustralya'da Arif Efendi diye birisiyle tanıştım Sidney'de... Kendisi anlattı: Akrabasından birisinin memlekette geniş arazileri varmış. Doğudan

göçmen gelen bazı vatandaşlar, o arazileri kıyıdan köşeden istilâ etmeğe, ev yapmağa filân başlamışlar. Zorbalıkla, baskıyla filân... Eski seneler, belki kırk yıl önce... Bu da gitmiş demiş ki:

"— Amca, biz senin Allah'ın sevgili kulu olduğunu biliyoruz. Kerametlerini de söylüyorlar, görüyoruz zaman zaman... Şunlara bir şey yap da bu haksızlıkları yapamasınlar, perişan olsunlar, mahvolsunlar!"

"— Bak evlâdım! Bizim Allah tarafından verilmiş bir gücümüz vardı ama, Allah'ın verdiği bu gücü dünya metâı için, böyle bir menfaat uğruna kullanmak bize yakışmaz!" demiş. Yâni var ama, kullanmıyor. Var ama, kullanmamış.

Cezayirli Hasan Paşa diye bir gemicimiz var, Barboros'un yetiştirmelerinden... Allah kendisine rahmet eylesin... Barboros tabii denizlerin aslanı... Bu Hasan reise bir ara görev verilmiş. "Sen de al bir kaç gemiyi, şöyle dolaş Akdeniz'de!" demişler. O zaman Akdeniz'in doğusu, Kıbrıs, adalar, Girit vs. hepsi bizim... Osmanlının... Bunların dolaştığı yerler İtalya'nın batısı, Sicilya'nın batısı... Oralarda kimseyi gezdirmiyorlar, oralarda devriye geziyorlar. Bu taraflar, Mora yarımadası, Girit, Rodos, Kıbrıs vs. her taraf Osmanlıların...

Altı yedi gemi yola çıkmışlar. Nerelere gittilerse, hiç kimse yok... Müstahkem kalelerin olduğu limanlara saklanmış düşman gemileri... Hiç kimse Osmanlı'nın karşısına çıkamıyor. Oralarda gezemiyor doğru düzgün... Nihayet bir adaya gelmişler. Adanın limanında mola vermişler, demir atmışlar, geceyi geçirmişler.

Sabah olmadan demir alıp açık denize çıkmak lâzımmış; denizcilik töresi böyleymiş, usül böyleymiş. Hasan Reis de ilk defa bunlara reislik, komutanlık yapıyor. —Amirallik veya filo komutanlığı yapıyor diyelim.— Çıkmıyor, gemiler duruyor... Ortalık aydınlandığı zaman bunların burda

demirlediğini görürler, limanın ağzını kapatırlar... Kıstırmış olarak topa tutarlar, batırırlar... filân. Böyle tehlike varmış.

Demişler ki, öteki gemilerin reisleri: "Bu Hasan Reis tecrübesiz! Gidelim, ona bu töreyi anlatalım!.." Kayıklara binmişler, işaretleşmişler. Hasan Reis'in kalyonuna gitmişler. Hasan Reis sabah namazı için seccâdesini yaymış, elinde tesbih, tesbih çekiyor kaptan köşkünde... Selâm vermişler. —Hürmet var, Osmanlı terbiyesi var, âdâbı var...— "Efendim!" demişler, "Mâlûm-u âlîniz denizcilik töresinde daha gün ışımadan, ortalık aydınlanmadan, gece molası verilen yerden çıkılır. Biraz geç kalıyoruz diye, efendim bir emriniz var mı diye geldik." diye kıyıdan köşeden, şöyle âdâbına uygun olarak meseleyi hatırlatmaya çalışmışlar.

Hasan Reis demiş ki: "Biliyorum evlâtlarım! Doğru, haklısınız, böyledir amma; biraz sonra birkaç düşman gemisi gelecek, onun için çıkmıyorum." demiş. Hepsi birbirlerine bakmışlar, "Peki efendim, emredersiniz!" demişler, ayrılmışlar. "Allah Allah!.. Hem denizciliğe uygun olmayan bir tavırda, hem de bize keramet şimdi taslıyor. Gemi gelecekmiş de, ve sâireymiş de..." diye düşünmüşler. Çünkü, oldukları yerden dışarısını görmeleri mümkün değil... Limandalar, deniz görünmüyor. Ama bu, "Düşman gemileri gelecek, biraz daha bekleyin, o zaman çıkacağız!.. Gemilerinizin hepsini de hazırlayın!" diyor. Zaman veriyor bunlara... "Allah Allah!.. Acâib bir şey..." demişler.

Gitmişler. Hakîkaten biraz sonra, "Haydi çıkın!" diye bir işaret vermiş. Bütün gemiler adanın körfezinden, limanından dışarı çıkıverince bir de bakmışlar ki, söylendiği gibi bilmem kaç tane düşman gemisi karşıdan geliyor. Tabii, düşman gemileri de hiç tahmin etmiyorlar. Boş zannettikleri bir bölgede giderken, karşılarına birden böyle taşın arkasından çıkar gibi, şu kadar Osmanlı gemisi çıkıverince, hemen beyaz bayrakları çekmişler, teslim olmuşlar. Savaşacak durumları da yok... Çünkü, onlara göre uygun

pozisyonda Osmanlı gemileri... Onları esir almışlar, gitmişler.
Bunu «Barboros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları» diye bir kitapta okudum ben... Demek ki, tarihî bir olay... Boşuna yazmamıştır diye düşünüyorum.

Şu sonucu çıkartıyorum ki: Osmanlıların, ecdadımızın, dedelerimizin başarılarının temeli, mâneviyat... Allah yardım ediyor. Başarısızlıklarının temeli de, İslâm'dan uzaklaşmak... Allah yardımını kesmiş. Allah yardım etti mi:

كم من فئــةٍ قليلةٍ غلــبت فئــةً كــثيرةً باذن الله
(البقرة:٢٤٩)

(Kem min fietin kalîletin galebet fieten kesîreten biiznillâh.) "Nice küçük küçük askerî birlikler vardır; Allah'ın izniyle koca birlikleri mağlûb eder." diye bildiriyor ayet-i kerîme... Allah yardım etti mi, küçük birlik koca birlikleri perişan eder. Allah yardım etmediği zaman, koca birlikler küçük birliklerin karşısında perişan olur.

Misâli var mı tarihte?.. Çok amma, bizim için önemli misallerden bir tanesi, Sâsâni İmparatorluğu'nun Kadisiye meydanındaki ordusudur. Sasanî İmparatorluğu'nun askeri o kadar çok ki, üstelik o zamanın tankları sayılabilecek filleri de var... Fillerin cesâmetinden Arap atları korkuyor. O böyle "Uuuuu..." yapıp da hortumunu kaldırdığı zaman, Arap atları ürküyorlar. Yanaşamıyorlar yanına... Kocaman hayvanlar... Lap lap yürüdükleri zaman, panik halinde olduğu zaman önünde de durulmazmış; ezer geçermiş.

O kadar emin ki Sâsânî imparatoru... "Bu çapulcu adamları yenerim!.. Kaç bin kişi bunlar, benim kocaman ordum var!" diye düşünüyor. Hattâ çağırmış, İslâm ordusunun başındaki Saad bin Ebî Vakkas RA'ı, "Gelin görün ordumu!" diye... Gezdirmiş; kocaman birlikler, muazzam askerler, saf saf dizilmişler.

“— Gördün mü?.. Sen herhalde bizim ordumuzun gücünü kuvvetini, kudretini bilmediğin için böyle bize sataşmağa gelmişsin buraya; meydan okumağa kalkıyorsun?..” demiş. “Yiyecek içecek verelim isterseniz, aç kaldığınız için bize saldırıyorsanız?..” demiş.

“— Senin kuvvetin bizim için mühim değildir. Bizim sizden istediğimiz: Ateşe tapmayı bırakmanız, İslâm’a gelmeniz; “Lâ ilâhe illallah” demeniz, Allah’a kulluğa gelmenizdir. Bunu yapmazsanız sizinle çarpışacağız. O azimle geldik.” demişler.

Küçük İslâm ordusu, üç gün onlarla çarpışmış. Onlar sanıyorlar ki, “Üç dakika içinde Araplar perişan olur, kaçar.” Onlar eski Araplar değil ki, onlar müslümanlar... Eskiden tanıdıkları Araplar değil; bunlar müslüman olmuş, başlarında Peygamber Efendimiz’in cennetle müjdelediği komutanlar olan mübârek insanlar... Onlar bilmiyorlar. Kaçacaklar sanıyorlar üç dakikada... Üç gün direnince afallamışlar: “Yahu bu kadar muazzam bir ordunun karşısında, bu kadar küçük bir birlik üç gün kıpırdamıyor... Demirden leblebi gibi ezilmiyor...” diye şaşırmışlar.

Fakat üç günde müslümanlar karşı orduyu da yenememişler. Çünkü, fillerin üstüne at sürdükleri zaman at gitmiyor, korkuyormuş. Onun da çaresini bulmuşlar; fillerin gözlerine nişan almışlar.

Sâsâni hükümdarı zaferden o kadar emin ki, Sâsânî İmparatorluğu’nun hazinesini, orduya moral vermek için savaş meydanına getirmiş; “Bakın, tüh; bunlardan korkulur mu?.. Ben hazinemi bile getiriyorum, o kadar eminim ki zaferden...” diye... Hanımlarını bile getirmiş... Ve Sâsânîlerin bir kutsal bayrakları varmış, o bayraklarını da getirmiş. Ama İslâm ordusu galip gelince, Hazret-i Ömer o bayrağı da kestirip kestirip askerlere hatıra ganimet olarak vermiş. O hazine de İslâm ordusunun ganimeti olmuş.

Zafer ve muvaffakıyet, galibiyet ve üstünlük Allah'la olanlardadır. Allah'a kul olanlardadır, Allah'ın desteklediğindedir. Bu konuyu te'yid eden bir olay daha var: Peygamber Efendimiz Mekke'yi fethettikten sonra, müşrik kabileler toplanmışlar, büyük bir ordu teşkil etmişler, Mekke'ye yardım için geliyorlar. Onlarla da çarpışması gerekti. İslâm'a karşı olan bütün çöl kabileleri birleşmişler, ordu teşkil etmişler; İslâm ordusu da onlara doğru yöneliyor.

İslâm ordusundakiler demişler ki: "Oooohoooh... Biz bundan önceki savaşlarda, Bedir'de ve sâirede üç misli fazla düşmanı bile yendik. Başımızda Peygamber Efendimiz var... Sahabe-i Kirâm ordumuzun içinde... Mekke'yi de fethetmişiz. Bu karşımızdaki ordu nedir?.." filân diye zaferi kalabalıkta, sayısal üstünlükte sanmışlar. Şöyle vadiye bakmışlar, vadi İslâm askeri dolu... "Bugün bizi kim yenebilir? Bu kadar kalabalığız. Biz azken bile düşmanı yeniyorduk. Bu kalabalıkla bizi kim yenebilir?.. Bu kalabalıkla düşmanı yeneriz!" demişler. Bu ne demek?.. Kalabalık düşmanı yener sanıyorlar.

Fakat, Allah onları ötekilerin karşısında mağlûb duruma düşürmüş. Müşrikler bastırmışlar ve bu kalabalık perişan olmuş. Tam hezimete uğrayacakları sırada, dünya başlarına dar geldiği sırada, derslerini aldıktan sonra; kalabalığın fayda etmediğini, Allah'ın yardımı olmayınca bir şey olmadığını anladıktan sonra; tabii, Allah Peygamberimiz'i mahzun etmemiş. O dua etmiştir tabii... Sonunda galebe yine sağlanmış.

Yâni, buradan çok net olarak biliyoruz ki, ilâhî kanun olarak; kibir, gurur; zaferi ve galibiyeti başka şeylerde sanmak da iyi olmuyor. Allah'a dayanmak gerekiyor, Allah'tan yardım istemek gerekiyor.

Onun için ben sizlere abdestli olmanızı tavsiye ediyorum. Güreşe çıkmadan önce elli defa "Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm" deyin!.. Kimsenin

görmediği yerde, Allah rızası için iki rekât namaz kılın!.. Deyin ki: "Yâ Rabbi, biz burada İslâm'ı temsil ediyoruz, Türk milletini temsil ediyoruz. Bizi bu kâfirlerin karşısında mağlub duruma düşürürsen, sadece bize değil dinimize de söz gelecek. Bize yardım eyle..." diye Allah'a dua edin, Allah'a dayanın!..

Allah sırtınızı yere getirmesin...

Es-selâmü aleyküm ve rahmetu'llah!..

(6 Temmuz 1994 – Kızılcahamam)

Cevap: İfadelerimizin başında, "Bu söz, iyi niyetle söylenmiş olmakla birlikte, birkaç yönden yanlış anlaşılmaya müsaittir ve bu sözü tekrarlayanların doğru anlamayı başardığı şüphelidir" demiştik. Ancak, bu sözün, konuşmanın bütünüyle birlikte dikkate alındığında, farklı yorumlara imkân verecek bir muhteva taşımadığı görülüyor. Demek oluyor ki, konuşmanın bütünü dikkate almak ve konuşmacının kastetmediği manalar yüklememek gerekiyor.

Bu söz, bu haliyle, yani içinde geçtiği konuşmadaki bağlamından koparılmış olarak sunulduğunda, birkaç yönden yanlış anlaşılmaya müsaittir ve bu sözü tekrarlayanların bazıları, bırakın doğru anlamayı başarmayı, bile bile ona yanlış anlam yüklemeye çalışmışlardır.

Bu söz ancak, içinde geçtiği konuşmanın bütünü bağlamında tam olarak doğru anlaşılmaktadır.

Bu sözü tekrarlayanların ona yanlış anlam yüklemelerine gelince..

2004 yılında Sağduyu Partisi ile ilgili tartışmalar yapılmıştı.. O sırada, bu söz bir internet sitesinde sürekli olarak yayınlanmıştı. Bunun, Sağduyu'daki solduyuluklara gösterilen tepkiye karşı bir aşağılama tebebbüsü olduğunu o sırada

anlayamadık; çünkü muhataplarımızın fikir ve ahlâk düzeylerinin daha yüksek olduğunu düşünüyorduk.

Fakat daha sonra ne zaman benzer bir tartışma yaşandıysa, aynı sözün bir aşağılama girişimi olarak sahneye çıkarıldığını gördük.

Söz konusu ifade iyi niyetle söylenmiş olabilir, ama bunu aktaranlar kötü niyet taşıyor ve yanlış anlam yüklüyordu.

Tıpkı, kalbinde eğrilik bulunanların Allah'ın ayetlerini bile dillerine dolayabilmeleri ve ***İncil***'deki tahrif edil**me**miş ayetleri bile Hristiyanlar'ın yanlış yorumlamaları, yorumlayabilmeleri gibi…

"İyi niyet" konusunun bir başka boyutu daha var.. Bir meselede "iyi niyet" tek başına yetmez. Ayrıca Şeriat'e uygunluk da gerekir..

Bir dergi ya da gazetede okumuştum. İstiklal Harbi sırasında Hindistanlı bir müslüman, Ankara'ya yardım için çocuğunu esir olarak satmış ve parasını Türkiye'ye göndermiş.. Bunu, övgüye değer bir olay olarak naklediyorlardı..

Evet, adam iyi niyetli, ama yaptığı şey sakat.. Bir defa, bedenî ve malî bakımdan yeterli imkâna sahip olmayanları Allahu Teala savaşla sorumlu tutmuyor. O çocuğu köle haline getirmek, hayatını mahvetmek, bir cinayettir.. İyi niyetle işlenmiş bir cinayet..

Soru: Hoca ve şeyhleri eleştirmek edebe uygun mudur?

Cevap: Seyyid Şerîf Cürcanî edebi, "bütün hatâ türlerinden kendisiyle korunulan şeyi bilmekten ibarettir" diye tarif etmektedir.

Edeb kelimesinin çoğulu “âdâb”dır. Fıkıh terimi olarak ise edeb, “Hz. Peygamber s.a.s.'in sünnetine uygun olarak yapılan hareketlerdir” ve “sünnet-i gayr-i müekkede” hükmündedir.

Muhaddisler, Hz. Peygamber'in bizzat yaşadığı ve ümmetine tavsiye ettiği edeb ve ahlâk kaidelerini ihtiva eden hadîsleri, tasnîf ettikleri hadîs kitaplarında “Kitâbu'l Edeb"”, “Bâbu'l Edeb” gibi başlıklar altında toplamışlardır.

Yine İmam Buhârî “***el-Edebu'l Müfred***” isimli kitabını, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ahlâkî yaşayış ve emirleri ile ilgili hadîslerini derleyerek meydana getirmiştir. İmam Maverdî de, din ve dünya işleriyle ilgili ilkeleri “***Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn***” adıyla kitaplaştırmıştır.

Âdâb bazen nafile, bazen müstehap, bazen mendub, bazen de tatavvu ve fazilet kavramlarıyla eş anlamda kullanılır. Âdâb kaideleri Hz. Peygamber s.a.s. tarafından tavsiye ve teşvik edildiği için yapılan bu davranışa müstehab adı verilir. Yapıldığında bir sevap kazanmak söz konusu olduğundan buna mendub denir. Yapılırken bir zorunluluk olmadan yapıldığı için buna tatavvu adı verilmiştir. Fıkhî bir terim olarak farz ve sünnetlerden sonra ibâdetlerin âdâbı ifadesiyle bu anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Meselâ abdestin farz ve sünnetleri sayıldıktan sonra “Âdâbu'l vudû”, namaz için “Âdâbu's-salât” terimleri kullanılmıştır. (Kaynak: ***Şamil İslâm Ansiklopedisi***)

Hadîslere göre edeb, “hayırlı ve yararlı bilgilerle davranış alışkanlıkları”nı ifade ederken, daha sonraki dönemlerde bir anlam farklılaması ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede Tehanevî, “Edep örfî, ilim şer'îdir; birincisi dünyevî, ikincisi dinîdir” demiştir. Terimin böyle bir muhteva kazanmasına Eski Yunan, Hint ve İran gibi İslam dışı kültürlerden aktarılan bilgiler neden olmuştur. (***TDV İslâm Ansiklopedisi***)

İslâmî inanç ve fıkıh meselelerinde hakkın söylenmemesi ve gerçeğin gizlenmesi “edeb” değil, belki “edebsizlik” de değil, ondan daha büyük bir hatadır. Hakkı

söylemek, “edeb” kavramının arkasına saklanılarak engellenemez. Hakkın söylenmediği, saklandığı ve çiğnendiği bir yerde edebin esamesi bile kalmamış demektir.

Edeb, *“**(Yahudiler) Allah'ı bırakıp bilginlerini (hahamlarını); (hıristiyanlar) da rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i (İsa'yı) rabler edindiler**.”* (Tevbe, 9/31) ayetini hatırlatacak şekilde, alim ya da şeyhlerin konumunu abartmak değildir.

Soru: Bu tür konuları tartışmak fitne çıkmasına sebep olmaz mı?

Cevap: Fitne, hakkın söylenmesi değil, söylenmesine engel olmaktır.

Fitne kelimesinin sözlük anlamı, “madeni ateşte eritmek, bir insana sahip olduğu fikrinden ve dininden döndürmek için eziyet etmek, aklını çelmek veya ayartmak”tır.

Seyyid Şerif Cürcâni ve Tehânevî gibi alimler, bu kelimeyi, "gerçek altını hilelisinden ayırd etmek için ateşe tutmak" anlamından hareketle, "insanın iyi veya kötü olduğunun açığa çıkmasına vesile olan şey" diye tarif etmişlerdir.

Nitekim ***Kur'an***'da bir çok ayette imtihan anlamında kullanılmış olması da bunu ifade eder.

Diğer anlamların yanı sıra, ***Kur'an***'ın fitne kelimesine en çok yüklediği anlam, din ve inanç konusundaki baskı ve işkence olmuştur. ***Kur'an***'da fitne kavramının söz konusu edildiği ayetlerde en çok dikkat çeken husus, şüphesiz ki, dinî inançlarının gereğini yaşamak isteyen insanlara yapılan şiddet, işkence ve sindirme konularını işleyen ve bu tür davranışları kınayan pasajlardır. "Fitne kalmayıncaya ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar savaşın" ayetinde geçen fitne, dinî hakikatlerin başkalarına tebliğ edilmesini çeşitli yollarla engellemektir.

"Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Dinden döndürmek için işkence yapmak (fitne) adam öldürmekten beterdir. Yalnız, onlar, Mescid-i Haram'ın yanında sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla orada savaşmayın. Fakat sizi öldürmeye kalkışırlarsa siz de onlarla savaşın. İşte kâfirlerin cezası böyledir." (Bakara/ 191)

Mekke müşrikleri, ashabdan bazılarına hürmetli aylarda işkence etmişler, onlar da dayanıp şehid olmuşlardı. Bu ayet, böyle bir işkencenin, hürmetli aylara riayet edip etmemeden daha mühim olduğu gerekçesiyle, işkenceyi durdurmak için savaşa cevaz vermiştir.

Şu ayette ise fitnenin din hürriyetini engelleme anlamı daha net biçimde beyan edilmiştir:

"Sana hürmetli ayı ve bu ayda savaşmanın hükmünü sorarlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ı ziyareti yasaklamak, o mescidin cemaatini yani müslümanları oradan çıkarmak ise, Allah nazarında daha büyük günahtır. Ve fitne (dinden döndürmek için baskı ve işkence), öldürmekten beterdir. Kâfirler, ellerinden gelse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri durmazlar. Sizden her kim dininden döner ve kâfirlikte devam ederek ölürse, işte onların dünyada da, âhirette de yaptıkları boşa gider. Bunlar cehennemlik olup orada ebedî kalacaklardır." (Bakara, 2/217)

(Kaynak: Doç. Dr. Mesut ERDAL, *Kur'an'da Fitne Kavramı: İnanç Hürriyeti Açısından Tahlili*, http://www.hikmet.net/content/view/56339/34/)

Demek ki, fitne, hakkın söylenmesini engellemek, hakkı söyleyenlere baskı ve zulüm yapmaktır.

Hakkın söylenebilmesi ve yaşanabilmesi için gösterilen her türlü gayret “cihad” anlamına gelirken, hakkın söylenmesine engel olma amacı taşıyan her girişim aslında “fitne”dir.

Hakkın söylenmesinin engellenmesi için “fitne” kavramının arkasına saklanılması hem “fitne”nin ta kendisidir, hem de “*dinî değerlere önem verip vermemekten daha önemli konum belirleyicileri*” bulunduğunu iddia edenlerin bu kavramı kullanmaları, “İslâmî” bir kavramı istismar etmeleri anlamına gelir.

Soru: Merhum Es’ad Coşan Hocaefendi şöyle diyor: *“Bu tip kimselere ihtisasını, tahsilini, salahiyetini sorunuz; ileri attığı saçmalıklarına delil getirmesini, getiremezse susmasını söyleyiniz. Yine bildiğini okumaya devam etmek isterse, kitabını, dergisini, makalesini... almayınız, okumayınız; sözünü dinlemeyiniz; maddî ve mânevî prim vermeyiniz ki cehalet ve istismar yaygınlaşmadan durdurulabilsin.”* Sizin bu yazdığınız konulardaki ihtisasınız nedir?

Cevap: Yukarıda aktarılan uyarı, doğru ve gerekli bir uyarıdır.

Bizim yazılarımızla ilgisine gelince..

Birincisi, biz aslında öncelikle kendimiz için yazıyoruz. Yani, tasavvufu önemseyen, önemsemiş bir müslüman olarak, öncelikle kendimiz için, nasıl bir tasavvufî hareket içinde ne kadar yer almamız gerektiği sorusuna cevap arıyoruz. Ulaştığımız sonuçları da burada başkalarıyla paylaşıyoruz.

Kamuoyuna bunları açıklamamızın temel nedeni ise, yazılarımızda eleştirdiğimiz görüşlerle bizi birilerinin suçlamaya ve mahkum etmeye kalkışmış olmasıdır..

Meselenin bir boyutu bu..

İkinci olarak, yukarıda merhum Es'ad Efendi'den aktarılan tavsiyeyi aslında uygulayan biziz.

Bizden delil isteyen herkese, delillerimizi ayrıntılı biçimde aktarıyoruz. Delilini açıklamadığımız hiçbir görüş yok.

Buna karşılık muhataplarımız, yazılarımızda açıkladığımız gibi, delil getirme zahmetine katlanmıyorlar; daha doğrusu getiremiyorlar ve getirmelerinin de mümkün olduğunu sanmıyoruz.

Üçüncü olarak, delil getirirken sahih kaynaklara dayanıyoruz.

Dolayısıyla yazılarımız aslında, İslâm alimlerinin eserlerinden bir derleme sayılabilir.

Mesela biz, merhum Es'ad Efendi'nin biat ve intisap konusundaki görüşünü Gazalî, Maverdî ve Taftazanî gibi otorite alimlerin açıklamaları çerçevesinde tenkit ettik. Bizim yaptığımız şey, aslında ilme ve ihtisasa saygıdır.

Dördüncü olarak, şayet bizim delil getirmediğimizi düşünenler varsa, buyursunlar, onlara göre delilden mahrum ve yanlış olan ifadelerimizi göstersinler ve kendi delillerini sıralasınlar. Bunu da yapabileceklerini sanmıyoruz.

Beşinci olarak, gerçekten bizim yazılarımızın Es'ad Efendi'nin uyarısı çerçevesinde düşünülmesi gerektiği kanaatinde olanlar varsa lütfen onun tavsiyesine uyarak bizim yazılarımızı okumasınlar.

Soru: "Sahih Kaynak; İlmin ve Âlimin Önemi" (http://www.zinde.info/zsosyalmakaleler.php?subaction=showfull&id=1254122290&archive=&start_from=&ucat=21) başlıklı yazıyı nasıl değerlendirmek gerekir?

Cevap: Yazının ilk bölümünde bir sorun yok.

Ancak, **“**Prof. Dr. Esad Coşan’a Göre Kaynak” başlıklı ikinci kısmı, yazının baş tarafıyla çelişiyor ve bizim Prof. Dr. Es’ad Coşan’ın eleştirdiğimiz görüşlerini tekrar gündeme getiriyor.

Ondan şu ifadeler nakledilmiş:

> “Çünkü âlim-i fâzıl ve mürşid-i kâmiller verese-i Nebidirler; peygamberlerin hakikî vârisleri, Müslümanların manevî efendileri, ümmetin emanet edildiği emniyetli sahipleri, hilafetin gerçek malikleri, salih salahiyetlileridirler. İbadullahın irşadı onlara havale edilmiş Ümmet-i Muhammed onlara emanet kılınmıştır. Hakikatte ‘ulül-emr’ onlardır, Allahu Teâlâ Ku’ran-ı Kerim’de onlara itaati emr etmiştir.”
>
> (M. E. Coşan –Halil Necatioğlu-, ***İslâm***, Kasım 1994.)

Yukarıdaki ifadenin “alimlerin peygamberlerin varisleri” olduğunu belirten ilk kısmı hadîs-i şerîfe dayanmaktadır; fakat ondan sonraki ifadeler, Prof. Dr. Es’ad Coşan’ın kendi yaptığı çıkarımlardır ve maalesef içinde yanlışlar barındırmaktadır.

“… hilafetin gerçek malikleri, salih salahiyetlileridirler” şeklindeki ifadenin ilk kısmı yanlış ikinci kısmı doğrudur. Alimlerin peygamberlerin varisleri olması, hilafetin gerçek malikleri olması anlamına gelmez.

Fakat salahiyet, daha doğrusu liyakat sahibi olduklarını söylemek gerekir. Yani, halifenin alimler arasından seçilmesi gerekir; fakat her alim, gerçekte halife olmaya layık kabul edilemez, çünkü hilafetin başka şartları da mevcuttur.

Bütün bunların ötesinde, yeterlilik ve liyakat ile mâlikiyet farklıdır. Ümmet bir alime biat ettiğinde o kişi halife haline gelir, diğer alimlerin bu durumda “hilafetin gerçek malikleri” olmasından da söz edilemez.

Bugünkü gibi halifenin bulunmadığı bir dönemde de ulemaya hilafetin gerçek mâlikleri denilemez.

Hz. Peygamber s.a.s. gerçek hilafetin 30 yıl süreceğini bildirmiş, ondan sonrası için bir başka "gerçek hilafet"ten söz etmemiştir.

Şayet böyle birşey olsaydı, Hz. Peygamber s.a.s., "30 yıldan sonraki dönemde alimlere tâbi olunur" gibi bir ifade kullanırdı. Halbuki, babadan oğula sultanlıktan söz etmektedir.

Yani, bu babadan oğula sultanlık, hadîs çerçevesinde, gerçek özünden uzaklaşılmış olsa da, şeklî bir hilafet anlamına gelmektedir.

Bu yüzden ulema, 30 yıldan sonraki hilafetin hakikî hilafete hamledileceğini belirtmişlerdir.

Ayrıca, Es'ad Efendi'nin kullandığı "manevî efendi" sözü de, bu hilafet iddiasıyla çelişmektedir; bu manevî birşey ise, hilafet gibi maddî ve fiilî bir meseleyle karıştırmamak gerekir.

Söz konusu yazıda şu alıntı da yer alıyor:

> "Hz. Peygamber sağ olsa idi '*şüphe yok ki tüm ümmet Allah'ın emri gereği ona tabi olacaktı. O halde, şimdiki Müslümanların da yine hiç şüphesiz O'nun hakiki vârisleri ve halifeleri olan olgun din alimlerine bağlanmaları dinlerinin ve imanlarının gereğidir*.'
>
> (MEC, "Din Alimlerinin Tartışılmaz Değeri Ve Üstünlüğü**", *İslam***, Ocak 1990.)

Burada, usûl-ü fıkıh açısından meseleye bakıldığında, kıyasa dayanan bir fetva verildiği görülüyor..

Fakat bu kıyas, kıyas ma'al-fârık niteliği taşıyor; yani yanlış bir kıyas.

Meselâ şimdi bizim itikad ve amel gibi hususlarda mezheplere tâbi olmamız, alimlerin peygamberlerin varisleri olmasından kaynaklanan bir husustur ve mesele de bundan ibarettir.

Bunun dışında ulemaya siyasal anlamda tâbi olma zorunluluğu gibi bir husus bu hadîsten çıkarılamaz.

Zaten, genelde toplumu içinde yönetici ya da devlet başkanı konumuna gelmiş peygamber sayısı çok çok azdır. Alimlerin peygamberlerin varisi olması ifadesinden devlet başkanlığı anlamının çıkarılabilmesi için, bütün peygamberlerin aynı zamanda devlet başkanı olması gerekirdi.

Oysa, mesela Tâlût'un hükümdar olarak tayin edilmesi sırasında İsrailoğulları'nın peygamberi başkaydı.. İsrailoğulları başlarına bir hükümdar istediler ve Tâlût tayin edildi, fakat peygamber bir başkasıydı.

Alimler, peygamberler ve hükümdarların değil, sadece peygamberlerin varisidir.

Kısacası, Es'ad Efendi'nin verdiği fetva delilden mahrumdur. Es'ad Efendi'nin bu yaklaşımında kötü niyet taşıdığını düşünmüyoruz, fakat meseleyi etraflıca tetkik etmeden ve hadîsler üzerinde derin düşünmeden birtakım sonuçlara vardığı açık bir husus..

Aslında, hadîsin tamamı okunduğunda herhangi bir yanlış anlamaya mahal bulunmadığı görülmektedir:

> "Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semavat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem

miras bırakırlar, **ancak ilim miras bırakırlar**. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."

(Ebu Davud, İlm 1, (3641); Tirmizi, İlm 19, (2683); İbnu Mace, Mukaddime 17, (223).)

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber s.a.s., verasetin "ilimle sınırlı" olduğunu vurgulamaktadır. Tutup hadîsin salt baş tarafını alıp veraseti hilafete kadar teşmil etmenin hiçbir dayanağı yoktur. Mesele gayet açıktır..

Burada kime itibar edeceğiz?!.. Sözü yanlış anlamaya meydan vermeyecek kadar net olan Hz. Peygamber s.a.s.'e ve onun hadîslerini doğru yorumlayan geçmişin büyük alimlerine mi, yoksa kötü niyet taşımamakla birlikte hadîsin tamamını değerlendirme konusunda dikkatsizlik sergileyen Es'ad Efendi'ye mi?!..

Bütün bunların da ötesinde, şeyhliğin tek başına *"âlim-i fâzıl ve mürşid-i kâmil"* vasfını taşımak için yeterli olmadığını belirtmek gerekir.

Bakıyorsunuz adam şeyh.. Ama bu, alim, fazıl ve de kâmil olmak için yeterli midir?.. Evet, bir irşadı var; ama insanları "dinî değerler"den alıp, "bağımsızlık" ve "sağduyu" gibi değerlere irşad ediyor.. Ve hiç kimse de, "Alim-i fazıl ve mürşid-i kâmil olmak bu mudur?!" diye sormuyor.

Çünkü, kafalarındaki denklemde sabit olan nokta, şeyhlerinin yanılmaz, hata etmez bir insan olduğu inancı..

Buna karşılık, dinî değerler bile (ki son tahlilde ***Kur'an*** ve Sünnet anlamına gelir) değişken durumunda..

Dinî değerlerden vazgeçmeye hazırlar, ama şeyhlerini sorgulamaya hayır..

Alim olmak şeyhlik vasfıyla değil, ilimledir.

Fazıl olmak, herşeyden önce doğal liderlik gibi iddialarda bulunmayıp mütevazı olmakladır.

Kâmil olmak, hatada ısrar etmek değil, itiraf ve telafi etmekledir. 'Kişi noksanın bilmek gibi irfan olmaz.'

Sözkonusu yazının sonlarında yer alan şu ifadeler aslında bu noktaya ışık tutuyor:

> "Toplumun tefessühü ulemanın bozulmasından, sorumluluklarını yerine getirmemesinden, toplumun kurtulması yine ulemanın vazifesini ifadan geçmektedir. 'Halkın bozulması idarecilerin bozulmasından, idarecilerin bozulması da âlimlerin bozulmasındandır. Alim tüm toplumu teftiş ve murakabe etmek zorundadır. Allah'ın ona verdiği görev budur.' " (MEC, ***İslam***, Kasım 1990.)

Toplumun tefessühü ulemanın bozulmasından ve sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanıyorsa, sözkonusu yazı çerçevesinde aslında ulema olarak şeyhler gösterildiğine göre, şeyhlerin bozulması hususuna daha fazla önem vermek gerektiği anlaşılır.

Ama, şeyhlerden bahsedilirken sanki onlardan başkası alim değilmiş gibi bir izlenim veriliyor, fakat ulemanın bozulmasından söz edildiğinde de, şeyhler bozulmaz, bozulamazmış gibi bir anlayış savunuluyor.

Yukarıdaki ifadeler bir taraftan da, alim-idareci ayrımının kabul edildiği bir anlayışı yansıtıyor. Bu durumda, *"Hz. Peygamber sağ olsa idi 'şüphe yok ki tüm ümmet Allah'ın emri gereği ona tabi olacaktı. O halde, şimdiki Müslümanların da yine hiç şüphesiz O'nun hakiki vârisleri ve halifeleri olan olgun din alimlerine bağlanmaları dinlerinin ve imanlarının gereğidir.*' " şeklindeki ifadeler anlamsız hale geliyor.

Ancak, alimlerin tüm toplumu teftiş ve murakabe etmek zorunda oldukları, böyle bir görevlerinin bulunduğu bir gerçektir.

Soru: Es'ad Efendi'nin aynı yazısında şu ifadeler de yer alıyor: *"Ülkemizde herkes, istediği konuda yazıp çizmekte hürdür; kendisinin arzusuna, insafına ve izanına kalmıştır. Dilerse ihtisası dairesinde, iyi bildiği sahada, vukuf ve salahiyetle yazar, konuşur, ikaz eder, doğruyu gösterir, tenkit eder, yanlışları düzeltir, çevresini aydınlatır; halkımıza, ülkemize, dînimize faydalı olur. Böylelerine şükranlarımızı sunarız. Yine canı isterse ihtisas sahası dışında fikirlerini beyan eder; ama burada, büyük hatalara düşme, gaf yapma, koca koca çamları devirme, gülünç duruma düşme, günaha girme... hatta tehlikeli ve muzır olma ihtimali vardır."*

Bu ifadeleri nasıl değerlendirmek gerekir?

Cevap: Aslında bu anlayış, şimdi hararetle savunulan kritik-analitik düşünme kampanyasının tam zıddı nitelikte, fakat burada konumuz bu değil.

Es'ad Efendi'nin "ihtimali vardır" diye konuştuğu görülüyor. Bize göre, ihtisas sahası dışında konuşan kişinin hata yapmaması düşünülemez. İhtisastan kastımız, o sahaya gerçekten vakıf olmaktır. Konuya bu çerçeveden bakıldığında, aslında birçok alanda profesör, doçent ve doktor unvanlarını almış kişilerin gerçekte o alanlarda ihtisaslarının bulunmadığı görülmektedir.

Doktor olmak için, belirli şekil unsurlarını taşıyan bir eser kaleme almak gerekiyor. Doçentlik ise, birkaç makale yazan kişilere veriliyor. Profesörlükte ise bunların hiçbiri aranmıyor, boş kadro bulunduğunda atama yapılıyor.

Burada bizim açımızdan önem taşıyan husus, İslamî ilimlerde ihtisas sahibi olmaktır. Günümüzün ilahiyat fakültelerine bakıldığında, kendisini gerçekten iyi yetiştirmiş bazı insanların bulunduğu görülmekle birlikte, genelde taşıdıkları unvanları hak etmedikleri anlaşılmaktadır.

Bunun sebeplerinden biri olarak ilahiyat fakültelerinin yapısı gösterilebilir. Merhum Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, "***Din ve Laiklik***" adlı kitabında, buralardan

din tenkitçisi çıkabileceğini, fakat din alimi yetişmeyeceğini söylüyor. Bize göre bu doğru bir tespittir; ancak, paralel bir eğitim alan ve çalışma yapanlar bunun istisnasını teşkil edebilir.